

KERESZTÉNY ÉRTELMISÉGIEK SZÖVETSÉGE
MAGYAR POLGÁRI EGYÜTTMŰKÖDÉS EGYESÜLET
PROFESSZOROK BATTYÁNY KÖRE

Az idők jelei

– *Tanulmánykötet* –

Az idők jelei

Tanulmánykötet

A kiadvány szerzői

Szerkesztőbizottság

Osztie Zoltán
Náray-Szabó Gábor
Tordáné Petneházy Judit
Tőkéczki László

Konzultánsok

Matolcsy János
Pál Ákos

Szerkesztő

Hegedús Zoltán

Szerzők

Bagdy Emőke
Balog Zoltán
Baritz Sarolta Laura OP
Barsi Balázs OFM
Csejtei Dezső
Dúl Géza
Fodor István
Józsa Judit
Lancendorfer Erzsébet
Maróth Miklós
Martonyi János
Náray-Szabó Gábor
Spéder Zsolt
Tarnai Zoltán
Tőkéczki László
Vecsei Miklós
Velkey György
Záborszky Kálmán

Kiadja

Keresztény Értelmiségiek Szövetsége

Magyar Polgári Együttműködés Egyesület

Professzorok Batthyány Köre

A kiadvány megjelenését támogatta

Polgári Magyarországért Alapítvány

Minden jog fenntartva.

ISBN 978-963-89273-6-1ö

ISBN 978-963-89273-8-5

Lexica Kiadó, 2016

BEVEZETÉS

A nemrég bemutatott „*Az idők jelei?*” című kiadvány műfajának megfelelően nem mehetett a részletekbe, csak a társadalom jelenlegi helyzetének rövid értékelésére és a legfontosabb teendők felvázolására vállalkozhatott. Nem meglepő, hogy a szerzők és az olvasók részéről is felmerült az igény mélyebb elemzések iránt, amit ez a kötet igyekszik kielégíteni. Az itt olvasható fejezetek műfaja a tudományos igényű tanulmánytól az esszén át a mozgósító erejű vitairatig terjed.

Könyvünk Balog Zoltán miniszter úr bevezetőjével kezdődik, majd Martonyi János az európai civilizációról, értékrendről, benne hazánk szerepéről értekezik. Ezután Barsi Balázs atya szenvedélyes szavakkal hívja fel a figyelmet arra, hogy önazonosságunk alapja a kapcsolat a Teremtővel. Csejtei Dezső filozófiatörténész írásából megérthetjük, hová „fejlődött” a nyugati világ és mi a mai válságjelenségek mélyebb oka. Bagdy Emőke írásából megtudjuk, hogy milyen súlyos lelkiállapot jellemzi a magyar társadalmat, és hogy ezen mindenképpen változtatni kell, ha szembe akarunk nézni az előttünk tornyosuló nehézségekkel. Lanczendorfer Erzsébet a keresztény szellemű politikáról fejt ki a nézeteit. Hiánypótló jellegű, és a probléma mélységét jelzi a migrációval foglalkozó három fejezet, ez a téma csak 2015 őszén vált kiemelten fontossá, amikor már naponta ezrek vándoroltak a Balkánon és hazánkon át Nyugat-Európába. Fontos adatokat ismerhetünk meg hazánk demográfiai helyzetéről Spéder Zsolt írásából. A gazdaságról két szerző is ír. Míg Fodor István részletesen kifejti, miért kedvezőtlen, ha a magyar gazdaság hazai tulajdonú szegmensének teljesítőképessége jelentősen elmarad a külföldi tulajdonú cégekétől, és konkrét adatokkal támasztja alá, hogy hazánknak patrióta gazdaságpolitikát kell követnie, addig Baritz Laura egy keresztény alapokon álló, új megközelítést ismertet. Velkey György kifejti a nézeteit gyermekeink egészségéről, majd Vecsei Miklós és Tarnai Zoltán leírja, hogy bár jó irányba halad a magyar szociálpolitika, az inkább nyomornak nevezhető mélyszegénység ügyében nagy a baj. Dúl Géza atya a cigánypasztorációról értekezik, mely a romák integrációjának egy reményteljes útját kínálja. Nem maradnak ki a művészetek sem. Záborszky Kálmán cikkében olvashatunk a művészet oktatásáról, Józsa Judit pedig a magyar örökségről fejt ki a nézeteit képekkel illusztrálva.

A fenti áttekintés is bizonyítja, hogy tanulmánykötetünk átfogja a magyar társadalom állapotával kapcsolatos legfontosabb területeket és igyekszik választ adni a sokszor feszítő kérdésekre. Egyik fejezet sem tekinthető végleges kinyilatkoztatásnak, sokkal inkább vitára ingerel, hogy ennek során kristályosodhasson ki számos előre vivő megoldási javaslat, melyek átültetése a gyakorlatba már a politika dolga. A magyar jobboldali, keresztény-keresztény értelmiség a Magyar Katolikus Püspöki Kar *Igazságosabb és testvériesebb világot!* című körlevele és a Szent István Terv után ismét szót kér és megoldásokat kínál a társadalom problémáira. Hívjuk az olvasót: tartson velük, vegyen részt a közös gondolkodásban és járuljon hozzá jövőnk megalapozásához!

Budapest, 2015. december 10.

Náray-Szabó Gábor

PÁRBESZÉDET INDÍTOTTUNK^[1]

Balog Zoltán

Amikor egy kormányra – vagy éppen egy kormányfőre – különösen is jellemző az aktivitás, akkor az írástudók, az értelmiség, akik értékalapon támogatják ezt a munkát, fölteszik a kérdést: mi a mi dolgunk? Az is lehet, hogy egyfajta bénultság vesz erőt a szellemi életen, amikor látja, hogy mozog a kormány kereke, haladnak előre a dolgok. Mi a dolga ilyenkor annak, aki úgy gondolja, hogy felelős nemzeti, keresztény, polgári értelmiségi?

Hagyományos képünk az értelmiségi létről az, hogy ők kigondolják a jövő feladatait, s írnak nagyszerű könyveket, melyekben víziókat vázolnak föl. Azután majd jönnek a politikusok, akik ha megértik, ha elég okosak hozzá, akkor ezt megvalósítják, valóságos tettekre formálják. De létezik természetesen egy másik lehetőség is: az, hogy történnek a dolgok, vannak, akik bátran az élére állnak az ügyeknek, megvalósítják ezeket, és aztán rájuk tekintünk, és valamilyen módon ezekhez viszonyulnunk kell, ezeket értelmezni kell.

Mind a kettőre igaz az a kép, amelyet az értelmiségi, az írástudó ember hivatalára szoktak használni, hogy egyfajta szeizmográf. Előre jelzi a rengéseket, fölfedi a bajt és nem hallgat. Van hangja. A magyar, nemzeti, polgári, keresztény értelmiségnek van hangja, ezt *Az idők jelei* kiadvány is bizonyítja. Van hangja akkor is, amikor értelmezni kell azt, ami történik. A kérdés ezen túl az, hogy hogyan is tudjuk üzenetté formálni mindazt, ami történik.

Miután én miniszterként a vitairatnak egyszerre vagyok címzettje és egyesületi elnökként kezdeményezője, talán megengedhető, hogy egy kis kritikát fogalmazzak meg. Tanulságos dolog, hogy még a mi világunkban is sokszor milyen kevés látszik abból, amit mint Kormány akarunk. Különösen a szociálpolitikai résznél éreztem ezt, hogy az a fajta szemlélet, melyet a conditional money kifejezés jelöl, a feltételekhez kötött szociális támogatás – és az ehhez kapcsolódó felelősség – mennyire nem jelenik meg a gondolkodásunkban, amikor a Kormány intézkedéseinek értelmét keressük. A Kormány azt hiszi, hogy amit az elvek szintjén megfogalmaztunk, annak mentén kormányzunk, de közben ez valahogy nem érkezik meg, valahogy ez nem tudatosul még a saját értékkezőségünkben sem. Korábban, már az

¹ Balog Zoltán zárszavának szerkesztett változata. Elhangzott Az idők jelei című vitaanyagot bemutató konferencián 2015. október 30-án.

első Orbán-kormány alatt is volt ilyen benyomásom, hogy néha a Népszabadság jobban érti, hogy mit akarunk, mint mondjuk a saját világunk, és ez nem a Népszabadságnak a megsértése akar lenni, ellenkezőleg, az akkori szellemi frissességre utal.

Tehát ez is lehet egy feladat: a kormánypolitikát megérteni, időben megérteni, értelmezni és üzenetté formálni. Ez értelmiség nélkül nem megy, mert ha egy politikus a saját tevékenységét üzenetté formálja, annak mindig van egyfajta természetszerű relativitása, hogy: „hát persze, hogy ezt mondja, mert ez a dolga, ezt csinálja, neki szavazatokat kell gyűjtenie”. De hogyha a saját írástudó közösségünk megérti és üzenetté formálja és továbbadja azt, ami történik, akkor az egyik legfontosabb feladatunkat végezzük el. Ebből a szándékból fakadt az, hogy létre akartuk hozni ezt a dokumentumot. Továbbadni, bátorítani a részvételekre. A részvétel két dolgot jelentett legalább: az egyik az, hogy bírálj ott, ahol úgy látod, hogy baj van. A másik pedig az, hogy támogasd ott, ahol úgy látod, hogy épül. Mind a kettőre szükség van, és mindezt a kritikus szolidaritásnak a jegyében kell tennünk.

S akkor valamit még *Az idők jeleibe*z – hiszen ez egy biblikus kép. Az idők jeleinek a fölismerése mindig prófétai feladat, de nem feltétlenül a jövőbe látást jelenti, hanem azt, hogy ami körülöttünk történik, azt értelmezzük. Megérteni, értelmezni és üzenetté formálni, ez az igazi prófétaság, és ehhez kell szeizmográf. Ez jelenti azokat a szellemi alapokat, amelyek változatlanok kétezer év óta, és mégis újra és újra meg kell őket újítanunk. Jelenti azokat az erkölcsi alapokat, amikről beszéltünk, és jelenti azt az emberi alapot, amiről szintén miniszterelnök úr beszélt a bajtársiassággal, a lojalitással, az egymás iránti kritikus szolidaritással.

Mi ezért adtuk ezt a címet – *Az idők jelei* – ennek a munkának. És valóban, amikor megtörtént ennek a dokumentumnak a létrehozása, akkor mi csak el szerettünk volna indítani valamit. Tehát nem gondoljuk, hogy a végállomásnál lennénk. Ellenkezőleg: elindítunk, megpróbálunk elindítani egy párbeszédet, amit nem szabad hagyni, hogy nyugvópontra jusson. Ezért eljuttatjuk természetesen minden kormánytaghoz ezt a dokumentumot. Eljuttatjuk a saját köreinkbe, és meg fogjuk vitatni, tovább is írjuk. Amikor a megvitatás első fázisán túl vagyunk, akkor érdemes egy új fogalmazást készíteni.

A végén szeretném megköszönni név szerint is a szerzőknek ezt a munkát. Fölolvasom a nevüket, hogy legalább ilyen módon a köszönetet ki tudjam fejezni. A Nemzeti karaktert Hegedűs András írta; az egyházi életről Barsi

Balázs és Osztie Zoltán írtak; az általános politikai helyzetről Mráz Ágoston; a nemzetpolitikáról Kulin Ferenc; család, demográfia: Spéder Zsolt és Bíró László; gazdaság: Baritz Sarolta Laura és Fodor István; mezőgazdaság és vidékfejlesztés: Borbás Zoltán, egészségügy: Kásler Miklós és Velkey György; oktatás: Náray-Szabó Gábor és Záborszky Kálmán; szociális ügyek: Tarnai Zoltán és Vecsei Miklós; kisebbségügy: Dúl Géza és Székely János; kultúra: Gróh Gáspár; tudomány: Lovas Rezső; média: Kucsera Tamás Gergely; környezet: Náray-Szabó Gábor; s Magyarország a globális világban: Király Miklós.

Köszönjük a munkájukat, és szeretném kérni, hogy működjünk együtt a jövőben is. S most pedig arra kérem Miniszterelnök Urat, hogy szimbolikusan is vegye át ezt a dokumentumot a három szervezet vezetőitől, Osztie Zoltántól, Náray-Szabó Gábortól és Petneházy Judittól.

EURÓPA ELSŐSORBAN ÉRTÉKREND^[1]

Martonyi János

Egy jó hír bejelentésével szeretném kezdeni. Drámai módon javult és javul az ország, Magyarország és a magyarság nemzetközi megítélése, az úgynevezett országgép. És most valójában nem az elmúlt hetekre, hónapokra gondolok, bár e tekintetben sem állunk rosszul, hanem az eltelt kb. ezer esztendőre. 1147-ben Otto freisingi püspök a magyarokat az emberiség szörnyetegeinek nevezte. Ehhez képest ma sokkal jobb a helyzet. Mégsem volt hiábavaló nem 150, hanem 250 éven át védeni a keresztény Európát az otomán-iszlám hódítással szemben, mégsem volt hiábavaló az európai népek szabadságharcának az élére állni, mégsem volt hiábavaló a kommunizmus koporsójába az első szöveget beleverni 1956-ban, és talán mégsem hiábavalóak a jelenlegi erőfeszítéseink sem.

Mint elhangzott, valóban 1996. december 7-én tartottuk ezt a konferenciát a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület szervezésében a Fidesz-vitairatról és a püspöki körlevélről. Pontosabban a püspöki körlevél és a Fidesz-vitairat összehasonlításáról. Magam is tartottam ott egy előadást, amiből felolvasnék néhány mondatot. Elnézést kérek, az ember persze mindig saját magát idézi a legszívesebben. *„A vitairatnak és a körlevélnek más a műfaja, más a feladata, más a szerepe, más a háttere, mások a szerzői, más a hangvétele. Megannyi nagy, nagy különbség. Miért van az mégis, hogy amikor elolvassuk őket, valami mélységesen közöset és azonosat érzünk?”* Később: *„A lényeg azt hiszem az, hogy a gyökér azonos, a szándék azonos, az aggodalom az ország, a nemzet sorsáért, a jobbítás, a segítség szándéka azonos. Egyfajta felelősségérzet és értékelvű megközelítés azonos, vagy legalábbis nagyon hasonló értékek mentén van jelen. Fellépés az értékesítéssel, az értékmentesített társadalommal, kultúrával, gazdasággal, politikával szemben. Annak a hitvallása, hogy értékek, erkölcsi elvek és normák nélkül nincs sem sikeres társadalom, sem sikeres gazdaság.”*

Ha megengedik, az egész előadást nem olvasom fel, az idő korlátozott. A lényeg ugyanaz a jelenlegi irattal kapcsolatban is. Ugyanerről szól „Az idők jelei”, és ugyanazokat az értékeket, ugyanazt az erkölcsi tartalmat, ugyanazt az elkötelezettséget, ugyanazt a felelősségérzetet sugározza a nemzettel,

¹ Martonyi János beszédének szerkesztett változata. Elhangzott Az idők jelei című vitaanyagot bemutató konferencián 2015. október 30-án.

az országgal, hazánkkal szemben. Az akkori püspöki körlevélnek a végén szerepel az a megállapítás, hogy a rendszerváltozással Magyarország történetében új szakasz kezdődött, de az ígéret földje még messze van. Hát most sem vagyunk az ígéret földjén, de „Az idők jelei” alapvető célkitűzése, hogy továbbra is közeledjünk ehhez. Bármelyik fejezetet nyitjuk fel, ugyanaz az erkölcsi tartalom hatja át mindegyiket. Legyen szó gazdaságról, oktatásról, kultúráról, egészségügyről, szociális ügyekről, a roma kisebbség integrációjáról, a médiáról, kutatásról, fejlesztésről, környezetről és Magyarországról, a magyarság helyéről itt a Kárpát-medencében, Közép-Európában, Európában és a világban. Nagyon sok megállapítást, nagyon sok javaslatot tartalmaz ez az irat. Nem biztos, hogy mindenki minden javaslattal egyetért, bizonyára én sem értek egyet minden egyes megállapítással és javaslattal. Ez így van rendjén, mert a lényeg az üzenet. A nemzet sorsáért érzett felelősség, a javító szándék, a nemzet felemelésére való törekvés. Szól az anyag rögtön az elején – engem különösen megragadott – a nemzeti karakterről. Kölcseyt idézi, hogy a háznépet a saját nyelv, a saját szokások, a saját hagyományok, a saját jó és rossz balszerencse kötik együvé. Valójában Kölcsey megadta a definícióját annak, amit ma nemzeti identitásnak nevezünk. Márpedig ennek a nemzeti identitásnak a megőrzése és erősítése – úgy tűnik – ma fontosabb, mint valaha. Azzal együtt, hogy ma, amikor nemzeti, európai, vagy általában véve közösségi identitásról beszélünk, akkor tudjuk azt a kockázatot, hogy valaki, valakik akaratlanul, vagy netán szándékosan félre fogják ezt értelmezni, félre fogják magyarázni, sőt el fogják torzítani. Márpedig én is azt hiszem, hogy közösségi hovatartozás, közösségi kapcsolódás, közösségi önazonosság, közösségi identitás nélkül nincs egészséges ember, nincs egészséges személyiség, nincs valójában egyéni identitás sem. Sokan mondják, hogy ez a közösségi identitás mindig a múltban gyökerezik, a történelmi örökségben. Ez így is van. De a jövőről szól. Ez a helyzet a nemzeti identitással és ez a helyzet az európai identitással is. Az európai identitásról nagyon sok vita zajlik évtizedek óta: van-e vagy nincs? Sokan különbözően határozzák meg. Én azt hiszem, hogy aki Európában az európai identitást meg akarja találni, az menjen ki az utcára, a közösségekbe, menjen ki a városokba, a falvakba, és figyelje meg, hogy mit lát. Látni fog nagyon sok keresztet. Az utak mellett is, nem csak az épületeken és templomokon. Ha füle van, akkor hallani fogja a harangszót. És hogyha közelebb megy a dolgokhoz, akkor látni fog például gyönyörű szép emberábrázolást szobron, festményeken. Netán meztelen emberi testeket is fog látni, mert hordozzuk az antik örökséget is, és büszkék vagyunk az emberre.

Tehát Európa elsősorban értékrend, identitás, egy zsidó-keresztény örökség, reneszánsz, reformáció, felvilágosodás.

A minap volt egy konferenciánk Helmut Kohlról, ő 1976-ban három dolgot jelölt meg Európa lényegeként. Európa egy történelmi tér – Geschichtsraum –, egy kulturális tér – Kulturraum – és egy Wertegesellschaft, vagyis értékközösség. Hozzátehetjük: sorsközösség is. Ezzel egyetértünk, de az igazi kérdés, hogy mit hoz a jövő. Meg akarjuk őrizni ezt az európai identitást? Ha igen, akkor hogyan akarjuk megőrizni? Mi legyen ebben Közép-Európa szerepe? Van-e elkülöníthető közép-európai identitás? Nem megyek bele a témába, bár nagyon izgalmas, de ezt majd egy másik alkalommal. Ami igazán érdekes, az az, hogy egy furcsa, különös helyzet állt elő. Nekünk, közép-európaiaknak mindig azt mondták az elmúlt két-három évtizedben, hogy mi az európai integrációs folyamatra, az európai értékekre, az európai integrációra haszonelvűen tekintünk, nekünk elsősorban ez materiális, gazdasági előnyt jelent. Egyesek még arról is beszéltek, hogy mi kifizetőhelynek tekintjük az Európai Uniót. Most furcsa módon egy ellenkező helyzet állt elő, mert éppen ez a Közép-Európa az, amelyik vállalja, hogy védje ezt az európai identitást, az európai kultúrát, az európai életformát, az európai értékeket. Mintha mi állnánk az első sorban, mintha ez nekünk sokkal fontosabbá vált volna, mint nyugati társainknak. Nemcsak az elmúlt hetek és hónapok eseményei bizonyítják ezt, hanem a különböző közvélemény-kutatások is. Ha megnézzük, hogy állunk az európai kötődéssel – és most nem az Európai Unióhoz való kötődésről, hanem az Európához való kötődésről beszélünk –, akkor Közép-Európában az európai kötődést vallók aránya lényegesen magasabb, mint Nyugat-Európában. Tehát úgy tűnik, hogy nekünk ez fontosabb, és úgy tűnik, hogy mi Közép-Európában és itt Magyarországon ezért hajlandóak vagyunk kockázatokat vállalni. Erre büszkének kell, hogy legyünk. Igenis nekünk fontosak a szabadságjogok, nekünk fontos az emberi szabadság, az emberi méltóság, a felelősség. Fontos a demokrácia. Nekünk fontos a férfiak és nők egyenlősége, nekünk fontos az, hogy ne legyen kényszerházasság idős emberek és gyermekek között. Mindezek nekünk nagyon fontosak, és mi vagyunk azok, akik készek vagyunk megvédeni az európai kultúrát és identitást.

Fel kell tenni a kérdést, miért fontosabb nekünk, közép-európaiaknak az európai kultúra és identitás, mint nyugat-európai (sors)társainknak. Miért érezzük erősebben, hogy az európai értékrend védelme és erősítése a kontinens gazdasági és politikai integrációjának alapvető feltétele, és ezek az értékek

abban a kulturális és civilizációs örökségben gyökereznek, amelyek Európa létét, lényegét és lelkét adják?

Míndez egy olyan helyzetben történik, amikor egyre erőteljesebben jelentkezik Európa nyugati felén az a vélemény, hogy az integráció megtorpanásának, erősödő gondjainak és vissza-visszatérő válságainak legfőbb oka nem más, mint az elszármított, kellően elő nem készített keleti bővítés. (Amelyet mi itt, Közép-Európában Európa újraegyesítésének nevezünk.) E felfogás szerint a történelmi tévedés következményeit enyhíteni csak úgy lehet, hogy fokozatosan létrejön a két- vagy többszintű (és nem többsebességű, mivel a különböző sebességek ma is léteznek) integráció: egyrészt egy tartós kemény maggal, belső körrel, másrészt azokkal, akik saját döntésük alapján vagy éppen fejlettségi szintjük elmaradása okán kívül esnek ezen a körön. Az eurózóna mélyítésére irányuló törekvés e cél elérésének a legnyilvánvalóbb, de nem a legveszélyesebb útja. Megindultak a munkálatok az eurózóna önálló, az uniós politikákon túllépő saját politikáinak (adópolitika, szociálpolitika) a kialakítása, az önálló intézményrendszer létrehozása, ezen belül a saját külső képviselő megteremtésének irányába.

Fennáll azonban a veszély, hogy a bővítés legfőbb bűnbaknak nyilvánítása mögött a gazdasági tényezőknél sokkal súlyosabb és mélyebb megfontolások is állnak. A gazdasági fejlettségi szintek közötti különbség csak a felszín, amely alatt ott lappang Európa nyugati felének a keletivel szembeni, jórészt az ismeretek hiányából fakadó idegenkedése és bizalmatlansága. (Amivel persze szemben áll a „keletiek” érzékenysége és esetenként annak ellentétébe forduló kisebbségi komplexusa.)

Ez a történelem formálta lelki-mentális megosztottság robbant elemi erővel a felszínre a bevándorlás válsága nyomán. Kiderült, hogy mi semmivel sem vagyunk kevésbé európaiak, semmivel sem valljuk kevésbé magunknak kultúránkat és értékeinket, sőt úgy érezzük, hogy mindezt identitásunk megőrzése és megerősítése érdekében meg is kell védenünk. Vákuumot persze nem lehet védeni, vagy legalábbis nagyon nehéz. A pusztá védelem tehát önmagában nem elegendő. Önmagunkban is meg kell erősödnünk, újra kell építenünk a jórészt saját magunk által lebontott identitásunkat, helyre kell állítanunk az immunitásnak azt a szintjét, amely nélkül a külső veszélyekkel nem tudunk szembenézni.

Akkor hát miért fontosabb ez nekünk itt a „Barbaricumban”? Talán azért, mert nekünk, lengyeleknek, magyaroknak, cseheknek és másoknak a keresz-

ténység nélkül nem lenne államunk, állami-politikai létünk és talán nemzetként sem tudtuk volna túlélni az elmúlt ezer esztendőit. Nemzeti identitásunk és a kereszténység – mindenekeelőtt Európának ezen a felén, Erdélyben és másutt kialakított – befogadó és toleráns gyakorlata nem választhatók el egymástól.

Ahogy egymást feltételezi a nemzeti és keresztény identitásunk, úgy kapcsolódik össze Európának ezen a vidékén a nemzeti és az európai hovatartozás tudata. A keleti és déli végeken a nemzeti függetlenséget, sőt a nemzeti létet általában külső, Európán kívülről jövő támadások fenyegették. Amíg Nyugat-Európában a világi és vallási hatalmak egymással vívták százéves, harmincéves és további háborúikat, minket a külső támadások egyszerre értek nemzeti és európai minőségünkben. Ha kiszakadunk Európából, a keresztény népek európai közösségéből, nemzeti függetlenségünk, létünk is elvész. Így fonódott össze a mi nemzeti identitásunk az európai identitásunkkal, és e két közösségi identitás lett egyéni és közösségi gondolkodásunk meghatározó tényezője. Az európai főáramból való időközönkénti erőszakos kiszakításunk (és nem kiszakadásunk) nem gyengítette, éppen ellenkezőleg, erősítette e két identitás elválaszthatatlan kapcsolatát.

És az Európához tartozáson túl nekünk itt a „végeken” (*„egy kis országból Európa szélén”*), ahogy a BBC műsorvezetője a Hard Talk című műsorban bemutatót) még egy dolog nagyon fontos. Ez pedig a szabadság, annak mind az egyéni, mind pedig a közösségi formája. Ez utóbbit nevezzük nemzeti függetlenségnek. Így lett magyar és közép-európai identitásunk – a kereszténység és az Európához tartozás mellett – legfontosabb eleme az embernek és a meghatározó közösségének, a nemzetnek szabadsága és méltósága.

Ne bántsod a magyart, ne bántsod Közép-Európát, ne bántsod Európát. Ez mind benne van ebben az okmányban. Így aztán vissza is jutunk a húsz évvel ezelőtti püspöki körlevélhez és a Fidesz vitairatához. Persze tudomásul vesszük az idők jeleit, hiszen közben eltelt két évtized, sok minden változott a világban, Európában, Közép-Európában, Magyarországon. De az értékrend, az erkölcsi tartalom, a felelősség és az elszánás ugyanaz.

ÖNAZONOSSÁGUNK A KINYILATKOZTATÁS FÉNYÉBEN^[1]

Barsi Balázs OFM

Manapság sokat beszélnek az identitásról, az ÖNAZONOSSÁGRÓL. Miért? Mert azzal nagy baj van; talán nem is mással van baj, CSAK önazonosságunkkal.

Az ember a saját értelmével képes felismerni Isten létét és így a saját emberi mivoltát: azonban ez az ismeret mindig törekeny marad, mert az ember elszakadt Istentől, és így összetörte magában Isten képét is meg az önmagáról alkotott képet is.

Az Ábrahámmal kezdődő isteni kinyilatkoztatás, mely Jézus Krisztusban érte el abszolút teljességét, pontosan ezen segít.

A KINYILATKOZTATÁS lényege: Isten feltárja benső életét; hogy ő nem VALAMI, hanem VALAKI (személy), önmagáról tudó szabad személy!

Erre még az emberi értelem is képes rájönni, mert a személy és a személytelen között átjárhatatlan szakadék van és rangkülönbség. Ha én, az ember személy vagyok, valaki, és nem csupán valami, akkor Isten, aki maga a végtelen tökéletes lény, nem lehet valami: csak valaki: élő személy. Ábrahámnak így mutatkozik be: ÉN, de Mózesnek is: „*Én vagyok, aki vagyok*” – és az embert is személyként szólítja meg. Az állatokat, a növényeket és a kőzeteket nem tartja partnernek, de az embert szövetségre, személyes életszövetségre hívja. Ezzel az emberben megerősíti tudatát: öntudatát, hogy ő (az ember) valaki.

Ahogy Isten az embert hívja, szólítja, szólíttatja: egyre nyilvánvalóbb lesz az ember számára, hogy:

- » egyrészt a világ nem isten, mert nem személy, nem tud önmagáról
- » másrészt hogy ő, az ember személy, aki mérhetetlenül fölötte áll a világnak, még ha testével rokona is minden élőnek;
- » és még az is tudatosul benne, hogy a világ nem lehet az ő beteljesedése, jövője, mert a világ nem valaki, hanem valami.

¹ Barsi Balázs atya, Sümegen, 2015. október 2-án, a John Henry Newman Intézet kétnapos, interdiszciplináris konferenciáján elhangzott előadásának szerkesztett változata

[A Biblián kívüli vallások MIND azonosak alapjaiban: ezt a világot tartják istennek: ez a panteizmus (a materializmus is panteista vallás)... Az ateisták is mind panteista vallásúak, ha tagadják is. A logika szabályai szerint: igenis panteisták.]

Ugyanakkor a Biblián kívül az ember saját maga személyes voltát sem tudja maradandóan és véglegesen megragadni: lásd Indiát és Buddhát: „*A szeretet is illúzió – és a gyűlölet is illúzió, mert illúzió az, hogy te meg én... minden egy.*”

Nem igaz. Nem egy minden: ez ellentmond a modern természettudományok anyanyelvének, a matematikának: a logikának (mert minden dolog azonos önmagával, nem pedig a többivel és a mindenséggel), és ellentmond legmélyebb emberi tapasztalatomnak, hogy én nem vagyok te – és te, aki szeretsz engem, nem vagy „én”.

A dalai láma kijelentette: „*a mi vallásunkban nincs isten*”, mert minden isten. – Panteizmus.

Tehát az ember legmélyebb identitása csak a személyes Isten-kapcsolatban létezik, mert ő a teremtője.

Isten nemcsak a világ teremtője, tehát a nem-létezésből előhívója, hanem az emberi személy közvetlen teremtője is. Ezt tudni lehet, mert a személy alapvető tulajdonsága, hogy szabad; márpedig a világban semmi sem szabad. A természettudományok éppen azért értek el eredményt, mert a fizika, kémia, biológia törvényei nem szabadok. A világban nincs szabadság, csak az emberben. De az ember testében sincs szabadság és pszichéje is korlátozott, ám ő maga szabad, tehát ő maga: az „ő” – az „én” –, a személy nem e világból való.

Ettől a kemény logikától egyesek úgy akarnak elbújni – mint Ádám a bűn után Isten elől –, hogy tagadják a szabadságot. A posztmodern Ádám egyik próbálkozása elbújni a teremtő Isten elől. Persze az emberiség néha cselekedeteiben logikusabb, bölcsőbb, mint ideológiáiban: hiszen a gyakorlatban, amióta az ember ember, megbüntette a bűnösöket és kitüntette a hősokeket.

Tehát a tény, hogy az ember ÉN-je szabad, bizonyítja, hogy nem az anyag finoman fejlődött evolúciós terméke. Az úgynevezett evolúciós elmélet csak a testre vonatkozhat. Az lehetséges, hogy testem rokon az első élő sejtrel és minden élővel. Persze ott is csendben a Teremtő áll, ahol megjelent az első élő sejt, mert élettelenből soha nem lesz élő. Élettelen és élő között abszolút szakadék van! Természetesen ez nem jelenti azt, hogy testem és ÉN-em külön jelent volna meg fogantatásom pillanatában. Ha megtörténik a fogan-

tatás (minden gender elmélet homlokegyenes tagadása!), abban a pillanatban Isten megteremti a semmiből a halhatatlan ÉN-emet.

Jeremiásnak mondja: „*Mielőtt anyád méhében megalkottalak.*” A korabeli zsidó, Jeremiás is tudta, hogy testét anyja méhében a nemi egyesülés hozta létre: de Isten az ÉN-jét alkotta meg a semmiből. Egyszerűen azzal a teremtető ak-tussal, hogy ezt az egyedet személyes szeretetre hívja, a vele való személyes kapcsolatra: így az ember Istenre képes lény.

A legmélyebb identitás: Isten (Teremtő) és ember (teremtmény) kapcsolata

Az emberi identításban rétegek vannak.

A legmélyebb, a végső identitásréteg az, hogy személy (Valaki és nem Valami csupán) a személyes Istenre képes személy.

A következő identitásréteg, hogy férfi vagy nő.

A következő identitásréteg, hogy ennek az apának és ennek az anyának a gyermeke, tehát családba tartozik: családi identitás.

A következő identitásréteg, hogy ebbe a rokonságba, törzsbe, ezekbe a nemzetségekbe tartozik: vagyis ennek a nemzetnek a tagja, nem a másiké.

Természetesen az első identitásréteg a további identitások abszolút alapja, az, hogy személy: vagyis Isten felszabadította a fajba tartozástól, mint végső identitásalaptól. Tehát minden további emberi identitásréteg hordozója: a Teremtő (Isten) és a semmiből személyként megteremtett ember kapcsolata. Ha ezt a kapcsolatot megtagadja az ember, a többi, erre felépülő identitásréteg is sérül, sőt, összeomlás fenyegeti őket.

Mára a Nyugat megtagadta Teremtőjét. Tagadását azzal tette teljessé, hogy lemondott a végső igazság kereséséről. Most ha nem is ismerné föl még a Teremtőjét az ember, de komolyan keresné a végső igazságot, akkor a legalapvetőbb identitásréteg, amely őt megkülönbözteti az állattól, sértetlen maradna.

Az Istentől való elszakadás nem azzal lesz végleges és menthetetlen, ha valaki abbahagyja a vallásgyakorlatot (természetesen a vallásgyakorlat szükséges), hanem ha lemond a végső igazság kereséséről: ha semleges akar maradni a végső igazsággal szemben. Ha azt mondja: mindenkinek megvan a maga igazsága, de nincs egy egyetemes végső igazság. Ezzel megtagadta Európa az ősi görög filozófiai gyökereit, megtagadta a pogány Róma örökségét, megtagadta az Ószövetséget és Újszövetséget: zsidó és keresztény gyökereit.

És hiába kacérkodik az ősi pogánysággal, azt is megtagadta: mert bármilyen ősi pogány valláshoz is tartozott (vagy tartozik) az ember, ha nagy bajban van, egyvalakihez kiált!

Az ősi pogány vallások nincsenek lezárva: nem mondtak le a végső igazság kereséséről. Ilyen egyetemes aposztázia az emberiség történetében soha nem volt: és nemcsak aposztázia az Istentől, hanem aposztázia az embertől is. Ez az ember lényegének, végső, alapvető önazonosságának a megtagadása.

A semleges iskola nem alternatívája a zsidó vagy katolikus iskolának. Az állami iskolák nem lehetnek semlegesek a lét és az emberi létezés végső kérdéseivel kapcsolatban, mert akkor azok az iskolák szellemi bordélyházakká válnak, ahol az ifjúságnak nem a testét és pszichéjét, hanem értelmét roncsolják, építik le, amely magával hozza a psziché és a test roncsolását is (kábitószerzés, mely elaltatja a végső igazság keresését). Nem lehetséges semleges állami iskola, hanem csakis „a lét végső értelmét kereső állami iskola”.

Az a fajta semleges iskola, ahol szó sem lehet a létezés végső értelmének kereséséről, lerombolja az ember legelső, legalapvetőbb identitását (önazonosságát). Ne csodálkozzunk, hogy ez logikusan magával hozza a többi, erre épülő identitásréteg összeomlását.

A legalapvetőbb identitásréteg tehát: a Teremtővel való kapcsolat. A többi identitásréteg erre épül, tehát a következő is: a férfi és női identitás.

A férfi, illetve a női identitás

A Teremtés könyvének első fejezetében Isten kétszer említi az ember teremtését: „*Isten újra szólt: »Teremtünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá.«*” (Ter 1,26)

„*Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket.*” (Ter 1,27)

Az első említésben nincs arról szó, hogy az ember férfi vagy nő; csak arról van szó, hogy Isten képmása.

Mit nem jelent ez?

- » Nem jelenti azt, hogy Isten a gender ideológiát alapozza meg, hiszen a második kijelentése világos: férfinak és nőnek teremtette őket.
- » Nem jelenti azt, hogy az ember előbb egy szellemi lény, lélek, aztán

később ez a szellemi lény belezuhan a megtermékenyített petesejtbe, amely már határozottan férfi vagy női test.

- » Tehát nem jelenti ez a személy (a lélek) és a test különválasztását. Ez ellene mondana az egész bibliai kinyilatkoztatásnak. Hiszen a holtak föltámadását és az egész anyagi univerzum újjáteremtését várjuk.

Mit jelent ez a kijelentés?

- » Azt jelenti, hogy a legmélyebb hasonlóságunk Istenhez az, hogy személy vagyunk: valaki és nem valami.
- » Azt jelenti, hogy testünk is bele van emelve a személy világába, erőterébe. Az ember teste nem egy állat teste. Tehát veszélyes az állati testtel való hasonlóság egyoldalú vizsgálata. Az ember táplálkozása nem zabálás (lásd szentáldozás), az ember szaporodása nem állatok szaporodása... Az ember szexualitása a személyesség erőterében van fölemelve egy új teremtési szintre.
- » Azt jelenti, hogy mivel az ember személyes volta a személyes Istennel való személyes kapcsolatra van rendelve, pszichikai és testi életünk és minden e világi vonatkozásunk (pl. a nemiségünk is) az Istennel való kapcsolaton belül „működik” normálisan. Abból kivéve az értelmetlenség fenyegeti. Vagyis a paradicsomi állapot az ember normális létállapota. Ám az emberiség szakított Istennel. Így személye megsérülvén mindene megsérült: az önzés, az önimádat, a kárhuzatos önközpontúság fenyegeti. Jézus Krisztus ettől szabadította meg az embert, visszaállítva az emberi személynek a létbeli kapcsolatát a Szentháromság Egy Isten személyeivel. Vagyis megadta neki a megszentelő kegyelmet: istenségének újra részesévé tette.

Az ember teremtésének első említése tehát a legmélyebb önzonosságát réteget említi, ám a második megalapozásaként. A férfi és női önzonosság csak a személyi önzonosságon belül van (vagyis az Istennel való személyes kapcsolatra épül).

Itt meg kellene hosszabban állni és tudatosítani, hogy az embernek – bár rádöbbenhet saját személyes voltára – mégis a kinyilatkoztatás segít abban, hogy személyes voltunkat felismerjük és ez a felismerés megszilárduljon. A kinyilatkoztatás Isten belső életének fokozatos föltárulása egészen Jézus Krisztusig, aki a megtestesült Fiúisten. Jézus Krisztus felismerése – mint a Háromszemélyű Egy Isten második személye, aki emberré lett – szilárdította meg az emberiségben az ember személyiségének felismerését.

A nagy krisztológiai zsinatok – amelyeken meg kellett különböztetni a személyt a természettől – adták a világnak az egyik legnagyobb felismerést: az ember személyének felismerését. A természet az, ami arra a kérdésre válaszol: mi vagy? Mi vagy Te, Istenem? Válaszolja: Én nem ember vagyok, hanem Isten: ez a természetem: vagyis tulajdonságaim összessége: örökkévaló, önmagától való, mindentudó, mindenható stb... lény. Ki vagy Te, Istenem? Válaszolja: Atya, Fiú, Szentlélek.

Ha engem kérdeznek: Mi vagy te? A válaszom: ember vagyok; nem Isten és nem állat. Vagyis emberi tulajdonságaim összessége, a természetem az, hogy ember vagyok.

Ha azt kérdezik tőlem: Ki vagy? A nevemet mondom. Abból csak egy van: egy önmagáról tudó, szabad, tehát szeretni képes és szerethető megismételhetetlen individuum.

A krisztológiai zsinatok terméke az, hogy Európa ismeri a személyt. India nem ismeri, s ha sejtí is, annak megsemmisülésére számít. Az üdvösség szerrinte az „én” megsemmisülése. Eggyé válás a mindenséggel.

Nem egy minden: én nem vagyok te. Tessék tudomásul venni, hogy a személyiségi jogokat hangoztató posztmodern Európa, mely megtagadta Jézus Krisztust és a Szentháromságot, mégis egyedül tőle tanulta meg, hogy az ember személy. Ám ha az emberi személy szakít az őt teremtő személyes Istennel, a legsötétebb értelmetlenségbe zuhan. A személy miatt vagyunk egyenrangúak, nem a tulajdonságaink miatt.

Amikor Szent Pál azt írja a Galata-levélben, hogy Krisztusban „*nincs többé férfi vagy nő*”, akkor nem a gender ideológiát hirdeti, hanem azt mondja, hogy egyenrangúságunk alapja, illetve legmélyebb önazonosságunk a Jézus Krisztushoz fűződő személyes viszonyunk. (Gal 3,28)

A mai posztmodern Nyugat összekeveri a személyt a tulajdonságaival. Az, hogy valaki férfi vagy nő, az a tulajdonsága, képessége, tehetsége. Abban nem vagyunk egyenlők, és nincs átalakulás, és fölösleges is, mert a tulajdonságainkat, képességeinket arra kaptuk, hogy velük egymást szolgáljuk szeretetben (vagyis egyenrangú személyes kapcsolatban). Ha a férfinak joga lenne nővé alakulnia és megkövetelné, hogy őt nőként fogadják el, akkor ez olyan lenne, mintha egy zenei tehetséggel nem rendelkező (azonban más tehetségekkel rendelkező) ember azt követelné, hogy őt Liszt Ferenc-i zenei tehetségnek tartsák. Az örültekházába küldenék.

Európa megtagadta az emberi személyt. Miért? Mert a személy szabadsága Istenre utal; hiszen az univerzumban semmi sem szabad, csak az emberi személy. Következésképpen az emberi személy nem az univerzum terméke. Mivel Európa megtagadta Teremtőjét, saját személyi méltóságát tagadta meg, hallgatja el. (Cethaloknak akarnak egyesek személyiséget adni... A szélsőséges állatvédelem elmosza ember és állat abszolút különbségét.)

Tehát mivel a Nyugat szakított Teremtőjével – elhomályosul gondolkodásában az emberek közötti egyenlőség alapja: a személyiség fogalma –, abban keres egyenlőséget, amiben egyenlők nem lehetünk. És itt érintjük a második identitásréteget, mely az elsőre épül, a nemiséget, azt, hogy valaki férfi vagy nő. Istennek ez a második kijelentése az emberre vonatkozóan újat mond, nem azért (ismétlem), mintha az ember előbb egy szellemi személy, valami angyalféle lenne és a fogantatáskor bukna bele az anyagba. Hanem azért mond újat, mert a nemi identitást jelenti ki, amely az első, az alapidentitásunkban áll fenn (egzisztál) az Istennel való személyes kapcsolatban. Abban, hogy személy vagyunk, valaki vagyunk és nem csak valami. S ami bennünk valami – például a testünk –, az a valakiben, a személyben áll fenn, föl van emelve a személyes szintre, és csak akkor emberi, ha a személyes világból nem lóg ki.

Viktor Emil Frankl figyelmezteti Konrad Lorenzet, hogy ha az embert az állati síkra vetíti le, akkor megkapja az állatot; az ember viszont nem állat, hanem mindenestül ember: vagyis nemisége is föl van emelve a személyes létszintre. A Nyugat megrontása ezen a területen is rettenetes méreteket ölt; legalább 100 – vagy inkább 150 – éve az ember nemiségéről úgy beszélnek, hogy kiszakítják a személyes létszintből és csupán evolúciós formációnak tekintik.

A darwini evolúciós elmélet az ember személyes voltára nem vonatkozik. Szabad, önmagáról tudó személye nem előző adottságaiból alakult ki; mert az anyagban és az élővilágban nincs szabadság.

Szent Pál ezt írja: „*Kerüljétek a paráznaságot! Minden bűn, amit az ember elkövet, a testén kívüli van, a parázna azonban tulajdon teste ellen vét. Nem tudjátok, hogy testetek a bennetek lakó Szentlélek temploma, akít Istentől kaptatok? Nem tudjátok, hogy nem vagytok a magatokéi?*” (1Kor 6,18-19).

A nemiségről Szent Pál kijelenti, hogy az – mint minden egyéb, ami emberi – az Istennel való kapcsolaton belül van: vagyis az őszonosságon (az Istennel való személyes kapcsolaton) belül levő azonosság. Nem vagyunk a magunké, hanem Istené.

A nemí hovatarozás tulajdonság, képeesség, amellyel szolgálai kell. A személy nem a birtoklás világában van, hanem a tiszta létezés (*esse*) világában: a tehetségek, a tulajdonságok a birtoklás (*habere*) világában vannak és a másik szolgálatára valók. Az alaptulajdonságok, a tehetségek nem cserélhetők, csak fejleszthetők.

Természetesen, mint minden identitás, CSAK az ősidentitásban, az Istennel való létbeli és személyes kapcsolaton belül létezik, működik és van értelme.

A harmadik identitásréteg: a család, a nemzet...

Az a tény, hogy egy férfi és egy nő gyermeke vagyok, vagyis egyetlen családba tartozom, lényegesen hozzátartozik önazonosságomhoz. Ha családot mondok, akkor rokonságot mondok, rokonságok összefüggő egységét: törzset, nemzetet. Ez anyanyelvet jelent, sajátos civilizációt és kultúrát. Ennek a nemzeti önazonoságnak a semmibevétele, leépítése, megszüntetése talán az a céllal, hogy így az emberiség egységét hozzák létre: katasztrófális tévedés. Az egyből lehet a sok felé menni; a személyből kiindulva a közösséghez, még ha egyén és közösség egymáshoz is van rendelve. Nem lehet kötelezővé tenni az abszolút internacionalizmust, a globalizációt. Például a mohamedán világ ennek eleve ellenáll, és ennek az lesz a következménye, hogy a saját identitását leépítő Európát fegyveres támadás nélkül birtokba veszik. Itt nem csupán üldözöttek, idegenek és vándorok befogadásáról van szó, hanem honfoglalásról.

A magyar királyság 150 évig megállította a mohamedán hódítást és a Nyugat nyugodtan fejlődhetett. Közben a magyar királyság élet-halál harcát vívta saját identitásáért. Ma Magyarország ugyanezt teszi. Talán ez azt is jelenti, hogy országunk még nem veszítette el teljesen keresztény és magyar identitását.

Utószó

Pár szó arról, hogy az erős (nem mások ellenére) keresztény identitás nem zár ki senkit mint embert, hanem lényegében magába zár. Tessék elgondolkodni azon, hogyan lehetne az emberiség egységét megteremteni.

Bármilyen elmélettel állunk elő, vagy bármilyen politikai elképzeléssel (voltak bőven, például: hitlerizmus, kommunizmus, globalizmus), mindezen esetekben csak egy elvről vagy az ember politikai, illetve társadalmi-gazdasági életrétegről van szó.

A megtestesülés az a valóság, amelynél logikailag mélyebb egységet elgon-

dolni sem lehet. Isten emberré lett. Jézus Krisztusban a Második Isteni Személy a test-vérünnké lett.

Ez a fundamentum a legmélyebb fundamentum. Egyfajta fundamentalizmus menti meg a világot, az a fundamentalizmus, mely Jézust illetően senkinek sem ad igazat, aki mást vall, mint az evangéliumok és a nagy krisztológiai zsinatok: hogy tudniillik Jézus személye („én”-je) azonos a Második Isteni Személlyel, aki az Atyával és a Szentlélekkel egy örök Isten. Ez a valaki valóban emberré lett. Vagyis test-vérünnké lett. Megbocsátva a keresztben bűneinket, a Harmadik Isteni Személyt kiárasztotta szívünkbe és így az Atyaisten a mi Atyánk lett: mi meg gyermekei. (Gal 4)

A Fiúisten felvette emberi természetünket, minket pedig isteni természetébe vett fel a hit és a keresztség által. (2Pét 1,4)

Ez az emberiség egységének igazi alapja.

Amikor ezt valljuk, hirtelen kiderül, hogy mi, akik ezt valljuk és ebben a valóságban élünk, minden embernek mélyebben vagyunk a testvérei, mint az egy apától és anyától születettek, mert az isteni természet, az istengyermekség abszolút közös, azonos bennünk. Tehát míg a többi ember, aki valamilyen elv alapján akarja egyesíteni az emberiséget, csak egymásnak elv-társa, addig mi testvérek vagyunk: Isten gyermekei. Míg egy kommunista a másíknak csak elvtársa, mi nekik testvérei vagyunk. Míg két globalista egymásnak csak elvtársa, mi nekik testvérei vagyunk. Míg két mohamedán egymásnak hitben testvére, addig mi nekik mint lehetőségbeli istentestvérei vagyunk, mert istengyermekségre hívtak ők is.

Ki kell még térnem a buddhizmusra és vele kapcsolatban az azonosságmisztikára. Ez a felfogás még nagyobb egységet hirdet, ám ez nem egység, hanem feloldódás. Ahogy már említettük, Buddha szerint: *„A szeretet is illúzió, és a gyűlölet is illúzió, mert illúzió az, hogy te meg én... minden egy.”* Nem igaz. Én én vagyok, te pedig te vagy. A teljes feloldódás a világistenségben egyben lemondás a szeretetről is.

A Nyugat Krisztus megtagadásával lemondott a szeretetről is és az öntudatvesztéses panteizmussal kacérkodik, de mindig megmarad a remény az újjászületésre, mert az a fiú, az a lány, aki először tapasztalja meg a szerelmet, nem a feloldódás, hanem az egység világában van és a hatodik nap fényében él. Annak a napnak a fényében, melyen az Isten megteremtette az embert az ő képére: és férfinak és nőnek teremtette.

RÖVID KÖRKÉP KORUNKRÓL – SOK KÉRDŐJELLEL^[1]

Csejtei Dezső

Hegel jelentette ki egy alkalommal, hogy a filozófia nem más, mint „*saját kora gondolatokban megragadva*”.^[2] Mivel filozófiával foglalkozó emberként kaptam azt a tiszteletteljes felkérést a Professzorok Batthyány Körének vezetésétől, hogy tartsak Önöknek előadást az ünnepi közgyűlésen, most voltaképpen késztetést kellene éreznem arra, hogy a rendelkezésemre álló idő alatt – gondolatokban megragadva – a mi korunkat tárjam Önök elé. Erre azonban most nemcsak az idő szűkössége miatt nincs lehetőség, hanem azért sem, mert ehhez nyilván egy Hegel-formátumú zsenire lenne szükség. E feladatnak azonban nem csupán jómagam nem lennék képes eleget tenni, hanem meggyőződésem szerint egyetlen, jelen világban tevékenykedő filozófus sem. Ilyesfajta áttekintésre csakis egy Isten lenne képes, akinek szeme mindent lát. E tekintet pedig, mondhatnánk, végtelenül távol áll az egyes ember egyedi látószögétől, nézőpontjától. De talán mégsem annyira. Mert lehet, hogy az isteni tekintetnek kiváltsága a mindent átfogó, panoramikus látás, ám arra még ő sem képes, hogy a mindenséget csakis *egy* adott helyről, *egy* adott nézőpontból vegye szemügyre, ami viszont az egyes ember sajátja. No lám, ezek szerint még a mindent látás képességének is megvan a maga korlátozottsága.

De az említett két nézőpont – Istené és az egyes emberé – mégiscsak közelíthető egymáshoz, ha feltételezzük, hogy Isten nem csupán a maga szemszögéből, vagyis univerzálisan látja a világot, hanem egyúttal a mi tekintetünkön keresztül is. „*Isten is egy nézőpont* – mondja Ortega –, *de nem azért, mintha volna neki az emberi világon kívül egy őrtornya, abonnan – akár egy régi racionalista – közvetlenül megfigyelheti az egyetlen világot. Isten nem racionalista. Nézőpontja mindannyiunké; a mi részigazságunk Istennek is igazság. (...) Épp csak Isten – ahogy a katekizmus tanítja – mindeniütt jelenlévő, ezért minden nézőpontot birtokol, és végtelen vitalitásában összegyűjti és harmonikus rendbe foglalja a mi összes horizontunkat.*”^[3] Vagyis, e gondolatot követve, Isten jelenleg több mint hétmilliárdnyi emberi

1 A Professzorok Batthyány Körének megalakulása 20. évfordulójára emlékező, Balatonfüreden, 2015. október 3-án megrendezett ünnepi ülésen elhangzott beszéd szerkesztett változata.

2 Georg Wilhelm Friedrich Hegel: A jogfilozófia alapvonalai. Akadémiai Kiadó, Budapest: 1971. 21. skk. o. (Szemere Samu fordítása.)

3 José Ortega y Gasset: Korunk feladata. Nagyvilág Kiadó, Budapest: 2003. 73. o. (Scholz László fordítása.)

szempáron keresztül szemléli a világ történéseit. Ezek közül egyet, a sajátomét tudom felajánlani Önöknek a jelen előadás alkalmából.

Megpróbálok spirál formában, kívülről befelé haladni, ahogyan hajdanán Jerikó ostromlói tették. A globális szinttel kezdem és a lokális lehetőségek elemzésével zárom a gondolatmenetet. S próbálok szem előtt tartani azt, hogy az Önök személyében egyszerre beszélek keresztény és nemzeti szellemiségű magyarokhoz, valamint egyszersmind kiváló tudósokhoz.

Az ember léthez való viszonyulása

A lehető legátfogóbb szint az, amit az embernek a világhoz – vagy még általánosabban, filozófiai nyelven fogalmazva –, a *léthez* való viszonyulása jelent. E viszony, ahogy ennek publicisztikámban gyakorta hangot adtam, mindig is problematikus, sőt rejtélyes volt. Hiszen az embernek, mióta csak létezik ezen a sárteken, épp amiatt, hogy kiszakadt a kozmikus összegészből, mindig is viszonyulnia kellett valamilyen módon a világhoz, akár tudatában volt ennek, akár nem. Úgy is mondhatjuk: már a kezdet kezdetétől viszonyulásra volt ítélve. S mindmáig jellemző rá, hogy ezalól nem tudja magát kivonni.

Az eredendő viszonyulás óhatatlanul magában foglalja a dominancia kérdését is: azt, hogy az ember és a világ kapcsolatában melyik tényező tesz szert meghatározó szerepre. Közismert, hogy az ember történelmének túlnyomó részében a világ – vagy pedig az eredendő értelemben vett eleven természet, a *φύσις* – játszott domináns szerepet. Az ember azoknak a többnyire ismeretlen erőknek volt kiszolgáltatva, amelyek kijelölték létezésének körét, határait. Napjainkból, a kiteljesedett technikai világcivilizáció korából visszatekintve ezt a viszonyt úgy is jellemezhetjük, hogy az ember még összhangban élt – vagy összhangban volt kénytelen élni – a természettel, még nem állt rendelkezésére az az intellektuális és technikai *pouvoir*, melynek révén fölébe tudott volna kerekedni annak. Az idők folyamán aztán egyre erősebbé vált az embernek a természettel szembeni pozíciója. S valójában ekkor állt elő az a mélyreható dilemma, melyet most néhány görög terminussal írok körül.

Az egyik oldalon van a *φύσις*: az élő, lüktető, eleven természet, amit a görög ember még nem holt, mechanikus, fizikalisztikus természetként fogott fel, ahogy ez már kifejezetten jellemző volt később, a modernitás korától kezdve. A *φύσις* tehát minden volt, csak nem fizikai. Ezzel szemben, a másik oldalon ott van az a csodálatos emberi képesség, amit az ókori görög *λογιστική* nevezett. Ez kezdetben éppoly kevésbé volt tisztán logikai, mint amilyen kevésbé

volt a *φύσις* fizikai. Középuitt pedig ott volt az, amit a görög ember *techné*nek nevezett, s aminek, a maga eredeti jelentésében, úgyszintén nem sok köze volt ahhoz, amit ma technikának nevezünk. Merthogy a *techné* eredendően nem a dolgok mechanikus elrendezését, nem a szakmai ügyességet, jártasságot jelentette, amit például az angol a *skill* szóval jelöl; nem, a techné szóval eredendően azt a *tudást, ismeretet* jelölték, mely az embert képessé teszi arra, hogy megragadja, feltárja az előtte heverő dolgokban szunnyadó lehetőségeket. Vagyis képessé teszi annak meglátására, hogy valami adekvát módon mivé tehető.

Pontosan arról van szó, amit jóval később Michelangelo úgy fogalmazott meg, hogy az ember az előtte heverő alaktalan márványtömbben meglátja – vigyázat! nem belelátja, hanem meglátja, észreveszi – azt a szoborformát, mely abban rejtezik, s így a megmunkálás tulajdonképpen csak a felesleges anyagot távolítja el. A *techné* segítségével világra segíti azt, ami abban eleve is benne szunnyadt, ám önmaga erejénél fogva soha nem tudott volna megvalósulni.

S most nézzük az imént említett dilemmát! Az egyik oldalon van a *φύσις*, a másikon pedig a *λογος*, középuitt pedig ott a *techné*, az emberi leleményesség, találékonyság, alkotóképesség. Minden attól függ, hogy e közbülső tényező, a *techné* merre fordul, merre fordítják, hol köt ki, melyik oldal szolgálataiba szegődik. Több jelentős gondolkodó, így például Martin Heidegger is azt a felfogást képviselte, hogy a korai görögség idején a *techné*, úgymond, még a *φύσις* „pártján állt”: azon volt, hogy a természetet valódi önmagához segítse. Később azonban már átpártolt a *λογος*hoz. Platón ideatana, Arisztotelész szillogizmusai már ennek a pálfordulásnak az előjelei. S korunk technikai világcivilizációját látva aligha kérdéses, hogy e dilemmából végül is melyik oldal került ki győztesen.

Annakavilágnak az elméletialapjait, amelynek mima cselekvő és szenvedő részesei vagyunk, az újkor elején két tudós gondolkodó fektette le. Az egyik Descartes; szavainak valódi horderejét talán csak napjainkban tudjuk valóban felfogni: „*A bosszú, bár egyszerű és könnyű gondolatmenetek, melyeket a geometria tudói a legnehezebb bizonyításokra használnak föl, arra az elképzelésre vezettek engem, hogy ugyanilyen módon követi egymást az ember által megismerhető összes dolog, és hogy ha nem fogadjuk el valódinak azt, ami nem az, és ha mindig megtartjuk azt a sorrendet, amelyben következtetni kell egyes dolgokra más dolgokból, akkor végső soron nem létezhet semmi olyan távoli dolog, amelyhez nem lehetne eljutni, sem olyan homályos dolog, melyet ne lehetne föltárni.*”^[1] Descartes azt a tételt fogalmazza meg, hogy

1 Descartes: „Értekezés az ész helyes vezetésének és a tudományos igazság kutatásának módszeréről.” In: Válogatott filozófiai művek. Akadémiai Kiadó, Budapest: 1980. 177. o. (Szemere Samu fordítása.)

elviekben nincs semmi égen és földön, amit az ész helyes használata által ne lehetne a megismerés lehetséges tárgyává és az ember által tudottá, birtokolhatóvá tenni. Az emberi tudás korlátlan, határtalan.

A másik alaptételt Galilei fogalmazta meg: „*Ami kiszámítható, azt számítsd ki, ami mérhető, azt mérd meg, és ami nem mérhető, azt tedd mérhetővé.*” Ez a tétel pedig a valóság korlátlan kiszámíthatóságának gondolatát fejezi ki.

Összegezve: az a két vezérfonal, melyek mentén megszerveződik a napnyugati ember világfelfogása, a *racionális megismerhetőség* és a *kiszámíthatóság*. A napnyugati ember, amikor végül is úgy döntött, hogy a rendelkezésére álló technét nem a fűsziszhez illeszti hozzá, hanem inkább a logoszhoz csatlakoztatja, akkor a logoszban megfogható sémát vetítette rá a világra, s mindmáig ennek égisze alatt ügyködik. Csakhogy ennek során még magát a logoszt is túlságosan szűk, csakis logikai keresztmetszetben fogta fel, kihasította belőle és általános érvényűvé tette a logikait. Ezáltal viszont az emberi ész (logosz) más tartományai veszendőbe mentek vagy a peremterületekre szorultak, így például a meditatív, a spekulatív vagy a poiétikus ész stb. A beszűkített, tisztán megismerő-kalkulatív funkcióvá alakított logosz viszont döbbenetes erejű és hatékonyságú tényezővé változott. Létrehozta a napjainkban is működő technikai világcivilizációt.

Engedjék meg, hogy e rész lezárásaképp összegezzem legalább néhány vonását ama technikai világcivilizációnak, mely mélyen ellentmondásos: egyszerre hordoz magában lenyűgöző, felemelő és veszedelmet rejtő vonásokat. Ennek során, szakmámból is eredően, most inkább az utóbbi elemekre helyezem a hangsúlyt. S eközben többször megidézem Martin Heideggert; megítélésem szerint ő volt az, aki e világcivilizáció karakterjegyeit a közel-múlt filozófusai közül a legmélyebben ragadta meg. Tehát a sajátosságok:

» *A számításba vétel:* a racionális-kalkulatív gondolkodás jelen viszonyok szerint végérvényesen birtokába vette mind a természeti, mind pedig a történelmi világot: „*A természet az előre kiszámításba, a történelem pedig a történelmi elszámolásba van mintegy beleállítva. Természet és történelem a magyarázó előállítás tárgyává válnak, mely számít a természetre, és számol a történelemmel. Csak ami ily módon tárggyá válik, arról mondhatjuk, hogy létezik, hogy van.*”¹

» *Üzemszerűség:* a kalkulatív gondolkodásnak a világhoz való viszonyulására elsősorban nem a klasszikus – akárha romantikusnak is nevezhető

1 Martin Heidegger: „A világkép kora.” In: Rejtektutak. Osiris Kiadó, Budapest: 2006. 80. o. (Pál-falusi Zsolt fordítása.)

– egyéni és inventív, intuitív eljárás jellemző, hanem inkább az üzemszerűség, ebben a kutatóvá átvedlett hajdani tudós mintegy ügyletek segítségével leadminisztrálja a maga részfeladatait.

- » *Az „állványzat” (Ge-stell):* azt a tárgyiasult tudásból és adminisztratív praxisból álló roppant képződményt, amelyben az ember mintegy elrendezi és állományba veszi a mindenséget, Heidegger „állványzatnak” (Ge-stell) nevezi. Ebben a képződményben – a tudomány mellett – az ember mint „munkaerő”, „humán erőforrás” ugyanúgy állományba van véve, mint bármilyen más dolog, létező; tehát valójában már nem ő tervez, hanem ehelyett inkább csak végrehajtja és megvalósítja azt, amit az állványzat kikövetel. E fogalomban Heidegger tulajdonképpen a technológiai világelidegenedés jelenségét sűríti össze.
- » *Értékek:* az „állványzat” üzemszerű világa az értékeket éppúgy magában foglalja, mint a tényeket, noha igen elterjedt felfogás az, hogy a tények világát szembeállítják az értékek világával. Holott ha valamit értékesnek nevezünk – vagyis értékbecslést végzünk –, akkor a legtöbb esetben mennyiségi-kvantitatív összehasonlítást teszünk, hogy ti. valami több, értékesebb stb., mint a másik. Ezen alapul – gondoljunk a használati vagy a csereértékre – a közgazdaságtani értékfogalom, és ennek alapján beszélünk, mondjuk, egy festmény pénzben kifejezhető – és biztosításokban rögzített – értékéről. S ha van valami, ami még egyáltalán kivonható az „állványzat” üzemszerű világa alól, az nem is annyira az érték, mint inkább a „szent”, a „szentség”, ennek jelentősége azonban korunkra úgyszintén dezamortizálódott.
- » *Nihilizmus:* ha az állványzat üzemszerű világa még az értékvilágot is magába szippantja, a szentség fogalma pedig korunkra szintúgy degradálódott, akkor ennek az a következménye, amit már Nietzsche nihilizmusnak nevezett. Heidegger korunkat a „beteljesedett nihilizmus” koraként jellemzi, melyben a „számításba vett”, számszerűsített világ kizsigerezésén kívül nincs Semmi. Ezt az állapotot száz esztendővel ezelőtt már Max Weber is élesen elítélte: „*Lélektelen szakemberek [Fachmenschen ohne Geist], s az élvezetek szívtelenjei [Genußmenschen ohne Herz]: ez a semmi képzelő úg, hogy felért az emberiség eddig soha el nem ért csúcsára.*”¹¹

Korollárium: jelen helyzetünk paradoxitását mi sem mutatja jobban, mint hogy nekünk épp ebben az előbb jellemzett világban kell maximálisan helyt-

1 Max Weber: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat Kiadó, Budapest: 1982. 287-88. o. (Gelléri András, Józsa Péter, Somlai Péter és Tatár György fordítása.)

állni. Úgy tűnik, olyan világban kell késhegyig menő harcot folytatni és a maximális precizitáson nyugvó és erőbevetésre alapozó versenyt vívni, mely világ sorsának távolabbi kilátásai a legmélyebben problematikusak. Mintha a kontinensek és nemzetek olyan planetáris versenyfutás résztvevői lennének, amelynek végén nem célszalag feszül, hanem egy, általuk még kevésbé észlelt szakadék tátong. Nem csekély intellektuális erőfeszítésre van szükség ahhoz, hogy e paradoxonnal szembe tudjunk és merjünk nézni.

Európa szerepe

A következő kérdés, hogy ebben a szituációban hogyan teljesít, milyen helyzetet foglal el tágabb hazánk, Európa. Mert azt, hogy a mi tágabb hazánk Európa, egyetlen nemzeti és keresztény érzületű magyar ember sem vonhatja kétségbe, bármilyen súlyos gondokkal küzd is most ennek jelenlegi alakváltozata, az Európai Unió.

Európa szerepének megítélése sajátos és megdöbbentő szinuszgörbét írt le az elmúlt negyedszázadban. Valamennyien jól emlékszünk arra az euforikus hangulatra, ami 1989–1990 táján nemcsak minket, Közép- és Kelet-Európa korábbi kárvallottjait töltött el, hanem a kontinens nyugati felét is: véget ért a szörnyű jaltai megosztottság korszaka, korábban soha nem tapasztalt lehetőséget kaptunk az egységes, szabad és dinamikusan fejlődő Európa megteremtésére. A szabadság beköszöntét másfél évtized múlva követte az Unióhoz való csatlakozás eseménye, ez új lendületet adott a pozitív elvárásoknak, a szinuszgörbe még mindig a magasban szárnyalt, bár néhány szkeptikus hang már ekkor is megszólalt. Ennélfogva a 2008-ban beköszöntő pénzügyi és hitelválság nem önmagában véve volt megrendítő erejű – bár így is korszakhatárként tartható számon –, hanem elsősorban azért, mert mintegy lerántotta a leplet arról a tömérdek strukturális, történeti-kulturális, katonai, technológiai, társadalmi és pénzügyi-gazdasági gondról is, amelyek eddig eltűntek a látványos mutatók, a fényesre glancolt homlokzat mögött.

Nos, a 2008-tól beköszöntő válság újfent reflektorfénybe állította, hogy Európa pozíciói erőteljesen meggyengültek a világhegemoniáért folytatott versenyben, vagyis abban az öldöklő technológiai és gazdasági harcban, amelynek kettős természetéről az imént szóltam. Az öreg kontinens elnehezedett, ahogy egy tanulmányomban fogalmaztam, bizonyos értelemben öregurassá vált. Emlékszem, az 1980-as évek közepén, akkor, amikor Gorbacsov a Szovjetunióban meghirdette a peresztrojkat, a magasabb sebes-

ségbe kapcsolás politikáját, mifelénk az a vicc járta: mindez hasonló ahhoz, mint amikor egy százlábú lépést vált. S íme, itt az EU, egy másik százlábú – mely ma szintén a kényszerű lépésváltás nehézségeivel küszködik.

Az alábbiakban megpróbálom röviden, karakteresen összefoglalni azokat a főbb problémákat, melyek ugyan alatta maradnak az élenjáró kérdésnek, a technológiai-informatikai hegemoniáért folytatott harc kérdésének, ám elég súlyosak ahhoz, hogy bőven megterheljék és megnehezítsék az említett lépésváltást.

» *Identitás*: látszólag homályos, nehezen megragadható jellege ellenére a legsúlyosabb, a legvégzetesebb kérdések egyike. Az identitás elemi szinten az EU-hoz való lojalitást foglalja magában, legmagasabb szinten pedig annak a történeti, kulturális, szellemi örökségnek az elfogadását, amely ezen a kontinensen az elmúlt két és fél ezer esztendő során bontakozott ki. Az EU vezetése e téren sokak meglátása szerint ott követi el a legnagyobb hibát, hogy – talán az eurocentrizmus vádjától való félelmében – az identitás megalapozása során épp ezt a történeti, kulturális hagyományt hagyja veszendőbe menni. S helyett az egyetemes emberi értékek kozmopolita rendjét helyezi előtérbe, mely értékek önmagukban megállják a helyüket, de az egyes ember felől nézve megfoghatatlannak, a konkrét egyéni életben átélhetetlenek. A 2007. december 12-én Strasbourgban kihirdetett Alapjogi Charta preambulumban központi helyen szerepelnek – önmagában véve helyesen – az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás „oszthatatlan és egyetemes értékei”, de kimaradnak belőle – s ezáltal másodlagos értékévé degradálódnak – olyan értékek, mint amilyenek a „családszeretet”, a „hit”, a „becsület”, a „kötelesség”, a „szorgalom” stb. értékei. Az identitás kérdésére a későbbiek során még visszatérünk.

» *Család*: az ember minden társadalmi létezésének alapsejtje a család. Értékének európai hagyományát nem is annyira a görög, mint inkább a korai római családmódel alapozta meg, mely érték – a Szent Család képzetkörének elterjedésével – még inkább megerősödött a keresztény érában. A klasszikus családfogalomnak történetileg talán utolsó jelentős alakváltozata a viktoriánus családmódel volt, melynek kétségkívül megvoltak a maga fogyatékoságai. Az ezek kiküszöbölésére irányuló gyakran helyes törekvések azonban a 20. század során egyre inkább a család intézménye elleni támadásokká alakultak át. Olyan filozófusok, mint Michel Foucault vagy Gilles

Deleuze, a hagyományos családot a fasiszta gondolkodás „őscellájának” nevezték. Vagyis a totalitárius rendszerek elleni harc kiegészült a zsarnokoskodó, „autoriter” családi nevelés elleni küzdelemmel. Részben e támadások hatására a házasság szentségén nyugvó családeshményt felváltotta a család mint autonóm individuumok szabadon vállalt együttélése. Kialakult a „nyitott család” posztmodern formája. Jelenleg ott tartunk, hogy a család egy bármelyik partner által könnyen felbontható életközösséggé vált. Fennmaradása részint folklorisztikus okoknak köszönhető, részint pedig gazdasági okoknak, pl. az adókedvezményeknek. A családra jellemző mai viszonyok alapján napjainkban már nem lehetne olyan családreghényeket írni, mint amilyet Angliában *Galsworthy* (Forsythe Saga), Franciaországban *Martin du Gard* (A Thibault család), Németországban pedig *Thomas Mann* (A Buddenbrook ház) alkotott. S nemcsak azért, mert ehhez hiányzik a megfelelő írói kvalitás, hanem főleg azért, mert megszűnő félben van az ilyen regényfolyamok tárgya. Csak egyetlen adat ennek alátámasztására: 2006-ban Franciaországban a gyerekek 25%-a nem élt együtt egyik szülővel sem.

- » *Népesedés*: a hagyományos család intézményének hanyatlása magától értetődően hatást gyakorol legfőbb céljára, a gyermekáldás biztosítására is. A félresiklás már a kezdet kezdetén, a csecsemőgondozás területén megfigyelhető. Európa-szerte háttérbe szorul, leértékelődik a korábban feltétlen elsőbbséget élvező anya-gyermek viszony, helyébe a csecsemő racionális ellátásának gyakorlata kerül, amit egy fizetett anya épp olyan jól el tud látni, akár egy bölcsőde; bekövetkezik a gyermek „eldologiasítása”, aki már csak „gondozási tárgy” lesz, s bőven elegendő, ha szakszerű gondozásban részesül. A születések csökkenése, ami Európa őshonos lakosságának körében figyelhető meg elsősorban, számos tényezőre vezethető vissza, melyből most csak egyetlenegy, talán a legfontosabbikat emelném ki: a gyermekvállalási kedv megcsappanását. Ennek talán az az oka, hogy előtérbe került az a hedonisztikus életfelfogás, amely az életet a szubjektív élvezetek summázatának tekinti. A gyermekek vállalása meg épp ezt az életélvezetet, annak lehetőségét teszi kockára. Nem akarom Önöket számokkal untatni, de az előrejelzések szerint – és a bevándorlás folytatódása *mellett* – 2050-re Németország elveszíti lakosságának 10,3%-át (8 millió embert), Oroszország elveszíti lakosságának 24,3%-át (35 millió embert), Magyarország pedig

lakosságának 25,7%-át (2,5 millió embert). S ez a drámai tendencia vezet át a következő tényezőhöz, a bevándorlás jelenségéhez.

» *Bevándorlás*: most csak a legszükségesebbek kiemelésére szorítkozom. Azt, hogy a megfelelő mennyiségű munkaerő biztosítása miatt szükség van bevándorlókra, általában nem vitatják. Ugyanakkor azon nyomban körvonalazódik ennek kapcsán két súlyos probléma:

- Az Unióba bevándoroltak túlnyomó része alacsonyán képzett vagy teljesen képzetlen ember, egyáltalán nem, vagy csak alig tudnak megfelelni a modern nyugati munkakultúrának. (Ennek hosszú távú pusztító következményeiről néhány évvel ezelőtt Thilo Sarrazin írt könyvet: Németország felszámolja önmagát – Deutschland schafft sich ab.)
- A bevándoroltak az esetek döntő részében nem kívánnak kulturálisan asszimilálódni. Nem kívánnak azonosulni a befogadó társadalom hagyományaival, kultúrájával. Ezt a vonakodást legalábbis két tényező erősíti. Az egyik az, hogy korunk fejlett technikai arzenálja nem is kényszeríti őket erre, hiszen a technikai eszközök révén – skype, okostelefon, internet – napi kapcsolatban maradhatnak származási országukkal, családjukkal, rokonságukkal, s ez jelentős eltérés a korábbi történelmi korokhoz képest. A másik pedig az, hogy az Unió vezetése által kialakított befogadáspolitikája nem-hogy nem serkenti a bevándorlókat a befogadó ország kultúrájának, hagyományainak elsajátítására, hanem már egyenesen a kulturális indoktrináció káros hatásának tekinti például azt, ha a befogadó Franciaországban a bevándorlók gyermekeire rá akarják kényszeríteni Molière vagy Balzac ismeretét.

A következmények ismertek, és egy félelmetes eseményláncolatot képeznek. A bevándoroltak – főleg azok fiatalabb, másod- vagy harmadgenerációs tagjai – csalódnak, mert nem tudják maguknak megvalósítani azt az életszínvonalat, ami végett őseik Európába jöttek, így aztán *frusztráltak* lesznek. Emiatt inkább a sajátjaik között érzik igazán otthon magukat, elkülönülnek, bekövetkezik a *gettósodás*. E gettók pedig, a bennük uralkodó áldatlan állapotok miatt, melegágyai lesznek a *bűnözésnek*, innen pedig már csak egy lépés a bűnözés legradikálisabb formája, a *terrorizmus*. Ennek eredményeit pedig van szerencsénk egyre gyakrabban tapasztalni, egyelőre még hazánk határaitól távol. Ezek nem összefüggéstelen, egymástól elszigetelt események, hanem – hogy a keresztény képzetkör egyik fogalmával fejezzem ki magam – *jelek*; olyan jelek, melyekből a történesek *dinamiszá* iránt fogékony embernek tanulnia kellene.

» *Vallás*: a korábbiak során már utaltam arra az identitásbeli fogyatékos-
ságra, mely az Európai Unió jelenlegi állapotát jellemzi. Nos, az európai
identitásnak talán nincs még egy olyan erős támasztéka, oszlopa, mint
amilyen a kereszténység; mégpedig azért, mert erejét kereken kétezer esz-
tendő hagyománya hitelesíti. S itt nemcsak a szó szűkebb értelmében vett
keresztény vallásról van szó, hanem a tágabb értelemben vett keresztény
kultúráról is. Hiszen ez áthatja az európai ember mindennapjait, szokásait,
elemi etikai reflexeit, még akkor is, ha időközben esetleg vallástalanná vált.
Az EU mindenkori vezetésére viszont jellemző, hogy – a kozmopolita
liberalizmus elvont és üres ésszerűségére támaszkodva – igyekszik mi-
nél inkább háttérbe szorítani az említett identitásképző tényezőt. Ennek
néhány elemét szeretném most csokorba szedni.

- Az EU – a liberális krédónak megfelelően – a vallást *magánügynek* tekinti, a magánélet szférájába tolja át. Nagyvonalúan mindenkinek megengedi, hogy – afféle szellemi szabadidős tevékenységként – az ember úgy járhasson templomba, mint ahogy a fitneszszalonba vagy lóversenyre jár. Holott a vallások – elsősorban a maguk intézménye-
sült egyházi formáiban – a társadalmi és kulturális élet olyan széles
szektoraiban is fontos szerepet játszanak, mint az oktatás, az egész-
ségügy, a szegények és elesettek támogatása stb. A vallásnak a magá-
nélet területére való száműzése mindezt figyelmen kívül hagyja.
- Az EU – egy alapjában véve tévesen értelmezett világnézeti szemle-
gességre hivatkozva – kínosan ügyel arra, hogy a *kereszténység* szót
lehetőleg alig említse a hivatalos dokumentumokban, nehogy ezzel
sértse a más vallásúak érzékenységét. Azzal viszont már nem törőd-
nek, hogy e doktriner és papírizű szemlegességgel a kontinens 84%-át
kitevő keresztény lakosság jogait és büszkeségét sérti az Európában
honos 6%-nyi muszlim, 0,4%-nyi buddhista és 0,2%-nyi zsidó lakos-
sal szemben, mivel nem teszi lehetővé, hogy a kereszténység saját
kontinensén annak megfelelően funkcionálhasson, ami: az európai
identitás meghatározó, összetartó erejű támaszaként.
- A kereszténység jelenlegi pozícióit nagyban gyengíti az a széles kör-
ben elterjedt és talán nem minden hátsó szándék nélküli *bocsánatkérési*
kultúra, amely az utóbbi esztendőkből honosodott meg. Ennek szel-
lemében a keresztény intézményeknek (egyházaknak) illik megkö-
vetni azokat az embereket, közösségeket, akiknek elődeivel szemben
a kereszténység korábban bűnöket követett el (keresztes háborúk,

inkvizíció, gyarmatosítások stb.) Ez önmagában helyénvaló is lenne; a problémát az jelenti, hogy más vallások képviselőinek, vezetőinek (muszlim, polinéz, zsidó stb.) viszont eszük ágában sincs, hogy ők is bocsánatot kérjenek az ő vallásaik által elkövetett kegyetlenségekért.

- A liberális krédó követői által vallott világnézeti semlegesség egyik folyománya kellene hogy legyen, hogy azt a szellemi-spirituális tere, amelyet korábban a vallások töltöttek be, olyan világnézet töltsse be, amely alapján véve a felvilágosodás északultusán nyugszik. Ez nemcsak a történeti vallások helyébe kíván lépni, hanem ezen túlmenően minden babonát, pszeudo-vallásos tévképzetet is ki akar iktatni. Nos, e törekvés illuzórikusnak bizonyult. Időközben kiderült ugyanis, hogy az emberek jelentős részének nem felel meg a tisztán racionális világszemlélet, ezért – a hagyományos vallásoktól eltávolodva – más formákban kerestek maguknak lelki-szellemi kielégülést. Korábban soha nem látott mértékben burjánzottak el a legkülönbözőbb babonák és ezoterikus irányzatok, mint például a New Age, az asztrológia, a tarot, a sátánizmus, a szcientológia, a Hare-Krishna, a druidizmus, az ufóhit, és a sor vég nélkül folytatható. Vagyis a vallásos szükséglet kerülő úton visszatért, ám sokkal kezdetlegesebb, primitívebb formában.
- A laicizálódás egyre erősebb elterjedése Európa-szerte – és e tény még a történelmi egyházak is elismerték –, a keresztény vallásosság európai méretű háttérbe szorulása annál is inkább sajnálatos, mert jelenleg – még ha sokan sokféleképpen vélekednek is erről – egy ma már nem is annyira burkolt *vallásháború* folyik az iszlám és a kereszténység között, melyben az utóbbi pozíciói nem kifejezetten kedvezőek. Csak egy adat: az 1960-as évek közepén Franciaországban mindössze 5 mecset létezett, 2014-ben pedig több mint 3300, és a többi is rohamtempóban épül. Gyakran használaton kívüli, elhagyott keresztény templomokat alakítanak át muszlim imahelyekké. Ha e tendencia folytatódik, akkor az európai ember számára – néhány évtizeden, esetleg egy évszázadon belül – saját kulturális, nyelvi és történelmi identitásának kifejezése kapcsán már végső kapaszkodója, a keresztény hit sem marad meg.

Kihívások, feladatok

Az imént röviden érintett öt kérdéskör csak egy részét fogja át annak a problémahalmaznak, amely a jelenlegi európai létezést jellemzi. A sort tovább lehetne folytatni olyan területek megemlékezésével, mint az elöregedés, a munkanélküliség, a bűnözés, az államadósságok, az Unió elbürokratizálódása, a technológiai lemaradás vagy az önálló kül- és biztonságpolitika hiánya. Ehelyett azonban inkább azon kihívások, feladatok közül szeretnék röviden sorra venni néhányat, amelyek ebben a világ- és kontinentális helyzetben minket, magyarokat közelebbről érintenek, és amelyek megoldásához mi, a Professzorok Batthyány Körének tagjai is hozzájárulhatunk.

- » Nekünk, magyaroknak úgy kell részt vennünk a jelenlegi planetáris technológiai civilizációt átható küzdelemben, konkurenciaharcban, és úgy kell jobban teljesítenünk ebben, hogy közben azért tisztában kell lenni azzal is, hogy ez az öldöklő technikai verseny – tágabb céljait, kilátásait tekintve – a legmélyebben kérdéses. Vagyis oda kell tenni magunkat, de bizonyos értelemben távolságtartó módon kell; épp erre a kettős, nehezen megvalósítható beállítódásra használja Heidegger a „ráhagyatkozás” (*Gelassenheit*) fogalmát. E kifejezés, eredetét tekintve, a középkori keresztény gondolkodásból származik, és párja, *dejamiento* néven, már a 15. századi kasztíliai misztikában is megtalálható. Ennek értelmében rá kell hagyatkoznunk a technikára, mert mást jelen helyzetben nem tehetünk, sőt szakadatlanul fejlesztenünk is kell, ámde teljes egészében mégse szolgáltatassuk ki magunkat neki, őrizzük meg emberi integritásunkat.
- » E kettősségnek úgy tehetünk eleget, ha mi, magyarok a technológiai világcivilizáció korában is felmutatjuk azokat az értékeket, melyek nélkül nem képzelhető el értelmes emberi létezés. Ezen értékeket a korábbi magyar konzervatív politikai gondolkodás az „Isten – haza – család” hármasság formájában fogalmazta meg; és szembetűnő, hogy a baloldali-liberális gondolkodás már több mint egy évszázada ezeket az értékeket tartja szakadatlanul tűz alatt: az elsővel a tudományos ateizmust (vagy a libertariánus szabadgondolkodást), a másodikkal a kozmopolitizmust (vagy a proletár internacionalizmust), a harmadikkal pedig az egoista individualizmust szegezi szembe.
- » Magyarországnak ugyanakkor nem áll módjában az, hogy az iménti felfogás és értékrend tekintetében az EU vezetését döntő módon befo-

lyásolja. Viszont lehetősége van arra, hogy ezeket minden lehetséges fórumon hangoztassa. Hallassa a hangját, próbáljon szövetségeket keresni – mert vannak ilyenek –, hogy ez a látásmód minél nagyobb nyilvánosságot kapjon.

- » Magyarország és az EU vonatkozásában két szempont érvényesítését tartanám fontosnak. Egyrészt azt, hogy az Unió tekintetében képviselje hazánk azt az álláspontot, hogy az EU ne váljon olyan absztrakt, túlbürokratizált szervezetté, melynek vezérelveit kizárólag a tisztán egyetemes emberi, univerzális és racionális értékek szabják meg, hanem ezek *mellett* legyen olyan értelmes képződmény is egyúttal, amely büszke a maga történelmi és kulturális hagyományaira, és joggal várja el másoktól – államoktól és emberektől egyaránt –, hogy e hagyományokat tiszteletben tartsák. Másrészt pedig azt, hogy hazánk az adott keretek között maximálisan próbálja érvényesíteni a nemzeti szuverenitást. Próbálja megőrizni a maga mozgásterét, hogy se gazdasági értelemben ne váljunk a világot uraló piaci-pénzügyi hatalmak szabad prédájává, se pedig szellemi értelemben ne legyünk a globális kultúrselejt pusztá lerakatává. Ehelyett kísérreljük meg ahhoz tartani magunkat, amit – jobb kifejezés híján – „ *kreatív különutasságnak*” lehetne nevezni.
- » Az előbb említett pontoknak szilárd meggyőződéseim szerint csak akkor tehetünk eleget – és ebben a Professzorok Batthyány Körének igen jelentős szerepe lehet –, ha a magas szintű szakmai felkészítés, oktatás mellett külön hangsúlyt fektetünk a fiatal nemzedék *nevelésére, műveltségének* kiterjesztésére. Vagyis nemcsak olyan fiatal kutatókra, tudósokra van szükség, akik a saját szakmájukban kiválóan teljesítenek, hanem olyanokra is, akik ezek mellett fogékonyak az általában vett kulturális-szellemi értékek, valamint a nemzeti hovatartozás és nemzetépítés feladatai iránt is.
- » Végül egy egészen konkrét feladat és felvetés; arra a kormányzatra, mely a Fidesz-KDNP révén 2010-ben hatalomra jutott, és idestova több mint öt esztendeje kormányoz, legalábbis két sajátosság jellemző. Először is az, hogy ez alatt az öt esztendő alatt valóságos gazdasági csodát ért el. Ennek köszönhető, hogy nem kerültünk Görögország sorsára – pedig 2010-ben, a hatalomváltáskor nem sok választott el minket ettől –, nem lettünk kitéve a nemzetközi pénzügyi szervezetek garázdálkodásának, melynek eredménye minden bizonnyal a fizetések és a nyugdíjak többszöri megkurtítása, a munkanélküliség drasztikus megemelkedése,

az általános elnyomorodás lett volna, ahogyan ezt hellénföldön tapasztalhattuk, és ahogy, sajnos, e folyamat kezdetét a jelenlegi Ukrajnában láthatjuk. A második hallatlanul jelentős vonás pedig az, hogy a mostani kormányzat történelmi esélyt kapott arra, hogy mindörökre leszámoljon azzal az álbaloldallal, amely – gondoljanak bele! – különböző történelmi alakváltozatokban immár kerek száz esztendőn át mérhetetlen károkat okozott népünknek, a magyar nemzetnek. Történelmi esély nyílt tehát arra, hogy e társulat mindörökre eltűnjön a történelem sülyesztőjében, és soha többé ne kerülhessen ismét hatalmi pozícióba. Ez óriási dolog.

Annál sajnálatosabb viszont, hogy a 2014-es győztes választások után az ország vezetése olyan politikai és kommunikációs hibákat követett el, melyek aláásni látszanak ezeket a jelentős eredményeket. Olyan történelmi pillanatban vagyunk, melynek nem kisebb a tétje, mint az, hogy tovább folytatódik-e az a politika, melynek sikerességét és eredményeit az utóbbi esztendőkből már a világközvélemény is elismerte, vagy volt kénytelen – még ha fogcsikorgatva is – elismerni. Vagy pedig ismét visszazuhanunk egy olyan állapotba, melybe az elmúlt száz esztendőben sajnos gyakran belesodrótunk, és amely, valljuk meg őszintén, méltatlan hozzánk, magyarokhoz. Történelmi útelágazáshoz érkeztünk. Itt nekünk, a Professzorok Batthyány Köre tagjainak feladat lehet az, hogy minden számunkra lehetséges eszközzel próbáljuk meg visszaterelni a dolgok menetét arra az útra, amely korábban oly sikeres volt, és tegyük bírálattá tárgyává azokat a szükségtelen és káros megnyilvánulásokat, melyek ismét beleránthatják a magyarságot a felelőtlen és kapkodó politizálás örvényébe. S ha tagjaink a számukra lehetséges fórumokon a maguk ereje szerint részt vállalnak ebből, kritika tárgyává teszik a szükségtelen és olykor kifejezetten gusztustalan belvillongásokat, valamint azokat a káros gazdasági-pénzügyi kinövéseket, amelyek joggal keltenek felháborodást a közvéleményben, akkor a magunk eszközeivel hozzájárulhatunk ahhoz, hogy nemzetünk felemelkedése tovább folytatódjon, és továbbra is méltóságteljesen, sőt büszkén vallhassuk magunkat kereszténynek és magyarnak.

NEMZETI KARAKTER ÉS MAGYAR LELKIÁLLAPOT 2015-BEN^[1]

Iránymutató a magyar társadalom legégetőbb kérdéseiben – Közös
gondolkodás a keresztyén értékrend alapján

Bagdy Emőke

Nemzeti karakter, nemzeti identitás

A 21. század második évtizedében az identitás fogalma kerül előtérbe az ember, a család, a nemzet specifikumának jelölőjeként. A karakter szó bevésődést jelent, ekképp az örökletes temperamentumhoz képest az embernek a szocializációval beépített jellemzőit tartalmazza és foglalja össze. Az identitás Erik Erikson (1950) által bevezetett lélektani konstruktum, amely arra a kérdésre keresi a választ: „Mi az ember lényege, kik vagyunk, hol vannak a gyökereink, mivégre élünk?” „*Akinek van miért élnie, az minden 'hogyan' elvisel*” – tanította Victor Frankl (1946). Hazánk az Európai Unió és a globális világgazdaság részeként kis sziget a világtérképen. Ezért egyszerre kell megőriznie a magyar nép kulturális, etnikai értékeit, sőt szükséges, hogy lépést tartson, s iránymutasson a globális hatalmak kultúráinak, tudományának és művészetének. Ez pedig önazonosság nélkül nem lehetséges. Az önazonosság megszerzésének útja az önismeret, a szocializációs (a másik szemében visszatükröződő) önvaló. Ez jó modellek mintakövetése útján, valamint a szociális, nemzeti értékek megismerésének oktatása, fejlesztése által bontható ki. Az önazonosság léte az alap a magasabb erők elfogadásához, amilyen a transzcendencia is.

Éppen ezért összefoglalónk célja a nemzeti karakter kifejezés apolitikus, integráló és nem szétválasztó megközelítése abban a hazai népegészségügyi és lélektani helyzetben, amely segítségért kiált. A transzcendencia, spirituális beágyazottság olyan közös gyökérzet lehet az önazonosság-keresésben, amely az egyházak, önszervezetek kiemelt szerepét hangsúlyozza.

¹ Összefoglalónk alapja a Nemzeti Lelki Egészség Stratégia 2014–2020, mely vezető szakemberek interdiszciplináris munkacsoportja 2 éves munkájának eredménye az EMMI irányításával. http://www.pef.hu/pef/resources/documents/nemzeti_lelki_egeszseg_strategia_tervezet_pef_kiegeszitesekkel.pdf

Definíciók

„A „nemzeti karakter” olyan pszichikai, esztétikai fogalom, amely kifejezi egy konkrét nép társadalmi életének, kultúrájának és lelki alkatának speciális jellegzetességeit. A nemzeti karakter megismertetésére irányuló törekvések tudományos eredményt nem hoztak”, éppen ezért történeti indokaik mentén nyerhetik el érvényes alkalmazhatóságukat.^[1]

„A napjainkban közismert nemzetfogalmak több száz éves előtörténettel rendelkeznek Európában. Az etnikai és politikai jelentéstartalmakat bordozó nemzet, mint történeti kategória, az európai gondolkodásban a 14. századtól van jelen. Elsősorban a területi alapon való szerveződést, a vérségi összetartozást és a közösségi tudat formáit fejezi ki. Magyarországon a középkorban a rendi nemzetfogalom a politikai jogokat birtokló nemességet jelentette, s alapja a király vagy fejedelem szavára az ország fegyverrel történő megvédése. Mindezt a nemesség különleges jogokkal rendelkező vazallusi büség és a keresztény univerzalizmus elve alapján. Mindezt igazolja, hogy a középkori államok közötti politikai konfliktusok narratíváiban fontos szerepet játszik a nemzethez való tartozás önmeghatározása, s innen fakadnak a nemzet karakterológiai eszmények. A nemzethez való tartozás érzését erősíti a nyelvi, a kulturális és az ideológiai összetartozás tudata. Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc és Vörösmarty Mihály tették talán a legtöbbet a magyar nemzeti karakterjegyek kulturális megjelenítéséért annak érdekében, hogy a magyarság nemzeti közösségből esetlegesen önálló államalkotó közösséggé válhasson. Mindennek tartalmi és retorikai alapja a korai nemzeti romantika talaján felidézett dicsőséges múlt, a magyar történelem nagy korszakai és személyiségei: Árpád, Szent István, Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás. Magyarországon a kulturális és politikai értelemben vett nemzeti identitást elsősorban a köznemesei és honorációr értelmiség vette a vállára, s legfőképpen a magyar nyelv jogaiért folytatott küzdelemben teljesítette ki. Európában az etnikai hovatartozás jelentősége a 17. századtól erősödött meg. A felvilágosodás nemzetkonceptiói fokozatosan telítődtek az etnikai tudatformák jellemzőivel. A kora-modern nemzetfogalmak még elsősorban magát a népet, különösebb etnikai meghatározások nélkül, tekintették a politika tárgyának. Napjaink politikaelméleti és nemzetkarakterológiai elemzéseiben már korszerűtlennek tűnik ez az elemzési mód, hiszen minden nemzet fiai közt találhatunk tehetségeseket és tehetségtelenekeket; szorgalmasakat és lustákat stb... A 20. századig azért létezett kettejük között olyan paritás, amely többé-kevésbé kiegyensúlyozó szerepet töltött be. A 20. század második felétől azonban a globalizálódással párhuzamosan a politika fokozatosan elveszítette a több ezer éves diplomatikai szerepét, és teljes mértékben gazdaságivá vált a nemzeteken belüli

1 Magyar néprajzi lexikon.

és nemzetek közötti szerepekben: azaz minden politika gazdaság, minden gazdaság politika. Mindezek alapján a nemzeti keretek hátrányba kerültek a globalizált gazdasági folyamatok kényszerítő erejével szemben. A nemzetek természetesen továbbra is részei, sőt fontos részei a globalizmusnak, de a fő folyamatokat illető döntéseikben már nagyrészt kiszolgáltatottak. A nemzetek feletti keretekben intézményes hatalommá váltak a hatalmas tőkeerejű gazdasági társaságok. E vonatkozások tükrében a nemzeti államok még önálló autoritásként működnek ugyan, de a korábbi nemzeti szellemet építő karakterjegyek már csak kulturális entitások maradhatnak. Természetesen az etnikumok területisége és lelki-szellemi közössége továbbra is megőrzendő, hiszen ez maradhat az egyetlen fegyver a globalizáció uniformizációja ellen. A nemzetek számára a 21. század küszöbén az lehet a legfontosabb feladat, hogy a jogilag konform europolgár legfontosabb karakterjegye ne a bürokratikus kozmopolitizmus legyen, hanem identitásában etnikai származásának gazdag sokszínűségét fenntartva és hordozva, identitását megőrizve, sőt megerősítve legyen képes eleget tenni a – nemzetek feletti irányítású – gazdasági életben való részvételnek. Ez nem más, mint egy újfajta „kettős identitás”. Kialakult a multi- és interkulturalizmus, valamint olyan új létformák valósultak meg, mint az europolgár és a világpolgár. Tehát a korábbi identitásalapok átrendeződtek, és az emberek számára a szellemi fogódzót ma már kevésbé képviselik a korábbi szakrális, karizmatikus és transzcendens kulturális eszmék. Az egyéni és társas identitás szerveződését alig köthetjük már egy-egy hagyományos kultúrához. Ezzel kapcsolatban megjelentek a 20. század második felétől az újfajta identitásképző entitások. Ilyen például az információs kor technikai rendszere és az európai identitás új lehetősége.”^[1]

„Az általános auto- és heterosztereotípiák törvényei a magyar nemzetkarakterre részlegesen vonatkoznak. Az autosztereotípiák felől nézve a magyar karakterfelfogás megkülönböztető jegye a negativizmus, az önkritika, a passzív igeragozás paradigmája szerint történő önszemlélet. A heterosztereotípiák paradoxona, hogy a közelség a negativitást, a távolság a pozitivitást erősíti fel. Kérdés, hogy mi történik ezzel az örökséggel az internet kommunikációs architektúrája által létrehozott térben.”^[2]

Mindezeket összefoglalva a továbbiakban a „nemzeti karakter” fogalmát azon egyéni és társas identitás kialakításának céljaként határozzuk meg, amely képes integrálni a magyar, az európai és interkulturális értékeket és alkalmas a transzcendens és spirituális célok integrálására, de nem kizárólagosan keresztény, noha keresztény fókuszú. Ezt leginkább a keresztény értékek őrzésében látjuk meghatározónak.

1 Garaczi Imre, 2015. <http://www.valosagonline.hu>

2 Csepeli (2015). Pszinapszis előadás

A kritikus területek

A Magyar lelkiállapot a Kopp Mária (2008)^[1] évtizedes kutatásait összefoglaló könyv címe, egyszersmind a hazai „Hungarostudy” névre hallgató kutatások mai napig legkorszerűbb eredményeit sűríti azon gazdasági, szociális, kulturális és pszichológiai ismeretek bemutatásával, amely alapján a nemzeti egészség-mentő és lélektani állapot-javító intézkedéseknek tere és jogosultsága van.

A magyar népesség életkilátásai messze elmaradnak a gazdasági helyzetből következően várhatótól. Ennek hátterében a kutatások tanúsága szerint zárólag lélektani tényezők állnak.

Hazánkban az embereket túlzott stressz, valamint anyagi és erkölcsi bizonytalanság jellemzi, s az az ezekkel való megküzdés módszerei is fejletlenek (alkohol, drog, dohányzás, gyógyszersedés), de a segítő szakemberek (pszichológusok, pszichiáterek, lelki gondozó mentálhigiénés szemléletű lelkészek, tanárok) száma is extrém módon alacsony, regionálisan eltérően hozzáférhető és nagyon alacsony anyagi és társadalmi megbecsülést kap. A magas stresszhez tehát megküzdésképtelen elszenvedő személy és a segítség hiánya kapcsolódik.

Ebből következően az alábbi területeken kritikus a „magyar lelkiállapot”:

Rövid élettartam és rossz életminőség: a magyarok rövidebb és rosszabb minőségű életre számíthatnak nemcsak az EU 15 országához, hanem a visegrádi országokhoz képest is. Ebben a bizalmi és értékválság (anómia) is szerepet játszik.^[2]

Demográfiai krízis: Magyarország – a 2010-es nemzetközi adatok szerint – Európa és a világ egyik legalacsonyabb termékenységű országa.^[3]

Addiktológiai zavarok:^[4]

» dohányzás : ez a legfontosabb, az ártó magatartással összefüggő halálok, Magyarországon ugyanis évente mintegy 28 ezer ember hal meg a dohányzás ártalmi következtében.^[5]

1 Kopp, M. (ed.) (2008) Magyar lelkiállapot 2008. Budapest, Semmelweis Kiadó

2 Kopp M., Skrabski Á. (2007). Vigilia 13. A bizalom mint a társadalmi tőke központi jellemzője.

3 Nemzeti Lelki Egészség Stratégia. 2014–2020. I. melléklet. Helyzetelemzés és következtetések. http://www.pef.hu/pef/resources/documents/nemzeti_lelki_egeszseg_strategia_tervezet_pef_kiegeszitesekkel.pdf

4 80/2013. (X. 16.) OGY határozat a Nemzeti Drogellenes Stratégiáról 2013–2020

5 Európai Lakossági Egészségfelmérés (ELEF 2009). www.ksh.hu

- » alkohol: a túlzott alkoholfogyasztás a dohányzás mellett a másik kiemelkedő fontosságú, az egészségre káros hatást kifejtő egészség-magatartási tényező.
- » kábítószer-fogyasztás: a probléma súlyosságát mutatja, hogy létrejött egy Nemzeti Drogellenes Stratégia a 2013–2020 közötti időszakra. Ennek ellenére a fő veszélyt az új, korábban ismeretlen szintetikus szerek térhódítása jelenti. Átrendeződték a fogyasztási szokások és csökken a fogyasztók életkora.

Öngyilkosság: a magyar adatok a Litvánia utáni második helyre teszik a magyar öngyilkossági halálozás mértékét az EU-ban, az időskorúak esetében pedig az elsőre. A magyar adatok messze meghaladják az uniós átlagot.^[1]

Mentális zavarok már gyermekkorban: a 4–17 éves korú gyermekek között a mentális kórállapotok átlagos előfordulási gyakorisága 15,8%, azaz a népbetegség szintjét éri el.^[2]

Kapcsolati erőszak: minden ötödik magyar nőt érint a kapcsolatban elszenvedett fizikai vagy verbális erőszak és magas fokú a gyermekbántalmazás is hazánkban.^[3]

A családok szétesése (magas válási arány) és a házasságok hiánya.

A munkahelyi egészség/egészség gondozás alacsony szintje: a pszichológiai szűrés, a gondozás hiánya, alacsony munkavállalói jogi helyzet.

Értékválság: anómia az értékrendszerben – az élet értelmének hiánya individuális és nagyobb szociális szintereken is.

Az ellátó rendszerek és a szakemberek hiánya, mint a magyar lelkiállapot megváltoztatásának hiányzó feltételrendszere.

A nemzeti identitás és a lelkiállapot elválaszthatatlan az egyéni adottságoktól, a családi és szociális körülményektől, a nevelés és oktatás szocializációs színtereinek hatásától.

A tudatosság hiánya, az alacsony iskolázottság és szocializációs nívó kedvezőtlenül

1 WHO HFA Database 2014. <http://www.euro.who.int/en/data-and-evidence/databases/european-health-for-all-database-hfa-db>

2 Vetro A., McGuinness David, Fedor István, Dombovári Edit, Baji Ildikó (1997): Iskoláskorú gyermekek viselkedési problémáinak epidemiológiai vizsgálata Szegeden. PSYCHIATRIA HUNGARICA 12:(2) pp. 193-200.

3 2013. július 1. óta hatályos éppen ezért a Btk. 2012. évi CC. törvényének XX. fejezete 212/A paragrafusára.

hat az értékteremtő és értékőrző magatartásformákra, így ellene dolgozik az egészséges életformának, a kulturálódásnak és a belső fejlődési igénynek.

Ma, 2015-ben hazánkban már általános iskolában megjelenik a dohányzás mint függőség problémája. Minél alacsonyabb kvalifikációjú iskolába jár a gyermek (pl. szakközépiskola vagy szakmunkásképző intézet), annál kisebb esélye van, hogy kiterjedt általános ismeretekre tegyen szert, így az egészségtudatosabb életforma feltételeinek megismerésére sincsen elegendő esélye.

A nők mind munkahelyi előmenetelük, mind a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyüket tekintve hátrányos helyzetűek. A hagyományos, férficentrikus világgép még erősen tartja magát, ezért a nők többségének a családfenntartásban és a feleség- és/vagy anyaszerepben is helyt kell állnia, sőt elszenvetői a családon belüli erőszaknak, és e fokozott stressz is hozzájárul, hogy növekszik a női alkoholizmus és nikotinizmus aránya. A krónikus mozgásszervi betegség miatt leszázalékolt betegek kétharmada nő, amely egyfajta tudattalan menekülésnek is tekinthető az életkilátások hiánya elől a betegszerepbe.

Bár az anyagi feltételek nem önmagában határozzák meg az életesélyeket, maga a szegénység sem kedvez az egészségnek. A középosztály elszegényedése, a gyermekszegénység hozzájárul az olcsó ételek fogyasztásához (zsírok és szénhidrátok).

Az anyagi korlátok növelik a feszültséget, amely non-adaptív magatartásmódokhoz vezet alacsony ismereti szinten (ilyen az alkohol és a drogfogyasztás). Az életfenntartás adaptívabb módja a munkaterhelés fokozása, de hosszú távon ez is életmóddal összefüggő betegségekhez vezet (alvászavar, kiégés, serkentő vagy nyugtató szerek használata). Mindezek pedig az ördögi kör alkotói, hiszen a mozgásszegény, stresszes, dohányzó, italozó, gyógyszerző és túlsúlyos ember veszélyeztetett a cukorbetegségre, a szív-érrendszeri betegségekre, a vastagbél tumorra, a krónikus mozgásszervi betegségekre és a pszichoszomatikus kórképek kialakulására. Mindezekben élén járunk a világstatisztikákban.

A magyar lakosság testi-lelki egészségi állapota nemzetközi összehasonlításban is igen kedvezőtlen, ráadásul polgárainak egészségtudatossága is elmarad az EU-átlagtól. A kutatások alapján tudjuk, hogy ez nem magyarázható önmagában genetikai okokkal, a szegénységgel vagy az egészségtelen életmóddal – a lelki tényezők szerepe alapvető.^[1]

1 Kopp Mária, Skrabski Árpád (2007) Dr. Kopp Mária, dr. Skrabski Árpád: A magyar népesség életkilátásai. Magyar Tudomány, 2007/9, 1149. o. <http://www.matud.uif.hu/07sze/07.html>

A népesség jelentős részénél hiányzik a mindennapi élet problémáival való megbirkózás képessége, az ún. egészséges megküzdési módok ismerete. Széleskörűen elterjedtek a lelki egészség zavarai.^[1]

Javaslatokat így a fenti, tudományos tényekre tekintettel, a már folyamatban lévő, illetve tervezett hazai egészségfejlesztő programokra alapozva fogalmazzuk meg.

Mit javasolhatunk, milyen iránymutatást tudunk megfogalmazni?

A segítség, ha megvalósul, az utolsó órában érkezik. Keresztény, illetve keresztényen, sőt, vallásokon átívelő univerzális emberi kötelességünk a rászorulóknak védelme, a bajban lévők segítése és a tevékeny, cselekvő szeretet. Ez pedig a nemzeti identitás anómiájában és a magyar lelkiállapot mély válságában immár halaszthatatlan feladat.

Tételesen sorra vesszük azon egyénre, családra, csoportra és társadalomra vonatkozó javaslatokat, melyek megfelelnek a Nemzeti Lelki Egészség Programban és a Nemzeti Drogellenes Stratégiában írottaknak, a WHO által javasolt intervencióknak, a jogszabály erejű szakmai irányelveknek és a hazai, hatályos rendeletekben megfogalmazott ajánlásoknak, sőt, a vállalt vagy előírt nemzeti kötelezettségeinknek.

A következő feladatokat halaszthatatlannak tartjuk:

A hiányzó ellátó rendszerek pótlását, nevesen a prevenció célú, mentálhigiénés felkészültségű rendszerek kialakítását, helyreállítását. Konkrétan:

- » *A védőnők pszichológusok általi oktatását és felkészítését a korai mentálhigiénés ellátó munkára.*
- » *Az alapellátási rendszer részévé kell tenni a pszichológiai segítséghez való hozzáférést. Elvileg és papíron állampolgári joggal jár a testi-lelki egészség, amint azt Alaptörvényünk is megfogalmazza, de ez csak akkor valósulhat meg, ha már a családorvos mellett is járó betegként, tb-kártyával elérhető a pszichológiai segítség.*
- » *Vissza kell állítani az iskola- és óvodapszichológiai ellátó hálózatot, és azt nem korlátozni csupán gazdasági megfontolások alapján. Így tarthatatlan, hogy ezer gyerekre egy iskolapszichológust lehet alkalmazni.*

¹ Albert, F., Dávid, B. 1998. A barátokról. Pp. 257–276. In: Kolosi, T., Tóth, I. Gy., Vukovich, Gy. (szerk.) Társadalmi riport 1998. Budapest, TÁRKI.

- » Vissza kell állítani a *Pedagógiai Szakszolgálatoktól független, hungarikumnak számító nevelési tanácsadó szolgálatot*. Hibás döntés volt a megszüntetése, beolvasztása.
- » Fokozni kell az *iskolai/óvodai oktatási folyamatban a stresszkezelő és egészségtudatosító hatású programok* mint órák jelenlétét. Az erkölcsi és hitbéli nevelés mellett a lélektani megküzdő erők fejlesztésének minél korábban az oktatás részét kellene képeznie. Erre felkészíthetők az óvónők és az osztályfőnöki feladatot ellátó pedagógusok, de bevonhatóak az újólág felvételre kerülő iskolapszichológusok is. Az iskolai testnevelés fontos, de ha nem akarjuk, hogy „ép testben épphogy éljen” a lakosság (ami medicinálisan persze lehetetlen, mert nincsen ép test beteg lélek alapján), akkor testi-lelki-spirituális egységben kell szemlélni és nevelni gyermekeinket.

Nem halaszthatóak tovább a *társadalompolitikai teendők*, így számos átgondolandó jogszabály módosítása (pl. a pedagógiai szakszolgálatokról szóló, az alapellátásról szóló, a köznevelésről szóló jogszabályok módosítása, a magyar pszichológus kamarai törvény harmadik éve húzódó elfogadása és huszonhatodik (!) éve folyó elutasítása, az ún. minimumfeltétel rendeletben foglaltak szigorúbb betartatása, ezáltal az egészségi ellátás humán és szakmai feltételeinek javítása... stb.) E kérdés kifejtéséhez e fejezet terjedelme nem elegendő.

Szakmai feladatok

- » *A családi életre való felkészítés* iskolai, középiskolai és munkahelyi oktató programok által.
- » *Ante- és posztnatális fejlesztés* a védőnők, szülésznők, szülész-nőgyógyászok, pszichológusok és családorvosok bevonásával.
- » *A gyermekek mentális egészségének javítása* korai szűrőprogramok bevezetésével, alacsony költségigényű, de nagy hatékonyságú pszicho-pedagógiai programok bevonásával.
- » *Az óvodai és az iskolai mentális egészség javítása.*
- » *A gyermekvédelem, a gyermekjólét, a gyermekszegénység felszámolása*, a korai intervenciós lehetőségek kiaknázása (ami gyermekkorban pár havi munka, felnőttkorban évtizedekig is eltarthat).
- » *A felsőoktatásból* még a közismereti tárgyak szintjén is hiányzik a mentális

egészségvédelem oktatása. Nincsenek kellő számú önszorgító központok és a szakmailag felkészült pszichológusok sem elérhetőek a fiatal felnőttként könnyen elkallódó, mentális betegségek irányába veszélyeztetett hallgatók számára. Be kell vezetni a középiskolákba (a szakmunkás- és szakközépiskolákba is) a mentálhigiénés képzést és gyakorlatot.

- » *A családok lelki egészségének védelme,* melyhez családsegítő szolgálatokat kell ismét létrehozni. E hálózatok mára gyakorlatilag megszűntek. E szolgálatok feladata lehetne a kapcsolati erőszak felismerése és a korai beavatkozás. Az erőszak következmény. Csak a megelőzés, a jogbiztonság, az ismeretek hiánya, a világos értékorientáció állja útját. Társadalmilag kell elfogadhatatlannak tekinteni az erőszakot, hiszen pszichológiailag nyilvánvaló tény: az erőszak szülő-szülő, szülő-gyerekek stb. viszonyában csak a kapcsolatot teszi tönkre, semmiféle pedagógiai vagy fejlesztő hatása nincsen.
- » *Munkahelyi életmód- és testi-lelki egészségfejlesztő* programok kialakítása és támogatása.
- » *A tevékeny időskor megteremtése* előregedő társadalmunk méltóságának megőrzéséhez. Ma a „nyugdíj” kifejezés szinte megalázó, olyan alacsony megélhetési nívót tesz lehetővé, pedig az államnak egyre kevesebb pénze van ennek biztosítására is. A nyugdíjba kényszerültek vagy vonultak izolációja, mozgásszegénysége a nagy anyagi kockázatú betegségek kiváltója és fenntartója, ezért a társas kapcsolatok, a mentális működés fenntartása és a mozgás biztosítása a legfontosabb megelőző feladat.
- » Nem halasztható tovább a különféle *nehézségekkel vagy fogyatékkal élők társadalmi integrációja és az esélyegyenlőség valóságos megteremtése.* A speciális pedagógiai igényű gyermekek ma csak jómódú szülők esetén kaphatnak megfelelő fejlesztést. Az államilag finanszírozott iskolarendszer nem képes kezelni (sem felismerni, sem gondozni) a speciális igényeket (pl. részképesség-problémás, hiperaktív, tehetséges vagy éppen lelkileg sérült gyermekeket). Hasonlóan nem megoldott a fogyatékkal élők azonos állampolgári jogainak megvalósulása. A szülők anyagi helyzete meghatározó a gyermekek életesélyei és érvényesülési lehetőségei szempontjából, és e tekintetben válaszképtelen a jelenlegi oktatási rendszer. Így tehát az oktatási rendszer minden eddigi igyekezet ellenére reformra szorul. E reform nem alapulhat csak pedagógiai vagy anyagi szempontokon: pszichológiai és fejlődéslélektani ismeretek bevonása is nélkülözhetetlen.

- » *A hátrányos helyzetű országrészek*, elmaradt kistérségek felzárkóztatásának elemi része az egészségfejlesztés és oktatás. E nélkül hazánk még inkább régiókra szakad, ekképp a belső, idővel társadalmi szintűvé váló feszültségek politikai veszélyt is jelenthetnek.
- » *Az egyházak lelki gondozói szerepének növelése* és fokozott támogatása. A keresztény/keresztyén erkölcs és etika mellett szóló tudományos tény, hogy „*a vallásgyakorlás a társadalmi tőke igen fontos mutatója*”.^[1] Kikényszerít az egyházak lelki gondozói és szociális ereje. Ehhez fokozott megbecsülés és anyagi támogatás szükséges. Az egyházak olyan szociális hálót tudnak létrehozni, mely ölelő karként tudja tartani a megfáradtakat és rászorulókat.
- » *A civil kezdeményezések bevonása* (így a magán-erős egészségjavító, oktató, fejlesztő programok, intézetek és szakemberek támogatása, pályázatok kiírása a lelki egészség javítására). A civil szervezetek közösségfejlesztő aktivitása is hatalmas kincs. Az önszerveződés érték, melyet nem támogatni történelmi mulasztás.

A hit, az ima, a közösség spirituális, transzcendentális ereje többek között éppen a BIZALOM helyreállításában áll, amely a 21. század eleje óta meggingott és egyre alacsonyabb szintű hazánkban.

A nemzeti karakter és a magyar lelkiállapot segítésének egyik legfontosabb eszközt éppen a BIZALOM és BIZTONSÁG helyreállításában látjuk. Érték-jog-élet-anyagi stb. biztonság és bizalom. Mindez az anómia ellentéte.

Ehhez pedig a „félelem és fenyegetettség” helyett a „nyitottság és elfogadás” szellemiségét kell a médián, nyilatkozatokon és tetteken keresztül az emberek felé közvetíteni. A BIZALOM alapja, hogy hiszünk a másokban. Hiszünk az emberben lévő jóban. Hiszünk az ember isteni magvában. Hiszünk a másik megszólíthatóságában, a javulás, a fejlődés, a változás erejében. Hiszünk egymásban, hiszünk a szeretet erejében.

Legyen e tanulmány a szerző hitének szószólója, s benne e sorok pedig tanúságtételei a remény örökkévalóságának.

1 Székely A.: A vallásosság változása Magyarországon 1995–2006 között, lehetséges háttértényezők, következmények. A vallásosság és a gyerekszám összefüggései In: Kopp, M. (ed.) 2008 Magyar lelkiállapot 2008. Budapest, Semmelweis Kiadó. i. m. 373–351.

A KERESZTÉNY SZELLEMŰ POLITIKÁRÓL

Lanczendorfer Erzsébet

A keresztény szellemű politika ismérvei

Nem kell sokat töprengennem a keresztény szellemű politika ismérveiről, lényegéről, mert azt történelmünk során olyan személyek fogalmazták meg és hitelesítették tetteikkel, akik zászlóvivői voltak a keresztény szellemű közéleti tevékenységnek.

Elsőként említem a méltatlanul elfelejtett Giesswein Sándort, aki több mint 100 éve – 1898–1904 között – 1444 keresztényszociális szervezetet hozott létre! Húsz éven keresztül volt a keresztényszociális mozgalmak Európa-szerte elismert vezére.

Ki volt ő? Az MTA tagja, nyolc nyelven beszélő tudós, külföldi fórumok gyakran meghívott, nagyra becsült előadója, katolikus pap, győri kanonok, 1905–1923 között országgyűlési képviselő. Parlamentbe jutásától a keresztényszocializmus hangot kapott a törvényhozásban, ahol egyedüliként képviselte a munkásréteg érdekeit. A Munkásügyi bizottság elnökének is megválasztották.

Programját világosan fogalmazta meg: megmutatta a különbséget a keresztényszocialisták és a szociáldemokraták között. Azt mondta: 1. Nem azoké a szociáldemokratáké az igazi szociális irányzat, amely osztályharcot és osztálygyűlöletet hirdet, mert az csak rést nyit a társadalmon, megbontja a társadalom egységét, de nem épít. Csak az az építő, az igazi szociális irányzat, amely a szolidaritás által a különböző társadalmi csoportokat egységbe kovácsolja. 2. „A szociáldemokrata azt mondja, ami a tied, az az enyém, a keresztényszocialista pedig azt, hogy ami az enyém, az a tied.” 3. Kisebb a tőke és a munka (mai kifejezéssel munkaadók és munkavállalók fogalmakkal helyettesíthetünk) közötti érdekellentét, mint az őket összetartó keresztény hit ereje.

A keresztényszocializmus nem más, mint a keresztény igazságoknak a társadalmi és gazdasági életben való gyakorlati alkalmazása. Célja a társadalmi béke. A társadalmi béke előfeltétele a társadalmi igazságosság, a társadalmi igazságosság előfeltétele pedig egyrészt az erkölcsi elveken álló politikai demokrácia, másrészt az ember erkölcsi megújulása. Erkölcs nélkül nem megy, üzente korának, és minden idők felelős magyar vezetőinek Giesswein Sándor.

1923. november 15-én váratlanul meghalt. Temetésén több tízezres tömeg vett részt a Kerepesi temetőben. A temetési szertartást végző Mihályfi Ákos teológiaprofesszor megrendülten írta erről a „tömegről”, hogy az arcukról „...tükröződő mélységes fájdalom mutatta legmeggyőzőbben nekem, hogy valóban nagy embert temettem”.

Az 50 évvel később született, a keresztény értékek iránt elkötelezett Barankovics István – az 1947-es országgyűlési választásokra készített – programja a keresztényszociális, „Giesswein Sándor-i utat” elevenítette fel, amely így nem a szokásos jobb-, illetve baloldaliság, hanem a kereszténydemokrata értékek alapján készült.

A Teremtő által adott alkotmány

A kereszténydemokrata politizálás alapelve – vallotta Barankovics István – a természetjog érvényesítése. A természetjog jelenti azon jogok és kötelességek összességét, melyek minden embert fogantatásától megilletnek, biztosítva az emberi méltóságot. A természetjog tehát nem egyéb, mint az emberiségnek a Teremtő által adott alkotmánya.

Természetjogban gyökerezik többek között az embernek az a joga, hogy a személyiségének tökéletesítéséhez szükséges anyagi feltételeket birtokolja, beleértve a családalapítás és a család eltartásának, vagy például a művelődéshez (tanuláshoz) való jogát.

Az európai gyökerekből táplálkozó, modern magyar kereszténydemokrácia vezető egyénisége, Barankovics István a politikai credóját így összegezte: „*A keresztény világnézet számunkra emberközpontú politikát jelöl ki, a teljesebb embereszmény megvalósulásán munkálkodunk, másrészt a közéletben standard erkölcsi mércét adunk.*” Ebben az erkölcsi mércében foglaltatik annak tudata, hogy nem a választók vannak a hatalom gyakorlóiért, hanem fordítva: a hatalom gyakorlóiként. Ez a szó szoros értelmében vett szolgálatot, a szolgálat pedig alázatot követel. Magának a latin eredetű minster szónak is az eredeti jelentése „szolga”, illetve „segéd”. Ezt naponta kell tudatosítani, és a szolgálat szellemében kell tevékenykedni a közügyek intézésére, vezetésére kinevezett, azt vállaló tisztségviselőknél. Ezért egy békés, boldog Magyarország megteremtéséhez minden idők minden politikusának Barankovics István politikai credóját ajánlja a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége.

Nem rajta és programján múlt, hogy nem győzött 1947-ben az általa

vezetett Demokrata Néppárt (DNP), hanem Rákosi kommunistáin, akik mintegy félmillió szavazatot csaltak el egyrészt a hírhedt kékcédulás választással, másrészt a választói jog mintegy 150 ezer DNP-pártolótól való megvonásával. Rákosi Magyar Kommunista Pártja (MKP) még a brutális választási csalások ellenére sem tudta megszerezni 1947-ben a mandátumok negyedét sem; a Barankovics vezette DNP viszont ilyen körülmények között is az ország hét megyéjében (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala, Baranya, Tolna, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg) első helyen végzett.

A Magyar Országgyűlésben töltött másfél év alatt is sziklaszilárdan ragaszkodott a politikai demokrácia, a társadalmi igazságosság, az evangéliumi erkölcs értékeihez – élete kockáztatásával is. Amikor Rákosi magához rendelte, és közölte vele, hogy jelentse be a Demokrata Néppárt önkéntes feloszlátását, Barankovics azt válaszolta, hogy amíg ura önmagának, ilyen nyilatkozatot nem fog tenni. Erre Rákosi megfenyegette azzal, hogy más távozási útja nincs. Erre a gerinces, hithű katolikus politikus Barankovics így válaszolt: *„Nagyon is tudom, (...) hogy a hatalomnak ki vagyok szolgáltatva. Tudom, hogy csak a lét és a becsület között van választásom, de a becsületet választom. – Rákosi lenézően felelte: Ön nem evilági ember?”*

A szocialistákkal és kommunistákkal – a fenyegetések ellenére – sem volt hajlandó semmiféle együttműködésre. 1949. február 2-án emigrálni kényszerült. Haláláig New Yorkban élt és dolgozott.

Hazánk javát szolgálva, méltán legyenek Giesswein Sándor és Barankovics István minden idők keresztény szellemű politikusainak példaképei!

Az új Alaptörvény

Napjainkban vajon érdemes-e, lehet-e, kell-e keresztény szellemű politikáról beszélni? Érdemes is, lehet is; és megvédeni is szükséges adott esetben!

A 2011. április 18-án a Magyar Országgyűlés által elfogadott, és 2011. április 25-én, húsvéthétfőn a köztársasági elnök által aláírt, az európai keresztény hagyományok szellemében készült új Alaptörvény kiváltotta az EU támadássorozatát. A magyar miniszterelnök kiállt, és megvédte 2012. január 18-án a Strasbourgban tartott EP-ülésen keresztény eszményeinket. Annak az Európai Uniónak a parlamenti ülésén, amely létét kereszténydemokrata politikusoknak köszönheti: Robert Schumannak, Konrad Adenauernek és Alcide de Gasperinek. Mi válthatta ki az ellenszenvet?

Az új Alaptörvény a társadalom alapját érintő legfontosabb kérdésekre – mint a házasság, család, az emberi élet védelme – keresztény válaszokat ad; idézem:

„Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját.(...) Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”

Ma Európa a „természeti törvény” helyett jogi élethelyzetet fogad el, és a „kinyilatkoztatott igazságokban” sem hisz. Ha pedig nincs természeti törvény és nincsenek kinyilatkoztatott igazságok, akkor zöld a lámpa a „melegházasságoknak”, zöld a lámpa a gender ideológiának. Megszólalt XVI. Benedek pápa is: *„Az egyháznak védelmeznie kell az embert az emberi természet lerombolásával szemben....”* (2008. XII. 22.)

Jó, ha éberek maradunk! Szerencsére a „természeti törvények” és a „kinyilatkoztatott igazságok” léte nem attól függ, hogy hiszik-e, avagy sem; azok léteznek.

A keresztény ember felelőssége, a KÉSZ szerepe

Egyházunk a szociális gondok mélyülése láttán sem maradt néma. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1996-ban adta ki az „Igazságosabb és testvériesebb világot!” című szociális körlevelét. A társadalmi életünk minden szegmensére kiterjedő reális helyzetelemzés a rendszerváltás pozitív hozadékai mellett a mélyülő szociális gondokra hívta fel a figyelmet. A cél nem bűnbak-, hanem megoldáskeresés volt. A társadalmat sújtó szociális gondok enyhítéséhez – a körlevél megfogalmazása szerint – felelősségvállalásra, közös társadalmi összefogásra van szükség, amelyhez az Egyház is – mely ezer éve része a társadalomnak – felajánlotta segítségét.

Tisztelegve a szociális körlevél 2016. évi húszéves jubileuma előtt, a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége fontosnak tartja a keresztény szellemű politika – elvi és gyakorlati – emberközpontú vonatkozásaira felhívni a figyelmet. A keresztény világnézet ugyanis a hívők számára hit is, de a nem hívők számára is – hisszük, hogy – vállalható erkölcsi és kulturális érték, a maga gyakorlati gazdasági és társadalmi következményeivel. Ha a „vállalhatóság” közös nevezővé válna hazánkban, akkor lenne remény egy gyűlöletmentes, békésebb közösségi élet megteremtésére. A politika ugyanis az ember közéleti környezetének formálására szolgáló gondolkodás és cselekvés. A mindenkori politikai hatalom által vallott világnézet dönti el, hogy

milyen közéleti környezetet szán az állampolgárainak. Giesswein Sándor és Barankovics István követhető és követendő mintát adott: az emberek abban érdekeltek, hogy békességben élhessenek, és érvényesüljön minden ember számára a természetjog.

A nagy szellemek, a nagy emberek tudásával dr. Csanád Béla teológus 1989-ben felismerte az idők szavát, azonnal létrehozta a Keresztény Értelmiségiek Szövetségét. Az egyidejűleg elindított havi lapunk, a JEL első számában pedig azonnal és világosan fogalmazott, idézem: „*Ez a szervezet azért jött létre, hogy részt vegyen a kereszténység és magyarság újjáalakításában (...) mert semmiféle politikai és gazdasági reform nem lehet igazán eredményes az ember benső lelki – erkölcsi – átalakulása nélkül, még kevésbé hit nélkül.*” A prófécia az eltelt negyed század történései igazolták.

Tudta, hogy a feladat egy szocialista-ateista kultúrpolitika által agymosott társadalomban nem kicsi. Azt is tudta, hogy a KÉSZ tud mustármag lenni. Fáradhatatlanul járta az országot, és sorjában hozta létre a városokban a tagszervezeteket. Így lett rövid időn belül az ország legnagyobb civil szervezete a KÉSZ.

A KÉSZ – sztereotip megfogalmazásom szerint – politikai pártok felett álló, az ökumené irányában nyitott, katolikus alapítású spirituális és kulturális egyesület, evangelizációs társadalmi szervezet. A politikai hatalomban nem vesz részt, de véleményt alkot róla, és – mivel a politikai életben az értékrendeket pártok képviselik – azon pártok mögé sorakozik fel erkölcsi támogatásával, amelyek az értékrendjét megjelenítik. A közéletben viszont aktívan van jelen, ezzel teljesíti a Szent II. János Pál pápa által, 1988. december 30-án közzétett Christifideles laici című enciklikájában megfogalmazott útmutatást, amely a közéleti szerepvállalást nemcsak jogként fogalmazza meg, hanem kötelességünké teszi, amikor ezt írja: „*A világi hívők a személy és társadalom szolgálatának már előzőleg jelzett irányát követve, az e világi ügyek keresztény szellemű intézése során semmi módon nem mondhatnak le a politikai életben történő részvételről, vagyis arról a sokrétű és szerteágazó gazdasági, társadalmi, törvényhozói irányítási és kulturális munkáról, amelynek célja szerves és intézményes módon a közjó előmozdítása. Amint a szinódusi atyák is többször megerősítették, mindenkinek és minden egyes személynek joga és kötelessége részt venni a politikai életben, bár ez különböző, egymást kölcsönösen kiegészítő formákban, fokozatokban, feladatokban és felelőségekben jut kifejezésre. (...) Az az igen elterjedt vélemény, ami a politikát az erkölcsi veszély szükségszerű helyének tekinti, semmiképpen nem igazolhatja a keresztények közügyekkel szembeni közömbösséget vagy tartózkodását.*”

Nemcsak halljuk, hanem meg is hallgatjuk Szentatyánkat, és kérjük: imádkozzon értünk, hogy az Úristen dicsőségére és embertársaink javára végezhessük közéleti tevékenységünket!

A MIGRÁCIÓ GYÖKEREI

Maróth Miklós

A bevándorlás okai

Az idei, 2015-ös év nagy figyelmet felkeltő eseménye az óriási idegen tömegek Európába áramlása volt. Ennek az újkori népvándorlásnak sokan keresik az okát, bár az nyilvánvaló minden Közel-Keleten többször járt ember számára.

Azt ugyanis már az 1980-as évektől meg lehetett figyelni, hogy kora reggelenként – órákkal a követségek nyitása előtt – már hosszú sorok várakoztak az utcán. Az ott várakozók mindannyian – honfitársaik nagy részével együtt – vízumot akartak szerezni valamelyik európai országba, hogy ott dolgozhassanak. Akkor természetesen céljukat nem érthették el, mert Európába utazni csak törvényes keretek közt, vízummal lehetett, márpedig azt – a terrorizmus veszélyére hivatkozva – igen nehezen adták meg Közel-Keletről származó személyeknek.

A kilencvenes évek elején viszont már megindult a menekültáradat, még ha ezt Európában nem is vették észre. Ebben az időben kezdődött ugyanis a szaharai, feketék lakta országok gyorsabb ütemű kiszáradása, amely sokakat kényszerített jobb élet reményében másfelé. A szaharai országok fekete lakossága megindult észak felé, részben Európa irányába, részben a jobb életszínvonalat kínáló, gazdagabb arab országok felé. Már ekkor nagyon sok csádi feketét lehetett látni Líbiában, akik építkezéseken és más hasonló munkahelyeken dolgoztak. Marokkó szállodái tele voltak Európába igyekvő feketékkel, akik rendre fennakadtak a két spanyol enklávén, Ceuta és Melilla köré épített kerítésekben. Vándorlásukat a Spanyolországgal együttműködő marokkói rendőrség is hathatósan tartóztatta föl. Szudánban muzulmán lovascsapatok garázdálkodtak a feketék körében. Megtámadták őket, legyilkolták a férfi lakosságot, terrorizálták a nőket és a gyermekeket. A feketék érdekében megmozdultak az európai népek, szolidaritásukról biztosítva őket, de ennél több nem történt. A híradások az atrocitásokat ismertették világszerte, de arról nem szóltak, hogy a fekete áldozatok illegális bevándorlók voltak Szudán területén, és a muzulmán lovascsapatok ezért léptek föl velük szemben olyan kíméletlenül.

Az arab országokból is megindultak a menekültek, elsősorban a gazdagabb arab országok felé. Az egyiptomiak jó része a külföldön, Líbiában és az Arab-félsziget országaiában dolgozó családtagok hazautalt pénzeiből élt, de ugyancsak sok palesztinai, szíriai arab keresett munkát Kuvaittól Szaúd-Arábián át az emirátusig mindenfelé.

Ennek az arab világon belüli mozgásnak a legfőbb oka a jövedelmek különbözősége volt. Az olajtermelő országok ugyanis meglehetősen jólétben éltek, szemben azokkal, amelyeknek nem volt ilyen különleges bevétele, ezért alapvetően a mezőgazdaságból kellett eltartaniuk a lakosságot. Szíria éves áramtermelése például 25 megawatt volt, ami jól mutatja, hogy azzal fejlett nagyipart nem lehetett volna eltartani.

Népeségrobbanás

Márpedig a térség országainak lakossága 1915-höz képest 1965-re megháromszorozódott, majd újabb ötven év elteltével mára, 2015-re ismét megháromszorozódott. Azaz manapság a térség lakosainak száma a száz évvel ezelőttinél a kilencszerese. Ha e számokat összevetjük a magyarországi számokkal, akkor azt kell mondanunk, hogy az 1915-ös (a mai magyar területre vetített) számhoz képest alig növekedett a magyarság létszáma, és az azóta történt jelentős ipari fejlesztések ellenére is a mai magyar életszínvonal messzemenően elmarad a magyar lakosság várakozásától. Márpedig az arab világ gyarmatként kezelt országaiában függetlenségük háború utáni visszanyeréséig – nagy átlagban a hatvanas évekig – nem történt iparfejlesztés. A függetlenség megszerzése után is csak néhány arab ország, például Algéria volt képes arra, hogy bányászatát és iparát jelentősen fejlesztve növelje az ország eltartó képességét, esetleg a lakosok életszínvonalát is. Jelentős változás az egyes országokban leginkább akkor történt, ha olajat találtak, mint például Kuvaitban vagy Líbiában. A gyarmatosító országok mindenütt csak az olcsó nyersanyag kivitelében voltak érdekeltek, az egyes országok fejlesztéséért semmit sem tettek.

Az arab (és más közel-keleti) országok eltartó képességét tehát már a kilencvenes évekre messze meghaladta a lakosság lélekszáma, és ez számos következményt vont maga után. Így például óriási tömegek indultak meg a jobb lehetőségeket kínáló nagyvárosok irányába, ott rengeteg új problémát teremtve, és létrehozva egy – számunkra elviselhetetlennek látszó életkörülmények között élő – városi tömeget. Azaz a megoldatlan gazdasági nehézsé-

gek már a múlt század kilencvenes éveiben robbanással fenyegető helyzetet teremtettek számos országban. Tetézte a bajt, hogy a gazdag arab országokba beáramló arab tömegek gyakran tűzték ki maguk elé célul a befogadó ország – gyakran királyság vagy emirátus – társadalmi rendjének megváltoztatását. Ezek után természetesen az arab országokból jövő betelepülők számát a gazdag országok korlátozták, és sokakat kiutasítottak területükről.

Visszatérés az iszlámhoz

Ezek a feszültségek vezettek robbanáshoz századunk tízes éveinek elején. A robbanást a nyugati országok naivan „tavasznak” nevezték, abban a tévhitben, hogy az állapotukkal elégedett arab tömegek pusztán ideológiai fejlődésük eredményeként ráébredtek arra, hogy országaik despotikus rendszerben működnek, és úgy döntöttek, demokráciát akarnak.

Márpedig az iszlám nem enged semmiféle forradalmat az ország vezetői ellen, ha azok biztosítják a lakosságnak az iszlám megkövetelte élet lehetőségét. Az egyetlen kivétel a *korruptió*: a közállapotok általános megromlása, azaz a teljes létbizonytalanság. Márpedig ez volt a helyzet a térség országaiban, amint azt az eddigiekből láthatjuk, és ezt is hangoztatták mindenütt ürügyként. (Természetesen a „korruptió” szót hallva az európai sajtó és politikai vezetők réteg – sajtó fejével értelmezve a szót – azonnal félreértette a helyzetet.)

Az arab országok elégedetlenség hullámát kihasználva a nyugati világ beavatkozott a dolgok menetébe, és kihasználva a fölfordulást, igyekezett leszámolni a számára kellemetlen, ámde addig szövetségesként kezelt vezetőkkel. Ez történt például Líbiában, ahol a franciáknak sikerült Kaddzáf ezredest a fölhevült lázadók kezére játszani, akik meg is ölték őt azonnal. Ezek után azonban nem „demokratikus választások” következtek, ahogyan ugyancsak naivan remélték a saját demokráciájuk szépségébe belebódult európai népboldogítók, hanem – az iszlám szabályai szerint – az iszlámhoz való visszatérés (a szabadság és a társadalmi igazságosság ugyanis szerintük maga az iszlám), azaz az ún. szélsőséges muszlim csoportok nyertek teret. Líbiában ezt tetézte a régi törzsi ellentétek felszínre kerülése, és mindez a határozott elképzelések nélkül az események természetes menetébe beavatkozó európaiakat egyrészt meglepte, másrészt képtelenné tette arra, hogy a kialakuló zavaros helyzeten úrrá legyenek. Líbia káoszba süllyedt, és immár úgy áramlanak át rajta a szaharai országokból elindult fekete tömegek, ahogyan akarnak. Akadálytalanul jutnak el tömegesen Európába.

Az amerikai beavatkozás Irakban, valamint a Szaddám Huszein-féle (egyébként az arab világban sehol sem szeretett) kormány megdöntése – ugyancsak egy, a helyi erők számára is elfogadható megoldási javaslat hiányában – Irakot is káoszba taszította. Északon a kurdok, saját olajforrásaikra támaszkodva, ha nem is jogi értelemben, de gyakorlatilag független országot hoztak létre. Délen a síita többség alkot békés, és Iránnal sikeres kereskedelmet folytató, működőképes államot, de középen a szunnita lakosság létrehozta a maga terrorista muzulmán államát. Ez egyesült az ugyancsak elképzelés nélkül megtámadott Szíria területén létrejövő, hasonló terrorista szunnita állammal, létrehozva a kalifátust. Világosan kell látni, hogy az USA támogatta szíriai „demokratikus erők” képezik ennek az államnak a magját, amely most is előnyösebb helyzetben van a nyugati szövetségeseknél (USA, Anglia, Franciaország), mint a központi kormányzat. Ez a szövetség mind a mai napig – a többség által demokratikusan megválasztott – Bassár el-Aszad távozását jelöli meg elsőrendű célként, föl sem vetve a kérdést, hogy az ő távoztával mi fog történni az országban, ki fogja azt vezetni, és milyen szellemben. Azaz Szíria is káoszba süllyedt, és még nagyobb káoszba fog süllyedni, ha a nyugati szövetségesek elérik céljukat.

Ezek a példák is mutatják, hogy a főnálló arab rendszerek megdöntésén kéretlenül és felelőtlenül fáradozó nyugati országok olyan helyzetet állítottak elő, amelyben a gazdasági okokra visszavezethető robbanástól felszabadított határokon keresztül szabadon megindulhattak az ellenőrizhetetlen tömegek a jobb élet irányába.

Az emberek a háború elől először a szomszédos arab országokba és Törökországba menekültek. Akik valamihez értettek, azok a befogadó országban általában találtak valamilyen munkát, de azok, akiknek nem volt szakismeretük (ezekben az országokban az analfabetizmus kb. 50%-os), az egyre gyéribben csordogáló ENSZ-segélyekre, illetve más szervezetek karitatív tevékenységére támaszkodva igyekeztek túlélni a nehézségeket.

Mindenki vesztes

A polgárháború azonban mind Irakban, mind Szíriában – jórészt a folyamatos nyugati beavatkozásnak is eredményeként – elhúzódik. Ez az évek óta menekülttáborban élő tömegeket lépésre kényszerítette: mozdulni képes tagjai megindultak az ígért földjének számító Európa irányába.

Erre a spontán mozgalomra települtek rá szíriai arab és török bűnözői

körök, melyek immár aktív propagandát kifejtve szervezik a migrációt. A hírek szerint a békés Damaszkuszban is plakátokon hirdetik például Svédországot, ahol minden menekült lakást és ellátást kap. (Azt nem említik meg, hogy lakást nem azonnal, hanem legalább három év elteltével kaphatnak a valódi menekültek.) Ez sok helyi embert ösztönöz lakása eladására és a családjával való kivándorlásra.

Azaz meg kell állapítanunk, hogy a migrációnak alapvetően gazdasági okai vannak. A migrációs hullám megindulását csupán lehetővé tették a bizonytalan, háborús körülmények, de nem okozták. Mi sem bizonyítja jobban a migráció gazdasági jellegét, mint az a körülmény, hogy olyan békés országokból is, mint Pakisztán, Banglades, Irán stb., ugyancsak áramlanak a szerencsevadászok Európába, mint annak idején az aranyásók Amerika elhagyott vidékei irányába. A migrációt a Közel-Keleten szervező bűnbandák csillagászati összegeket keresnek minden útnak indult migránsra, akik közül sokan az úthoz szükséges anyagiakat otthoni házuk eladásából teremtik elő. Azaz számukra nincs visszaút. Ezeket az embereket majdnem teljesen kifosztják, mire átkelnek Görögországba, ahonnan aztán már az európai államok költségén jutnak el úti céljukhoz.

Ha ezek után végiggondoljuk a kialakult helyzetet, azt kell mondanunk, hogy a migrációs hullámra rátelepedő bűnözői körökön, illetőleg az azt esetleg kihasználó kalifátuson kívül a folyamat minden résztvevője vesztes.

Vesztesek a maguk mögött – a hamis ígéretek birtokában – mindent fölégető migránsok, akik Európában, megfelelő nyelv és szakismeret hiányában, nem fognak tudni álmaiknak megfelelő egzisztenciát teremteni.

Vesztesek a valamely szomszéd ország egy menekülttáborában, vagy azon kívül lakó, és valamilyen munkát találó, elsősorban női családtagok. Gyakran a család feje indul el egyedül Nyugatra, hogy ott lakást és munkát találván, a családdegyesítés keretében maga után tudja hozni otthon maradt feleségét és gyermekeit. Amíg azonban ő e bizonytalan kimenetelű útját igyekszik lebonyolítani, a több gyermek gondjával ellátott felesége teljesen kiszolgáltatott helyzetben van, mert gyakran a segélyosztók, gyakran a munkaadója zsarolja meg olyasmikkel, amiket nem vállalhat, és nem is vállalna, ha nem nyomasztaná négy-öt gyermek megélhetésének a gondja.

Vesztesek az országok, amelyeken a migránsok tömege átvonul, és vesztesek az országok, ahol le akarnak telepedni, számtalan gondot és feszültséget okozva, de vesztesek ők maguk is, mivel eltérő viselkedésmódjuk miatt nem

tudnak beilleszkedni az ottani társadalomba (és nem is akarnak), így aztán ellenséges légkörben találják magukat.

Sőt, mivel meg vannak győződve az iszlám felsőbbrendűségéről, az európai kultúrát nem is tartják a magukéval egyenértékűnek. Szerintük ugyanis a zsidók is, a keresztények is megkapták az ábrahámi kinyilatkoztatást, de azt a későbbiekben meghamisították. Az iszlám tulajdonképpen nem csinál mást, mint helyreállítja az eredeti kinyilatkoztatást a maga tisztaságában, kigyomlálva a zsidók és a keresztények tudatos hazugságait, amelyeket beleszóttak Isten szavába. A keresztényeket és a zsidókat megtűrik az iszlám területén – hiszen mindannyian ugyanazt az Istent imádják –, de éppen azért, mert azok még Isten szavát is meghamisítják, nem keverednek velük.

Az iszlám világa

Az iszlám a világot két részre osztja: az iszlám területére (*dār al-islām*), és a meghódítandó területre, a háború területére (*dār al-barb*). Az elvárások szerint az igazhívók természetes helye az iszlám világa, a háború világában ne tartózkodjanak, legföljebb átmeneti céllal. A muzulmánok és a nem muzulmánok ne keveredjenek, ha nem szükséges. A muzulmán elmehet tanulni a háború világába, mert az hasznos a számára, de tanulmányai végeztével ne maradjon ott. Ha nem kikerülhetetlen, akkor ne házasodjon ott, ne menjen oda lakni.

A muzulmán család annyira zárt, hogy a családba, a lakásba idegent nem is fogadnak be, még albérlőnek sem.

Ezek után nézzük, mi történt Európában. A pápa fölszólította a keresztény híveket, elsősorban a plébániákat, hogy fogadjanak be menekülteket. Tehát olyan embereket és családokat, akik maguk nem hajlandók befogadni senkit. Valószínű, hogy a muzulmán „menekültek” élni fognak a felkínált lehetőséggel? Soha!

És hogy ez eszükbe se jusson, biztonság kedvéért a szaúd-arábiai főmufti fatvát bocsátott ki, amelyben szinte végigmegy Ferenc pápa ajánlásának a pontjain, és bár azzal nyíltan nem polemizál, pontról pontra haladva olyan tételeket fogalmaz meg, amelyek mögött a pápai ajánlások állnak. Megtiltja a muzulmán híveknek, hogy keresztényekkel lakjanak együtt, hogy a keresztények ételeit egyék, megtiltja, hogy keresztény kórházakban hagyják magukat gyógyítani, és így tovább.

Ugyanez a főmufti legújabb fatváiban egyikében követeli, hogy az Arab-félsziget minden országában romboljanak le minden keresztény templomot,

ha még maradt volna belőlük több évszázad után. Azoknak a templomait, akiknek az irgalmára bízták magukat a segítséget elfogadni nem akaró muzulmán bevándorlók.

Ezzel a mentalitással „menekülnek” hozzánk nagy tömegek.

Európa szégyelli keresztény hagyományait

Reálisak az integrációjukkal kapcsolatos elvárások? Döntse el mindenki maga. Meg fognak maradni a „háború világában”? Abban, amelyet dolguk végeztével azonnal el kellene hagyniuk? Meg, ha azt is *dár al-islámmá* változtatták. És ez a folyamat tulajdonképpen meg is indult. Európában már nem karácsonyi ünnepeket kívánnak egymásnak az emberek, mert az zavarhatná a muzulmán letelepedettek érzékenységét, hanem „Season’s greetings”-eket küldözgetnek egymásnak. Nem állítanak karácsonyfát európai nagyvárosok főterén, mert az zavarná a muzulmán bevándoroltakat. Európa kezdi szégyellni keresztény hagyományait.

Ellenpéldaként hivatkozni lehet az egykor itt tanult, majd itt nősült és letelepedett arab kisebbség tagjaira. Ne tévedjen azonban senki sem a látszat miatt. Az akkor itt tanult arab diákok jó része a már a bevezetőben leírt okok miatt menekült hazájából, és ösztöndíja révén elég korán ahhoz a lehetőséghez jutott, hogy nálunk maradjon. Ennek ára a házasság és a letelepedés volt. Ez az akkori szekularizált világban nem számított akkora lázadásnak az iszlámmal szemben, mint ma, amikor az iszlám – benne az obszerváns irányzatokkal – igencsak megerősödött. Ma már az újabb generációk másképp gondolkodnak, még azok is, akik Európában születtek, és itt jártak iskolába.

Európa befogad és támogat olyan elemeket, akik még a támogatást is csak undorral fogadják el. Ők, ha megszerzik a többséget, nem lesznek velünk szemben irgalmasok. Ráadásul a támogatást nem köszönik meg, hanem kikövetelik maguknak, és cserébe semmit sem akarnak nyújtani.

FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS ÉS MIGRÁCIÓ

Náray-Szabó Gábor

Bevezetés

Eredeti meghatározása szerint a fenntartható fejlődés kielégítené a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét a saját szükségleteik kielégítésére (Brundtland, 1987). A legfőbb cél az lenne, hogy elkerüljük a környezet elhasználódását, miközben nem mondunk le sem a gazdasági növekedésről, sem a társadalmi egyenlőség és az igazságosság fenntartásáról. Bár az idők során többször is módosították a meghatározást, fokozatosan kiderült, hogy az óhajtott cél nem érhető el: vagy a gazdasági növekedést, vagy a környezet megóvását és a társadalmi egyenlőséget fel kell áldoznunk (Náray-Szabó, 2006). Mégis, a politikai közbeszéd a média erős támogatásával folyamatosan azt sulykolja, hogy ez lehetséges, miközben a szőnyeg alá söpri az egyre súlyosbodó problémákat.

Az ellentmondás mélyebb oka abban keresendő, hogy az ember nehezen, általában csak kényszer hatása alatt mond le a már megszokott fogyasztási színvonaláról, márpedig a gazdag északi félteke egyre növekvő fogyasztása nem tartható. Ráadásul, ha az egész világ fejenként ennyit fogyasztana, kinőnénk a Földet, két-három bolygóra lenne szükségünk. Miután nem tudunk változni, jönnek a pofonok, melyekkel Isten figyelmeztet minket: ez így nem megy tovább! Az első pofon a 2008-as pénzügyi válság volt, a második a robbanásszerűen megnőtt migráció, melynek súlyos hatásait már a bőrünkön érezzük.

A történelem során számos virágzó civilizáció hanyatlott le, mert a népek felélték a környezetükben található javakat, kiapadt a folyók vize, kiszáradtak a vetemények, elfogyott a vadállomány. Ez történt például négyezer évvel ezelőtt Mezopotámiában (Biello, 2012), mintegy ezer éve a majákkal (Mott, 2012), s ez gerjesztette az Európa arculatát alapvetően megváltoztató népvándorlást is. Ha a régi időkben valahol elfogyott az ennivaló, az ott élők felkerekedtek, és más, bővebben termő vidéken telepedtek le. Mozgásuk természetesen feszültségekkel, háborúkkal járt, amikor az erősebb leigázta a gyengébbet. A 21. század elején annyiban más a helyzet, hogy nincsenek már szabad területek, melyek befogadhatnák a megélhetést kereső

tömegeket – csak egymás elől vehetjük el a természeti javakat.

Lehet, hogy a későbbi korok emberei számára századunk nemcsak a robbanásszerű technológiai fejlődés és az ennek köszönhető globalizáció, hanem a korábban soha nem tapasztalt mértékű népvándorlás miatt lesz emlékezetes. Az ENSZ egy tanulmánya már 2007-ben figyelmeztetett, hogy 2050-ig óriási, legalább évi 2,2 millió fős vándorlás várható a szegény országokból a gazdagok felé, ami alapjaiban fogja megváltoztatni e társadalmak szerkezetét és működését (Blair, 2007). Az alábbiakban kísérletet teszek arra, hogy áttekintsem a legfontosabb okokat és az ezekből következő veszélyeket.

Elfognak a nyersanyagok

A föld népessége a 20. század kezdete óta rohamosan növekszik, becslések szerint századunk végén tetőzik 9-10 milliárd fővel. Egyre többen vagyunk, ráadásul egy főre vetítve egyre többet fogyasztunk. Nem meglepő tehát, hogy fognak a nyersanyagok, a fosszilis tüzelőanyagok, az édesvíz, a termőföld.

A közlekedésben meghatározó szerepet játszó kőolaj kitermelése számos becslés szerint 2020-ban éri el a csúcst, utána csökkenésnek indul. A várható kedvezőtlen hatásokat enyhíti, hogy egyre nagyobb arányban lépnek be a nem fosszilis energiaforrások, mint a szél- és napenergia, emellett csökken a gazdaság energaintenzitása, vagyis egységnyi növekedés csökkenő mértékű energiatöbbletet igényel. Mégis, mivel a bolygó véges, a fosszilis energiaforrások belátható időn belül kimerülnek. Ez nemcsak azért jelent súlyos fenyegetést, mert drágul a közlekedés, hanem azért is, mert a mezőgazdasági termelésben egyre nagyobb szerepet játszó műtrágya előállításához jelentős mennyiségű energiára van szükség, veszélybe kerül tehát az élelmiszer-ellátás.

Nagyobb problémát jelent az édesvízkészletek elapadása, ez súlyos hatással van a mezőgazdasági termelésre, ezen keresztül az ételmezésre. Kaliforniában már súlyos gondot okoz a vízhiány (Joyce, 2015), s hasonló bajok vannak a szárazság miatt Afrika Szaharától délre eső régiókban és a Közel-Keleten. Jelentősen csökken a megművelhető termőföld területe, ami ismét csak csökkent a termést. A szárazság és a szél hatására jelentős talajerózió és talajromlás következik be, amit erősít a műtrágya túlzott használata. Mindezek oda vezetnek, hogy Afrikában, a Közel-Keleten és más szárazság sújtotta helyeken beszűkül a lakosság élettere, megindul a harc a vízért és a termőföldért, ami már nem tudja kielégíteni a növekvő népesség által támasztott igényeket. Ennek egyenes következménye az elvándorlás.

Apad a tengerek halállománya, a korábbi populáció fele úszkál már csak a világ vizeiben (Doyle, 2015). Ez természetesen csökkenti a kifogható mennyiséget, még akkor is, ha egyre nagyobb hatékonyságú halászati technológiát alkalmaznak. A csökkenő élelmiszerkészletek miatt emelkednek az árak, ami a világ legnagyobb részét kitevő szegény régiókban alultápláltságához, esetenként éhezéshez is vezet. Ezzel éles ellentétben áll a pazarlás az északi, gazdag világban, Európában és az USA-ban, ahol többet költenek az elhízás káros következményeinek a felszámolására, mint amennyi az éhezés megszüntetéséhez kellene (Náray-Szabó, 2006).

Bizonyos különleges anyagok, mint a számítógépek és más elektronikai cikkek előállításához szükséges ritka földfémek kibányászható mennyisége is véges. Ráadásul majdnem kizárólag csak Kínában található, ami monopóliumhelyzetet teremt, növeli a világ kiszolgáltatottságát, ezért feszültségekhez vezet (CNN Money, 2015).

A fogyatkozó meg nem újuló és megújuló nyersanyagok helyébe a technológiai újítások révén újabbak kerülnek, például a napelemek fejlődése már előrevetíti ezek elterjedését, de nem valószínű, hogy ez megoldja a világszintű problémát. Az új megoldások ugyanis új igényeket gerjesztenek, ezért nő a felhasználás. Ennek egy példája az 1973-as olajárrobbanás által kikényszerített újítási hullám, aminek következtében a gépjárművek fogyasztása jelentősen csökkent. Nem csökkent viszont, sőt változatlan tempóban nőtt a világ üzemanyag-fogyasztása, mert több gépkocsit adtak el (Náray-Szabó, 2006).

A fogyatkozó nyersanyagok problémáját legbiztosabban a fogyasztás csökkentésével lehetne orvosolni, erre azonban nem látszik a legcsekélyebb szándék sem. A gazdagok egymással versenyeznek: nagyobb autó, nagyobb ház kell, mint ami a szomszédnak van. A szegények viszont élni akarnak, joggal követelik a megfelelő táplálékot, ivóvizet, csatornázást, az egészséges élet megannyi feltételét. A klímaváltozást előidéző szén-dioxid kibocsátásának korlátozása ezért mindeddig hiú ábránd maradt, legfeljebb látszateredmények születtek.

Változik a klíma

Ma már széles körű egyetértés uralkodik a tudományos világban arról, hogy a fosszilis tüzelőanyagok elégetése során keletkező szén-dioxid a légkörbe kerülve üvegházhatást idéz elő: csapdába ejti a napból érkező meleget. Emiatt növekszik a földfelszín hőmérséklete és változik az időjárás (IPCC, 2014).

A tudományos megalapozottsággal bíró előrejelzések szerint a hőmérséklet-emelkedés a század végéig a legrosszabb esetben akár a 6 fokot is elérheti, ami súlyos következményekkel jár majd. Egyre gyakoribbak lesznek a szélsőséges időjárási jelenségek, mint a hőhullámok, az özönvízszerű esőzések, a szárazság. Hogy mi vár ránk, gyermekeinkre és unokáinkra, ha nem sikerül visszaszorítani a globális felmelegedést, arra adott némi ízelítőt 2015 nyara, amikor – mint korábban soha – ötször kellett hőségriadót elrendelni Magyarországon, mert a napi átlaghőmérséklet meghaladta a 27 fokot. A növekvő szárazság már évtizedek óta megfigyelhető Afrikában, a Szaharától délre fekvő Száhel övezetben, ahonnan folyamatosan vándorolnak el az ott élők. Nem kell nagy fantázia ahhoz, hogy rájöjjünk: az eritreai és szómáliai háborús cselekmények kiinduló oka a szárazság volt, de egy szakértő szerint ez vezetett a szíriai polgárháborúhoz is (Fischetti, 2015).

A klímaváltozás, a földfelszín globális melegedése oda vezet, hogy az olvadó antarktiszi és északi-sarki jégtakaró miatt emelkedik a világtenger szintje, és veszélybe kerülnek a mélyebben fekvő területek, mint Banglades tengerparti részei, számos kisebb sziget a Csendes-óceánban, de New York és Hollandia is. Az emelkedő tengerszint miatt elvándorolnak a parton élők, megindulnak a szárazföld belseje felé (Harman, 2014). A klímaváltozás főleg Afrikában okoz jelentős gondokat, ami oda vezet, hogy milliók kelnek útra (Wilson & Smith, 2015).

A klímaváltozás ténye és a kiváltó okok már évtizedekkel ezelőtt ismertek voltak, s az is nyilvánvalóvá vált, hogy globális szinten kell szabályozni a szén-dioxid-kibocsátást. A kiotói egyezmény nagy nehezen elfogadott kibocsátáscsökkentése mára túlhaladottá vált, ráadásul csak kevés ország csatlakozott hozzá, kimaradt például Kína és India, így hatása nem elégséges. Egy új egyezmény megkötése ellenkezik számos multinacionális nagyvállalat érdekeivel, a fejlődő országok be akarják hozni a gazdagokat, ezért nem akarnak lemondani a növekedésről, a fejlett országok pedig a versenyképességüket féltik.

Több tudós kétségbe vonja, hogy a ma már nehezen tagadható klímaváltozás hátterében a szén-dioxid-kibocsátás áll. Ők sokszor arra hivatkoznak, hogy volt már ilyen, a földtörténet korábbi időszakaiban 3-4 fokkal is nőtt a földfelszín hőmérséklete. Ez igaz ugyan, csak azt hagyják figyelmen kívül, hogy ez a melegedés mintegy tízezer év alatt következett be, míg a jelenlegihez mindössze száz évre volt szükség. Támadások keresztüztüzebe került a nemzetközi klímaváltozással foglalkozó szakértői csoport, az IPCC (2014),

a sajtóban csalással is vádolták őket. Bár sikerült tisztázniuk magukat a vádak alól, a koppenhágai klímakonferencia ennek is betudhatóan eredmény nélkül fejeződött be. Európában komolyan veszik az emissziócsökkentést, szigorú szabályozás van életben, amit hazánk – nem kis mértékben a rendszerváltozás idején még működő, energiafaló nehézipar felszámolása miatt – egyelőre túl is teljesít.

Exportálni próbálják a demokráciát

Néhány éve a nemzetközi média ujjongással fogadta az arab tavaszt, amikor internetes levelezőlistákon keresztül tartva a kapcsolatot, utcára ment és demokratikus jogait követelte a fiatalság egy része Tunéziában, majd ezt követően az arab világ számos országában. A tüntetések áterjedtek Egyiptomra és Líbiára, miközben jelentősen destabilizálták az ottani rezsimeket. Beszállt a háborúba a nyugati világ is, a demokrácia terjesztésének küldetés-tudatától áthatva bombázták Líbia vidékeit, ami végül Kadhafi bukásához és halálához vezetett. Egyiptomban a hadsereg, látva a Tahrír téri tüntetések veszélyes terjedését, az USA hallgatolagos beleegyezésével puccsot hajtott végre és átvette a hatalmat. Nesze neked, demokrácia! A megmozdulások alig hoztak eredményt, inkább csak káoszt (Simpson, 2014).

A líbiai destabilizáció következtében lényegében megszűnt az állam, jelenleg két nagyobb csoport vetélkedik a hatalomért, minek következtében felbomlott a rend és lábra kapott a bűnözés, köztük az embercsempészet. Szinte ellenőrzés nélkül szállítják az Afrika szárazság sújtotta régióiból érkező, Nyugat-Európába tartó tömegeket életveszélyes lélekvesztőkön Olaszországba, ahol képtelenek ellenállni a migrációs nyomásnak. Tehetetlen az Európai Unió is, némi pénzügyi segítségen kívül mind ez ideig nem kínáltak működő megoldást Brüsszelből.

Irakban az amerikai hadsereg döntötte meg Szaddám Huszein véresen kezdődő, de végső soron stabil uralmát, azóta ott nincs béke. Hiába vonult ki a hadsereg, több százezer halott és milliónyi menekült jelzi az elfuserált demokráciaexport tragikus hatását. Egyesek szerint Szaddám hadseregéből verbuválódott a véres kivégzéseiről világszerte ismertté vált Iszlám Állam katonai vezetése, akiknek köszönhetően a káosz kiterjedt Szíriára is. Ma már több millió menekülttel kell számolni, akik az életükért futottak és futnak folyamatosan a környező országokba, Törökországba, Libanonba és Jordániába. Miután itt megteltek a menekülttáborok, ráadásul csökkentették

a fenntartásukra szánt összegeket, lakóik – mindenekelőtt az egészséges és vállalkozó kedvű fiatalok – megindultak Európa felé.

Nőnek a jövedelemkülönbségek

A korábban sohasem tapasztalt mértékű technológiai fejlődés szükségszerűen magával hozta az emberek közötti különbségek növekedését. Mivel az innováció leginkább a városokban tud kibontakozni – ahol viszonylag kis helyen, ezért hatékonyabban megvalósítható az információcsere, s rendelkezésre áll az újítások piacra viteléhez szükséges tőke –, e központokban ugrásszerűen növekedett a szellemi és az anyagi potenciál, megtelepedett a jólét. Azok a helyek emelkedtek ki a versenyből, melyek a korai kapitalizmusban már előnnyel rendelkeztek: elsősorban az angolszász országokban és Északnyugat-Európában voltak ilyenek. A technológiai újítások lehetővé tették az extraprofit megszerzését, a központokban élő befektetők előnyhöz jutottak. Ez az előny fokozatosan hatalmasra duzzadt, és mára oda vezetett, hogy a világ néhány leggazdagabb emberének összesített vagyona annyi, mint a legszegényebb másfél milliárd lakos összes éves bevétele. A jövedelemkülönbségek világszerte nőttek az elmúlt harminc évben (Ortiz & Cummins, 2011). Ugyancsak nőttek a különbségek a legtöbb országon belül is, ami a fontos társadalomszervező erővel bíró középosztály visszaszorulását jelzi.

A jövedelemkülönbségek növelik a fogyasztási kedvet, mert a legtöbb ember szeretne legalább olyan anyagi szinten élni, mint a szomszédja, és keményen dolgozik, hogy fenntartsa esetleges előnyét, illetve behozza a hátrányát. Ez nemcsak folyamatos frusztrációhoz vezet, mert mindenki esetében van valaki, aki gazdagabb nála (kivéve a világ leggazdagabb emberét), hanem növeli a fogyasztás mértékét, mert ritkán, és csak erőszakkal lehet csökkenteni a szomszéd jólétét, ha arra vágyunk, hogy csökkenjen közöttünk a különbség.

Az egyre inkább leszakadó harmadik világban vágyakozva szemlélik a gazdag Nyugat fényűzését, és természetes kívánságuk az, hogy ők is ilyen színvonalon éljenek. Ez viszont nem lehetséges, mert ehhez kevés a bolygó eltartó képessége, de ilyen mélységig kevesen gondolják át a problémát. Az eredmény az, hogy nő a migrációs potenciál, egyre többen ébrednek rá hátrányos helyzetükre, melyen kivándorlással, a gazdag országokban való munkavállalással gondolnak enyhíteni. Nem számítanak arra, hogy új otthonukban is a társadalmi ranglétra alján fognak maradni, mert azok a gazdálkodó szervezetek, melyek alkalmazni akarják őket, ezt csak az alacsonyabb

bér kedvéért teszik. Miután legtöbbször semmit sem hoztak magukkal korábbi hazájukból és legtöbbször képzettségük sem megfelelő, eleve hátrányban vannak az őshonosokkal szemben, s alacsony jövedelmük miatt ezt nem is tudják behozni. Nyilván van néhány kivétel, még miniszter is lehet egy bevándorlóból, de a tömeg leszakad. Így fordulhat elő például, hogy a Franciaországba Észak-Afrikából bevándorolt tömegek harmadik generációja is kisemmizettnek érzi magát, főleg azok, akiknek nincs munkájuk.

Az elképesztő mértékű jövedelemkülönbségek nemcsak azért jelentenek súlyos veszélyt, mert megbontják a társadalmi békét, hanem azért is, mert a szupergazdagok – miután hatalmas tőkéjüket nem tudják fogyasztás formájában lecsapolni – fokozatosan egyre nagyobb politikai befolyáshoz jutnak (Gore, 2013). Így válik jelentős politikai tényezővé egyik vagy másik dollármilliárdos, akit senki nem választott meg semmiféle tisztségre. Képmutatásukra jellemző, hogy miközben manipulálják a politikát, folyamatosan a demokráciára hivatkoznak. Céljuk az egyénekre bomlott, arctalan és manipulálható tömeg létrehozása, mely csak a fogyasztásnak él. Természetes ellenségük a család és a nemzet, mert ezek – főleg az utóbbi – tudnak egyedül a siker reményével szembeszállni velük. A szupergazdagok is rivalizálnak egymással, de ez nem jelent rájuk súlyos veszélyt, mert mindig megvan a lehetőség a koalíciók (kartellek, informális egyeztetések, fúziók) létrehozására.

Csábít a média

A technológia fejlődésével a média önálló hatalmi ággyá vált, mivel a demokratikus rendszerekben a választók manipulálása hozhatja meg a kevés, de nagy hatalmú pénzügyi csoport érdekeinek érvényesülését. Ez is okozta, hogy az elmúlt évtizedekben a nyomtatott és elektronikus sajtó egyre nagyobb hányada került magánkézbe, súlyos dollármilliárdokat fektettek ezek felvásárlásába. Az erőforrásoknak a világgazdaságban tapasztalható – egyre növekvő – koncentrációja oda vezetett, hogy néhány médiakonzern, mint a Bertelsmann, a Hearst vagy a Murdoch-birodalom, óriási befolyást szerzett a fogyasztókra. A magánkézben lévő média legfőbb célja a fogyasztás növelése, amit a jól megtervezett reklámokon keresztül lehet elérni. A hirdetések akkor fogják elegen nézni, ezek akkor fejtik ki fogyasztásnövelő hatásukat, ha érdekes, soha nem látott, izgalmas, akár sokkoló képeket mutatnak a képernyőn. Ez az oka a színvonal zuhanásának, az erőszak, a pornográfia, a természeti katasztrófák, gyilkosságok egyre részletesebb bemutatásának.

A reklámok kifejtik hatásukat a szegények között is, a globalizáció következtében akadálytalanul jutnak el a fogyasztási minták a világ szinte minden szegletébe. Afrika közepén, a sivatagban éppúgy nézik a televíziót, mint Afganisztánban vagy Indonéziában. Az abszolút értelemben is szegény, sokszor az éhhalállal küszködő tömegek azt látják a nagy népszerűségnek örvendő szappanoperákban és más műsorokban, hogy a világ gazdagabb régióiban luxuslakásokban élnek, luxusautókkal közlekednek a jól táplált, egészséges és fiatal szereplők, akik legfőbb gondja a saját maguk által előidézett problémák megoldása. Érthető, hogy az áhított életszínvonalat minél többen szeretnék magukénak tudni, de mivel ez otthonukban nem lehetséges, elvándorolnak a gazdag országokba.

A gazdag országokban nincs gyerek

A változó életforma, a közösségi nyugdíjbiztosítás, a nők egyre növekvő részvétele a gazdasági tevékenységben, a hatalmas arányban felbomló házasságok eredményeképpen a gazdag országokban egyre kevesebb a gyerek, messze nem elég a népesség reprodukálására. Míg Afrikában ezer lakosra 30–40 újszülött jut, a gazdag országokban, Észak-Amerikában és Európában csak 10–12 (PRB, 2015). A migrációt tehát nemcsak a háború, a klímaváltozás, a nyugati fogyasztási minták követésének vágya, hanem az is gerjeszti, hogy a Nyugaton nincs elég megfelelően képzett, ugyanakkor megfelelően alacsony bérért dolgozni hajlandó munkaerő. Bár több országban magas a munkanélküliség, a bérköltségek csökkentésének vágya arra készteti a munkaadókat, hogy bevándorlókkal kíséreljék meg kielégíteni a munkaerőhiányt. Egyszerűbb a helyzet, ha az Európai Unió új tagállamaiból toboroznak, mert az innen érkező munkavállalók általában jól képzettek és viszonylag könnyen beilleszkednek a munkát adó társadalomba. Csakhogy az új tagállamokban is kevés az újszülött, fogy az utánpótlás, ezért erőlteti sok multinacionális nagyvállalat a távoli civilizációkból érkező migránsok befogadását. Nem gondolnak azonban azzal, hogy egyrészt az érkezők képzettségi szintje nem elégséges, sok közöttük az analfabéta, másrészt beilleszkedésük lényegesen nehezebb és sokkal tovább tart, mint azoké, akik Európából érkeznek.

Az eredmény: modern kori népvándorlás

A már egy évtizede is előre látható migrációs krízis napjainkra érte el az utca emberének ingerküszöbét. Ma már mindenki arról vitatkozik, befogadjuk-e a migránsokat vagy inkább igyekezzünk segíteni nekik abban, hogy problé-

máikat szülőföldjükön oldják meg. Sokan hivatkoznak Ferenc pápa kijelentésére, miszerint a menekülőket be kell fogadni (HírTV, 2015). Amikor ez a felhívás elhangzott, még nem volt nyilvánvaló, hogy a bevándorlók áradata már nem menekülés, hanem invázió, és a hatalmas tömeg lehetetlenné teszi a megoldást egyéni, akár kisközösségi szinten. Figyelembe kell tehát venni az *ordo caritatis* elvét is, mely ilyen szélsőséges esetekben ad támpontot a keresztény embereknek.

Aquinói Szent Tamás alapvető teológiai művében azt írja, hogy a szeretetnek is van rendje, a szeretett személyek között is létezik egyfajta sorrend. Vannak, akikért nagyobb felelősséggel viseltetünk, mint másokért, minél jobban szeretjük őket, annál inkább felelősek vagyunk értük. A saját házas-társunkért, saját gyermekeinkért inkább vagyunk felelősek, mint mások házas-társaiért, mások gyermekeiért. A családi kapcsolatok mindig megelőzik a társadalmi, munkatársi, politikai kapcsolatokat. Legközelebb állnak hozzánk a barátaink, keresztény közösségünk tagjai, lakótársaink, munkatársaink, csak ezután következnek a nagyobb közösségek, mint a nemzet, végső soron az emberiség. Az *ordo caritatis* szempontjai irányt mutatnak a lelkiismeretnek a migráció esetében is, de nem veszik le rólunk a döntés terhét.

A Római Klub szakértői már több mint negyven éve figyelmeztettek arra, hogy nem tartható a végtelenségig a növekedésre építő gazdasági modell (Meadows & al., 1972). Szakmailag jól megalapozott, nagy hatást kiváltó művük sem volt elég ahhoz, hogy korlátot szabjon a fogyasztás növekedésének, a tömegek nem ismerték fel, hogy saját és gyermekeik jövőjét kockáztatják. Ráadásul a profit növelésében érdekelt gazdasági szereplők a médiában szerzett befolyásukat és más hathatós eszközeiket kihasználva sikeresen folytattak eddig ellenpropagandát. Az egyelőre csak Európát, de belátható időn belül Észak-Amerikát is súlyos kihívás elé állító, tömeges migráció brutális őszinteséggel üzeni: a jelenlegi világgazdasági modell fenntarthatatlan.

Irodalom

Biello, D. (2012). Climate Change Has Helped Bring Down Cultures. *Scientific American*, January 30, 2012, <http://blogs.scientificamerican.com/observations/climate-change-has-helped-bring-down-cultures/>.

Blair, D. (2007). UN predicts huge migration to rich countries. *The Telegraph*, March 15, 2007, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1545634/UN-predicts-huge-migration-to-rich-countries.html>.

Brundtland, G.H. ed. (1987). *Our Common Future*. World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, New York.

CNN Money (2015). <http://money.cnn.com/2015/06/05/investing/molycorp-china-rare-earth-minerals/>.

Doyle, A. (2015). Ocean Fish Numbers Cut in Half Since 1970. *Scientific American*, September 16, 2015. <http://www.scientificamerican.com/article/ocean-fish-numbers-cut-in-half-since-1970/>.

Fischetti, M. (2015). Climate Change Hastened Syria's Civil War. *Scientific American*, March 2, 2015. <http://www.scientificamerican.com/article/climate-change-hastened-the-syrian-war/>.

Gore, A. (2013). *A jövő: A globális változás hat mozgatórugója*, HVG Kiadó, Budapest.

Harman, G. (2014). Has the great climate change migration already begun? *The Guardian*, September 15, 2014, <http://www.theguardian.com/vital-signs/2014/sep/15/climate-change-refugees-un-storms-natural-disasters-sea-levels-environment>.

HírTV (2015). <http://hirtv.hu/hirtvarchiv/ferenc-papa-befogadasara-szolitotta-a-plebaniakat-1303227>

IPCC (2014). Intergovernmental Panel on Climate Change. http://ipcc-wg2.gov/AR5/images/uploads/WG2AR5_SPM_FINAL.pdf.

Joyce, E. (2015). California Drought: 'Spooky' Water Supply Future, <http://www.capradio.org/articles/2015/07/24/california-drought-spooky-water-supply-future/>

Meadows, D.H., Meadows, G., Randers, J. & Behrens III., W.W. (1972). *The Limits to Growth*. Universe Books, New York.

Mott, N. (2012). Why the Maya Fell: Climate Change, Conflict-And a Trip to the Beach? *National Geographic*, November 11, 2012, <http://news.nationalgeographic.com/news/2012/11/121109-maya-civilization-climate-change-belize-science/>.

Náray-Szabó G. (2006). *Fenntartható a fejlődés? 2. kiadás*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Ortiz, I. & Cummins, M. (2011). *Global Inequality: Beyond the Bottom Million*. UNICEF, http://www.unicef.org/socialpolicy/files/Global_Inequality.pdf.

PRB (2015). 2015 World Population Interactive Map, Population Reference Bureau, <http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2015/2015-world-population-data-sheet/world-map.aspx#map/world/births/bpk>.

Simpson, J. (2014). Who are the winners and losers from the Arab Spring? *BBC News*, November 12, 2014. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-30003865>.

Wikipedia (2015). https://en.wikipedia.org/wiki/Peak_oil.

Wilson, R.H. & Smith, T.G. (2015). *Urban Resilience to Climate Change Challenges in Africa*, Policy Research Project, Number 184, University of Texas at Austin, Lyndon B. Johnson School of Public Affairs, <https://repositories.lib.utexas.edu/handle/2152/31021>.

MIGRÁCIÓ ÉS KERESZTYÉNSÉG

Tőkész László

Az emberiség története kisebb-nagyobb mértékben mindig a migráció története is volt. De a mai folyamatok a létszámok, a technikák és az időközben kialakult nagy kulturális különbségek miatt alapvetően más dimenziókat jelentenek. Mai világunkban példának ugyan jó, de „teljesítményre” már nem elég az irgalmas szamaritánus története. A harmadik világból Európába áramló óriási tömegek ugyanis azt várják, hogy – úgymond „emberi jogon” – ugyanazt az ellátást kapják, mint az „európai őslakók”, miközben azok között is sok a rászoruló munkanélküli, szegény, beteg és öreg.

A keresztyénség a felebaráti szeretet vallása a Krisztus-követésben. Vagyis felelősek vagyunk a ránk bízottakért. *Elvileg* persze minden embertársunkat ránk bízta az Úr, de véges lényként korlátozottan tudunk másokon segíteni. Nem véletlen az, hogy az egész emberiség gondját magára venni akaró emberek és emberi csoportok mindig erőszakos, diktatórikus rendszereket hoznak létre!

Az Úr titokzatos döntése az, hogy hol, mikor, milyenek születünk, s így mindnyájunknak van hazája és közössége, ahol és amelyben rendeltetésünk és küldetésünk van. *Elvileg* az embernek joga van jólétének maximalizálására, de az nem lesz véletlen, hogy ez nem sikerülhet mindenkinek, hiszen a sokszínű föld nem kínál egyenlő feltételeket, nem is szólva korlátos adottságairól. Így aztán a Szózat figyelmeztetése az emberek többségére egyértelműen vonatkozik: „*Itt élned s halnod kell!*”

A mostani – igen gyanús körülmények és finanszírozás közepette érkező – óriási migrációs hullám – túl azon, hogy a tömeg nagy része a materiális jólét jegyében akar máshol élni – *emberileg* felül akarja bírálni Isten döntését életről és hazáról. Másrészt, miután a jobb módúak és az erősek hagyják ott országukat, igen keresztyénietlenül magukra hagyják szegény és tehetetlen honfitársaikat. Felmondják tehát kötelességeiket, miközben ők másoktól fenn nem álló kötelességeket követelnek úgy, hogy közben „célviláguk” népeinek vallását, kultúráját, életmódját – bizonyos értékvesztettségi tekintetben joggal – megvetik, ellenségnek tekintik.

Nyugodtan kimondható, hogy ők nem akarnak alkalmazkodni: ők várnak el

alkalmazkodást. S ebben nagy segítséget kapnak a Nyugat elpogányosodott társadalmi csoportjaitól. A keresztyén tolerancia túlságosan nagy, ahogyan a sokszor egymással szemben nem érvényesülő nemzeti türelem is. Európa és a keresztyénség – értékvesztése miatt – nem érzi gyengeségét, s „liberalizmusát” felsőbbrendűségnek gondolja. Ez nagy tévedés. Főleg, ha arra gondolunk, hogy a demokrácia (= számszerű mechanikus többség) istenítése miatt az erős öntudatú migráns tömegek nagy szaporasága „legitim módon” fogja elnyomni az európai őslakosságot.

A keresztyénség soha nem hirdette az önfeladást, sőt mindig a ragaszkodást az isteni igazsághoz. Lehet ugyan *elvileg* „multikulturális társadalom”, de ahhoz *kölcsönös* türelem kell. A mai iszlám jelentős része nem áll a kölcsönösség talaján. Mi a Biblia és a keresztyén templomok és hívők sorsa az iszlám országokban?

A „multikulturalizmus” jó lehet a globális nemzetközi pénztökének, mert ezzel szétesnek a homogén nemzeti-etnikai közösségek, de nem jó a nemzeti keresztyén közösségek népeinek! Hiszen egyébként is rögtön felvetődik az, hogy ki fogja finanszírozni a szegény „bevándorlók” életét (munkahely, lakás, iskola stb.)? A keresztyénség segítse az otthona területén élő szegénységet, de nem tudja „magához emelni” a más kultúrájú, tudatosan másként élő iszlám „menekülteket”, akik úgy „menekülnek” *maguk elől*, hogy másokra akarják kényszeríteni világukat (pl. saría).

A keresztyénség egy valóban multikulturális közösség, sok belső megosztottsággal is, de már megtanult nagyrészt békésen együtt élni. Nincs szüksége vallásháborúra. Lehet, hogy egyes politikai köröknek szüksége van a nemzetek/népek atomizálására, a keresztyénségnek azonban nincs. Egyébként ha európai munkaerőpiaci „megoldásra” van szüksége mondjuk a németeknek, akkor Európában több százezer fiatal munkanélküli van, nyelviileg, képzettségben, emberileg közelebb egymáshoz. A szeretet nem az értelmetlenség sehová nem vezető apoteózis. Isten mindegyikünknek adott küldetést, de az nem az erőszakhoz kapcsolódik.

A FOLYAMATOSAN ÁTALAKULÓ CSALÁD AZ EZREDFORDULÓ MAGYARORSZÁGÁN^[1]

Spéder Zsolt

A család a társadalom folyamatosan változó alapintézménye. A családfejlődés elméletei már abban az időszakban is a család változásáról/fejlődéséről írtak, amikor a házasságkötés a családalapítás előfeltétele volt, amikor a családfelbomlás döntően a gyermekek elköltözésével („kirepülés a családi fészekből”) indult el, a házasságok megszűnését pedig szinte kizárólag a házastárs elhalálása okozta. Hill és Rogers még úgy vélték, hogy minden család ugyanazt a fejlődési pályát futja be, a családfejlődés meghatározott szakaszain megy keresztül. A szakaszokat kijelölő események, illetve jellemző állapotok a házasság, az első gyerek születése, majd ezt követi a gyerekek kisgyermekkorra, iskoláskora, felnőttkora, és végül az „üres fészek”, s az egyedüllét (Hill–Rogers 1964; Cseh-Szombathy László 1979). A családfejlődés-elmélet tehát arra hívta fel a figyelmünket, hogy egy adott családról eltérő képet kapunk attól függően, hogy mikor „fényképezzük le”, és bármilyen időpontban készüljenek is ezek a pillanatfelvételek a magyar társadalom családjairól, mindig a családfejlődés egy adott időszakát éppen megélt családokról lesz képünk.

A válások elterjedése, majd a válásokat követő új párkapcsolat kialakítása, a házasság nélküli együttélés, az össze-, ill. szétköltözések viszont olyan események, amelyek „megbontják” a klasszikus családciklus ívét, új családфазisok életútba való „ékelődésével” és családtípusok kialakulásával járnak. Mivel az ilyen események nemhogy nem tekinthetőek ritkának, de elterjedtségük növekvő tendenciát mutat, következésképpen növekszik azon család szerkezeti típusoknak és фазisoknak a száma és gyakorisága, amelyeket a családok életük során befutnak. Ilyen új család szerkezeti фазis az „egyszülős családi lét”, a házasság nélküli együttélés révén „megformált” család, a „mozaik” vagy „újjaalakult” család. Ugyanakkor félrevezető lenne, ha azt feltételeznénk, hogy ma már minden modern család ezen a rögzös új úton halad végig: a mai magyar népesség egyik fele továbbra is olyan családban éli le életét, amely a klasszikus családmodell ívét követi.

A fentiekben jelzett átalakulás az európai társadalmak mindegyikét jellemzi,

1 A tanulmány a 2013. november 7–9-én Gödöllő-Máriabesnyőn tartott XX. Családkongresszuson elhangzott előadás alapján készült, megjelent a Vigília 79. évf. 5. számában, p. 332–342.

bár nem teljesen azonos mértékben. Azonban Magyarországon és a volt kommunista országokban az elmúlt negyed évszázadban, a rendszerváltozást követően mélyreható demográfiai változások következtek be. Általánossá vált, hogy a felnőtté válás kulcseményei, az első munkahely megszerzése, az elköltözés a szülői háztól, a családalapítás egyre későbbi időpontban következett be, elhalasztódott. Ez a demográfusok számára nem volt meglepő, hiszen ismertük, hogy a magyar társadalmat a „korai családalapítás” mintája jellemzi, és várható volt, hogy az átalakuló társadalmi körülmények között a magyar társadalom egy későbbi családalapítási mintára fog áttérni.

A következőkben azt taglaljuk, hogy az említett általános, átmenet- és ország-specifikus folyamatok milyen családi változásokat generáltak, illetve milyen családi viszonyokat eredményeztek. Rendszerezés céljából a felnőtt életpályát három részre tagolva – családformálódás időszaka, a gyermekükkel együtt élő középkorúak családi viszonyai, illetve az időskorúak – tekintjük át.

Családformálódás, fiatal családok: halasztás, illetve a családképződés súrlódásai

A politikai, gazdasági és társadalmi rendszerváltozás révén alapvetően átalakultak a családformálódás körülményei (Billari 2005, Blossfeld et al. 2005, Somlai 2013). A számtalan folyamat közül a felnőtté válást átalakító makrováltozásokat érdemes kiemelni. A gazdasági rendszerváltozás átalakította a munkapiaci körülményeket: felértékelte a tudást, a humán tőkét, és kíméletlen versenyt teremtett a munkavállalók körében. A humán tőke felértékelődése komoly igényt teremtett az iskolai végzettség növelése iránt, amihez a kormányzat képzésbővítése a 90-es évek közepétől lehetőséget teremtett. Míg korábban a 20-as évek elején járó fiatalok alig több mint egy tizede vett részt felsőfokú képzésen, addig az ezredfordulótól több mint harmada. Mivel tudjuk, hogy a családalapítás az oktatásban való részvétellel alig egyeztethető össze, kézenfekvő, hogy az *oktatási expanzió* következtében a családalapítás időszaka későbbre halasztódott. A munkapiaci szorítások, a munkavállalók körében zajló kíméletlen verseny megnehezíti a munkapiacra való belépést, a munkapiaci helyzet stabilizálását; ez ellehetetlenítette a korábban kialakult és követett standard életpályamodell követését, ahol az iskola befejezését problémamentes munkába állás követi, ami pedig előfeltétele a házasságkötésnek és a családalapításnak. A fiatalok anyagi függetlenségének megszerzése tehát nem mindenkinek egy időben, nem mindenkinek ugyanannyira sikeresen következik be, így a családalapítás

időzítése nagyban szóródik, bár abban azonosság látszik, hogy a családalapítás minden társadalmi csoportnál *keésőbb* következik be.

Míndeközben mélyreható változások zajlanak le a *párkapcsolat-formálódásban*, melynek gyökerei a rendszerváltozást megelőző időszakra nyúlnak vissza. A házassági magatartásban bekövetkezett változásokat legszemléletesebben a teljes első női házasságkötési arányszám változásának adatai mutatják (Pongrácz 2012). Ez az arányszám megmutatja, hogy egy adott évben a különböző korú hajadon nők házassági gyakorisága szerint milyen az esélye egy hajadonnak, hogy élete során majd megházasodik. Míg az 1960-as években csaknem minden nő életében legalább egyszer házasságra lépett, és az 1990-es adatok szerint a nők háromnegyedének a házasságkötése várható volt, addig napjainkban a nőknek várhatóan csak 40%-a fog házasságot kötni (vö. 1. ábra), míg 60%-uk *de jure* hajadonként fogja leélni az életét. (Az első házasságkötések átlagos hosszának növekedése miatt ez a mutató kicsit torzít!)

A házasságkötések persze nem azért esnek vissza, mert a fiatalok nem szeretnének egymással együtt élni, hanem mert erőteljesen *terjed* a kevésbé intézményesedett, és így bizonyos szempontból kevésbé kötött *élettársi kapcsolat* (Bukodi 2003, Spéder 2006). Az élettársi kapcsolatok pontos számáról a tízévente megtartott népszámlálásokból informálódhatunk. Az adatok azt mutatják, hogy 1990 és 2011 között az élettársi kapcsolatban élők száma minden korcsoportban többszörösére emelkedett (1. táblázat). Míg például a 25–29 éves, tartós párkapcsolatban élő nők 95%-a házasságban élt 1990-ben, és csak 5%-uk élettársi kapcsolatban, addig 2011-re ez az arány 51–49-re módosult (vö. 1. táblázat). Az élettársi kapcsolatban élők arányának növekedése minden egyes korcsoportot egyaránt jellemez.

Közismert, hogy az élettársi kapcsolatban élők és különösen az első párkapcsolatot élettársinak választók gyakran össze is házasodnak, de azt nem állíthatjuk, hogy minden élettársi kapcsolatból házasság lesz. Táblázatunk adataiból jól látszik, hogy az idősebb korcsoportok felé haladva nő a házasságban élők aránya, de az is, hogy 2011-ben még a 40–44 évesek között is 1:5 arányban találunk élettársi kapcsolatban, illetve házasságban élő nőket. És ne feledjük, hogy ezek az adatok némileg alulbecsülik az élettársi kapcsolat elterjedtségét, hiszen a fiatalok idősödésével várható, hogy az élettársi kapcsolatok részaránya tovább fog nőni.

Érdemes azt is megemlíteni, hogy míg negyed évszázaddal ezelőtt a nők és a férfiak többsége egy vagy több rosszul sikerült házasság után – mintegy

a házasság alternatívájaként – választotta az élettársi kapcsolatot, addig ma a fiatalok körében szinte „kötelező” lett először élettársi kapcsolatban élni, és (esetleg) azt követően megházasodni.

1. táblázat

A 15–44 éves nők megoszlása korcsoport és partnerkapcsolat szerint, 1990, 2001, 2011 (%)

Korcsoport	Nincs partner	Van partner		Összesen
		<i>élettárs</i>	<i>házastárs</i>	
15–19				
1990	91,26	1,86	6,88	100,00
2001	94,81	3,68	1,51	100,00
2011	95,95	3,47	0,58	100,00
20–24				
1990	43,03	3,69	53,29	100,00
2001	66,13	13,66	20,21	100,00
2011	77,82	16,86	5,32	100,00
25–29				
1990	18,93	4,08	76,99	100,00
2001	32,99	14,62	52,39	100,00
2011	48,06	25,27	26,67	100,00
30–34				
1990	16,01	3,99	80,00	100,00
2001	20,19	10,45	69,37	100,00
2011	30,26	21,47	48,27	100,00
35–39				
1990	17,29	4,07	78,64	100,00
2001	18,64	8,59	72,77	100,00
2011	26,62	16,74	56,64	100,00
40–44				
1990	19,05	4,02	76,94	100,00
2001	20,72	7,63	71,65	100,00
2011	27,25	12,61	60,14	100,00
Forrás: Népszámlálások, saját számítás				

E változások az emberek véleményében is tetten érhetők. A tanácsolt életforma tekintetében a társadalom házasságpárti volt és házasságpárti maradt, de az élettársi kapcsolatok elfogadottsága, az élettársi kapcsolatokkal szembeni tolerancia mindenkire jellemző (S. Molnár 2010).

Nincsen hely annak részletes taglalására, hogy az élettársi kapcsolat és a házasság mennyiben azonos, és miben különbözik egymástól. Az élettársi kapcsolatban élők is felelősséget vállalnak egymásért, a házasság nélküli párkapcsolatot is a monogámia jellemzi, a két párkapcsolati formában élők egymással való elégedettsége is alig különbözik. Az a tény, hogy a ma megszülető gyerekek több mint négy tizede nem házasságban születik, egyértelműen azt bizonyítja, hogy jogos igény, hogy a gyerekek kiegészült élettársi kapcsolatot is családnak tekintsük (Andorka 2006). Ugyanakkor számtalan elemzés azt mutatja, hogy e két életforma között lényeges különbségek is vannak. Az élettársi kapcsolatok ugyanis kötetlenebbek, a résztvevőknek nagyobb egyéni szabadságot engednek meg, és bomlékonyabbak is (Waite–Galagher 2000). Ezt azonban nem szabad eltúlozni a magas válási arányszámok ismeretében.

Számtalan tényező hátráltatja tehát a szülővé válás egész életet átformáló, életpályát meghatározó eseményét. Az iskolai életpálya megnyúlása, a munkapiaci megkapaszkodás súrlódásai, az élettársi kapcsolat mint első párkapcsolat életpályába való „ékelődése”, házasságot megelőző vagy helyettesítő szerepe, a munka és a fogyasztás versengő életcéljai akarva-akaratlan a szülővé válás elodáz(ód)ásához vezetnek (Kapitány 2010). Ma több mint 5 évvel később válunk szülővé, mint egy emberöltővel ezelőtt. (1988-ban 23 év, 2013-ban 28 év volt a szülővé válás átlagos életkora a nők esetében.) A halasztás következtében a magyar társadalom termékenységének (a gyerekszüléseknek) szükségszerűen csökkennie kellett. A termékenység szintje – a teljes termékenységi arányszám^[1] – a rendszerváltozás előtt jellemző, a természetes reprodukcióhoz szükséges 2 körüli szintről az 1,3-as szint körüli átlagos gyermekszámra csökkent szinte minden volt szocialista országban, így Magyarországon is. Ezen értékeknek szükségszerűen emelkedniük kell, amennyiben a termékenységcsökkenés mögött csak és kizárólag a halasztó magatartás áll. Az a tény azonban, hogy Magyarországon a teljes termékenységi szint már 1999 óta az 1,3-as szint körül stagnál, miközben más volt kommunista országokban 2005 körül növekedésnek indult, a jövő-

1 A teljes termékenységi arányszám azt mutatja, hogy egy nő hány gyermeket vállalna élete folyamán, ha gyermekvállalási magatartása az adott évben szülőképes korban lévő nők gyermekvállalási hajlandóságának felelne meg.

beli gyors emelkedés várakozásával szemben kétségeket ébreszt. A kételyeket erősíti az is, hogy az első gyermeket szülő nők életkora az elmúlt néhány évben már nem növekszik, a teljes termékenységi arányszám ugyanakkor mégsem indult növekedésnek. E jelenségek arra utalnak, hogy a gyermekvállalási gyakorlat nem csak az időzítésben (halasztás) változott meg. Nem csupán arról van tehát szó, hogy a családalapítás kulcseseménye később következik be, hogy a „korai” családalapítás mintáját a „késői” családalapításra cseréltük, és a későbbi családalapítást követően minden a korábbi „rendnek” megfelelően megy végbe, hanem arról, hogy az új „minta” a gyermekszám szerinti összetételben is változásokat eredményez majd. Valószínűleg nőni fog a gyermektelenek és az egygyermekesek részaránya, és noha domináns lesz, de csökkenni fog a kétgyermekes családok aránya. Végül többé-kevésbé változatlanul várjuk a három- és többgyermekesek részarányát (vö. Kapitány–Spéder 2012). E megállapításunk egyelőre a tendenciákon alapuló várakozásainkat fogalmazza meg, hiszen még nem beszélhetünk az új minta teljes stabilitásáról. Ugyanakkor kevés jel utal arra, hogy a fentiekől lényegesen eltérő jövővel számoljunk.

A középkorúak családja: családszerkezeti és szerepváltozások a válások és az új párkapcsolatok nyomán

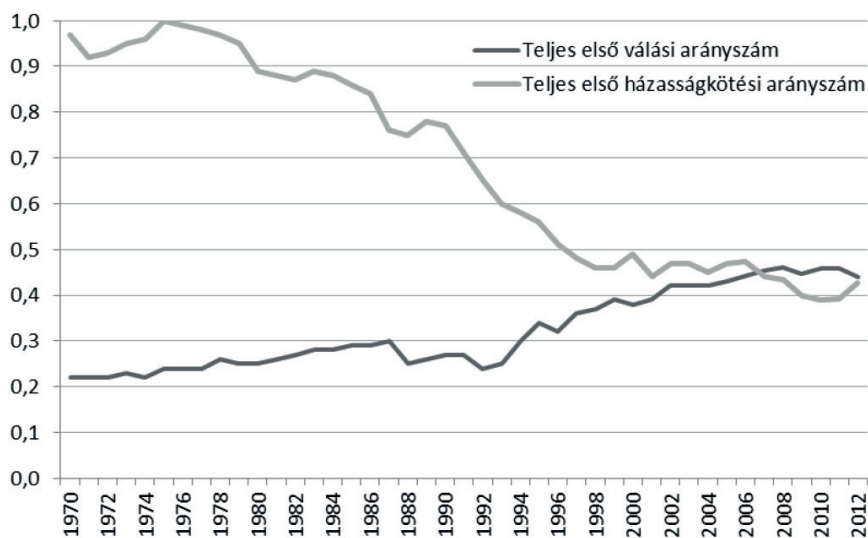
A válások magas és növekvő száma elkerülhetetlenné teszi, hogy kitérjünk az egyes családokat érintő párkapcsolati válságokra, és különösen azok gyermekeket érintő következményeire, a családszerkezeti és szerepváltozásokra. Magyarországon sajnátságos és sajnálatos módon nemzetközi összehasonlításban mindig is magas volt a válások számaránya. A reális helyzetértékeléshez itt is egy képzett mutatóra és nem a nyers adatokra kell hagyatkoznunk. Világos képet a *teljes válási arányszámok* változásának vizsgálatából nyerhetünk, amely azt jelzi, hogy hogyan alakul a házasságok felbontásának kockázata. E mutató szerint 1970-ben 100 megkötött házasságból valószínűsíthetően 27 végződött válással, 1990-ben ugyanez a mutató 31 válást jelzett előre, 2012-re pedig ez az arány 45-re emelkedett (1. ábra). Más szóval, ha a népesség válási magatartásában nem következik be változás, és tartósan megmarad a 21. század elejének válási gyakorlata, a megkötött házasságokból csaknem minden második válással fog végződni.

Itt nincsen módunk részletesen kitérni az élettársi kapcsolatok stabilitására, ezért csak jelezzük, hogy az élettársi kapcsolatok bomlékonysága a házass-

ságoknál is magasabb, tehát az élettársi kapcsolatok kiterjedésével általában véve nőtt ez a mutató. A folyamatosan növekvő válási arányszám ugyan szinte minden társadalmi csoportot egyformán érintett, a válások jellegzetességeiben némi eltolódás is megfigyelhető. Az elmúlt két évtizedben folyamatosan emelkedett a férfiak és a nők váláskori átlagos életkora, valamint a házasságok hossza, tartama is.

1. ábra

A teljes női első házasságkötési és válási arányszám alakulása Magyarországon, 1970–2012

Forrás: Népmozgalmi statisztika, KSH, saját számítás

A válási hajlandóságban bekövetkezett emelkedés leginkább a hosszan tartó házasságok válással történő felbomlásának növekedésével magyarázható. Míg korábban viszonylag ritka volt a 20 éve vagy annál hosszabb ideje együtt élő párok körében a válás, ma minden negyedik pár dönt ennyi év együttélés után, hogy egyedül vagy másik partnerrel folytatja az életét. Ez a változás döntően két forrásból táplálkozik: a 90-es évek közepe óta növekszik a várható élettartam, így ez megnyújtja a válási kockázatokat a hosszú ideje tartó házasságok esetében is. Másrészt, úgy tűnik, hogy – talán éppen a javuló életkilátások következtében – idősebb életkorban is vállalható opcióvá válik a házasság felbontása.

Az előzőekhez kapcsolódó tény, hogy 67%-ról 60%-ra csökkent a kiskorú gyermeket nevelő szülők válási gyakorisága. Ezen belül is igen erőteljesen csökkent a 6 év alatti gyerekek érintettsége. Emögött persze több tényező húzódik meg: az egyik legfontosabb, hogy megszűnt az az „erkölcsi kényszer”, hogy egy nem tervezett terhesség esetén a legitim gyermekvállaláshoz elengedhetetlen a házasságkötés. De talán az is szerepet játszik ebben, hogy általánossá vált a házasságkötés előtti együttélés, és azok, akiknek választásai sikertelennek bizonyulnak, a párkapcsolati karrier ezen – próbaházasságnak tekintett – fázisában is szét tudnak válni (Földházi 2009).

A párkapcsolatok növekvő instabilitása nemcsak a párkapcsolatban érintett két személy életútját alakítja át, de mélyreható változásokat hoz a gyermekek életében is (Bumpass, Hsien-Hen 2000, Andersson 2002). A gyermek, a szülő-gyermek diád (ezen belül az anya-gyermek és az apa-gyermek relációban) akaratlanul is részesévé válik annak, ha a szülők egymáshoz fűződő kapcsolatában változás következik be. A párkapcsolat felbomlása multilokálissá teszi a szülői-gyermeki kapcsolatokat: a szétköltözést/válást követően a szülői szerepeket eltérő helyen, külön időben élik meg a szülők és a gyermekek. Ehhez a helyzethez nem könnyű alkalmazkodni, hiszen a válást követően a gyermek egyszülős családban nevelkedik – és ez akkor is így van, ha a szülők a gyermekek feletti jogokat közösen gyakorolják, ha a gyermekek „ingáznak” a két szülői háztartás között, és akkor is, ha tartósan az egyik szülővel (leggyakrabban az anyával) élnek, és az apának meghatározott időbeosztásban van láthatása. Tovább bonyolódik a gyermek helyzete, ha valamelyik vagy mindkét szülő új tartós kapcsolatot alakít ki. Ez nem ritka, hiszen a válások/szétköltözések többségében egy „harmadik” megjelenése is tetten érhető. Az új tartós kapcsolat, különösen, ha az összeköltözéssel jár, nyilvánvalóan új háztartási/családi kontextust hoz létre, ami a szerepek – gyermek, szülő, házastárs – újraértelmezését igényli. Végül, amennyiben az új tartós partner is egy korábbi kapcsolatból érkezik, ahol neki is voltak gyermekei, akkor a gyermekeknek nemcsak az „új” felnőttekhez, de egy-máshoz (az új testvérekhez) is alkalmazkodniuk kell.

Hogy ezen szerepváltozásoknak a gyermekek jövője szempontjából is maradandó hatásuk lesz, abban biztosak lehetünk. Számos szociológiai kutatás bizonyítja, hogy az egyszülős családokban nevelkedő gyermekek – és az egyszülős családok többsége válás révén jön létre – a kétszülős családokban nevelkedő gyermekekkel szemben hátrányos helyzetben vannak (McLanahan and Sandefur 1994). Arra is számtalan kutatási eredmény mutat rá, hogy az

egyszülős családokban növekedők hamarabb maradnak ki az iskolarendszerből, körükben gyakoribb a korai gyermekvállalás, és fiatal felnőtt korokban elterjedtebbek közöttük a deviáns viselkedésformák is. E negatív jelenségek nem egyszerűen az egyszülős családszerkezetből („csonka család”) következnek, hanem azokból a traumatikus eseményekből, amelyek révén a csonka család kialakul, illetve abból a kényes anyagi helyzetből, diszharmonikus szülői szerepekből, amelyekbe a válást követően a gyermekek belekerültek.

Szinte alig tudunk valamit arról, hogy hogyan élnek meg az érintett gyermekek a család „újraformálódását”, hogy a gyermekek jövőbeli életlehetőségeire milyen hatással van az, ha édesanyjuknak (vagy édesapjuknak) új partnere lesz. Keveset tudunk arról, hogy az új „jövvény” szülői szerepet játszik-e el – hiszen az édesszülővel való partneri viszony ebbe az irányba tereli –, vagy egy neutrálisabb, „háztartástagi” szerepet vállal magára. E partneri konstelációk hatását a szociológia alig-alig elemezte.

Sajnos olyan adatgyűjtéssel nem rendelkezünk, amely a fenti kérdésekre választ tud adni, de arra lehetőségünk van, hogy egy nemrég felvett adatrendszer alapján eligazodjunk, hogy a fenti kérdések a gyermeki társadalom mely részét érinthetik. Azt tudjuk meghatározni, hogy a közelmúltban (2008-ban) a 18 év alatti gyermekek milyen családtípusban éltek, hogy a gyermekek hogyan oszlanak meg a különböző családszerkezeti jellemzők szerint. A családtípusok kialakítása során vizsgálódásunk elsősorban a gyermek-szülő viszonyokra terjedt ki. Sajnos sem a gyermek-szülő, sem a gyermek-gyermek kapcsolatok vizsgálata nem lesz teljes, hiszen a kérdezés nem a gyermekekre vonatkozott, és így a rendelkezésre álló adatrendszer nem teszi lehetővé, hogy a gyermekek különélő szülővel való viszonyát részleteiben is megfigyeljük. A gyermek családi viszonyairól e korlátozások ellenére is sikerült néhány új összefüggést feltárni. Három családtípust különböztettünk meg:

1. Klasszikus szülői viszonyok („édesszülők”, vagy „vér szerinti szülők”) jellemzik a gyermekek helyzetét, ha a gyermek, illetve a gyermekek két édes- (vér szerinti) szülővel élnek együtt.
2. Vegyes szülői helyzet („mozaikszülők”) jellemzi azon gyermekeket, akik kétszülős családi kontextusban élnek, ám csak az egyik szülő vér szerinti, a másik pedig mostohaszülői szerepet formál (őket néha mozaikszülőknek nevezzük.) Mostohaszülőnek tekintjük az édesszülővel élő partnert, függetlenül attól, hogy házasságban vagy élettársi kapcsolatban él-e az édesszülővel. Nem szabad

elfelejteni, hogy mind a gyermekek, mind pedig a „mostohaszülő” szempontjából ez igen sokféle szerepkapcsolatot jelenthet.

3. Egyszülős családnak tekintjük azon helyzeteket, amikor a gyermek egy édesszülővel él együtt. Ezen családok létrejöttének három fő útja van: legtöbbjük válás következtében jön létre, de olyanok is vannak, akik gyermeküket egyedül vállalják, és így élnek egyszülős családban, és végül, ha ritkán is, de megőzvegyülés révén is kialakulhat az egyszülős család (vö. Földházi 2008).

A 18 évesek és fiatalabbak több mint kilenc tizede kétszülős családban él, és 85 százalékuk két vér szerinti szülővel élt együtt 2008-ban. (2. ábra) Ugyanabban az évben a gyermekek kevesebb mint egy tizede, pontosan 8,3 százaléka élt egyszülős családban.

A fenti arányok eltérnek attól, amit a magas válási arányszámok, házasságon kívüli születések fényében várunk: azok alapján ugyanis az egyszülős családok magasabb arányára, továbbá a vegyes szülői családok szintén magasabb arányára lehet következtetni. Több tényező is magyarázza, hogy arányszámuk miért alacsonyabb a vártnál. Ez egyrészt a közelítésünkéből fakad: elemzésünket a gyermekek mintáján végezzük, és az egyszülős családok átlagos gyermekszáma kisebb, mint a kétszülős családoké, ezért alacsonyabb arányt kell kapnunk, mintha a családok alapján vizsgálnánk a népességet. Másrészt azért, mert a válások jelentős része még akkor következik be, amikor nincsen gyermek, vagy amikor a gyermekek már felnőttek! Emlékezzünk rá, hogy az elmúlt két évtizedben a hosszú, 20 éves, vagy annál hosszabb együttélés után felbontott házasságok részaránya növekedett. Harmadrészt azért, és ez a fontosabb ok, mert az egyszülős családok nemcsak keletkeznek, de meg is szűnnek. (A szülők új partnerrel költöznek össze.) Valójában tehát sokkal többen tapasztalják meg az egyszülős családi életet, mint ahányan egy adott időpontban ilyen családszerkezetben élnek. A rendszerváltást követően, a 2000-es évek elején 15 éves korukig a gyermekek egy negyede élt hosszabb-rövidebb ideig egyszülős családban. A keresztmetszeti adataink a „mozaikszülőiséget” megtapasztaló gyermekek számát is alulbecslik, hiszen az újjáalakult család a gyermekek későbbi életszakaszát érinti. Becsléseink szerint 15 éves korukig a gyermekek egy tizede tapasztalja meg a „mozaik-családosságot”, azaz a mostohaszülőiséget.

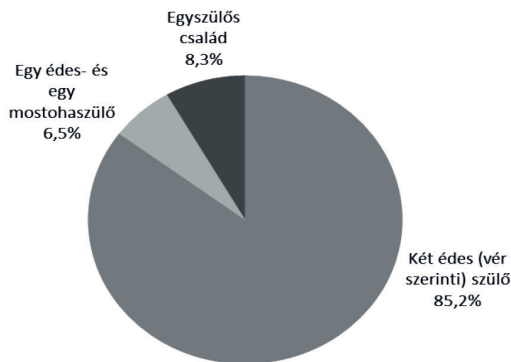
A középkorú családok viszonyait tárgyalva a válással felbomlott, majd újralakuló családokra koncentráltunk, noha a családok többségénél a klasszikus

családfejlődés szerint családszerkezeti törések nélkül alakul az élet, fejlődnek a gyermekek. Becsléseink szerint a gyermekek háromnegyedét 15 éves koráig nem érinti sem az egyszülős családi helyzet, sem pedig a mozaikcsaládi lét.

Tudatában vagyunk, hogy a családok a gyermekek felnövekedése és felnőtté válása, az iskolaváltások, a költözések során is számtalan problémával szembesülnek, nem egyszer alakul ki feszültség gyermekek és szülők között.

2. ábra

A gyermekek (18 éves és fiatalabbak) megoszlása szülői helyzetek szerint Magyarországon (2008)

Forrás: Életünk fordulópontjai, 3. hullám, NKI, saját számítás

Úgy ítéljük meg azonban, hogy ezekről a problémákról többet tudunk, mint azokról, amelyek válás és mozaikcsalád-képződés során kialakulnak, s hogy a klasszikus nukleáris családban fellépő krízishelyzetekre többféle kezelési mód áll rendelkezésünkre, mint azokra a szülői, családi konfliktusokra, amelyek az előbbieken taglalt családszerkezeti változásokból adódnak. Noha e problémákat részletesen bemutatni nem tudjuk, a demográfiai folyamatok áttekintésével fel tudjuk hívni a figyelmet arra, hogy a válás és a mozaikcsaláddá válás problémái velünk vannak, és elterjedésük növekedésére kell számítani.

Idős család: újratervezés az életpálya harmadik harmadában?

Noha a családi változások legintenzívebb időszakának a fiatal felnőttkort tekintjük (párválasztás, gyermekvállalás), s a középkorú családokban a gyermekek felnövekedésétől független váratlan események (válás, új párkapcsolat kialakítása)

egyre gyakrabban módosítják a családszerkezetet, az idősebb korúak családi viszonyai sem maradnak érintetlenül. Az időskori családszerkezetet három fő társadalmi folyamat formálja: a gyerekek elköltözése, az özvegyülés, a gyerekekkel való összeköltözés. Egy negyedik szerep – a nagyszülővé válás és a nagyszülőség – ma már általában a tágabb családi rendszer részeként értelmezhető. E szinte „menetrendszerű” változások mellett az életpálya megnyúlása, a várható élettartam növekedése új perspektívát kölcsönöz az időskorúaknak.

A gyerekek elköltözése a középkorúak körében indul el és teljesedik ki, de részben belenyúlik a fiatal időskorba. Míg a 45–49 évesek több mint fele, 55% házasként él gyermekeivel, addig az 50–55 éveseknek már csak harmada, a 70–74 évesek egy tizede él gyermekével. E változások következménye az „üres fészkeként” is ismert, férj-feleség alkotta háztartás. A 2008-ban felvett adatok szerint a 65–69 évesek több mint harmada (36%) és a 75–79 éveseknek is még alig kevesebb, mint negyede (22,9%) él így együtt. A nemzetközi kutatások arra utalnak, hogy ezen „üres fészkek” időszak új és egyre inkább megnyúló fázisát jelenti az életpálya harmadik szakaszának. Ez közvetlen következménye a várható élettartam folyamatos emelkedésének, még ha ennek ütemét a családalapítás elhúzódása fékezi is. Bár tudjuk azt, hogy a szülő-gyermek kapcsolat életünk végéig tart, a gyerekek családalapításával, végleges leválásával ennek egyértelműen új jelentése lesz. Noha nálunk az elköltözött gyerekek további segítségre szorulnak, az élettartam növekedése megkívánja, hogy ez az életszakasz új tartalommal telítődjön. A nemzetközi szakirodalom szerint ebben az életszakaszban újra intenzívvé válnak az informális segítő kapcsolatok, a fiatal idősök stabil anyagi helyzete pedig új fogyasztási magatartás elterjedését is lehetővé teszi. A várható élettartam megnyúlása és a házastársal, partnerrel szembeni magas igény azonban a párkapcsolat felbontását, új párkapcsolat kialakítását is eredményezheti. Azon válási adatok, amelyek szerint a hosszú, húszéves együttélést követő válások emelkedtek a leginkább, legalábbis erre utal. Egyes nyugati szerzők azt állítják, hogy az individualizálódás, az egyéni boldogságkeresés nemcsak a fiatal és középkorú felnőtteket, de az idősebb korosztályt is egyre inkább jellemzi (Jong Gierveld et al. 2001).

Az özvegyülés családbontó szerepe a relatíve rossz magyar halandósági viszonyok következtében már a hatvanas éveikben járókat is érinti. A 65–69 évesek negyede (24,1%) özvegyként egyedül él; arányuk a 75–79 éves korcsoportban az idősök felét (45%) teszi ki. Bár a házasságokat húsz év után felbontók részaránya nő, az időskori egyedüllét döntő oka ma is az özvegyülés. A férfiak alacsonyabb várható élettartama következtében az özve-

gyűlés miatt létrejövő egyfős háztartások körében jelentős a nőtöbbség, és úgyszintén a nőket jellemzi inkább (24,6%), hogy a késő időskorban (újra) a gyermekeikkel élnek együtt. Az idős férfiak körében viszont a két főből álló párkapcsolat a legelterjedtebb: a 70–74 évesek 57,5%-a él ilyen háztartásban.

Az idősebbek családi viszonyainak áttekintése során érdemes figyelmet fordítani a különélő gyermekekre, a különélő gyermek és a szülők kapcsolatára, hiszen a felnőtt gyermekek döntő többsége nem az idősekkel él együtt. Adatgyűjtéseink során gyerekek és szülők kapcsolatát két igencsak „száraz”, de mégis fontos szempontból tudtuk mérni: a személyes találkozások gyakoriságával és a gyermekhez fűződő kapcsolat milyenségével. A gyerekekkel való kapcsolat a legfontosabb az idősek számára, hiszen a 60 év felettiek igen magasra értékelték e kapcsolat minőségét. Az átlagos elégedettség a maximum 10-es közelében van: 9,1-es értéket mutat. Ez azt jelenti, hogy szinte mindenki a legfelső három érték (8-9-10) közül választva, „nagyon elégedett” volt a gyermekével való kapcsolattal. Ami a különélő szülőkkel való kapcsolat gyakoriságát illeti: a gyerekek egy harmada naponta, negyede pedig ha nem is naponta, de gyakran, hetente találkozik szüleiével. A gyermekek egy tizede találkozik igen ritkán (ritkábban, mint havonta) a szüleiével. A különélő gyermekek több mint felének szinte napi személyes kapcsolata van szüleiével, és csak a szülők 15 százalékáról mondhatjuk, hogy igen ritkán (havonta, vagy annál is ritkábban) találkozik gyermekeivel. A szülőkkel való személyes kapcsolattartást alapvetően a közelség határozza meg; a gyakori kapcsolatot segíti elő, hogy a gyermekek fele ugyanazon a településen él, ahol a szülei.

A 65 év felettiek alig több mint tizede érzi gyakran vagy állandóan magányosnak magát. Várakozásunknak megfelelően az életkor növekedésével nő a magányosok száma. A 80–82 évesek között közel kétszer annyian magányosok, mint a 60–64 évesek között. A családi viszonyok azonban az életkornál sokkal inkább magyarázzák az idősödő népesség magányosságát. Amíg az érintettek házasságban, párkapcsolatban élnek, a magányossággal küzdők aránya közöttük elenyésző. A társ elvesztését, az egyedüllétből fakadó magányosságot a gyerekekkel való együttlét, azok gyakori látogatása csak valamelyest tudja betölteni.

Összefoglalás helyett

Tanulmányunkban az elmúlt évtizedekben a családszerkezetben végbement változások néhány meghatározó jellemzőjét kívántuk áttekinteni, és rávilágítani néhány olyan demográfiai folyamatra, amelyek e változások mozgatói

és formálói. Noha a leglényegesebb folyamatokra koncentráltunk, néha a lényegtelennek tűnő vagy keveseket érintő változásokat emeltük ki, ám ezeket jövőbeli következményeikre való tekintettel kiemelésre érdemes tartottuk. Áttekintésünk tehát semmiképpen nem lehet teljes, így nem tekinthetjük feladatunknak az összegzést. Tanulmányunk zárásaként vissza kívánunk térni a bevezetőben említett családfejlődés elmélethez. Minden kétséget kizáró, hogy a családfejlődés elmélete mint általános elmélet „megbukott”, hiszen az abban nem tárgyalt események – a válás, a válás utáni új párkapcsolat alapítása, az egyszülős családi helyzet, a mozaikcsalád-képződés – tömegesen jellemzik a modern világot, a hazai népességet. A családok lényeges hányada akarva-akaratlan nem a családfejlődés klasszikus útján halad. Ugyanakkor ne becsüljük le, hogy szép számmal vannak olyan családok, amelyek a Hill–Reuben szerzőpáros által tipizált fázisokat járják végig, és vannak olyan gyermekek, akik életük során nem tapasztalják meg a családszerkezet töréseit. Vagyis nem feltételezzük, hogy az említett „új” eseményeket mindenkinek meg kell tapasztalnia, és mindenkinek atipikus családi életpályát kell bejárnia. A szocializációs és életpálya-közelítésekre alapozva hajlamosak vagyunk azt feltételezni, hogy a népesség a családi viszonyokat illetően két lényeges szektorra bomlik (majd). Az egyikben a családszerkezeti változások, az átmenetek állandósulnak, a másokban viszont a változások továbbra is a klasszikus családi életpálya, a családfejlődés ritmusának megfelelően alakulnak.

Irodalom

- Andorka Rudolf, 2006. *Bevezetés a szociológiába.* (2., átdolgozott és kiegészített kiadás) Osiris Kiadó
- Andersson, G., 2002. Children's experience of family disruption and family formation: Evidence from 16 FFS counties. *Demographic Research*, Vol. 7. art.7. www.demographic-research.org
- Billari, F. C., 2005. Partnership, childbearing and parenting trends of the 1990s. In: Maucra, M. – MacDonald, A. L. and W. (eds.): *The New Demographic Regime. Population Challenges and Policy Responses*. Geneva: UNECE, 63–94.
- Blossfeld, H.-P. – E. Kijzing – M. Mills – Karin K. (eds.) 2005. *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London/New York: Routledge
- Bukodi Erzsébet, 2003. *Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? Párvalasztás Magyarországon*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég.
- Bumpass, L. L. – Hsien-Hen L. 2000. Trends in cohabitation and implications for children's family contexts in the United States. *Population Studies* 54: 29–41.
- Corijn, M. – Erik K. 2001. Transitions to Adulthood in Europe: Conclusions and Discussions. In: Martine Corijn – Erik Klijzing (szerk.) *Transitions to Adulthood in Europe*. Dordrecht: Kluwer, 313–340.
- Cseh-Szombathy László, 1978. *Családszociológiai problémák és módszerek*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Földházi Erzsébet, 2006. Új párkapcsolatok az első válás után – eseménytörténeti elemzés. *Demográfia* 49. évf. , No. 2–3. 173–196.
- Földházi Erzsébet 2008. Az első házasság felbomlása – eseménytörténeti elemzés. *Demográfia* Vol. 51. No. 1. 79–111.
- Goldscheider, F. K. – DaVanzo, J. (1985): Living Arrangements and the Transition to Adulthood. *Demography*, 22(4), 545–563.
- Hill, R. – Rodgers, R. H. 1964. The developmental approach. In H. Christensen (ed.), *Handbook of Marriage and the Family*. Chicago: Rand McNally and Company, Pp. 171–211.
- Jong Gierveld, J. de, Valk, H. de, Blommesteijn, M., 2001: Living arrangements of older persons and family support in more developed countries. In: *Living Arrangements of Older Persons: Critical Issues and Policy Responses*. Special Issues, No. 42/43., U.N. New York, 193–218.
- Kapitány Balázs, 2010. A kései gyermekvállalás kockázatai. *Korfa népesedési hírlevél* 2010/ 2. szám
- Kapitány Balázs – Spéder Zsolt, 2012. Gyermekvállalás. In. Őri–Spéder, szerk. *Demográfiai Portré 2012*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet p. 31–43.
- McLanahan, S. – Sandefur, G. (1994): *Growing Up With a Single Parent. What Hurts, What Helps*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Murinkó Livia 2009. Elköltözés a szülői házból. In: Spéder Zs. (szerk.): *Párhuzamok: Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH-NKI Kutatási jelentések 86, 107–131.
- Pongrácz Tiborné, 2012. Párkapcsolatok. In. Őri P., Spéder Zs., szerk. *Demográfiai Portré 2012*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet p.11–19.
- Spéder Zsolt, 2005. Az élettársi kapcsolatok térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez. *Demográfia*, 2005. 48. évf. 3–4. sz. 187–217.
- Somlai Péter, 2013. *Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Napvilág Kiadó

S. Molnár Edit, 2010. Párkapcsolat létesítését/megszüntetését érintő magatartási normák változásának megfigyelése. *Demográfia*, 53. évf. 2–3. sz. 234–273.

Tomka Béla, 2000. *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában: konvergencia vagy divergencia?* Budapest: Osiris.

Waite, L. J. – Gallagher, M., 2000. *The Case for Marriage*. New York: Broadway Books.

VAN-E HELYE AZ ERKÖLCSNEK A GAZDASÁGBAN?

Baritz Sarolta Laura OP

A 2008-as pénzügyi válság óta egyre több közgazdász, politikus, a tudományos, céges és közéleti világ nem csekély számú képviselője jut arra a következtetésre, hogy válságaink mélyén az ember válsága, azaz morális válság húzódik meg. Ebben a körben nem idegen az a gondolat sem, hogy a gazdasági szférában helye van az erkölcsi megfontolásoknak, a szűken vett gazdaság mechanizmusait kiegészíti, vagy – egyesek szerint – megalapozza az erkölcsi döntés.

Az erkölcs hiányát számos konkrét esetben vehettük észre, amikor az erkölcsi tartás hiánya okozott súlyos anyagi és emberi károkat, vagy amikor az erkölcsi értékek figyelmen kívül hagyása életveszélyes helyzeteket teremtett. A Quaestor-botrány vagy a Volkswagen esete jól példázza ezeket az eseteket. Beletegyük-e tehát az erkölcsöt a gazdasági rendszerbe, s ha igen, milyen szerepet adjunk neki? Sok esetben hasznossági alapon is megérné, hiszen a csalás, a korrupció, a céges normák áthágása akár profitcsökkenést is okozhat. Vagy van-e más alap is, amelyre helyezkedve erkölcsösnek lenni megéri?

Ebben a tanulmányban azt vizsgáljuk meg, van-e – és milyen mértékben – helye az erkölcsnek a gazdasági folyamatokban, hol van ez a hely egy gazdasági rendszerben vagy hozzá képest, s hogy melyek azok az elvi, elméleti, történeti hátterek, amelyek megalapozzák ezt a kapcsolatot, ha kimutattuk, hogy létezik.

Hipotézisek vizsgálata

Elemzésünket egy hipotézis felállításával kezdjük, amely utal arra, hogy erkölcs és gazdaság kapcsolatának vizsgálatát gondolkodási és gazdasági paradigmák vizsgálatához rendeljük.

A hipotézis: Más (a jelenlegi paradigmától különböző) emberi értékrend más (a jelenlegi paradigmától különböző) gazdasági rendszerrel jár együtt, így az erkölcs helye is változik a gazdaságban a paradigmaváltástól függően.

A hipotézis magában foglalja azt a dilemmát is, hogy az emberi értékrend vagy a gazdasági rend-e a végső ok, illetve az elsődleges tényező kettejük kapcsolatában. Vagyis: mi határoz meg mit? Az ember a gazdaságot, a gazdaság az embert? Az erkölcsre (amely az emberi tényezőhöz tartozik) vonatkoztatva: a gazdaság határozza-e meg az erkölcsöt, azaz az erkölcs eszköze-e a gazdasági céloknak, vagy fordítva: az erkölcs az alap, ami végső soron meghatározza a gazdasági struktúrát? (Emlékezzünk, a marxizmus mindig anyagi alapokról és ideológiai felépítményről beszélt, mi itt most megengedjük, sőt, akár feltételezzük ennek a fordítottját.)

Ha ezt a dilemmát a struktúra vagy egyén elsőségének dilemmájaként fogjuk fel, mind elméleti, mind empirikus úton eljuthatunk a megoldáshoz. Elméleti úton először a pszichológiához, majd a teológiához fordulunk, empirikusan pedig egy kvantitatív kérdőíves kutatás bizonyította be: az ember belső motivációja (cselekvésének hajtóereje) független az őt körülvevő környezettől (struktúrától), tehát potenciálisan képes a struktúra megváltoztatására, habár a struktúra visszahatása az emberre jelentős. (Baritz [2014]) A pszichológia területén pedig korszakonként eltérőek a vélemények. Az 1960-as években, a 70-es évek elején, a behaviorista pszichológia virágzásakor a csoporthatás elsődlegességén volt a hangsúly, a környezet hatásának elsődlegességén; majd a humanisztikus pszichológia és ezen belül a belső motiváció fontosságát kiemelő öndeterminációs elmélet (SDT = Self Determination Theory, Ryan, R. és Deci, E.) felbukkanásakor az egyénre, annak magát saját maga általi meghatározására irányult a kutatók figyelme. Az ember cselekedeteinek végső meghatározója – az elmélet szerint – nem az őt érő ingerek (behaviorizmus), nem az ösztönvilága (freudizmus), hanem belső motivációja által hajtott önmaga. Rávilágítottak arra, hogy az ember képes a környezete megváltoztatására, az én erejére. (Vö. Albert Bandura [2001], pro-aktív ember.) A teológia pedig az ember szabadságára mint végső okra vezeti vissza az ember elsőbbségét a struktúrához képest. A struktúra nem képes elvenni a személy szabadságát, ami istenképűségére vezethető vissza, az egyéni felelősség alól nem menti fel a struktúráhatás. (II. János Pál [2005])

Eljutottunk tehát a tyúk-tojás dilemma feloldásához: a struktúra-egyén viszonyban az ember az első, az elsődleges ok. Ez alapján már elkezdhetjük rajzolni a gazdaság és erkölcs viszonyának ábráját is. Újabb hipotézisünk:

(A jelenleg uralkodó paradigmához képest) megváltozott gondolkodási, gazdasági paradigmában az erkölcs alapfunkciót lát el, a gazdaság erre épül fel.

Ennek a hipotézisnek az igazolását a paradigmák vizsgálatával kezdhetjük el.

A vizsgálat lefolytatásához a modellalkotáshoz folyamodunk: dedukció útján két paradigmamodellre egyszerűsítjük a sokszínű gazdasági életet. A modellek vizsgálatával, elemzésével és összehasonlításával számos következtetés lesz levonható, amelyekkel tudományosan alátámaszthatjuk hipotézisünk állítását.

A két paradigmamodellt elnevezzük

» haszonközpontú paradigmának (politikai gazdaságtan)

» érénytikai paradigmának (Civil gazdaság)

A haszonközpontú paradigma

A haszonközpontú paradigma tulajdonképpen a főáramú közgazdaságtant fedi le, utal annak utilitarista etikai hátterére. Eredete visszavezethető az ókori hedonisztikus és ezzel rokon irányzatokra (Epikurosz, valamint a szenzualisták, szofisták, Arisztipposz kürénéi iskolája). Ez a rendszer az újkori gondolkodás (liberalizmus, individualizmus) egyik előzménye lett. Gazdaságtörténeti szempontból az Adam Smith és az angolszász politikai gazdaságtan által meghatározott, és a 19. században a szubjektív közgazdaságtan, ill. a modern polgári közgazdaságtan elveivel fémjelzett gazdasági irányzatban folytatódott, amely uralkodóvá vált mind a fejlett világ gazdaságról kifejtett nézeteiben, mind annak gyakorlati gazdasági életében.

Emberkép

A paradigma emberképére az individuum szubjektív jellegű céltételezése és az eszközszerű emberi kapcsolatrendszer a jellemző (non-tuizmus, vagyis ÉN–AZ kapcsolat), tehát a „Robinson Crusoe-gazdaság” logikája (Robinson Péntek nélkül). A non-tuizmus a „nem Te” elvét jelenti; a másik ember nem egyenrangú személy számomra, akit tisztelet illet, hanem saját céljaim kielégítésének eszköze. A gazdasági szereplő tehát Robinson, Péntek nélkül, Gossen és Ferrara 19. századi közgazdászok kifejezéseit használva (Bruni, Zamagni [2013]). Vagyis a magát kapcsolataiban realizáló személy helyett az önmagát középpontba állító individuum a paradigma emberi tényezője. Itt az értékek, erények, erkölcs magánszférába való utalása történik meg már Adam Smith óta, aki szétválasztja a gazdaság (piac) életét a társadalmi élet-

től, és megkülönböztet nyilvános (igazságosság, együttműködés) és magán- (jóakarát, barátság, nagylelkűség stb.) erényeket, s a hasznosság fennhatósága alá helyezi a nyilvános gazdasági életet. A piac egy erkölcsileg semleges terület, ahol a szereplők saját (szubjektívista) önérdékű céljaikat követik, s a piaci, gazdasági emberi kapcsolatok instrumentális jellegűek. (Smith [1992], Wicksteed [1933], [1910]) A paradigma szószólói szerint ez a séma szolgálja az egész társadalom érdekét, így lesz az emberi cselekvésből gazdasági jellegű cselekvés (Bruni, Zamagni [2013]). Ezt a gondolatmenetet megerősíti később Hume, Mandeville, majd a 19. században Wicksteed, a non-tuizmus atyja is. Mandeville mintegy száz évvel korábban, az 1714-ben kiadott, *A méhek meséje* című írásában levezeti, hogy egy állam közjavát a bűnök szolgálják a legjobban („magánvétek – közhaszon”), hiszen a mohóság, irigység, kapzsiság által motivált vagyonfelhalmozás a közösség összvagyonát gyarapítja.

Gazdasági rend

A most vázolt emberkép (személytelen ember) az újkori gazdasági rendet (modern polgári közgazdaságtan) is meghatározta. A Mill és Bentham által fémjelzett utilitarizmus hatására és a (szubjektív) önérdékkövetési passzus általánossá válása következtében a gazdasági fő cél a haszon maximalizálása lesz. A modern polgári közgazdaságtan (szubjektív közgazdaságtan) fő célja a racionális, önérdékkövető fogyasztó szükségleteinek maximális kielégítése (Jevons, Gossen, Walras, Menger, Pareto, Boulding). Walras megfogalmazza a közgazdaságtan haszonelvű alapjait: „*Miként lehet minél kevesebb költséggel minél többet előállítani, ezzel minél nagyobb profitra szert tenni.*” (Mátyás [1979], 22). A határhaszon iskolák (Muzslay [1995], 34) ezt a tételt dolgozzák ki, ekkor válik általánossá a közgazdaságtan matematikai alapjaiban a határhaszon-számítás, a határérték, az utolsó egység fogalma, a deriválás.

Tehát a haszonközpontúnak elnevezett gazdasági paradigma etikai háttere az utilitarizmus, vagyis a haszonelvűség, és a gazdaság legfőbb célja a haszon, a profit maximalizálása, amelyet mai közgazdasági tankönyvek is igazolnak. (Samuelson, Nordhaus [2000], 80; Carlton, Perloff [2006], 40; Pearce [1993], 453) És a híres friedmani idézet: „*Az üzlet társadalmi felelőssége profitjának növelése.*” (Friedman [1970])

Ebben a modellben, ahol a végső cél a profitmaximalizálás, az erkölcs már nem lehet a célok között. A mai főáramú közgazdaságtan nem lúgozza ki az erkölcs, az etika fogalmát a gazdasági tényezők közül, számol vele, de

csak az eszközök szintjén. (Ahol adott esetben, a főcél érdekében, akár el is hagyható...) Stephen R. Covey könyve, a „The 7 Habits of Highly Effective People” bemutatja, hogyan válhat az erény, az erkölcs a profitmaximalizálás eszközévé. A menedzser azért legyen erényes (pl. bátor, okos, igazságos), mert így jobban, hatékonyabban vezet, s ezzel a cég profitját növeli. Így a menedzser erényessége profitmaximalizálási eszköz lett. Fukuyama [2007] is játszik a bizalom fogalmával: ha azért teremtünk bizalmi légkört a vállalatnál, mert ezzel csökkenthetőek a tranzakciós költségek (kevesebb anyagi eszköz szükséges a működéshez, ha szerződések, szabályok, előírások helyett a bizalom motiválja a munkavállalókat, s egy kézfogással el lehet intézni azt, ami egyébként sok munkaóra, papírba kerül), és így nő a céges profit, akkor a bizalmat a profitmaximalizálás eszközévé silányítottuk. Tehát az erkölcsi szféra ebben a paradigmában a gazdaságnak mintegy csatolmánya, nem szerves alkotórésze, nem meghatározója.

Felmerül a kérdés: ha erkölcsalapú közgazdaságtant akarunk, a hasznalapú gondolkodás teljesen kiűzendő a gazdasági gondolkodás köréből, vagy van-e szerepe, helye benne? Később – az Aquinói Szent Tamás-i „jó”-k rendje alapján – meglátjuk, hogy az erényetikai értékrend nem megsemmisíti, hanem „helyre teszi” a hasznalapú gondolkodást. Relevánsnak tartja, főképp a gazdasági, pénzügyi élet területén, az anyagi javak szférájában. Ugyanakkor kiegészíti, mintegy keretezi azt az erkölcsi értékek körével; így lesz a két paradigma ötvözéséből integrált gazdasági gondolkodás. Ha a szűken vett gazdaság fogalmai – mint csere, piac, szerződés, profit, üzletkötés, erőforrások hatékony elosztása, pénzügyi fenntarthatóság stb. – kiegészülnek a kölcsönösség, tuizmus, bizalom, mértékletesség, objektivista önérdék, közjó, igazságosság, morál stb. értékeivel, akkor kapunk egy olyan gazdasági logikát, amely valóban emberközpontú, s az ember javát szolgálja a gazdasági életben is. Ha a konfliktusok érdekalapú megoldása (Csutora, Kerekes [2004]) kiegészül az érték-, erkölcsalapúsággal is, akkor lesz tökéletes a konfliktusmegoldás.

Nézzük meg most a másik paradigmát, az erényetikai háttérű gazdaságot, annak emberképét, gazdasági rendjét, s itt az erkölcs helyét a gazdaságban.

Az erényetikai paradigma

Az erényetika Arisztotelészhez köthető, Nikomakhoszi etika című művében ismerhetjük meg annak alapjait. Mi itt a metafizikára építő, ontológiai

alapú, a finalitás elvét valló (célra irányuló) tomista-neotomista erényetikára koncentrálunk, mivel az általunk jelen írásban vizsgált „emberközpontú” gazdasági paradigma etikai hátterét ez az áram adja.¹¹ Az ókori klasszikus görög és középkori keresztény gondolkodást, valamint a humanizmust, a reneszánsz korszakát, s az erényetika 20. századi feléledését ez az arisztotelianus-tomista erényetika jellemzi, amelynek mai fő képviselői Alasdair MacIntyre, Jacques Maritain, Étienne Gilson, Edmund Pellegrino, Hans Jonas és a kommunitarianisták: Charles Taylor, Michael Sandel, Michael Waltzer és Amitai Etzioni. A pszichológiában és a szervezetszociológiában markánsan megfigyelhető egy arisztotelianus gondolkodási-értékrendi vonal, amely alapjaiban tér el a főáram hedonista, szubjektív jellegétől.

Az erényetika bűvópatakja

Az erényetika az emberi gondolkodástörténetben jelentős utat járt be. Az ókorban a klasszikus bölcseleők: Platón, Arisztotelész, majd Cicero képviselik az erényetikát, amely a középkori keresztény gondolkodást is meghatározza. A 13. században Aquinói Szent Tamás építi filozófiai rendszerének számos elemét Arisztotelészre; majd a gazdaság területéről érdemes Firenzei Szent Antonin (San Antonio), a 15. századi Domonkos-rendi érsek nevét (főműve: Summa moralis) és a ferences Sienai Szent Bernardin nevét megemlíteni, akik az elsők között tették le egy erényetikai alapú gazdasági rendszer alapjait a középkor derekán. A középkor gazdasági gondolkodásának legemblematikusabb korszaka a „Civil gazdaság”-nak nevezett időszak, amely tipikus megtestesítője egy erényetikai hátterű gazdasági rendnek, s amely fémjelzte az európai latin országok gazdasági berendezkedését. Ez a gazdasági paradigma egészen más volt, mint az angolszász világból a 18. században kiinduló modern polgári közgazdaságtan. A Civil gazdaság leáldozása a 18. század végén következett be, amikor az uralkodó gazdasági paradigma a haszonközpontú paradigma lett, s mint a bűvópatak, eltűnt a fejlett világ gazdasági színpadáról – hogy aztán újra felbukkanjon a 19. század végén.

Mint ismeretes, a 19. század végét a kapitalizmus tőkés-munkás ellentétének égbekiáltó kiéleződése jellemezte, s több szerzőt ihletett meg a megoldási kísérlet. Így Karl Marx megírta A tőke három kötetét, s előtte Engelsszel 1848-ban kiadták a Kommunista kiáltványt, amely a tőkés- és munkásosztály antagonisztikus ellentétét az osztályharc alapján javasolta megoldani. Tehát a két osztály közötti ellentét megszüntetése az egyik osztály likvidálásával, a gyűlölet

1 Létezik nem metafizikai alapú erényetika is, képviselői: Stanley Hauerwas, Philippa Foot.

alapján lehetséges szerintük. Más véleményen voltak az erényetika követői. A katolikus egyház társadalomról szóló gondolatai Az Egyház társadalmi tanítása néven ekkor fogalmazódtak meg írásban, pápai enciklika formájában. XIII. Leó pápa 1891-ben kiadta Rerum novarum kezdetű enciklikáját, amelyben ő is részletes elemzést ad a tőkés–munkás ellentétről, mint Marx, de a megoldási javaslat egészen más. Ő a szeretet útján való megegyezést találja járható útnak. 40 évvel később XI. Pius pápa Quadragesimo anno kezdetű pápai enciklikájában megjelenik az ún. „hivatásrend” fogalma, amelybe szakmai alapon tömörülve megoldható a két osztály ellentéte a pápa szerint. Az Egyház társadalmi tanítása tehát az erényetikán alapszik, s egy határozott vonalat képvisel a korszak haszonközpontú és marxista paradigmái között, egészen jelen korunkig. Szűk értelemben vett gerincét pápai enciklikák és dokumentumok alkotják (utolsó darabjai Ferenc pápa 2013-as Evangelii gaudiumja, valamint a 2015-ben kiadott Laudato si enciklika), de tágabb értelemben a pápai dokumentumokban megfogalmazott alapelvekre épülő, azokat továbbgondoló könyvek, cikkek, előadások, tudományos, ismertető művek mai szerzőktől is ide sorolhatók (pl. a gazdaság területén Helen Alford, Michael Naughton, Stefano Zamagni, Luigino Bruni, Charles M. A. Clark, Kenneth Goodpaster, Johan Verstraten, Ed Freeman stb.). Ide tartoznak azok a művek is pl. a közgazdaságtan területéről, amelyek tágabb értelemben illeszkednek Az Egyház társadalmi tanításának alapelveihez. (Pl. a Nobel-díjas indiai közgazdász, Amartia Sen, vagy a Nobel-békedíjas pakisztáni bankreformer, Muhámmád Junusz, illetve a szintén Nobel-díjas norvég közgazdász, Elinor Ostrom, aki a közlegetőkön tragédia helyett együttműködést mutatott ki. Maradhatunk a magyaroknál is: Polányi Károly és Scitovsky Tibor műveinél, vagy az ökológiai közgazdász, Herman Daly közjóról írt könyvénel.) Az Egyház társadalmi tanítása – amelynek mintegy 35–40 központja van világszerte – elvei és az erényetika elvei tehát a jelenkorban is hatnak.

Az erényetika bűvópatakjának 20. századi megjelenése, ill. az Egyház társadalmi tanítása kifejezett, explicit formában a szociális piacgazdaság intézményében érhető tetten, a második világháború utáni NSZK kormányának hivatalos ideológiájaként. Az evangélikus nemzetgazdász és politológus Müller-Armack az atyja a szociális piacgazdaság modelljének, amelyet az Egyház társadalmi tanításának katolikus kormányképviselői is támogattak.

Az erényetika jelenkorunkban a civil társadalom tevékenységében is megjelenik, a társadalmi vállalkozások, a nonprofit szféra, a keresztény vállalkozási hálózatok (pl. ÉrMe Háló, Közösségi Gazdaság, KEVE, Háló stb.) tevékenységében, azok gazdálkodási logikájában.

Az erényetika alapja

Mi is tehát az erényetika lényege?

Az erényetika alapját az az emberi magatartás képezi, amely az erényekre épül. Az erényt úgy definiálja a morális teológia, mint „jóra való cselekvési készség”-et, azaz az erények segítik az embert a jó megtételére, a kiteljesedésre, ami értékekben való gyarapodást, tökéletesedést jelent. Mind Arisztotelész, mind Aquinói Szent Tamás az erények rendszerét négy alapvető erényre vezeti vissza („sarkalatos vagy kardinális erények”, amelyek Platon nevéhez fűződnek), s amelyek között hierarchikus rend van: 1. okosság, 2. igazságosság, 3. erősség (lelkierő) 4. mértékletesség. Arisztotelész 10–12 másik erényt rendel hozzájuk, Szent Tamás – a sztoikusoktól átvéve, akik szintén az erényetikai irányzathoz tartoztak – kb. 50–60 erényt rendszerez. Az erények biztosítják az ember kiteljesedését, értékekben való tökéletesedését, „kiválóságát”, vagyis boldogságát („eudaimonia”), de nem születnek az emberrel, hanem az élet során tanulással, közösségben sajátíthatók el, gyakorolhatók. Szent Tamás szerint az erény a „helyesre” irányul, s feltételezi, hogy van fogalmunk jóról és rosszról. Ezek körülményéhez először a természettörvényt, mint alapvető keresztény gondolkodási alapot kell megvizsgálnunk.

A természettörvény

A Szent Tamás-i – keresztény – erényetika magába foglalja a természettörvény (természetes erkölcsi törvény) elveit, amelyet Aquinói Szent Tamás a Summa Theologiae I-II., k 94, sz.2-ben fogalmaz meg. Ezen törvény szerint létezik emberi természet az ember teremtettségéből kifolyólag, amely a priori magában hordozza az alapvető erkölcsi normákat, amelyek megfelelnek az emberi természetnek, s amelyeket az ember természetes eszével felismer. Az emberi természet alapjában a jóra hajlik. Alapvető hajlama van még az embernek a társas létre, az igazság megismerésére, az önfenntartásra és a fajfenntartásra. A jóra hajló természet az eredeti bűn sebzettsége miatt megromolhat, de a jóra való alapvető hajlam, mint potenciál, nem tűnik el. A természettörvény első parancsa így hangzik: „A jót megtenni és követni, a rosszat pedig kerülni kell.” (S. Th. I-II., k 94, sz.2) Ezt a „gyakorlati ész” ismeri fel az emberben, az erények segítik ezt a megismerést. A természettörvény logikája ez: „*Nem azért rossz a házasságtörés, mert azt az erkölcsi norma tiltja, hanem azért tiltja, mert rossz.*” (Nyíri [1994], 68) Látjuk, hogy itt a „jó”-nak és a „rossz”-nak objektív értelmezése van.

A természettörvény alapján lehetővé válik a hívők/nem hívők közti párbeszéd, hiszen az emberről való dialógusra és egyetértésre ad lehetőséget az erkölcsi normák alapján. A természettörvényre épülő természetjog alapján keletkezett a római jog, ennek talaján áll a skolasztika, ezeken az alapokon áll John Locke és Voltaire filozófiája, s az Amerikai Egyesült Államok 1776-os Függetlenségi Nyilatkozata is ebben a szellemben íródott. A természetjogra vezethető vissza az ENSZ Emberi Jogok Nyilatkozata is, bár itt a tartalma változott: a jogok mellett a kötelességek nem kaptak hangsúlyt.

A „jó”-ról

Az erényetika eddig leírt jellemzőiből kiderül, hogy a „jó”, mint olyan, speciális helyet kap a rendszerben. A haszonközpontú paradigmában a jó szubjektív jellegű: ha ma megkérdezzük embereket, hogy szerintük mi a „jó” lényege, nagy valószínűséggel azt a választ fogjuk kapni, hogy az a jó, ami neki szubjektíve boldogságot okoz. Tehát a „jó” ebben a paradigmában szubjektív. Nem véletlen, hogy a boldogságmérésekre felhasznált indikátorok közül a leggyakoribb az ún. SWB-index, a Subjective Well-Being (Szubjektív jóllét) mutató, amely hedonista logika szerint méri a jóllétet. (A „megelégedettség” közgazdasági fogalma is ezt a gondolkodást követi.)

Ugyanakkor az erényetikában és a keresztény gondolkodás szerint is (vö. természettörvény) kimondható, hogy a „jó”-nak objektív jellege van. Tehát van egy egységes rendszer, ami alapján egyértelműen meghatározható, hogy mi a jó és mi nem. Ennek a rendszernek az alapja a dolgok, értékek, az emberi gondolkodás és cselekvés céltételezettsége (teleologikus volta). Az erényetikában Arisztotelész a boldogságot (eudaimonia) egy – az ész által felismert – végső cél felé való törekvésnek tartja, amely során az erények segítségével az ember értékekben egyre gazdagabb lesz, egyre erényesebb lesz, vagyis kiteljesedik, s szerinte ez a végső cél az igazság szemlélése. A keresztény gondolkodás is vallja ezt a céltételezettséget, azonban a Végső Cél itt Isten, a vele való kapcsolat, s a beteljesedés az Ő színe látása (Visio Beatifica). Ha ebből a – rajtunk kívül álló és objektíve létező – végső cél tényéből indulunk ki, akkor beláthatjuk, hogy ez egy rendszer sarokpontját jelenti. A kereszténység rendszerében a Végső Cél meghatározza az Örök Törvényt, amely szerint a teremtett világ működik, ebből fakad a természettörvény, amely az emberre nézve ad iránymutatást, s ebből pedig az egyetemes és erkölcsi normák adódnak (Vö. Tízparancsolat), amelyek végül is konkrétan beirányozzák, mi

a jó és mi a rossz. Tehát a Végső Cél létéből következik, hogy létezik egy külső, az emberi szubjektumtól független keretrendszer, amiben elhelyezkedve a cselekvések, történések „jó”-sága megítélhető. A tomizmus hivatkozik a következő kategóriákra: „látszólagos jó”, „valódi jó”, amelyek a kiteljesedés szempontjából releváns szempontot adnak az aktuális cselekvés, érték megítélésére. Pl. a dohányzás, mint olyan, „látszólagos jó”, mert bár szubjektíve lehet az egyén számára a kiteljesedés legfelső foka, mégis, az objektív keretrendszerben a dohányzás az emberi kiteljesedést nem segíti elő. Viszont pl. a közjóért való munkálkodás, egy jóra, szépre, igazra irányuló alkotás „valódi jó”, mert – többek között – az okosság erénye által vezérelve az értékekben gazdagodás, a kiteljesedés kritériumainak eleget tesz.

Az értékek hierarchiája

A céltételezettség még egy fontos klasszikus görög filozófiai felismerést foglal magában, nevezetesen az értékek hierarchikus rendjének elvét. A klasszikus görög bölcselek felismerték azt az igazságot, hogy az emberi cselekedetek, a világ jelenségei, létezői, vagyis az értékek különböznek egymástól, létezik köztük egy sorrendiség, azaz létezik az értékeknek egy hierarchikus rendje. Ebben az értékhierarchiában a legalsó szint a materiális világ, utána következnek a vegetatív, majd az érzékeléssel bíró létezők, s a hierarchia legfelső szintjén az intellektuális és az erkölcsi értékek állnak. Weissmahr Béla [1978] az értékmegismerés kapcsán ugyanezt írja le:

„Az értékmegismerésben [az ember] egyszersmind megismeri azt is, hogy az értékek, mint értékek különböznek egymástól, azaz hogy létezik egy a dolgok természetéből következő eleve adott értékrend. Tudja, hogy egy csirkepaprikás, egy görögországi utazás, egy szép koncert, a pontos kötelességteljesítés, a kitartás egy adott szó mellett nem egyforma értékek, mert alapjában véve tudja, hogy melyiket kell előnyben részesítenie, ha köztük konfliktusok merülnek föl. Itt mutatkozik meg egészen világosan, hogy az erkölcsi érték nem egy dologi érték, és ezért nem egy érték a többi mellett, hanem az ember magatartásának és ezáltal magának a cselekvő személynek értékes volta, mely azáltal jön létre, hogy az illető tudatos cselekedeteiben az objektív értékrend szerint tájékozódik.” (Weissmahr, [1978], p. 82-83)

Tehát az emberi természetben ennek az értékhierarchiának a felismerése is potenciálisan benne van. Weissmahr itt alátámasztja azt a tételünket is, hogy az erkölcsi érték „nem egy érték a többi mellett”, hanem a személynek „értékes volta”, vagyis az ember cselekedeteinek alapja, meghatározója. Innen csak egy

lépés a gazdaságra vonatkozó hipotézisünk alátámasztása: a gazdasági rend meghatározója az erkölcsi rend, az emberi értékrend, és nem fordítva.

Az értékhierarchia létének kiemelése különösen fontos jelen korunkban, amikor vagy egy fordított értéksorrendet tapasztalunk (az anyagi javak, a fogyasztás, tehát a materializmus a jelenleg uralkodó értéksorrend legfelső szintjén helyezkedik el, míg az erkölcs az eszközök között, alul), vagy egy lapos értéksorrendet az ökoetikák, egyes környezetvédelmi ideológiák világában, ahol értékösszemosás, az értékek egyenlősítése történik meg. (Vö. ököcentrikus elméletek, transzperszonális ökológia, Föld-etika stb.)

Emberkép – a boldogságról

Az erényetika emberképét a legjobban a boldogság vizsgálatával írhatjuk le. A boldogság szintén paradigmafüggő fogalom.

A haszonközpontú paradigma boldogságfogalma a hedonizmus, amelyet Epikurosztól vezethetünk le. Epikurosz a legfőbb jónak a „kellemes”, az „élvezet” kategóriáját tartotta, ezt mint célt, mint az emberi élet végső célját, mint az ember boldogságát jelölte meg. Ennek eléréséhez nem tartozik hozzá a dinamikus, cél felé törő kiteljesedés gondolata, ez inkább egy állapot.

Arisztotelész és követői azonban azt vallották, hogy a „kellemes”, az „élvezet” nem lehet végső cél, hanem csupán kísérőjelensége az erénynek, az erkölcsi jellegű értékeknek, hozzájuk kötődve. (A katolikus egyház plakátja a „Jót tenni jó” felirattal azt jelenti, hogy egy erkölcsi tettnek, vagyis a „jó”-nak a gyakorlását egy kellemes, élvezetes tényező is kíséri: a „jó” megtevése jó érzés, hisz megelégedettséget, örömet okoz.)

Az eudaimoniához, az erényetikai paradigma boldogságfogalmához viszont – a hedonizmussal ellentétben – hozzátartozik a céltételezettség, a dinamikus, cél felé mozgás, a kiteljesedés, tehát egy vertikális irány, de hozzátartozik egy horizontális irány is, ami legalább ilyen jelentős. Ez a horizontális irány pedig az emberi kapcsolatok témája.

Emberkép – emberi kapcsolatok

Az erényetika emberképének legfontosabb vonása, hogy az ember személy, perszóna: az emberi kapcsolataiban határozza meg önmagát, képes a másikkal való önátadásra, s képes a tisztán másokra irányuló tettekre, amelyeknek

önértéke, erkölcsi értéke van. Ez más, mint a hedonizmus, utilitarizmus sémája, ahol a másik részére végbevitt jótetteket az élvezetért (és a másik embertől származó haszonért) viszik végbe, nem a másikért, önmagáért. Cicero „De finibus bonorum et malorum (A legfőbb jóról és rosszról) című írásában éles kritikával illeti a hedonista logikát, s pálcát tör az önérték mellett.

Az erényetikához tartozó jelenkori filozófiai irány a perszonalizmus, amelynek egyik legnagyobb alakja Martin Buber. ÉN és TE [1994] című filozófiai művében költői eszközökkel is érzékelteti, mily gyökeresen eltér a két paradigmánk emberi kapcsolatot leíró képlete. ÉN-AZ és ÉN-TE kapcsolati sémát különböztet meg, amelyek leírják a paradigma értékű különbséget az emberi kapcsolatok minősége terén. Az ÉN-AZ kapcsolat eszközszerű, instrumentális kapcsolat két ember között, az egyik szereplő eszköz a másik szubjektív, saját érdekének, céljainak kielégítésében. Ez a kapcsolat tárgyszerű, a két fél nem egyenlő szinten van, hanem alá-fölé rendeltségi viszonyban. Wicksteed a non-tuizmus tanában ezt a sémát tartja követendőnek a piac működéséhez. A másik kapcsolati forma Buber szerint az ÉN-TE viszony, ami két egyenrangú ember kapcsolata, akik tisztelik egymást, egymás emberi méltóságát, s egy szinten vannak. Képesek az önátadásra, a másikat önmagáért, annak önértékéért szeretni. Ennek a kapcsolati rendszernek erkölcsi értéke van.

Az ÉN-AZ kapcsolatban álló individuumok, akik végső soron kapcsolataikban is saját szubjektív céljaikat követik, nem képesek az igazi közösségalkotásra, hiszen nem kapcsolódnak egymáshoz mint személyek. Ők inkább tömeget képeznek, amely nem egy közös célra törő, strukturált, bensőséges kapcsolatokat is megtestesítő embercsoport, hanem egyedek, szubjektumok laza sokasága, ahol ki-ki az egyéni céljait követi. Az ÉN-TE képletű kapcsolatszerkezet inkább képes a közösségalkotásra, ahol az önátadással, egymásért való önzetlen tevés gyakorlatával élő, strukturált közösség jön létre, mint pl. a család, s ahol közös célok követése lehetséges.

Arisztotelész a Nikomakhoszi etikában már megalapozza a buberi gondolatot a barátságról szóló fejtegetésében. A filozófus háromféle barátságot különböztet meg: a haszonért való barátságot, a kellemesért való barátságot, s végül az erkölcsi barátságot. A haszonért való barátság – szerinte – az idősebbek sajátja: a másiktól származó haszon, előny miatt lépnek baráti kapcsolatba a másik emberrel. Például előléptetést, hírnevük növelését, anyagi előnyt várnak a kapcsolattól. A kellemesért való barátság a fiatalok sajátja. Itt sem a tiszta kapcsolat érvényesül: a fiatal a saját élvezete, a másiktól adódó kellemes él-

mény miatt barátkozik a másikkal. A tiszta barátság az ún. „erkölcsi barátság” Arisztotelész szerint, ahol a kölcsönös tisztelet, önátadás, az önmagáért való szeretet dominál. Ez a barátság az erényes, érett felnőtt ember sajátja, amelynek erkölcsi értéke van, s amely felépíti a polisz társadalmát, elősegíti közjavát.

A két (ÉN-AZ, ÉN-TE) kapcsolati rendszer bevezetése lehetővé teszi, hogy a közgazdaságtan egyik legfontosabb alapfogalmát – amely a klasszikus közgazdászok szerint is a gazdasági élet hajtómotorja –, vagyis az „önérdek” fogalmát újra átgondoljuk.

Emberkép – önérdek

Az önérdekről részletesen értekezett Adam Smith A nemzetek gazdagsága című könyvében, ahol a péket, a hentest, a mészárosot saját profitot realizálni akaró önérdeke hajtja a gazdasági tevékenységre, s nem valami altruista motívum. A haszonközpontú paradigma emberképe alapvetően önérdekkövető, ma már tisztán az egoizmus, önzés értelmében. Eredetileg a haszonelvűség (utilitarizmus) nem az önzést jelölte meg követendő értéknek, hiszen a lehető legtöbb ember lehető legnagyobb boldogságát kívánta, ami nem önző, de a haszonközpontú gazdasági paradigma az idők folyamán módosította az eredeti utilitarista elveket. Erich Fromm így fogalmaz: [Az önző ember] „...hiányzik belőle mások szükségleteinek a figyelembevétele, valamint a mások méltósága és integritása iránti tisztelet. Nem lát semmit, csak önmagát, abból a szempontból ítél meg mindent, hogy az mennyire hasznos számára...” (Fromm, [1975], 18) Más kortárs viselkedésemelletek is (behaviorizmus, evolúcióbiológia, pszichoanalitikus elmélet stb.) az embert mint alapvetően önérdekkövetőt írják le. Számos intézmény, sőt, normák, kultúrák sugallják jelen korunkban, hogy az ember alaptermészete az önzés értelmében az önérdekkövetés: ez vált ma természettörvénnyé, mint egy önbeteljesítő jóslat. Több szerző (pl. Etzioni [1994], Kirzner [1976], Mansbridge [1990]) szerint jelen korunkban a marketing, a média, egyes szaktudományok, s maga a főáramú közgazdaságtan is egy világméretű önzés táplálóivá váltak, az embert „önző állattá” („Self seeking animal”, Amartia Sen [1978], 29) degradálják, aki kénytelen megfelelni ennek a képnek. (A struktúra, a környezet hatása ez az emberre, akit a struktúra ideológiai nyomása hasonulásra készítet, jóllehet számos kivétel is látható, akik ellenállnak a struktúra nyomásának.)

Eric Fromm paradigmaváltást fogalmaz meg az önérdekkövetés terén:

„Az utolsó háromszáz évben az önérdék fogalma egyre gyorsabb ütemben szűkült le. ... Azonossá vált az önzés fogalmával, a materiális gyarapodásban, hatalomban és sikerben megtestesülő érdekekkel, az objektivista önérdék-megközelítést a helytelen szubjektivista megközelítés váltotta fel. Az önérdék már nem az emberi természet és szükségletek alapján lett meghatározva. ... Azt hiszi, hogy saját érdeke szerint cselekszik, amikor valójában legfőbb érdeke a pénz és siker, becsapja önmagát; legfontosabb emberi lehetőségei beteljesedés nélkül maradnak.” (Erich Fromm, 1993)

A szerző tehát kétféle önérdékkövetést különböztet meg: beszél objektivista önérdékről és szubjektivista önérdékről. A szubjektivista önérdék fogalma lefedi az eddig leírt önérdékkövetést a haszonközpontú paradigmában, de úgy tűnik, létezik egy másik értelme is az önérdékkövetésnek, s ez az objektivista önérdék.

A kortárs közgazdaságtan finomít az önzés értelmű önérdékkövetésen, felfedezve, hogy az altruizmusnak is van értéke, jobban mondva haszna, s bevezeti a „felvilágosult önérdék” kategóriát. Azonban a felvilágosult önérdék sem tud kilépni a haszonközpontú paradigma gondolkodási rendszeréből, hiszen azt mondja, hogy azért vegye figyelembe az ember a másik érdekét is, mert az végső soron neki hoz hasznot. A gazdaságpszichológia szerint az altruizmus akkor helyes, ha az együttműködésből nyerek, és hasznom van belőle: „*csak viszonzott, ún. reciprok altruizmus maradhat fenn*”, „*a feltétlen altruizmus (kategorikus imperatívusz) egyenesen kártékony*”. (Hunyadi, Székely [2003], 721)

Van-e akkor létjogosultsága, értelme az önzetlen tetteknek, önfeláldozásnak, áldozathozatalnak, magam odaadásának? A haszonközpontú paradigmában semmiképpen sincs. Ahhoz, hogy ezek a fogalmak pozitív értelmet nyerjenek, nem kisebb ugrást kell megtennünk, mint egy paradigma értékű gondolkodásmódbeli, értékrendbeli váltást.

Az ÉN-TE séma is meghatároz egy önérdékkövetési képletet: az „objektivista önérdék” képletét. Ennek a definíciója így hangzik: Az én önérdékemben a másik ember iránti jóakarát, a másik ember java is benne van. S az én önérdékem végső soron a kiteljesedés az erények által. (Baritz [2014])

Ez a meghatározás utal az eudaimonia típusú boldogság definíciójában felbukkanó két irányra: a horizontális irány, ami a (valódi) emberi kapcsolatokat jelentette, s a vertikális irány, ami a célirányos kiteljesedés felfelé törő jellegét mutatja. Az önérdéknek ez az értelme utal az objektív „jó” rendszerére, egy dimenzióval több, mint a szubjektív önérdék, amely csak a szubjektumnak önmaga felé való irányulását fejezi ki.

Az objektivista önérdéket követő piaci szereplők egészen más piaci szerkezetet (gazdasági rendet) hoznak létre, mint a szubjektivista önérdékkövetők. Ők képesek a nyer-nyer helyzet megalkotására, amely minden piaci résztvevő számára előnyt jelent. Így az összes nyereség is nagyobb lesz, mint a nyer-veszít helyzetben, amely a szubjektív önérdékkövetés sajátja. A nyer-nyer helyzet létrejöhet a felvilágosult önérdékkövetés esetén is (vö. „reciprok altruizmus”), ez mutatja, hogy a haszonelvűség, mint olyan, nem negatív, elvetendő elv, hanem szüksége van az erényetika általi kiegészítésére. (Az üzleti tárgyalások során is helye van a haszonelvűségnek, az érdekek vezette motivációknak, de a megegyezésre törekvés már kiegészítheti az önérdékkövetést az erényetika elemeivel, az objektivista önérdékekkel, az értékek, erények (pl. nagylelkűség, igazságosság, mértékletesség stb.) jelenlétével a tárgyaláson.)

Újra a boldogságról

A boldogság vizsgálatából jutottunk el az önérdékkövetés elemzéséig, mint az emberi kapcsolatok mintázatának (ÉN-AZ, ÉN-TE) következményéig. Az eudaimonikus boldogság leírásakor kimondtuk, hogy az emberi kapcsolatok a boldogság egyik alapvető (horizontális) alkotóelemét jelentik, a másik pedig a felfelé törekvő, vertikális irányú kiteljesedés. Ezeket a tényezőket az emberi ész ismeri fel mint a természete szerinti boldogsághoz való eljutás útját. Ebben a mintázatban két fokozatot neveztünk meg a boldogságot illetően, amelyek egymás után következnek: 1. a görög bölcselek által felismert eudaimoniát, ahol a végső cél az igazság szemlélése, s 2. a kereszténység Visio Beatifica (Isten boldog színelátása) boldogságát, ahol a kiteljesedés végső célja az Istennel való kapcsolat, a Vele való egység. A két fokozat között az is különbség, hogy míg Arisztotelésznél a „kellemes”, az „élvezet” része, kísérője a boldogságnak, addig Aquinói Szent Tamás rámutat arra, hogy az öröm, a kellemes (a „gyönyörködtető jó”) nem mindig kíséri az erkölcsi tetteket vagy a boldogságot. Elképzelhető olyan erkölcsi értékű tett, ami egyben boldogságot is jelent, ám ahol nem öröm, hanem szenvedés a kísérő elem. (Pl. vértanúság, gyermekszülés, áldozathozatal a másik embernek stb.)

A hedonizmus nem mutatja föl azt a két irányt, amelyet a kiteljesedés típusú boldogságok magukban foglalnak. Egyirányú: önmaga felé mutat, s a dinamizmus helyett az állapot jellemzi. A kellemes élet keresése, a kellemes állapot, az élvezet elérése a célja.

Martin Seligman [2002], a pozitív pszichológia egyik nagy alakja háromféle boldogságtípust különböztet meg. 1. a kellemes életet, amely pozitív érzelmek, kellemes dolgok keresését jelenti, 2. az aktív életet, amely a Csíkszentmihályi Mihály által leírt flow átélését jelenti, s 3. az értelemkereső életet, amelyben az ember egy nálánál nagyobb, rajta kívül álló, értelmes célt keres, ill. érzi ennek létezését. Szondy [2010] kutatásai szerint, amit Baritz [2014] empirikus kutatása is alátámaszt, „...*az Aktív és az Értelemkereső Élet erősebben kapcsolódik az élettel való elégedettséghez, mint a Kellemes Élet.*” (Szondy [2010], 28) Tehát a hedonizmus kevésbé tesz boldoggá, mint az eudaimonia, ill. a Visio Beatifica által leírt boldogságképlet.

Emberkép – motivációk

Az emberkép vizsgálatában nem szabad elfeledkeznünk a motivációk fontosságáról sem, mint az önérdek hajtómotorjairól. Az ember tetteinek minőségét határozzák meg: a tomista rendszerben a szándék (akarat), a cselekedet tárgya, annak körülményei és célja mellett a motiváció, vagyis a tett indítéka, miéértje az, ami megmondja, jó vagy rossz-e az adott emberi tett. A szervezetszociológiai és magatartás-tudományi szakirodalom megkülönböztet külső és belső (transzcendens) motivációkat, amelyek különböző módon befolyásolják az emberi tettek minőségét. A külső motivációk (pl. pénz, hatalom, siker, hírnév, elismerés) ösztönzésére megtett cselekedetek erkölcsi értéke kisebb, kevésbé tartósak, mint a belső vagy transzcendens motivációk (pl. belső fejlődés, tanulás, önmegvalósítás, önmagam odaadása másoknak, erényesség, erkölcs) által hajtott tetteké, amelyek az embert a kiteljesedésben segítik. Az öndeterminációs elméletben (Ryan, Deci, SDT = Self Determination Theory) a belső motivációk a leghangsúlyosabbak, az ember szabadságát, cselekvésének erejét, a struktúrához képesti elsőségét jelentik, s az objektív „jó”-val korrelálnak, mutatnak kapcsolatot. Vagyis az öndeterminációs elmélet szerint a belső motivációk, amelyek tehát alaptól a „jó”-ra hajlanak, igazolják a természettörvényt. Baritz [2014] empirikus kutatási eredményeinek korrelációs táblája és klaszterelemzése szerint a belső motivációk függetlenséget mutatnak a környezettől (struktúrától) és a külső motivációktól. Tehát igazolást nyer matematikai úton is, hogy struktúra–egyén viszonyában az egyén az első, s az ember képes a struktúra megváltoztatására, hiszen végső soron független, szabad tőle. Ugyanakkor a struktúra visszahatását is kimutatja az empirikus vizsgálat: a személyiségvonások és a struktúra között fennáll a pozitív korreláció, kapcsolat, tehát

a környezet képes hatni az ember személyiségére. A kutatás eredményei között szerepel az a megállapítás is, hogy közepes-erős pozitív korreláció (kapcsolat) áll fenn a belső motiváció és az erényesség, etikusság, eudaimonikus boldogság, élet értelmessége változók, és negatív korreláció a belső motiváció és az anyagiasság változói között, tehát a belső motiváció az erényetika jellemzőivel mutat rokonságot, s idegen tőle a haszonközpontú paradigma egyik legfőbb vonása, az anyagiasság. A természettörvény tehát itt is alátámasztást nyert.

A motivációk fontosságát a gazdasági életben már Firenzei Szent Antonin (San Antonio) is felismerte. Summa moralis című 15. századi művéből (in: Jarrett [2004], [2007]) megtudhatjuk, hogy egy gazdasági aktus, pl. a kereskedés nem a piackutatással vagy az üzleti tervvel indul, nem ezek határozzák meg annak milyenségét, hanem az a motiváció, az a szándék és indíték, amellyel a kereskedő az üzletbe belekezd. „...*a kereskedelem igazolása a kereskedő szándékán alapszik.*” (Jarrett [2007], 15) „*A nyereség célja, hogy vele az ember magának vagy másnak juttasson, állapotuk szerint. A juttatás célja magának vagy másnak, hogy erényesen tudjanak élni. Az erényes élet célja az örök dicsőség megszerzése.*” (Jarrett [2004], 61) San Antonio megalapozza a profit alternatív szemléletét, amellyel Az Egyház társadalmi tanítása részletesen, hosszasan foglalkozik, nevezetesen, hogy a profit akkor „jó”, ha erényes dolgot segít elő mint eszköz. Ekkor az örök dicsőséggel (örök étellel) is pozitív összefüggésbe kerül. Ahhoz, hogy a profitot az erényetikai paradigmában is megismerjük, és össze tudjuk hasonlítani a két gondolkodási rendszerünkben, meg kell ismerkednünk az Arisztotelész és Aquinói Szent Tamás által felismert egyik legfőbb morális tétellel, ami a „jó”-k rendje, vagyis az ember természete szerinti értékrend.

Értékrend – a „jó”-k rendje

Arisztotelész a Nikomakhoszi etikában három csoportra osztja a javakat: külső, testi és lelki javakra. A külső javakon az anyagi javakat, valamint a boldogságot elősegítő tényezőket (pl. politikai befolyás, gazdagság, testi szépség, előkelő származás stb.) érti, amelyek a másik két jószágcsoportot támogatják mint eszközök. Hierarchikusan szemlélve ezek a külső javak állnak a javak rendjének legalsóán. A test és a lélek között is hierarchikus viszony áll fenn, „*mert minden természeti test a lélek eszköze*” (Bence, szerk. [2006], 44), tehát a javak hierarchiájának csúcán a lélek található, és a test eszköz, a lélek eszköze.

Látható, hogy az arisztotelianus/Szent Tamás-i gondolkodásmód az értékeket (javakat, „jó”-kat) hierarchikusan szemléli, amely a kiteljesedési, teleologikus logikára utal: az emberi cselekedet valamilyen szándékkal, indítékkal kezdődik, s egy adott célra törekszik. Felfedezhetjük ezt a – hierarchikus szemléletű – logikát más, kortárs filozófusok, közgazdászok munkáiban is, mint pl. Max Scheler, Nicolai Hartman, a fenomenológia és az újkantianizmus képviselőinél, Milton Rokeach és Arjo Klamer közgazdasági írásaiban stb.)

Aquinói Szent Tamás a Summa Theologiae első rész ötödik kérdésben (S. Th. I. k. 5, sz. 6) és a második rész második részében (S. Th. II-II. k. 145) a „jó”-k (amelyek mintegy az értékeknek felelnek meg) sajátos szerkezetét és helyes rendjét mutatja be. Ezen rend eltérő értelmezéséből paradigma értékű különbségek adódnak a gazdasági rendet illetően is. Az értelmezés az ókortól folyik, kezdve Epikurosztól és Arisztotelésztől a modern polgári közgazdaságtanig, ill. a civil gazdaság elveiig.

Tamás háromféle „jó”-t határoz meg a világ rendjében:

- » erkölcsi (tisztos) jó = bonum honestum
- » gyönyörködtető jó („kellemes”) = bonum delectabile
- » hasznos jó = bonum utile

Ezen „jó”-k között analogikus viszonyt ír le: a hasonlóság köztük, hogy „jó”-k, de mindegyik más-más értelemben. A sajátosságaik:

- » Az erkölcsi „jó” az erkölcsi értékeket, az erényeket foglalja magában, és önmagában jó, önmagáért szeretjük. Az ember eszes természetének felel meg. Legfőbb sajátossága, hogy prioritást élvez az összes „jó” előtt.
- » A gyönyörködtető „jó” kiegészíti az erkölcsi „jó”-t, kíséri a cél elérését. Nemcsak gyönyört, hanem örömet, kellemeset is jelent.
- » A hasznos „jó” legfőbb sajátossága, hogy eszköz: elsősorban az anyagi javak sorolhatók ide. A hasznos „jó” segítő a többi „jó” felé, nem önmagában „jó”. Tamás szerint ilyen a pénz vagy a keserű orvosság, amelyek nem önmagukban jók, hanem csak annyiban, amennyiben más „jó” megvalósulását segítik, főleg az erkölcsi „jó”-ét.

A jó fogalma szorosán véve és elsősorban az erkölcsi „jó”-ban valósul meg, analogikusan és másodsorban a hasznos „jó”-ban, ill. a gyönyörködtető „jó”-ban. Az itt felsorolt „jó”-k különböző aspektusokat jelentenek. Pl. az erény lehet hasznos „jó” is, mint eszköz a boldogság eléréséhez, lehet gyönyörköd-

tető „jó” is, mint az erény, aminek birtoklása örömet ad, élvezetes, s lehet önérték is, amit önmagáért szeretünk és művelünk. (S. Th. II-II. k. 145)

A „jó”-k rendje meghatározza az erényetikai paradigma gondolkodását az erkölcsről és az anyagi javakról, valamint a „kellemes” dolgok helyéről, s a legfőbb célokról is. Eszerint az erkölcs főszerepet, az alap és a cél szerepét játssza az ember életében.

A keresztény erkölcszociológia Aquinói Szent Tamás nyomán (Pinckaers [2001]) bevezeti az „amor concupiscentiae” (a kívánság szeretete) és az „amor amicitiae” (a barátság szeretete) fogalom párt, ahol az elsőben nem önmagáért szeretjük a „jó”-t, a másik embert, hanem saját magunkért, a belőle származó haszonért vagy kellemesért, ami nekünk jó (vö. Arisztotelész barátságelmélete.) Ez a keresztény erkölcszociológia szerint tökéletlen szeretet. Az igazi szeretet az amor amicitiae, amikor a „jó”-t, az erkölcsi „jó”-t, az embert önmagáért szeretjük (vö. önérték.) Az amor concupiscentiae okozója a hasznos „jó”, amikor az a cél helyébe lép, amikor a haszonért szeretek, a szeretetem végcélja a haszon, de ekkor célt tévesztettem, nem tökéletes a szeretetem. Így ragadhatjuk meg a haszonközpontú paradigma és az erényetikai paradigma különbségét: a haszonközpontú paradigmában a hasznos „jó” az eszköz szerepéből a cél helyébe lép, ám nem tudja betölteni az ember természete szerinti végcél funkcióját. A „kellemes” („gyönyörködtető jó”) sem, ha nem az erény, erkölcs kísérője. Ugyanis ha elszakad az erkölcsötől, akkor az objektíve értelmezett rosszat (mint a „jó” ellentétét) is kifejezheti. Tamás így vélekedik: *„Az embernek joga van élni és cselekedni az élvezet kedvéért, de mindig a tisztas [erkölcsi jó] tetteinek alávetve, a hiteles emberi kiteljesedés tetteinek alávetve.”* (Williams [1974], 289) Ezek szerint a hedonizmusnak jel funkciója van, jelzi, kíséri, de nem testesíti meg a „jó”-t.

Látjuk tehát, hogy a hasznos „jó”-k mint eszközök helye egy belső kör, amelyet az erkölcsi „jó”-k mint célok körgyűrűje keretez. Ebből az is következik, hogy az erkölcsi „jó”-k mintegy hatnak a hasznos „jó”-kra, meghatározzák azok jóságát. (Pl. mértékletes táplálkozás, igazságos pénzelosztás, erkölcsös film stb.)

A „jó”-k rendjének Szent Tamás-i elméletéből az emberi gondolkodásmódra, értékrendre, életmódra, cselekvésre lehet következtetéseket levonni. Az eddigi fejtegetéseinkből látható, hogy az emberi természethez és az ember tökéletes boldogságához a „jó”-k hierarchikus rendje áll közel (ahol az erkölcsi „jó”, erkölcsi érték és az intellektuális értékek állnak a csúcson), és a „jó”-k analogikus rendje, ahol a materiális világ eszköz, s az erkölcsi

értékek prioritást élveznek. Ezek az (erényetikai) ember életében az alap és a cél funkcióját töltik be. Ez az értéksorrend alapvetően különbözik a haszonközpontú paradigma értéksorrendjétől, ahol a materiális világ („hasznos jó”) az eszközök szintjéről az „erkölcsi jó” helyébe lépett, mint cél tehát elhagyta a természetes helyét az eszközök közül és az erkölcsi javak mögül. Ugyanakkor az erkölcsi világot leszorította az eszközök szintjére. A keresztény erkölcsoteológia szerint ez a képlet „tökéletlen szeretetet”, tökéletlen világrendet sejtet. A csupán az anyagvilág körében való mozgás, a benne való céltételezés elveszít egy dimenziót a teljes ember világ- és gazdasági rendjéből: az erkölcs dimenzióját, ami egy Végső Céltre mutat. A materiális kétdimenziós világból és gazdasági rendből úgy lesz háromdimenziós világrend, ill. gazdasági rend, ha ezt a harmadik dimenziót, az erkölcsi „jó” dimenzióját hozzáadjuk. (A kétdimenziós rend a Végső Célt is elveszíti.) Látható megint az integrációs gondolat: a két paradigma nem kizárja, hanem bizonyos logika alapján ötvözi egymást.

Gazdasági rend

A most levezetett „jó”-k rendje megalapozza az erényetikai paradigma gazdasági rendjét, amelyet „háromdimenziós”, ill. „emberközpontú” gazdaságnak is nevezünk, s amely logikájában, alapelveiben, céltételezésében alapvetően eltér a haszonközpontú paradigma gazdasági rendjétől.

„Igazságos társadalom csak az emberi személy transzcendens méltóságának tiszteletben tartása mellett valósítható meg. A társadalom végcélját az ember jelenti, akiért létrejött: a társadalmi rendnek és fejlődésének tehát mindig a személy javára kell irányulnia, ugyanis a dolgok rendjét kell a személyek rendjéhez szabni, nem pedig fordítva.” (Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa [2007], 132. pont)

Az emberközpontú gazdaság fogalmát Ernst Schumacher vezette be 1973-ban megjelent könyvében, A kicsi szépben, s amely fogalom szélesebb körben elterjedt az alternatív közgazdasági irodalomban. Az Egyház társadalmi tanítása is az emberközpontúságot vallja társadalomról, gazdaságról alkotott elveiben, amint azt a fenti, Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsától vett idézet, s számos más egyházi dokumentum is tanúsítja. Az emberközpontúság a gazdaságban azt jelenti, hogy a gazdasági rend értékorientált (a haszonközpontú paradigma értéksemlegességi követelménye helyett), mutatja az értékek hierarchiáját és az erkölcsi értékek prioritását, s alapja, alanya és végső célja az ember maga mint erkölcsi lény. (Vö. II. János Pál pápa Labo-

rem Exercens kezdetű 1981-es enciklikája.) Ez az embermodell alapján, elsődlegesen a „jó”-ra hajlik, és (objektivista önérdeke alapján) képes a másik ember, a köz javán (közjó) munkálkodni. Nem struktúrák foglya, hanem a szabadság, az erényesség, a boldogság a lényegéhez, „természetéhez” tartozik. Természetéhez tartozik a kiteljesedésre való törekvés is. Ez az ember ma is létezik, empirikus tapasztalatok, kutatási eredmények is bizonyítják. (Baritz [2014], 94–166) A haszonközpontú paradigmában az ember jobbjára az eszközök szintjén foglal helyet: eszköze, erőforrása, munkaereje a profitmaximalizálási célnak, s erkölcsi mivolta nem releváns.

A háromdimenziós gazdaság fogalma az Aquinói Szent Tamás-i „jó”-k rendjére épül fel. Az első két dimenzió a „hasznos jó” szféráját fedi le: a materiális, ill. anyagi jellegű javak körét a gazdálkodásban. Ezek a javak eszközök, s a harmadik dimenzió létrejöttét segítik elő, ami a célok szintjén foglal helyet, s nem más, mint az „erkölcsi jó” szférája. Ide tartoznak mindazon jelenségek, értékek, cselekedetek, amelyek az erkölcs létrehozhatók vissza. Elemei a piacon nem versenyző, nem korlátos, nem kizárható javak, vagyis amelyekre a piaci mechanizmus elvei nem vonatkoznak, de amelyek nélkül a gazdasági élet nem lenne teljes. Ilyen javak pl. a társadalmi felelősség, az együttműködés, a bizalom, az igazságosság, a szolidaritás, a mértékletesség, vagy a Civil gazdaság fogalmai: az ingyenesség, a nagylelkűség, az ajándékozás, a barátság, a kölcsönösség, az emberi kapcsolatok („kapcsolati javak”, Bruni, Zamagni [2013]). Ezek a javak a gazdálkodás tág értelemben vett céljai. Eszközei a „hasznos jó”-k (anyagi eszközök): pl. a tőkejavak, a pénzügyi eszközök, a marketingstratégia, maga a pénz, s nem más jószág, mint a profit.

A profit

A profit tehát a paradigmaváltás során a célok szintjéről az eszközök szintjére kerül, az erkölcsi javak körgyűrűje által meghatározott belső körbe, s (hasznos) „jó”-vá válik. Az erkölcsi értékek behatárolják funkcióját, mintegy hatást gyakorolnak rá. Így pl. az igazságosság, mértékletesség, okosság erénye által könnyebben marad az eszközök között, szemlélete könnyebben teszi lehetővé, hogy értéket teremtsen, mintha az erkölcs hiányában mohóság, birtoklási vágy következtében a minél nagyobb mértékű felhalmozás lenne a szerepe. Az erényetikai paradigmában is beszélünk profitfelhalmozásról, annak megtermeléséről, de célja nem önmaga minél nagyobb mértékű felhalmozása, hanem valamilyen (gazdálkodási) érték megteremtése az „erkölcsi

jó”-val összefüggésben. (Emlékezzünk Firenzei Szent Antonin mondására.) Ezt a profitfelfogást követi pl. a környezetbarát vállalatirányítás, ahol a fő cél egy környezeti cél teljesítése, amelyhez a profit eszköz; a társadalmi vállalkozók, akik egy társadalmi célt akarnak megvalósítani a profit segítségével (vö. NEST, Ashoka); az alternatív kapitalisták, mint a Ben and Jerry vagy az Anita Roddick által vezetett Body Shop stb. (Pataki, Radácsi [2000]) Ilyen még az ÉrMe Háló, vagyis az érték mentén gazdálkodó keresztény üzletemberek tömörülése, akiknek az „Üzlet több, mint profit”; de vannak nagyvállalatok is, amelyek mission statementjében valamilyen érték megvalósítása szerepel, mint fő gazdálkodási cél (pl. Deichmann, Mondragon, Johnson and Johnson stb.).

A kétdimenziós gazdasági rend az erkölcsi dimenzió nélkül redukált, mert célja nem nyúlik túl a „hasznos javakon”. A célját, azaz nem mást, mint a hasznát, az anyagi javak közt keresi, s nem tud önmagán túli tárgyra fókuszálni, azt önértékéért szeretni. A klasszikus közgazdaságtan szerint a csere, a szerződés, a piac fogalmai, a paretói értelemben vett hatékonyság jellemző rá, ahol a gazdálkodási végső cél az (eszköz jellegű) haszon maximalizálása. Külső motivációk és non-tuizmuszerű emberi aktusok jellemzőek rá.

A háromdimenziós gazdaság mintegy kiegészítést ad a kétdimenzióshoz: a csere mozzanatát keretezik a kölcsönösség, nagylelkűség, együttműködés stb. értékei, amelyek az „erkölcsi jó”-k halmazából adódnak, s az objektivistá, önérdek alapú megegyezések tágitják a szűken vett (szubjektivistá) önérdekkövetés cseremechanizmusát. A szerződés mellett ott lehet a bizalom mint kiegészítés, a piacon pedig helye van az értékeknek is. (Nagylelkűség, ingyenesség, testvériség stb., amint azt XVI. Benedek pápa a Caritas in veritate enciklikája 6. fejezetében írja.) A paretói hatékonyság mellett pedig helyet kapnak a méltányosság, igazságosság, sőt, a szociális szeretet értékei is, s a profit maximalizálása helyett a végső cél a közjó mint emberi kiteljesedés megvalósítása mind egyéni, mind közösségi síkon. A Civil gazdaság ezt a végső gazdálkodási célt „közjöllétnek” („public happiness”) hívja, ami azt jelenti, hogy a gazdaság az ember boldogságát (jóllétét, kiteljesedését) szolgálja. Tehát a gazdaság ebben a logikában szolgál, szolgálja az embert. (Vö. servant leadership, szolgáló vezetés fogalma a szervezetfejlesztési értekezésekben.) A gazdasági aktus mozgatórugói a pénz, hatalom, hírnév külső motivációi helyett belső motivációkból fakadnak, s a non-tuizmust felváltják a tuizmus (ÉN-TE) alapú emberi kapcsolatok a piacon is.

A pénz

A pénz is nagy utat jár be a paradigmaváltás során: a minden szférát átható uralkodói szerepből – ahol a végső cél helyét is elfoglalja – az eszközök között a „szolgák szolgája” lesz: a hasznos (materiális) javak között is az utolsó. Aquinói Szent Tamás szerint a pénzszerzés (pecuniativa) alá van rendelve a pénzhasználatnak (economica). Mindkettő eszköz, de a pénz felhalmozása a legutolsó a javak hierarchikus rendjében. (Jarrett [2007], 154). A haszonmaximalizálási paradigma és az erényetikai paradigma profit- és pénzfelfogása tehát 180 fokos ellentétben áll egymással. Az erényetikai gazdálkodási rendben a profit, a pénz a gazdálkodás végső célját, a közjót szolgálja mint eszköz.

Az erkölcs helye a gazdaságban

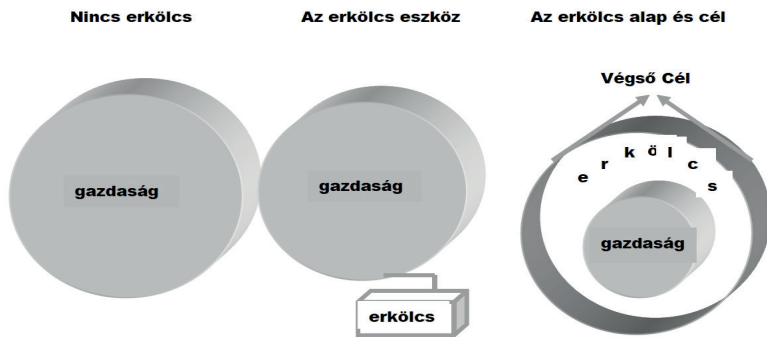
Ennek a tanulmánynak a fő célja az volt, hogy megvizsgálja, van-e helye az erkölcsnek a gazdasági életben, s ha van, milyen viszonyban áll a kettő egymással.

Az erkölcs nélküli gazdaság elégtelenségét könnyebb kimutatni, elég az erkölcs hiánya által okozott károkat felidézni néhány példával. A 2008-as válság jól rávilágított erre.

Az árnyaltság gazdaság és erkölcs viszonyában a haszonközpontú és erényetikai gazdasági paradigmák eltérő viselkedése révén jön létre: más helyet foglal el az erkölcs egy utilitarista háttérű rendszerben, s más a szerepe az erényetika gazdaságában. A tanulmány az erényetikai gazdasági rendre koncentrált, annak alapelveit és sajátosságait járta körül. A „mi az elsődleges, a gazdaság vagy az erkölcs” dilemma megoldását ebben a paradigmában találta meg: ki lehet mondani, hogy az ember, vagyis az erkölcsi rend az alap, s erre épül fel a gazdasági rend, amely jelentősen visszahat az erkölccsel rendelkező emberre. *„A közgazdaság nem fizikai törvények által irányított gépezet, a társadalmi és gazdasági rend megteremtője nem a piac ármechanizmusa, hanem az emberi értelem és akarata.”* (Muzslay [1995], 9-10) Ez a tétel alapjaiban változtatja meg az uralkodó paradigma erkölcsről alkotott felfogását, amelyben az erkölcs inkább a „csatolmány”, a kiegészítő szerepét tölti be, mint a gazdasági célok eszköze. A „jó”-k rendjéről értekezve jól körüljártuk ezt a paradigma értékű különbséget.

Az erkölcs helyének szempontjából jelentős különbséget mutat fel az uralkodó gazdasági rendszer értéksemlegességi követelménye és az alternatívaként felmutatott erényetika értékkelvűsége, amely a haszonelven alapuló gazdasági

élethez egy többletet ad hozzá, meg is változtatva annak vonásait. Felmerült a kérdés: ha ilyen különbségek vannak a két paradigma erkölcsfelfogásában, az erényetikai gazdasági paradigma kizárja-e a haszonelvű gondolkodást? Amint azt levezettük, nem kizárásról, hanem kiegészítésről van szó. A szűk értelemben vett gazdasági tevékenység haszonelvű gondolkodását mintegy keretezi, az erényetika elvei szerint kiegészíti az erkölcsi szféra, s a kettő ötvözete ad egy integrált, „valódi”, emberközpontú gazdasági gondolkodást. Ennek a „háromdimenziós gazdaságnak” (Baritz [2014]) a logikája alkalmasnak tűnik korunk problémáinak orvoslására.

„Szakadt a zápor, ömlött az ár, sívített a szél, és nekizúdult a házának, de nem dőlt össze, mert szikla volt az alapja.” (Mt 7,25)

Irodalom

Alford, H. J., Naughton, M.J. [2004]: Menedzsment, ha számít a hit. Keresztény társadalmi elvek a modern korban. Kairosz Kiadó, Budapest.

Anzenbacher, A. [2001]: Keresztény társadalometika. Szent István Társulat, Budapest.

Aquinói Szent Tamás [2002]: A teológia foglalata. Első rész. Ford.: Tudós-Takács János, Gede Testvérek Bt., Budapest.

Aquinói Szent Tamás [2008]: A teológia foglalata. Második rész 1. Ford.: Tudós-Takács János, Gede Testvérek Bt., Budapest.

Argandona, A. [2010]: From Action Theory to the Theory of the Firm. IESE Business School, University of Navarra, Working Paper, WP-855, April, 2010

Arisztotelész [1994]: Politika. Gondolat Kiadó, Budapest.

Arisztotelész [1997]: Nikomakhoszi etika. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa [2007]: Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. Szent István Társulat, Budapest.

Bandura, A. [2001]: Social Cognitive Theory: An agentic perspective. *Annu. Rev. Psychol.*, 52. p. 1-26

Baritz Sarolta Teréz [2014]: Háromdimenziós gazdaság. Lehet-e gazdálkodni érénytikai paradigmában? PhD. Doktori disszertáció, BCE, Budapest

Bence, Gy. et al. [2006] (szerk.): Arisztotelész. Lélekkilozófiai írások. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bruni, L., Zamagni, S. [2013]: Civil gazdaság. Hatékonyság, méltányosság, közjóllét. L'Harmattan, Budapest.

Buber, M. [1994]: ÉN és TE. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Carlton, D. W., Perloff, J. M. [2006]: Modern piacelmélet. Panem Kft., Budapest

Cicero, Marcus Tullius: De finibus bonorum et malorum

Covey, S. R. [1989]: The 7 Habits of Highly Effective People, Free Press, United States

Csutora, M., Kerekes, S. [2004]: A környezetbarát vállalatirányítás eszközei. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest.

Daly, H. E., Cobb, J.B. [1989]: For the Common Good, Redirecting the Economy toward Community, the Environment and a Sustainable Future. Beacon Press, Boston.

Etzioni, A. [1994]: Tüллépve az önzés elvén. *Valóság* 1994/10, p. 122-125.

Finance, J. S. J. [1991]: An Ethical Inquiry. Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma.

Friedman, M. [1970]: The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *New York Times Magazine*, September 13.

Fromm, E. [1975]: Önzés, önszeretet és önérdék. In: Kindler, J., Zsolnai, L. [1993]: Etika a gazdaságban; Keraban Könyvkiadó, Budapest.

Fukuyama, F. [2000]: A nagy szétbomlás. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Fukuyama, F. [2007]: Bízalom. Európa Könyvkiadó, Budapest.

- Hunyadi, Gy., Székely, M. [2003]: *Gazdaságpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- II. János Pál [2005]: *Reconciliatio at poenitentia apostoli buzdítás (1984)*. In: II. János Pál megnyilatkozásai. Szent István Társulat, Budapest, p. 325-378.
- Jarrett, B. OP [2004]: *San Antonio and Mediaeval Economics*. Athena University Press, Barcelona-Singapore.
- Jarrett, B. OP [2007]: *Social Theories of the Middle Ages, 1200–1500*. Archivum, San Rafael, CA, USA.
- Kirzner, I. M. [1976]: *Selfishness and „Non-Tuism”; The Economic Point of View: An Essay in the History of Economic Thought*. McMeel, Kansas City, Sheed Andrews.
- Mandeville, B. [2004]: *A méhek meséje, avagy magánvétkék – közhaszon*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Mansbridge, J. J. (ed.) [1990]: *Beyond Self-interest*. The University of Chicago Press / Chicago and London.
- Mátyás, A. [1979]: *A polgári közgazdaságtan története az 1870-es évektől napjainkig*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- McInerny, R. [1997]: *Ethica Thomistica, The Moral Philosophy of Thomas Aquinas*. The Catholic University of America Press, Washington DC.
- Muzslay, I. [1995]: *Gazdaság és erkölcs*. Márton Áron Kiadó, Budapest.
- Nyíri, T. [1994]: *Alapvető etika*, Szent István Társulat, Budapest.
- Pataki, Gy, Radácsi, L. [2000]: *Alternatív kapitalisták. Új Paradigma Kiadó, Szentendre*.
- Pearce, D. W. (ed.) [1993]: *A modern közgazdaságtan ismerettára*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Pinckaers, S. [2001]: *A keresztény erkölcssteológia forrásai*. Paulus Hungarus / Kairosz, Budapest.
- Polányi, K. [2004]: *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. [2000]: *Közgazdaságtan*. KJK – Kerszöv, Budapest.
- Scitovsky, T. [1990]: *Az örömtelen gazdaság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Seligman, M.E.P. [2002]: *Authentic happiness*. Free Press, New York.
- Sen, A.K. [1978]: *Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory*. In: Mansbridge, Jane J. (ed.) [1990]: *Beyond Self-interest*. The University of Chicago Press / Chicago and London, p. 25-43.
- Sen, A. K. [2003]: *A fejlődés mint szabadság*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Smith, A. [1992]: *Nemzetek gazdagsága*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Szondy, M. [2010]: *A boldogság tudománya, fejezetek a pozitív pszichológiából*. Jaffa Kiadó, Budapest.
- Weissmahr, B. [1978]: *Bevezetés az ismeretelméletbe*. Tipografia Dario Detti, Roma.
- Wicksteed, P. H.: [1933, 1910]: *Common Sense of Political Economy*. Macmillan, London.
- Williams, C. O. P. [1974]: *The Hedonism of Aquinas*. *The Thomist*, 38, p. 257-290.

A GAZDASÁG EGY FONTOS RÉSZE

Fodor István

Magyarország és a magyar nemzet 2015-ös gazdasági helyzetét, a gazdaság változásának irányát nehéz tömören meghatározni. Talán a valósághoz legközelebb az áll, ha azt mondjuk: jó irányba halad. Természetesen minden programot, munkát lehet jobban végezni holnap, mint tegnap, de ehhez a hibák korrekcióján túl új ötletekre, változtatásra van szükség. A jelenlegi helyzetben, a tűzoltások után hangsúlyosabbá válnak a hosszabb távú programok. A magyar gazdaság és a foglalkoztatás igen erős ok-okozati összefüggésben vannak. Mindkettő fejlesztésének, mennyiségi és minőségi növelésének van egy közös nevezője, a magyar gazdaság dualitásának^[1] csökkentése.

A társadalmi tudat formálásán és a demográfiai problémán túl nem túlzás az egyik legfontosabb feladatnak ezt – a gazdasági szereplők közötti különbség csökkentését – nevezni. Ez Magyarország európai felzárkózásának egyik legerősebb pillére, ami egyidejűleg a gazdaság versenyképességének növelését is jelenti.

A dualitás jól érzékelhető abból, hogy az ország összes termelési értékének közel 60 százalékát a magyarországi vállalkozások 3,5 (5,5) százalékát kitevő külföldi érdekeltségek hozzák létre, miközben a hazai cégekhez köthető a foglalkoztatottak 74 százaléka.^[2] Hasonló indikátor az 1 főre jutó hozzáadott értékek közötti jelentős különbség.

A hazai gazdasági szereplők^[3] erejének, versenyképességének növelése a jelenlegi kormányprogramban is stratégiai kérdés, és ez elsősorban a kis- és közepes vállalatok (kkv-k) támogatásának szándékában mutatkozik meg. Ezt a programot szélesíteni szükséges, részleteire bontani, és – mélyebb összefüggéseket kihasználva, különféle beavatkozásokkal – a hatékonyságát, eredményességét növelni. Ez a fejezet leginkább erre kíván javaslatokat tenni.

1 A hazai és a nemzetközi érdekeltségű vállalatok teljesítménye, szerepe, a foglalkoztatottak száma stb. jelentősen eltér, ezért nevezzük Magyarországot gazdaságát duálisnak.

2 Ez az arány a különböző ágazatokban eltérő. A 3. táblázat alapján a kkv-k esetében az összes munkavállalók kb. 75–80%-át a hazai cégek foglalkoztatják.

3 Hazainak nevezhető az a gazdasági szervezet, az a cég, amelynek legfelsőbb szintű döntései Magyarországon születnek. Ez biztosíthatja azt, hogy a profit nagy valószínűséggel itthon kerül felhasználásra, vagy magyar érdekeltséggel kerül külföldön befektetésre. Ha ezek a döntések – mint a külföldi érdekeltségeknél – külföldön születnek, nem lehet garantálni az eredmények hazai felhasználását. Ez nem közgazdasági, hanem gazdaságpolitikai terminológiának tekinthető.

A hazai és a nemzetközi vállalatok gazdasági szerepét az alábbi táblázat tartalmazza^[1] (KSH, 2014. decemberi adatok):

1. számú táblázat

	Összes Magyarországon	Külföldi leányvállalatok	
A vállalkozások száma	522 ezer *	18 ezer	3,5%
Árbevétel (Mrd HUF)	73 448	39 1870	53%
Termelési érték (Mrd HUF)	42 261	24 319	57,5%
Hozzáadott érték (Mrd HUF)	13 428	6 951	51,8%
Alkalmazottak száma	2 096 694 fő	624 573 fő	29,8%
1főre jutó hozzáadott érték	4,4 M HUF**	11 M HUF	
<p>*Az összes vállalkozások 60%-a társas vállalkozás, amelyek gazdasági szempontból jelentősebbek. Ez azt jelenti, hogy további korrekció után az összes társas vállalkozások számának csupán 5,5%-a külföldi érdekeltségű.</p> <p>**Csak a magyar vezetésű vállalkozások alapján</p>			

A gazdaság szerkezete

A reálgazdaság öt szegmensét érdemes megkülönböztetni, ha a dualitásról beszélünk: 1. közszolgáltatás (jellemzően monopol), 2. kereskedelem, 3. mezőgazdaság és a kapcsolódó élelmiszeripar, 4. szolgáltatóipar és 5. gyártóipar.

Az ágazatok jellege miatt tovább szűkítendőek a gazdaság dualitásának csökkentését segítő területek.

- » A közszolgáltatás egyensúlyának kialakítása, az elhibázott privatizációk korrekciója folyik. A legtöbb ilyen szerződés a külföldi cégeknek adott, 20–25 éves, koncessziós, többségében extraprofitot biztosító jogosítvány. A létrejöttékor és a működtetése során elkövetett, elvületlen törvénytelen ségek feltárásával jelentősen növelhető a tárgyalási pozíció, ami csökkenti a visszaszerzés költségeit. Ez a folyamat is csökkenti a gazdasági kitettséget, de vigyázni kell arra, hogy a visszaszerzett

1 A KSH adataiban a pénzügyi szektor számai nem szerepelnek.

közszolgáltató cégek menedzselése legalább olyan minőségben történjen, mint azt a külföldi befektetők végzik/végezték.

- » A kereskedelemben sajátos és kedvező átrendeződés kezdődött. A törvényeket és a körülményeket figyelembe véve ez a folyamat taktikusnak, hatékonynak minősíthető. Folytatása kívánatos.
- » A mezőgazdaság és az élelmiszeripar átalakulóban van. Már jelentős lépések történtek, de folytatandó a patrióta szemlélet. Súlya és bonyolultsága miatt külön tanulmányt érdemel.
- » A szolgáltatóipar dinamikus, jelentős foglalkoztatáspolitikai tényező, piac- és képességvezérelt. A szolgáltatói iparág ott működik és fejlődik, ahol van vagy nő a hazai piaci igény. Ezen a területen természetes módon érvényesül, vagy segíteni kell, hogy érvényesüljön a patrióta szemlélet. A szegmens másik csoportja a globalizáció eredményeként kialakult nemzetközi szolgáltatói ágazat, amelyben jelentős vállalkozások jöttek létre és remélhetőleg ezek száma növekszik. Motorja, hogy olcsó, szakmailag felkészült kapacitás áll rendelkezésre. Ilyenek a különféle nemzetközi diszpécserközpontok, a világcégek különféle szolgáltatói központjai, amelyek elsősorban elektronikus hálózatban működnek. Jellemzőik: kis beruházás, gyors létesítés, költségérzékeny működtetés, gyors reagálás a változásokra, illetve gyakori megszüntetés, áttelepítés. Mindezek figyelembe vételével kell őket segíteni. A nemzetközi szolgáltatói központok kizárólag csak a foglalkoztatáspolitikai által alátámasztott gazdaságossági számítások alapján és feltételekkel részesüljenek pénzügyi támogatásban. Külön figyelmet és kezelést igényel az egészségügyben a külföldi érdekeltségek tevékenysége. A több mint egy évtizede kialakult, jellemzően fejlett technológiára épülő, legtöbbször OEP által finanszírozott, külföldi érdekeltségű szolgáltatói vállalkozások környezete megváltozott. A megfelelően terelt OEP-es kontingens alapján már hazai szolgáltatók, de még állami egészségügyi intézmények is működtethetnek olyan üzleti modellt, amely a jelenlegi, külföldi tulajdonú szolgáltatónál versenyképesebb. Ezen a módon viszonylag gyorsan lehetne javítani a jelenlegi tulajdonosi arányokon. További gazdaságfejlesztési folyamat lenne, ha az egészségügy fejlesztését, beruházásait a jelenlegi helyzetnél jobban össze lehetne kapcsolni a hazai vállalkozások versenyalapú támogatásával.

- » A gyártóipar a legjelentősebb ágazat. Ezen a területen lehet a legtöbbet tenni a gazdaság dualitásának csökkentése érdekében, mert itt jön létre a legnagyobb arányú GDP, és itt van a legtöbb kiaknázatlan lehetőség.^[1] A további elemzések és javaslatok elsősorban ezt az ágazatot érintik.

Ha az 1. számú táblázat statisztikai adatait és a tapasztalatokat ezeknek a szegmenseknek megfelelően vesszük figyelembe, a hazai és a külföldi gazdasági szereplők közötti teljesítményolló zárásához nem elég az a fontos döntés, hogy az uniós források 60%-a gazdaságfejlesztésre menjen, mert további, patrióta jellegű intézkedésekre, programokra van szükség. Minden bizonnyal ezek közül néhány már valamelyik kormányzati szervezetnél készülöben van, de egy teljesebb, a dualitás csökkentését a középpontba helyező elképzelés segíthet a célok elérésében.

Ennek a programnak a fontosabb szereplői: a kormány és különböző hivatalai, a hazai cégek és azok vezetői, a média, az igazságszolgáltatás rendszere, szakmai és civil szervezetek.

Néhány megállapítás előzetesen:

- » A hazai vállalkozások fejlődési potenciálja nagyobb, mint a szabályok betartása mellett, eredményesen felhasznált pénzügyi támogatáshoz szükséges pénzügyi abszorpció kapacitásuk. Más szóval: a hazai vállalkozásokból több és jobb eredmény kihozható, ha nemcsak pénzügyi jellegű támogatást kapnak, hanem külső segítséggel és szélesebb eszköztárral növelik a pénzbeli támogatást hasznosító képességüket.
- » A dualitás csökkentésében az egyes szegmensek szerepe, súlya, felzárkózásának sebessége eltérő. Ugyanez vonatkozik a KSH szerinti ágazati megosztásra is.^[2]
- » A cél megvalósítása érdekében alkalmazott módszerek szegmensenként – akár jelentős mértékben is – eltérőek.
- » A külön csoportosítás szerinti hazai kkv-k és a 250 főnél nagyobb hazai vállalatok támogatása legfeljebb módszertani, de semmiképp nem prioritási kérdés. Piacbővülés és technológiai innováció esetén a hazai nagyvállalatok is jelentős mértékben növelhetik a gazdaság erejét. Stratégiai érdek a hazai nagyvállalatok megerősítése, valódi versenyben történő tőkefelhalmozásuk támogatása. A KKV-k és a nagy vállalatok, párhuzamosan kezelendő területek.

1 Ez összhangban van a jelenlegi kormány azon többéves törekvésével, amely szerint a gyártóipart kiemelten kell kezelni.

2 A KSH nemzetgazdasági ágazati kódjai szerint: B-J és L-N ágazatok.

- » Figyelembe veendő, hogy a visszatérítendő és a vissza nem térítendő támogatás szerepe és hatása jelentősen eltér. A támogatandó vállalkozás fenntartható növekedésének elemzése alapján kell dönteni az arányokról, a támogatás módjáról. Jól megválasztott arány (visszatérítendő és vissza nem térítendő támogatás) lehet a biztosítéka a vállalkozás életképességének, fejlődésének.
- » A hatékonyság és a realitás érdekében a KSH rendszerében célszerű szűkíteni azoknak az ágazatoknak a körét, amelyektől a támogatások segítségével a gazdasági fejlődés jelentős része elvárható. Előzetes becslések szerint a felzárkózás több mint 90%-a a B-E: ipar, F: építőipar, J: információ, kommunikáció és M: szakmai, tudományos, műszaki tevékenység ágazatokban érhető el.
- » Figyelembe veendő, hogy az elmúlt évek során, az uniós források megszerzésére további külföldi tulajdonú kkv-k jelentek meg Magyarországon. Ráadásul ezek a cégek a támogatások megszerzésénél – a rendelkezésükre álló önrész miatt is – a hazai vállalkozásokkal szemben előnyben vannak.
- » A közszolgáltatás és részben a kereskedelem kivételével a hazai cégek felzárkózásának elsősorban versenyképességük növelése és új piacok szerzése legyen az alapja. Ehhez a két racionális célhoz kell igazítani az iparfejlesztési programot. A jelen lévő külföldi cégek hazai pozícióját a legtöbb esetben meg kell tartani, sőt növelni kell, de ez nem történhet a hazai vállalkozások kárára. Ugyanez vonatkozik az új befektetők támogatására is.

Az elmúlt 5+ év alatt egyes szegmensekben csökkent a dualitás különbsége, és ez a tendencia továbbra is tart, de vannak olyan területek, ahol jobban kinyílt az olló. A közszolgáltatás területén elkezdődött és folyik a külföldi cégek visszaszorítása, az „államosítás”. Bizonyos intézkedések hatására a kereskedelemben is van külföldi visszavonulás. Ugyanakkor a szolgáltató- és a gyártóipar területén lényeges elmozdulás nincs, pedig összértékük igen jelentős. Sőt, növekedett az összeszerelő, feldolgozóipari ágazat külföldi vállalatainak teljesítménye, de ez – a támogatás módjától és mértékétől eltekintve – a kkv-k fejlődésének vonzata miatt egészséges folyamat.^[1] A gazdaság megindult fejlődésének az új, külföldről származó ipari befektetések jelentős tényezői, de ezeknek a hazai, beszállítói gazdaságfejlesztő hatása

¹ Kár, hogy a Mercedes-beruházás indításakor, 2010 előtt a beruházónak nem írtak elő specifikus, hazai beszállítói kötelezettséget.

késletetve jelentkezik, mert az is előfordul, hogy a beszállító cég is külföldi érdekeltségű.

Érdemes és szükséges a vállalkozások mérete szerinti iparszerkezettel foglalkozni ahhoz, hogy hatékony fejlesztési, támogatási program készüljön.

Az alkalmazotti létszám függvényében a regisztrált társas vállalkozások száma 2014. december 31-én:

2. számú táblázat

Kis és közepes vállalkozások (KKV)					nagy cégek 250 < fő	Összesen (db)
mikro vállalkozás		kis vállalkozások		közepes vállalkozások		
0 fő, vagy ismeretlen	1-9 fő	10-19 fő	20-49 fő	50-249 fő		
204 231	347 503	19 358	9 882			
551 734		29 240		4 501	867	586 342

A nagyszámú mikrovállalkozás gazdasági súlya kicsi, de potenciális szerepe ettől jóval nagyobb.

Ha a gazdaság legjelentősebb ágazatait és azok működő cégeit nézzük, a gazdaságfejlesztési és a támogatáspolitikai szempontjából több következtetést lehet megfogalmazni. Az alábbi táblázat adatait és eredményét elemezzük a hazai és külföldi kkv-k pályázóképessége alapján.

A következő években a kormány szándéka és programja szerint jelentős mennyiségű pályázatot ír ki a kkv-k részére. A kkv-k képessége szempontjából fontos a táblázat szerinti 10–249 főt foglalkoztató vállalkozások csoportja (a mikrovállalkozások nélkül), ahol kb. 13 ezer vállalkozás található. A pályázó vállalkozások száma legfeljebb néhány ezerre tehető évente, míg a nyerteseké néhány százra. Ugyanakkor a több mint ezer külföldi érdekeltségű cég többsége arra számít, hogy pályázhat, és az önrész gond nélküli biztosításával, nagy valószínűséggel nyerhet is. A jelenlegi szabályok szerint a hazai vállalkozások zöme az uniós források megszerzéséért nem tud a külföldi cégekhez hasonló eséllyel indulni.

3. számú táblázat¹⁾

Működő mikro, kis és közepes vállalatok						
KSH kód	Ágazat	1-9 fő	10-49 fő	50-249 fő	Összesen (db)	A KKV-k által foglalkoztatottak aránya a teljes ágazaton belül (%)
B - E	Ipar	43 279	5 764	1 826	50 869	52,20%
F	Építőipar	52 393	2 855	270	55 518	92,30%
J	Informatika, kommunikáció	32 609	898	145	33 652	71,50%
M	Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	105 580	1 734	190	107 504	95%
Összes működő cégek száma		233 861	11 251	2 431	247 543	
A külföldi érdekeltségű vállalatok viszonyított száma		6 991	819	382	8 192	
A külföldi érdekeltségű vállalatok arány (%)		3%	7%	16%		

Ez semmiképp nem csökkenti a magyar gazdaság kitettségét, dualitását. Ennek a problémának, ellentmondásosságnak a megoldása tekinthető az egyik legfontosabb szabályozási feladatnak.

A dualitás csökkentése hosszabb folyamat. Senki ne számítson gyors eredményre, de jól szervezett és kiépített programmal a folyamat visszafordíthatatlanná tehető.

Az eszközök: szabályozás, forrásfelhasználás támogatása, mozgósítás, szervezés, tudatformálás. Ezen eszközök egy része kitarító munkával is csak hosszasan fejt ki hatását. De ezekre a hatásokra, az eredményekre szükség van.

Patrióta gazdaságpolitikát

Hosszabb, 5–7 éves gazdaságfejlesztési programról van szó. Ennyi idő kell ahhoz, hogy kétszintű gazdaságunk különbsége legalább megfeleződjön vagy harmadára csökkenjen. Talán ennek a szintnek az elérésekor lehet reá-

1 A táblázat a KSH 2012-es adatait tartalmazza, 2015. évi frissítésekkel.

lis, további programot készíteni a teljesebb gazdasági felzárkózáshoz, amit a rendszerváltáskor sokan 30–40 évben prognosztizáltak. Ebből eddig 15–20 év igen alacsony hatékonyságú volt.

Nagy dilemmát jelent a hazai és külföldi vállalkozások – az iparra szűkítve – megkülönböztetése, így támogatása is. Gyakran úgy tűnik, hogy a hazai gazdaságpolitikában a kvv-csoport cégeit hazainak tekintik, pedig ez tévedés. Amint az előző táblázatból kiolvasható, a több mint ezer külföldi kvv legtöbbször azt várja, hogy nagyobb részt szerezzen az uniós forrásokból. Ugyanez vonatkozik az összességében 870 nagy vállalkozás felét^[1] kitevő külföldi érdekeltségű vállalatokra, amelyek egy részét már eddig is milliárdokkal támogattuk, igaz, szerepük is jelentős, bár létük olykor véges.

A tiszta verseny hangoztatásának kétségei

Az uniós szabályok szerint elvben nem lehet különbséget tenni hazai és külföldi vállalkozások között, de azt sem lenne szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az anyagi háttér különbsége miatt a két kategória vállalkozásai általában nem indulnak egyenlő eséllyel. Ezért kerülendő, hogy a „tiszta” versenyre hivatkozva a piaci erőfölény érvényesüljön. Az előző támogatási ciklusban nemzetközi cégek magyarországi vállalatai számtalan esetben uniós forrásból nyertek támogatást olyan feladatra, amelyet egyébként is elvégeztek volna, ami azt jelenti, hogy a fejlesztési támogatás egyszerű költségcsökkentéssé torzult.

Magyarországon – a gazdasági szabályozásnak és a folyamatok kezelésének eredményeként – 2011-ig a nemzetközi vállalatoknak egyébként is jól ment a soruk, könnyű volt érvényesülniük. Az elmúlt két évtizedben jellemző volt, hogy a külföldi cégek magyarországi vállalatainak zöme – a saját cégcsoportján belül – hosszú éveken át az aranytojást tojó tyúk volt, összehasonlítva a környező, volt szocialista országokban működő testvérvállalataival. Oka van annak, ha a piaci viszonyok változása ellenére egy sok helyen jelen lévő nemzetközi vállalat hosszú időn át ugyanabban az országban termeli a legnagyobb arányú profitot. Ennek a nemkívánatos helyzetnek a korrekciója 2011-től lényegében megtörtént.

Hosszan lehetne elemezni a külföldi cégek magyarországi befektetéseinek támogatási gyakorlatát. Valóban nagy szükség van az aktív, termelő tőkére, de nem mindenáron. A kölcsönösség elvének mindenképp érvényesülnie

1 A nemzetközi nagyvállalatok száma – a KSH adata szerint – 2015 szeptemberében: 432.

kell. A „kölsönös előnyök és kölsönösen viselt terhek” elvének megvalósulása esetén az országnak szüksége van minél több működő tőkére, elsősorban a gyártóiparban. Megfelelően felkészült kormányzati tárgyalópartnerként jelentősen csökkenteni lehet a tőke befektetéséhez szükségesnek ítélt támogatási összegeket.

Külön kezelendő a közszolgáltatást ellátó, monopolhelyzetben lévő cégek működésének szabályozása. A Bokros-korszakban az ilyen cégek privatizálása eleve hiba, olykor törvényellenes volt. A formálódó nemzeti közműszolgáltató rendszer – nehézségei és költségei ellenére – fontos program. Néhány év alatt válhat az ország ellenőrzött, szuverén és hatékony működésének biztosítékává. A jelenleg tervezett villany-, gáz- és távhőszolgáltatásokon túl a víz és csatorna/szennyvízkezelés területeket is be kellene vonni ebbe a központi, nemzeti rendszerbe. Ne feledjük, ez az ágazat is a piac része, így e programmal is csökken az ország gazdasági dualitása.

A gazdaság külföldi szereplőinek is érvényesíteniük kell saját, hosszabb távú érdekeiket, amelyek szerint minél fejlettebb egy társadalom, annál erősebb, értékesebb a piaca. Más szóval: akik hosszabb távra fektetnek be, partnerként kezelendők. Mindazok a gazdasági szereplők, akiket kizárólag csak rövid távú érdekek vezérelnek (a piac vagy az uniós pénzek megszerzése), állami, kormányzati szimpátiára ne számíthassanak. Az ország összes dinamikus értékét – a gazdasági teljesítményen túl – több fontos tényező is meghatározza, amelyek jellemzően nem piaci elvek szerint működnek (kultúra, oktatás, egészségügy stb.), de a társadalmi felelősség fontos területei. Sajnos Magyarországon – úgy, mint a globalizációs teher miatt a világ számos országában – a legtöbb gazdasági szereplőben nem alakult ki a társadalmi felelősség valódi szintje, őszinte formája. A szabálykerülés, az érzéketlenség, a gátlástalan extraprofitra törekvés számtalanszor kétarcú viselkedéssel társul. Az ebben az országban tevékenykedő gazdasági szereplőktől elvárható, hogy társadalmi felelősségük mindig több legyen, mint PR-kérdés. Talán nem véletlen, hogy ezen a területen – tisztelet a kivételnek – a hazai vállalkozások egyértelműen jobban, őszintébben teljesítenek, mint a külföldiek.

Források és azok felhasználása

A pályázató hatóságnak évtizednyi támogatási tapasztalattal kell rendelkeznie. Ha nem is teljesen pontosan, de az érzékeltetés érdekében a kétezres évek gyakorlatát a következő módon lehet jellemezni: vissza nem térítendő

pénzosztás jelentős adminisztrációs kötöttségekkel, amely inkább a papíron történő teljesítésen alapul, jellemzően a folyamatok helyszíni ellenőrzése nélkül, nagyon sok beton és burkolat finanszírozásával, legtöbbször a fenntarthatóság követelménye nélkül stb. Sőt, a köztudatban a pályázatokról gyakran használt kijelentés: „Nem a teljesítmény, nem a képesség a fontos, hanem a kapcsolat.” Ezzel a múltbeli gyakorlattal három probléma is van: a pénzosztás módja, a tartalom esetenkénti haszontalansága és a fenntarthatóság hiánya. Annak a kormányprogramnak, amely a következő hét évben a források közel kétharmadát gazdaságfejlesztésre szánja, úgy kell felépülnie, hogy ilyen durva hibák ne forduljanak elő. Ehhez nem elég a pályázatadás módjának korszerűsítése (a hírek szerint ez már megtörtént), de a hazai szereplők befogadóképességének fejlesztésére is szükség van.

A pénzosztás: A gazdaságfejlesztési programok vagy hitelezéssel (lásd MNB-program), vagy vissza nem térítendő támogatásokkal (uniós források) dolgoznak. Mindkettőnek megvan a sajátossága, feltételrendszere és hatása. Megfontolandó az uniós források esetében a két módszer kombinációjával működő rendszer kidolgozása. Ennek indoka egyszerű: a megfelelően szabályozott hitel nagyobb teljesítményre inspirál. A vissza nem térítendő támogatás fontos segítség lehet például ott, ahol a potenciális programmal rendelkező vállalkozás e nélkül nem tud elindulni. (Az üzleti feltételek adottak, de a leendő cég az ennek teljesítéséhez szükséges beruházást saját erőből bizonyítottan nem tudja biztosítani.) Minden olyan esetben, ahol ilyen típusú bizonyítékok nem állnak rendelkezésre, 50%-nál magasabb arányú vissza nem térítendő támogatás megítélése sem javasolt. Ezzel jelentősen csökkenthető lenne azoknak az eseteknek száma, ahol csak az „ingyen pénz” megszerzése a cél. A forrásbőség látszata is táplálhatja ezt a felfogást, de ennek morális hatása a fejlődés szempontjából kontraproduktív. Ezek alapján, megtalálva az uniós szabályok adta lehetőséget, az uniós forrásokból létesíteni kellene egy pénzügyi alapot, amely a vállalkozásoknak még a bankoknál is kedvezőbb feltételekkel, önköltségen biztosítana hitelt. A visszafizetés valószínűsége garantálja, hogy ennek a pénztömegnek sokkal nagyobb lesz a gazdaságfejlesztési hatása, mint a vissza nem térítendő forrástömegnek. Ez lehet egy speciális „kockázati hitel”.

A tartalom: A hazai gazdaság versenyképességének növelése olyan támogatási rendszert igényel, ahol nemcsak a támogatás befogadása, felhasználásának igazolása a követelmény, hanem az eredmény és annak fenntarthatósága is. Olyan támogatási rendszerre van szükség, amely már az odaítélésnél megha-

tározza az eredményesség és a folytonosság kritériumait, és számon is kéri azokat. A követelmények teljesítését segítheti, ha a vállalkozó a vissza nem térítendő támogatás mellett – vagy a nélkül – igen kedvező és megfelelő feltételekkel visszatérítendő támogatást kap, mivel ezzel érdekelttbbé válik a teljesítmény és az értékelvűség maximalizálásában.

A fenntarthatóság: Amennyiben a kiválasztásnál – azaz az előző bekezdés szerint – ez a feltétel alapvető szempont lesz, ezzel külön nem kell foglalkozni. A támogatási rendszer szabályait és működtetését kell úgy kialakítani, hogy lehetőleg minden forintja hasznosuljon hosszú távon is. Ilyen garancia a hazai nagyvállalatoknál alapjában véve létezik. Ha a támogatásnak a gazdaságfejlesztés az alapvető célja, akkor ezt a vállalkozási csoportot sem szabad figyelmen kívül hagyni. A leggyorsabb, a legnagyobb gazdasági eredményt azokkal a vállalkozásokkal lehet elérni, amelyeknek már vannak eredményeik, termékeik, piacuk. Igaz, hogy ezek a cégek önjárónak tekinthetők, de előfordulhat olyan eset, hogy egy adott piaci lehetőséget nem képes önerőből kihasználni. Ilyenkor az üzleti tervnek megfelelő, arányos, kedvező hitel jellegű támogatás eredményes lehet, hogy az adott cég a további innovációval termékfejlesztést, piacnövelést érhessen el. Ezen az alapon számításba vehető hazai cégek listáját proaktív módon el lehet készíteni, hogy aztán – versenyfeltételek biztosítása mellett – a támogatási rendszer szólítsa meg és vonja be őket. Ebből azonban a protekcionista elemeket ki kell zárni.

A legfontosabb állami feladatok: a szabályozás, az öntisztulás és a koordináció

A szabályozást – a jelenleg folyamatban lévő intézkedéseken túl – finomítani, mélyíteni kellene, és ezen belül elsősorban a patrióta jellegű protekcionizmus közösségkonform megoldásait kellene kidolgozni. Kontrollálni kellene a pályázati források külföldi leányvállalatokhoz jutó arányát. A követelményrendszer fejlesztésével – a vissza nem térítendő támogatások eredményének értékelésén túl – a fenntarthatóság biztosítékait, az etikai, erkölcsi kritériumok teljesítését és a számonkérés, az esetleges retorzió szabályait is ki kell alakítani. Ha az elmúlt évtizedekben sikerült ezt a patrióta rendszert Európa számos országában kialakítani, akkor meg kell találni ennek módját hazánkban is. Tárgyilagos feltételrendszer működtetése mellett pozícióba kell hozni azokat a vállalkozásokat, amelyek a folyamatos fejlődés és a hazai érdekek érvényesítésében elkötelezettek. Természetesen ki kell rekeszteni

minden olyan vállalkozást, amely bizonyítottan szabálykerülő, vagy tulajdonosi viszonyai kétségesek.

Az uniós forrásfelhasználást irányító szervezetekben elkezdődött az öntisztulás. Ennek a nyilvánosság által is látható, intenzív folytatására van szükség. Mivel elég alacsony a társadalmi morál, a döntéshozók ilyen mennyiségű támogatás odaítélésénél komoly kísértésnek vannak és lesznek kitéve. Szokássá vált, hogy a pályázatok odaítélése szubjektívvá vált. A 10%-os visszafizetés széleskörűen hangoztatott és esetenként feltételezetten alkalmazott. Ezen állapot felszámolását fel kell gyorsítani. Ehhez a tisztulási folyamathoz nem elég a felelős személyek igényes kiválasztása. Az előzmények alapján precedens értékű retorziókra is szükség van. Ebben a döntéshozói körben előfordulhat, hogy szabálykerülés esetén alacsony volt a kockázatteret. Ennek a szintjét a számonkérésekkel lehet hatékonyan növelni.

A gazdaság felzárkózásának és tisztulásának programjában a kormányzati szereplőkön túl a hazai vállalkozásoknak, a szakmai és civil szervezeteknek, a médiának, sőt bizonyos értelemben a társadalomnak is van feladata. Ezek tevékenységének összehangolásáért is az állam a felelős. Az általános és átfogó szemléletváltáshoz koordinációra van szükség. A potenciális hazai vállalkozásoknak – a támogatást értelmesebben, hatékonyan befogadó kapacitásuk növeléséhez, illetve a munkamorál, a szabálykövetés javításának érdekében – szűkebb és tágabb értelemben szemléletváltás szükséges. Kampányszerű kommunikációs programokkal, szakmai szervezetek tematikus akcióival, piacszerzési támogatással stb. a felsorolt változások gyorsíthatók. Csak a kormány rendelkezik ezeknek a változásoknak a koordinálásához, támogatásához szükséges eszközökkel. Átfogó értelemben ez egy hosszabb folyamat, a közoktatás szemléletformálásától kezdve az indokolt retorzióig.

A vállalkozások támogatást befogadó képességének növelése

A kkv-k támogatást befogadó képességét sürgős és összehangolt programokkal segíteni, növelni kell. Uniós felzárkóztatási forrásokról van szó, amiket indokolt nemzeti befektetői szemlélettel kezelni: „befektetek és várom a tervezett eredményt”. Folytatva: „mit kell ahhoz tennem, hogy a legnagyobb hatékonyságú, emellett értékközpontú és etikus legyen a befektetés?”

Nagyon sok olyan KKV működik Magyarországon, amelyik rendelkezik potenciális termékkel, piaccal, szellemi kapacitással, piacképesnek tűnő ötlettel, megfelelő eszközökkel, infrastruktúrával stb., de ezek

hasznosításához, aktivizálásához, versenyképessé tételéhez a pénzügyi forráson kívül további dolgokra szükség van. Ilyenek lehetnek: a hiányzó menedzsmenttudás, illetve tapasztalat, a kapcsolat/hálózat, a piaci felmérés, támogatás, a különféle szaktudások (marketing, pénzügyi, szervezetfejlesztési, szabadalmi, jogi stb.), illetve ezek kombinációja. Ezeket a hiányosságokat rendszerben kétféle módon lehet pótolni: 1. állami kockázati tőkét szervező intézménnyel; 2. szakmai, társadalmi szintű képzési programokkal.

Egy új felfogásban szervezett és működő gazdaságfejlesztési intézmény

A hazai KKV-k hiányosságainak pótlására egy állami kockázati-tőke-kezelő intézményre van szükség. Az intézmény jellege hasonló, mint egy kockázati-tőke-kezelő, de megfelelő érdekeltségi rendszer kialakításával, egy mentori rendszer segítségével – a pénzbeli mellett – széles körű szakmai és értékelvű támogatást szolgáltat a pályázó kkv-knak. A lényege az a szakmai támogatási rendszer, amelyben a mentorok tulajdoni opciójukkal maguk is érdekeltek lesznek az egyes vállalkozások sikerében. Egy ilyen jól megszervezett, néhány milliárd forint tőkével induló intézmény - hosszú távon - jelentős számú vállalkozást segíthet versenyképes helyzetbe hozni. Mindemellert az uniós források felhasználása a visszafizetés miatt megtöbbszöröződhet. Ez a módszer – néhány év alatt, az esetek többségében – az attraktív pénzügyi támogatás mellett a szemléletváltás és a fejlődés biztosítékát is szolgáltatathatja.

Szakmai, társadalmi szintű képzési programok

A KKV-k hiányosságainak pótlását oktatás, ill. tapasztalatszerzés keretén belül is lehet szervezni. Elsősorban a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara rendelkezik azzal az eszköztárral, amely egy többéves program keretében, országos szinten jelentős eredményeket tudna elérni. Az eddigiekhez képest jóval dinamikusabb, akár az agresszivitás határát is súroló módszerekkel, de segítő jelleggel kellene a potenciális vállalkozásokhoz eljutni. Ezzel a kamarai tagdíj is új értelmet kapna. A „képzési” program az egyes szakmai civil szervezeteknél is elindítható, így támogatandó lenne. Az ágazati kamarák, egyesületek egy koncentrált és koordinált, 2-3 éves program keretén belül sokat segíthetnek a vállalkozások versenyképességének növelésében.

Az eredményorientáltság minden gazdasági támogatási program jövőállásának alapja. Ezt segíti a támogatások legalább részbeni visszafizetésének kö-

telezettsége. Az olyan KKV kezét, amelyik 3–5 év alatt a kivételesen kedvező támogatást nem tudja visszafizetni, el kell engedni. Nem szabad életképtelen vállalkozásoknak ismétlődően támogatást adni. Annak meghatározása, hogy a 7 éves uniós támogatási keret milyen arányát kellene visszatérítendő pufferbe betenni, komoly elemzést, optimalizálási számításokat igényel, amit csak kormányzati szinten lehet felelősen elvégezni. A visszatérítendő rendszer gyakorlatilag az uniós támogatás felhasználásának hatékonyabb, ismétlődő és hosszú távú fejlesztési alapja lehet. Tudnivaló, hogy a kormány hasonló megoldásban gondolkodik, de annak részletei nem ismertek.

További kapacitásbővítési lehetőség: ha a nagy állami beruházások kezdeti, tervezési fázisában, kiválasztva olyan potenciális hazai cégeket, amelyeket akár termékfejlesztési támogatással felkészítve, nemzetközi szinten versenyképes állapotba hozva, az egészséges verseny fenntartása mellett a beruházás szállítójává válhatnak.

A hazai gazdaság fejlesztésének triviális eszköze a piacszerzés. Úgy a hazai, mint az exportpiaci lehetőségek növelésében – amint a példák mutatják – sokat tud tenni a kormányzat. Ez a szervezés jelenleg teljes sebességgel folyik, esetenként inkább versenyképes kínálati hiányról beszélhetünk, mint a lehetőségek szűkösségéről. Ezek az ágazati hiányterületek jól szervezett gazdaságfejlesztési projektekkel csökkenthetők.

Szemléletváltást: a cselekvés morálja

Több felmérés is tartalmaz információt arról, hogy milyen volt az elmúlt évtizedben a források elosztásának, elszámolásának, számonkérésének rendszere. Az is köztudott, hogy ezen a területen a kormány átszervezést hajtott végre, amely feltételezhetően még nem fejeződött be. Erre a folyamatra építhető az új támogatási ciklus forrástömegének elosztását, felhasználását vezérlő, továbbfejlesztendő stratégia. Az előzőekben megfogalmazott javaslatok a kormány által már meghirdetett gazdaságfejlesztési célok szélesebb, mélyebb és hatékonyabb megvalósítását kívánják szolgálni. Ezek racionális elemei mellett elengedhetetlen a széles körű szemléletváltás. Ennek elsődleges területei: a szabálykövetés (kontra korrupció, protekcionizmus), munkamorál és teljesítményorientáltság (kontra közöny, munkakerülés), a közpénzek védelme (kontra „nem az én pénzem, nem érdekel”) és mindezek felett a közjó és a közösségi identitás értéke (kontra individualizmus, kozmopolitizmus). Mi lehetne annak a programnak az eredménye, ahol cinkosok és

protezsáltak jutnak érdemtelenül közpénzekhez; ahol a közpénz (az uniós források is ennek tekintendők) értelmetlenül magánzsebekbe vándorol; ahol a nemzet érdeke másodlagos, vagy annyi sem; ahol a tőke extraprofit reményében hatásköröket lép át; ahol a nemzet tagjainak reménytelenné válna jövője, nem lenne jövőképe?

Kormányzati szinten folyamatosan hirdetett, s a migrációs válság kapcsán hangsúlyosan elhangzott, hogy Magyarországnak a kiszolgáltatottságának elkerülése érdekében önerős gazdaságra van szüksége. Ez azt jelenti, hogy a gazdaságban a külföldi függőséget minél alacsonyabb szintre kell csökkenteni. Ennek egyik alapvető eszköze a patrióta gazdaságpolitika, de ez nem elegendő. Szükség van arra, hogy ne csak a központi akarat legyen patrióta szemléletű, hanem a társadalom minél nagyobb hányada és a fiatalok minél nagyobb többsége is ekként gondolkozzon.

A gyakori szkepticizmus ellenére határozottabban lehet és kell folytatni azt az utat, ahol ezeknek a negatív hatásoknak a mértéke és terhe folyamatosan és egyre gyorsabban csökken. Kellő elszántsággal és szakszerűséggel elérhető, hogy a szabálykerülés mértékének felezési ideje 3-4 év legyen. A társadalmi tudat egészséges formálása már nagyobb türelmet igényel. Ennek a gazdasági vetülete, az értékelvű gondolkodásmód gazdaságformáló szerepe világméretben is új megközelítés. Ezen a területen – a változás és a változtatás szempontjából – Európában 2015 őszén új korszak kezdődött, még akkor is, ha ez e korszak kezdetén még nem triviális.

GYERMEKEINK EGÉSZSÉGE

Velkey György

Ma Magyarországon kevés a gyerek, és sokan betegek közülük. Jövőnk biztosításához nemcsak látványos demográfiai változásokat kell elérnünk, hanem a gyermekbetegségek megelőzésére és gyógyítására is célzottan kell figyelniük. Gyermekeink száma és egészsége családjaink és nemzetünk sorskérdése. A társadalom befektetése a gyermekek egészségébe a legbiztosabb befektetés a jövőbe.

A családok stabilitásának meggyengülése miatt egyre nagyobb feladat hárul a kormányzatra a gyermekek anyagi, fizikai és szellemi jólétével, végső soron az elkövetkező társadalom hosszabb távú jövőjével kapcsolatban. A közeljövő társadalompolitikai beavatkozásainak lehetőségeit megteremtő gazdaságélénkítő programra koncentrálnak politikai prioritási rendszerünkben vannak különös figyelmet érdemlő, nem hátrébb sorolható ügyek. Ezek nem tűnnek halasztást, azonnali és hatékony cselekvést igényelnek. Különösen fontos, hogy a családok gyarapodása és a gyermekáldás elősegítése, valamint a gyermekek egészsége – mely nem a betegség hiányát, hanem a testi, szellemi, szociális és lelki jólétet jelenti – a kormányprogram elsődleges feladatai közé kerüljön. Ez a gyermekek értékközpontú megközelítését (családközpontúság, nevelési és foglalkoztatási, valamint szociális szükségletek, pedagógiai jelleg) és praktikus szempontok (infrastruktúra kialakítása, speciális eszközök és műszerek használata, humánpolitikai megfontolások – szakképzések, jártasságok) figyelembe vételét is jelenti.

A WHO 2009-es közgyűlési határozatában felkérte a tagországokat, hogy az egészségre való esélyegyenlőség megvalósítása érdekében indítsanak az egészség társadalmi meghatározóira irányuló koordinált, komplex nemzeti programot. A siker egyetlen módja, ha a kormány, a civil társadalom, az egyházak, a társadalmi és gazdasági szervezetek összefognak, és közösen lépnek fel a gyermekek egészségállapotának, testi-lelki-szociális jólétének javítása érdekében. A lisszaboni szerződés elfogadta az egészség és jólét tiszteletben tartását, az egészség multiszektorális megközelítését („Egészséget minden szakpolitikában”). Több nemzetközi tanulmány megállapítja, hogy el kell mozdulni a biomedikális paradigmától – amely a felelősséget az egészségügyi szektorra teszi – az egészség társadalmi meghatározóira alapuló multiszektorális modell irányába.

A múlt évszázad hazai egészségpolitikai hagyománya, így a Johann Béla, majd Óry Imre nevéhez köthető értékteremtő lépések, valamint az elmúlt évtizedben elkezdett „Közös kincsünk a gyermek” gyermekegészségügyi program is megteremtik az alapot a gyermekegészségügy területén való továbblépéshez. Egy gyermekeink egészségével foglalkozó komplex program illeszthető a családokkal és gyermekekkel foglalkozó emberierőforrás-programokhoz, különösen is az Ifjúsági Szakmai Egyeztető Fórum (ISZEF) munkájához és a Nemzeti Ifjúsági Stratégiához (NIS), valamint a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiához.

Amit már elértünk 2010 óta

Szabályozás

A 2011-ben elfogadott egészségpolitikai program, a Semmelweis-terv kiemelte a jövő generációjának egészségfejlesztését, és rögzítette, hogy a gyermekegészségügy az ellátórendszer fokozott figyelmet érdemlő önálló alrendszere. Az egészségügyi szakmai kollégiumi rendszer átalakításakor a csecsemő- és gyermekgyógyászati alrendszer szakembereinek reprezentációja jelentősen nőtt és a kollégium a meglévő struktúrákkal, elsősorban a Nemzeti Egészségfejlesztési Intézetbe integrált Országos Gyermek-egészségügyi Intézettel alkalmassá vált a gyermekellátás átalakításának szakmai irányítására. A térségi ellátáshoz és szakmakódokhoz, szakmacsoportokhoz, valamint a szakmai kollégiumi rendszerhez illeszkedően létrehozott minőségügyi szakfőorvosi és hatósági szakfelügyeleti munka az ellátás minőségének javításához vezethet. Jó alap, hogy egymást kiegészítő párhuzamos rendszerekként a csecsemő- és gyermekgyógyászati, gyermekpszichiátriai, gyermeksebészeti, neonatológiai és gyermek alapellátási szakmai kollégiumi tagozat, tanács, szakfőorvosi és szakfelügyeleti rendszer kialakult.

Népegészségügy

Az elmúlt kormányzati ciklusban sorra jelentek meg a fiatalok egészségét óvó népegészségügyi intézkedések: a jogalkotás a nemdohányzók védelmével, a népegészségügyi termékadóval, a dizájnerdrogok kiiktatásával, a közoktatási intézményekben történő teljes körű egészségfejlesztéssel, így a mindennapos testnevelés, testmozgás bevezetésével, a bántalmazás és isko-

lai erőszak megelőzésével is hathatósan foglalkozott. A közétkeztetés keretében szolgáltatott élelmiszerekre, étrendekre vonatkozó táplálkozás-egészségügyi előírások megalkotásával az elérendő cél a táplálkozási eredetű betegségek, kiemelten a gyermek- és serdülőkori elhízás, valamint az ezzel összefüggésbe hozható krónikus betegségek előfordulásának csökkentése volt. Elkészült a Nemzeti HIV/AIDS Szakpolitikai Program, a Szakpolitikai Program az Alkoholprobléma Visszaszorításáért, valamint a Sérülés-megelőzési Szakpolitikai Program.

Meg tudtuk őrizni, hogy a magyar kötelező védőoltási rendszer kiemelkedő minőségű és hatékonyságú európai viszonylatban, mely az adott betegségkategórián belül a legjobb, az elérhető legnagyobb egészségnyereséget eredményező oltásokat biztosítja, a részvételi arány pedig folyamatosan közel 100%-os.

A Pneumococcus elleni védőoltások beszerzésének 2011. évtől rendszereszerűen a társadalombiztosítási költségvetésbe illesztése az oltásbiztonságot garantálta, majd kötelező oltásként alkalmazása a gyermekek fokozott védelmét jelentette. A méhnyakrák gyakoriságának és halálzási arányának csökkentésére elsődleges prevenció a szexuális aktivitás megkezdése előtti HPV-vakcináció, melynek eredményeként a beoltottak sem megkapni, sem továbbadni nem tudják a vírust, így közvetett módon a nem beoltottak is védettségben részesülnek. A kívánt népegészségügyi hatás csak akkor érhető el, ha egy korcsoport legalább 80%-át sikerül beoltani, és létre tud jönni az ún. „nyáj” immunitás. Ezért volt szükséges és eredményes lépés a méhnyakrák megelőzésére a lányok számára a HPV-védőoltás korai serdülőkorban elindított, kötelezően felajánlandó oltásként való bevezetése.

Szakemberképzés

Az emberi erőforrások célzott fejlesztéseként a csecsemő- és gyermekgyógyászatot hiányszakmaként ismerte el az egészségügyi kormányzat, melynek következtében a szakorvosjelöltek állami támogatásra jogosultak. A rezidenstámogatási program, majd a központi rezidensi rendszer bevezetése a gyermekgyógyászok képzését is segíti. Új lökést adott két szubspecialitásnak, hogy ráépített képzésként jelent meg a gyermek hemato-onkológia, és a csecsemő- és gyermekgyógyászati intenzív terápiás ráépített képzés bemeneti feltételei kinyíltak az aneszteziológiai és intenzív terápiás szakképesítéssel rendelkező szakorvosok számára is.

Alapellátás

Az alapellátás finanszírozásának évenkénti emelése, a házi gyermekorvosi praxisok kvótaemelése mellett a tartósan betöltetlen praxisok szakemberhiányának kezelésére elindult a Csecsemő- és Gyermekgyógyász Szakorvosjelöltek Méhes Károly ösztöndíjprogramja, mely a hátrányos helyzetű kistérségek házi gyermekorvosi utánpótláshiányát enyhíti. Jelentős fejlődést hozott a koragyermekkorai egészségkultúrát fejlesztő uniós beruházás.

A 0–7 éves korú gyermekek alapellátásának színvonalát és hatékonyságát segítő kiemelt uniós projekt keretében mintegy 600 000, óvodás és bölcsődés korú gyermek rendszeres és korszerű szűrővizsgálatokban részesül, a fejlődésükben veszélyeztetett gyermekeket pedig a korábbinál hamarabb ismerik fel. A szűrővizsgálatok sikeres végrehajtásához korszerű módszertani anyagok fejlesztése, majd ezek alapján az alapellátást végző orvosok, így a házi gyermekorvosok, a vegyes praxisú háziorvosok és a védőnők képzése történt meg. A program része egy új alapellátási informatikai rendszer kialakítása és az erre alapozott hatékonyabb elektronikus információáramlás az alapellátás szereplői (elsősorban a védőnő és az orvos) között. Külön humán és anyagi erőforrás támogatja egy védőnői módszertani egység kialakítását, mely a védőnők munkájának szakmai színvonalát emeli nemcsak a projekt ideje alatt, hanem annak lezárulása után is.

Kórházi szakellátás

A fekvőbeteg-ellátás országos struktúrájának 2012-től érvénybe lépett átszervezése után a felnőttek ellátásszervezéséhez illeszkedve, de az önálló alrendszer elvei szerint szerveződik a gyermekek alap- és járó-, valamint különböző progresszivitási szintű aktív és rehabilitációs fekvőbeteg-szakellátása is.

Önálló szakmakódokon, elkülönített kapacitásokon, progresszivitási szintenként (I-III.) megállapított, hézag- és átfedésmentes területi ellátási kötelezettséggel jelenik meg a korábban is különálló csecsemő- és gyermekgyógyászat és gyermeksebészet mellett a gyermekpszichiátria, a neonatológia-újszülött intenzív ellátás, a gyermekneurológia, a gyermek-gasztroenterológia, a gyermekkardiológia, a gyermek-tüdőgyógyászat, a gyermek fül-orr-gégészet, a gyermek intenzív ellátás, a gyermekrehabilitáció, a gyermek égésplasztikai sebészet és a gyermekszívsebészet. Így a feladatok, a szolgáltatói ellátási felelősség és a betegutak szakterületenként is egyértelművé váltak.

A gyermekellátásban a funkcióváltó kórházakban kialakult a nappali kórházi ellátás jogszabályi feltételrendszere és minimumfeltétel-rendszere.

Az ellátási zavarokkal küzdő aktív osztályok helyén ezek a családbarát, rugalmasabb kezelést biztosíthatják.

A súlyos akut betegek ellátását segíti, a kiemelt feladatokat végző osztályokat és intézményeket stabilabbá teszi, és egyben logikus finanszírozástechnikai lépés, hogy az újszülöttellátás mellett az újszülött intenzív, súlyos gyermek baleseti sebészeti és égéssebészeti ellátás sem esik már a teljesítményvolumen korlátja alá.

A koraszülöttek és újszülöttek intenzív ellátását végző Neonatális Intenzív Centrum (NIC) rendszer egészének nagyvonalú infrastruktúrális felújítása és informatikai fejlesztése korszakos, népegészségügyi áttörést ígérő fejlődés.

Csaknem teljes országos lefedettséget biztosítva – több civil szolgálat, kórházak és az Országos Mentőszolgálat együttműködésével és finanszírozási támogatásával – kiépült és működésében megerősödött a koraszülött, újszülött, csecsemő és gyermek prehospitális mentési és intenzív betegszállítási hálózatrendszer. Ez a szakemberek és a laikusok újraélesztési képzésének is központjává vált.

Néhány különös emberi figyelmet és speciális bánásmódot igénylő betegcsoport új ellátási lehetőségekhez jutott. Így néhány centrumban rendszeresen elérhetővé vált a fogyatékkal élők altatásban végezhető fogászati ellátása. A krónikus gépi lélegeztetési kezelésben részesülő betegek ügyében áttörő előrelépés, hogy otthoni lélegeztetésük jogi és pénzügyi szabályozása, valamint szakmai protokollja ma már rendezett. Az emelt szorzóval finanszírozott, kiemelt gyermekrehabilitációs ellátás kapacitásai jelentősen fejlődtek. Elindult a mozgássérült gyermekek speciális SDR műtéti és rehabilitációs programja, amivel kiválthatókká váltak az extrém költségigényű külföldi gyógykezelések. A gyermek hospice ellátás minimumfeltételeinek megalkotása és az első ilyen intézmények befogadása ugyancsak fontos szakmai és emberiségügyi tett volt.

Gyermek- és családbarát ellátás

A kórházban fekvő gyermekek családjainak támogatására alkotott jogszabály lehetővé teszi a gyermeket kórházban gondozó szülő számára is a táppénzes ellátást. EMMI-rendelet módosította 2013-ban a magasabb összegű családi pótlékra jogosító betegségekről és fogyatékoságokról szóló korábbi rendeletet, amivel a krónikus gyermekbetegségekben igazságosabb, hatékonyabb

és jobban ellenőrizhető szociális ellátások érik el a családokat. Az otthon szülés jogi szabályozása szakmai és társadalmi egyeztetést követően tisztázhatóvá vált. Az autista gyermekek igényeinek megfelelő ellátási feltételek biztosítása is feladatunk, egy befejeződött uniós projekt ezt a célt is elősegítette.

Ami előttünk van

Népegészségügy

A továbblépéshez összefogott programra van szükség, mely a megelőzésre helyezi a fő hangsúlyt. A koraszülés és a gyermekbalesetek prevenciójával kapcsolatos intézkedések a legfontosabbak. A szoptatás hatékonyabb támogatásával sok gyermekbetegség megelőzhető. A gyermekgyógyászati megelőző programok között kiemelt hangsúlyt kell kapnia a gyermekkori rosszindulatú betegségek primer, szekunder és terciér prevenciójának is.

A felnőttkori népbetegségek megelőzését már a gyermekeknél el kell kezdeni. Minden helyi kezdeményezést, mely a népegészségügyi prioritásokba illeszkedik, vizsgálat után támogatni és szélesebb körben elterjeszteni szükséges.

Példa erre az a 2005-ben Hódmezővásárhelyen elindult gyermekegészségügyi prevenció modellkísérlet, mely a kardiovaszkuláris betegségek, a diabétesz és az obezitás primer és szekunder megelőzését tűzte ki célul. A „Fit-Test” országos és nemzetközi felhasználásra alkalmas interdiszciplináris módszertan az iskoláskorú populáció fizikai aktivitás növelése sporttudományi, kardiovaszkuláris és népegészségügyi hatásainak elemzésére és demonstrálására. Része a „mindennapos testnevelés” bevezetése és hatásainak követése egységes fizikális (védőnői, testnevelői) felmérő, valamint egészség-szűrőprogrammal, mely a „járványként terjedő” népbetegségcsoportok prevenciójára összpontosít, emellett korán jelezheti a legtöbb gyermekkori kóros állapot fennállását. Az evidenciákon alapuló, szokásos szűrési módszertant áthelyezték a gyermekek természetes élethelyzetébe, és ezzel érzékenyebbé tették azt. A tapasztalatok tudományos feldolgozására és rendszerszintű hasznosítására 2012-ben indult kutatás-fejlesztési projekt. Ennek célja, hogy rendszerszinten, egységes protokollok alapján történhessen az egyénre szabott életviteli, ha kell, orvosi, esetleg sportági tanácsadás a szülők és a diákok számára. Tervezik az edzettségváltozás/tanulmányi előmenetel (kompetencia)/szociális mutatók összefüggéseinek elemzését is. Indikátorként hiánypótló lehet a rendszer a finanszírozó számára egyes egészségprogramok hatékonyságának követésére, az egyes helyszínek ered-

ményességének összehasonlítására. Elsősorban meglévő erőforrásokra épít, a legkisebb faluban is megvalósítható. Az eredmények értékelése után további területeken, esetleg kistérségekben vagy egészségügyi térségekben való alkalmazása is lehetséges.

Szakemberképzés

A 2015-ben elindított központi rezidensi rendszer a helyi kórházi igények megfogalmazásával több csecsemő- és gyermekgyógyászati ellátásokban szükséges szakorvos képzését teheti lehetővé. Ahhoz, hogy az intézeti érdekeken túl a házi gyermekorvosi praxisok utánpótlását is biztosítani tudjuk, külön országos rezidenskeretet kell létrehozni az érintett jogszabályban elvileg már deklarált úton a házi gyermekorvosok csecsemő- és gyermekgyógyászati szakképzésére.

A gyermekeket ellátó szakorvosok képzésének serkentése mellett a szakápolói és védőnői utánpótlás biztosítása kiemelt prioritás. A gyermekellátás szakdolgozóinak utánpótlás-nevelése a képzésekre jelentkezők alacsony száma és a képzési lehetőségek beszűkülése miatt nem megoldott. A képzési rendszer erősítése kiemelkedő feladat. A gyermekellátásban dolgozó szakdolgozók szakmaspecifikus képzését az ellátásszervezés és az orvosszakmai tagozódás struktúrájához igazítva érdemes szervezni. A nagy szakmai tudással és tapasztalattal rendelkező szakdolgozók kompetenciáját bővíteni szükséges. Igen jelentőssé vált a védőnőihiány. Miközben csaknem 250 üres állás van, közel 200 védőnő végezte el tanulmányait, de nem szerezte meg diplomáját nyelvvizsga hiányában. A szakemberhiány pótlása és a kialakult helyzet megoldása szükséges. A védőnők képzésében és továbbképzésében kiemelkedő hangsúlyt kell kapnia az eltérő mentális fejlődésű gyermekek betegüszervezésének, a szoptatással kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismereteknek, valamint az újszülött-, csecsemő- és gyermek-újraélesztés kérdésének. A rendszer átszervezését 2013-tól miniszteri biztos vezeti, a fejlesztést uniós program támogatta, egyebek mellett a munkába visszatérő vagy újrakezdő (pl. gyesről visszatérők, hosszabb kórházi munka után körzetben dolgozók) védőnők képzésével.

Alapellátás

Ma a 18 év alatti korosztály kb. 70%-át házi gyermekorvosok látják el, a többiek vegyes praxisokba (14 és 18 éves kor között esetenként a felnőtt

családorvosi rendszerbe) kerülnek. A gyermekorvoshiány elsősorban a hátrányos északkelet-magyarországi és délkelet-dunántúli régiókban aggasztó, ugyanakkor a különböző eredményességi mutatók (pl. csecsemőhalálozás) is ezeken a területeken jeleznek népegészségügyi kockázatot. Az aktív házi gyermekorvosok átlagéletkora igen magas, ezért középtávon nem számíthatunk arra, hogy a vegyes praxisok felszámolhatóak lesznek. Ugyanakkor tudományosan igazolt, hogy a gyermekorvosok az alapellátásban eredményesebb munkát végeznek, mint a vegyes praxisban dolgozó családorvosok. A már említett eszközök (Méhes Károly ösztöndíjprogram, központi házi gyermekorvosi rezidensképzés) folyamatos központi akarat és erőforrás-koncentráció esetén alkalmasak lehetnek az aggasztó házi gyermekorvosi szakemberhiány pótlására. A csecsemő- és gyermekgyógyászati szakképzésre építhető második, az alapellátásban használt kompetenciákat elismerő és elmélyítő speciális szakvizsga a területi munka elismertségét, presztízsét is javítaná.

A házi gyermekorvosok munkájának jobb kihasználásával is támogatni kell, hogy az országban mindenhol elérhető legyen az alapellátásban is egyértelműen eredményesebb gyermekorvosi ellátás. Az önálló házi gyermekorvosi praxisok átalakítása javíthatja az alapellátásban a gyermekorvoshoz való hozzáférhetőséget. A területi ellátási kötelezettség nélküli automatikus, valamint a kisebb kártyaszámú gyermekkörzetek nyugdíjazás utáni megszüntetése, valamint a hátrányos helyzetű területeken a praxisok differenciált bázisfinanszírozása látszik megfelelő eszközzel rendelkezni. A kistérségi betegszervezés módszertani alapjainak lerakása és munkájának elindítása, valamint a térségi egészségfejlesztési programok létrehozása is a praxisok racionálisabb kialakításához és szervezett betegutakhoz vezethet. A kistélepeüléseken elsősorban vegyes (felnőtt- és gyermekellátó), a városokban gyermekellátó praxisközösségek kialakítása szakmai és egészségpolitikai szándék. A vegyes praxisközösségekben konzulens gyermekorvosi rendszerrel is biztosítható a gyermekszakellátás elérhetősege, vagy a kistérségi gyermekellátó centrumokban a lakosság közelében központosítva is megvalósítható a szakellátás, esetleg a mozgó szakorvosi szolgálat helyenkénti fenntartása is biztosíthatja ezt. A helyi feltételek ismeretében, országos intézményi koordinációval kell a rendszert az alternatívákból kialakítani.

A Svájci–Magyar Együttműködési Programban a megelőzésre összpontosító, közösségi orientációjú, a helyi közösségeket – különösen a roma lakosságot – bevonó egészségügyi alapellátási modell ennek mentén halad, a helyi és kisebbségi önkormányzatokkal, helyi egészségügyi és szociális

szolgálatokkal és orvosi karokkal való szoros együttműködésben. A program keretében elsőként Észak-Alföld és Észak-Magyarország régiókban kerül sor 24 alapellátási praxis bevonásával 4 praxisközösség kialakítására. Az eredmények értékelése az átalakítás irányát befolyásolja.

Az alapellátásban az ügyelet átszervezésével is célunk biztosítani, hogy a lehető legtöbb gyermeket folyamatosan gyermekorvos lássa el. A gyermekek alapellátási és prehospitalis sürgősségi ügyeleti ellátásának országos áttekintése és a rendszer hatékonyabbá és eredményesebbé tétele feltétlenül szükséges. Az Országos Mentőszolgálat, valamint a sürgősségi, a gyermekgyógyászati és gyermek-alapellátási kollégiumi szervezetek bevonásával szakmai koncepciót kell kialakítani. Ennek keretében a városi és város környéki ügyeletek összevonására, az ügyeleti finanszírozási egyenlőtlenségek kiküszöbölésére is törekedni kell. A szülői luxusigények ügyeleti ellátás kereteiben történő kielégítése (pl. lázas gyermekhez orvosos autó kiküldése) megszüntetendő. A főváros és környéki gyermek fül-orr-gégészeti ügyeleti rendszer ma a kórházi rendszerhez kötötten alapellátási feladatot végez, pedig ezek a szakemberek már eleve túlterheltek. Az átalakítás során ennek a rendszernek az ésszerűsítését és hatékonyságjavítását, alapellátási környezetbe illesztését is el kell végezni.

Az alapellátás, így a háziorvosi csoportpraxisok és az iskola-egészségügyi (azon belül is kiemelten az iskolapszichológusi) ellátás újraszervezésekor kiemelkedő fontosságú a mentális egészségmegőrzés szempontjának érvényesülése és a szakemberek elérhetőségének biztosítása. Az alapellátásban a házi gyermekorvosok, az iskolaorvosok, a védőnők, a pszichológusok és egyéb gyermekegészségügyi szakemberek korábbi évtizedek hagyományaira épülő hatékony együttműködését újra el kell érni. A hagyományos modellek újraélesztése mellett ennek megteremtéséhez felhasználhatók a már említett, svájci támogatású alapellátási modellkísérlet eredményei is.

Az ifjúsági és iskola-egészségügy megújítása, az iskolaorvosok, iskolavédőnők és iskolapszichológusok számának, kompetenciáinak és munkamegosztásának újratervezése, az iskola-egészségügyi jelentés felülvizsgálata és iskolai szükségletekhez igazítása szükséges lenne.

Meg kell találni a jogszabályi lehetőségét annak, hogy iskola-egészségtan és ifjúságvédelem szakvizsgával és/vagy akkreditált egészségfejlesztési tanfolyammal rendelkező iskola-egészségügyi dolgozók tanórai keretben tartassanak – egészségfejlesztési céllal – csoportos foglalkozásokat. A szakvizsgával rendelkező iskolaorvosok kiemelt kompetenciaszintjét rögzíteni

szükséges. Irányelv formájában kell meghatározni a krónikus beteg tanulók integrációjának, segítségének módját a nevelési intézményekben. A serdülők és a hátrányos helyzetű gyermekek és serdülők egészségének védelmében az iskola-egészségügyi ellátásnak jelentős szerepe van, amit hatékonyabban ki kell használni. Javítani kell az iskola-egészségügy informatikai hátterét, javasolt kialakítani az e-napló iskola-egészségügyi oldalát, a központi információs rendszert iskola-egészségügyi panellel szükséges bővíteni és az elektronikus kommunikációnak az egészségügyi alapellátás és a szülők felé való lehetőségét meg kell teremteni.

A gyermekek sportorvosi ellátásában az érintett szakmai kollégiumi tagozatok és tanácsok együttműködésével szakmai koncepció megalkotása után új szabályozás megalkotása szükséges. Az iskolai testnevelés, diák-sport és versenysport területén a gyermekek és serdülők orvosi ellátásának szabályait ki kell alakítani. Gyermekorvos- sportorvos szakemberek képzését kell ösztönözni, megfelelő továbbképzésekkel kell a kompetenciákat kialakítani.

A gyermekfogászati alapellátás rendszere országosan újra egységesen megteremtendő. A várandós anyák fogászati ellátását is biztosítani kell. Az érintett szakmai kollégiumi tagozatoknak kell áttekinteniük a kérdést és szakmai koncepciót alkotni.

Az orális medicina területén elkerülhetetlen a népbetegségnek minősülő fogászati megbetegedések gyermekkori epidemiológiai monitorozása és ehhez kapcsolódóan az egészség-magatartás vizsgálata, a rizikófaktorok meghatározása, valamint az e tényezőket érintő összefüggések feltárása. Ennek érdekében a minisztérium 2013-ban egy átfogó vizsgálatot támogatott, ez kiinduló lépés lesz a tervek elkészítéséhez.

Kórházi szakellátás

A gyermek fekvőbeteg-szakellátás finanszírozása nem megfelelő, az elmúlt évtized változásai miatt más szakágakhoz viszonyítva is méltánytalanul romlott, mert a 2006 nyarán és 2009 őszén foganatosított teljesítményfinanszírozási szabálykönyv-módosítások előzetes valós költségkalkuláció nélkül jelentősen lerontották a gyermekbetegségekhez társuló homogén betegcsoportok (hbcs-k) értékét. A gyermekellátásokat érintő hbcs-súlyszámok revíziója a korábbi aránytalanságok felderítése és korrekciója miatt szükséges. A finanszírozási szabályok nem fogadják be azt aényt, hogy a csecsemők és gyermekek ellátása öngondoskodásuk hiányában nagyobb munkaerő-igényű.

A gyermek-szívsebészeti hbcs-k karbantartása 2012-ben megtörtént, ez az érintett hbcs-k súlyszámainak megemeléséhez vezetett. A gyermek-szívsebészeti besorolás részleges korrekciója a hbcs-revizíó metodikai alapját megeremti.

Az önálló csecsemő- és gyermekgyógyászati alrendszer képzésének finanszírozási megvalósítását a „védett csecsemő- és gyermekgyógyászati súlyszámkeret” kialakítása jelenti.

Finanszírozási ösztönzőkkel, a gyermekek ellátására jutó források csökkentése nélkül el kell érni, hogy minél több gyermek egészségügyi szakellátása történjen meg korszerű formában (sürgősségi, nappali vagy járóbeteg-ellátás).

A gyermekkori baleseti sérültek ellátásának tökéletesítése nem halasztható feladat. Több év munkájával, az érintett szakmai részterületek vezető testületeinek és szakembereinek bevonásával egyetértés alakult ki egy országos komplex gyermektraumatológiai átalakítás koncepciója tekintetében.

Szükséges az önálló gyermektraumatológiai szakmakód létrehozása, a jártassági vizsga továbbfejlesztése traumatológiára vagy gyermeksebészetre építhető második szakvizsgává. Az ellátórendszert a meglévő intézmények besorolásával három ellátási szinten és országos központok létrehozásával kell kialakítani. Országosan biztosítani kell a gyermek politraumás eseteket ellátó központokban a folyamatos ideg-, mellkas- és szájszészeti elérhetőséget, és egyéb konzíliumok (pl. kézsebész, szemész) rendelkezésre állását.

A gyermek sürgősségi ellátás országos hálózatának megeremtése, a kapacitások, progresszivitási szintek, területi ellátási kötelezettségek, szakmakód és szakképzés kérdéseinek más gyermekellátási szubspecialitásokhoz hasonló, a felnőttellátástól elkülönített meghatározása szükséges. A gyermek sürgősségi ellátások finanszírozási kódjainak egyedi kialakítása indokolt. Az ezzel kapcsolatos, szakmai kollégium által jóváhagyott szakmai előkészítés megtörtént.

A súlyos beteg gyermekek ellátása ma az intézményeknek komoly anyagi kockázattal jár. A finanszírozási rendszer változtatásával ezek a rizikók mérsékelhetők. A vonatkozó hbcs-súlyszámok forintértékei nem fedezik a gyermekintenzív ellátás költségeit. Ahhoz, hogy megfelelő személyi és tárgyi feltételeket tudjanak a gyermekintenzív osztályok biztosítani a betegellátáshoz, a legsürgősebb hbcs-revizíóra ezen betegcsoportban van szükség. A nem „homogenizálható” súlyos, extrém nagy költségigényű gyermekbeteg-gek esetén az egyéni elszámolás lehetőségeit elérhetővé kell tenni. Megtörtént az újszülött intenzív ellátás gépparkjának és informatikai rendszerének megújítása a teljes országos NIC-hálózatban. Hasonló országos fejlesztési

program a csecsemő- és gyermekintenzív ellátásban is elengedhetetlen.

A gyermekkori halálozási statisztikák kiemelt területét ellátó gyermek hematológia-onkológia is önálló szakágként szervezendő.

Jelenleg a nyolc egészségügyi térségből háromban nincs gyermekpszichiátriai fekvőbeteg-ellátás, melyek mihamarabbi megszervezése szükséges.

Így az északkelet-magyarországi, az észak-közép-magyarországi és a nyugat-magyarországi egészségügyi térségben gyermekpszichiátriai osztályt kell kialakítani a teljes országos lefedettség biztosítására. A meglévő intézetekben szükséges az infrastrukturális és humán erőforrás fejlesztése. El kell végezni a hbcs revízióját annak érdekében, hogy ezeket az osztályokat a minimumfeltételek szintjén veszteség nélkül lehessen működtetni. Bizonyos gyermekpszichiátriai betegségecsoportokban és ellátásokban országos központok kialakítása szükséges. Szükséges a sürgősségi esetek ellátását szolgáló high security részlegek létrehozása, valamint a kiemelt finanszírozású intenzív rehabilitáció (skizofréniás, autista, evészavaros stb. betegek számára). A Szegedi Tudományegyetem Gyermek- és Ifjúságpszichiátriai Klinikája a tantárgy egyetemi oktatása, a jó klinikai gyakorlat elterjesztése, a szakorvosképzés növelése, a továbbképzés egységesítése, valamint a tudományos kutatás fejlesztése céljából jött létre. A gyorsan emelkedő esetszám miatt egy önálló gyermek- és ifjúsági pszichoszomatikus és evészavar speciális intézményre is nagy igény van, mely magába foglalja a járóbeteg-ellátást, az akut fekvőbeteg-ellátást és a rehabilitációt egyaránt. A gyermekpszichiátria területén is a térségi koordináció rendszerszerű szervezése szükséges, melyek irányítanak a térség elsődleges, másodlagos és harmadlagos preventív szolgáltatásait, beleértve a közösségi gyermekpszichiátriát, a gyermekpszichiátriai gondozói hálózatot és a gyermekpszichiátriai aktív és rehabilitációs osztályos háttérrel is. Ez a központ működtetne egy mobil multidiszciplináris csapat (klinikai szakpszichológus, gyermek- és ifjúságpszichiáter szakorvos, gyógypedagógus, pszichoterapeuta), amely a szükséges ellátást bizonyos napokon kiviszi a kistérségekbe is. A gyermekpszichiátria területén a megyei szintű járóbeteg-ellátás teljes lefedettségének biztosítása kiemelkedő fontosságú. A mentális egészség megőrzése keretében a serdülőkkel való speciális foglalkozás újai az Országos Gyermek-egészségügyi Intézet keretrendszerében modellkísérletként elindultak. A serdülőambulancia, valamint az interaktív honlap tapasztalatainak értékelése után a szélesebb körű elterjesztésben koncepcióalkotás szükséges. A gyermek- és ifjúságaddiktológia és az ehhez kapcsolódó rehabilitáció ellátórendszerének (járóbeteg, aktív és rehabilitációs fekvőbeteg) kialakítása gyors beavatkozást igényel. Az autizmussal élő gyermekek és serdülők ellátásának komplex szervezése fokozott figyelmet igényel. Az Országos Autizmus Stratégiához

igazodva az egészségügyi ellátás feltételeit meg kell teremteni. Az Autizmus Alapítvány, a Heim Pál Kórházban működő Autizmus Kutatócsoport és más szervezetek tapasztalatai a munkához felhasználhatóak.

A Gottsegen György Országos Kardiológiai Intézet Gyermekszív Központja fekvőbeteg-kapacitást tekintve alkalmas lehet a Kárpát-medence magyar ajkú lakosságának teljes ellátására, azaz határon átnyúló központként tud működni. Ehhez elsőként a finanszírozás rendbetétele szükséges.

Kárpátalja és Erdély magyar lakosságának gyermekszívsebészeti és gyermekkardiológiai ellátásának igen alacsony színvonala, a műtétekhez történő hozzáférés jelentősen korlátozott volta miatt komoly csecsemőkori halandóság valószínűsíthető (pontos adatok a hazai ellátó számára nem hozzáférhetőek) a veleszületett szívbetegségek tekintetében. Korlátozott számban ezen betegek nyugat-európai központokban műtéthez jutnak, elsősorban Erdélyből a román társadalombiztosító jóvoltából. A nyugat-európai központokban végzett műtétek ára természetesen jelentősen meghaladja a magyarországi költségeket. A komplex műtétek hbcs alapú finanszírozása hosszú évek óta igen jelentős veszteséget termel, mert a valódi költségek 60–70%-a kerül csak elszámolásra, ugyanakkor ezen műtétek aránya évről évre növekszik (az „egyszerűbb” veleszületett szívbetegségeket katéterintervenciós terápiával kezelik). 2013-ban a hbcs kismértékben módosításra került, mely évente 50 millió Ft pluszbevételt jelent, de a komplex műtétek továbbra is alulf finanszírozottak. Figyelembe véve, hogy a külföldi betegek ellátása hbcs alapú finanszírozás alapján történik, ez gátolja a határon túli betegek ellátását is, illetve nem segíti az egészségturizmus gyermekkardiológiára és gyermek-szívsebészetre történő kiterjesztését, melyre igény lenne a régióban. Lehetséges megoldás még az egyedi, centrum által meghatározott költségelszámolás, mely a magánbeteg-ellátásnak megfelelően illeszkedik az adott betegséghez, illetve az alkalmazott terápiához.

A progresszivitás legmagasabb szintjén levő intézményeket célzott infrastrukturális beruházásokkal kell korszerűsíteni. Különösen az egyetemi gyermekklinikai tudásbázisok, közülük elsősorban a nagy uniós beruházásokból kimaradó budapesti és pécsi klinikák kapacitásainak központosítása, és így hatékonyabbá tétele szükséges. A két budapesti, országos feladatokat is ellátó, térségi gyermekközpontként is működő gyermekkórház fejlesztése is szükségessé vált. Budapesten a kapacitások eloszlása egyenetlen, a budai oldalon aránytalanul kevés gyermekellátó ágy és óra áll rendelkezésre, ezért a koncepció kialakításakor a központosítás mellett a közlekedési nehézségek miatt az arányok kiegyenlítése is fontos szempont. A létrejövő csecsemő- és gyermekközpontok és a térségi vezető (felnőtt) központok között az együttműködést

úgy kell kialakítani, hogy a szükséges ellátások (pl. idegsebészet, szájsebészet stb.) a gyermekek számára is folyamatosan biztosíthatók legyenek.

Gyermek- és családbarát ellátás

A gyermekek körében észlelhető egészség-esélyegyenlőtlenségek csökkentése kiemelt egészségpolitikai és szakmai feladat. 2011-ben készült el a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia, ennek része, hogy a mélyszegénységre, gyermekszegénységre és roma felzárkóztatásra fókuszáló program a gyermekegészségügyben is változásokhoz vezessen.

Egyes családoknak jelentős terhet jelent gyermekeik gyógyszereinek kiváltása. Ez a terápiás hatékonyságot rontja, a beteg gyermeket gondozó családok helyzetét nehezíti és demográfiai is kedvezőtlen hatású. A 3 év alatti gyermekeket nevelők és a nagycsaládok terheinek csökkentése a gyógyszerterápiák rendszerébe is beépíthető. Ez a gyermekek biztonságos gyógyszerhez jutását és a nagycsaládos életforma támogatását is biztosítja.

A szülők kényelmes és folyamatos kórházi tartózkodásának infrastrukturális hátterét a kérdéssel foglalkozó ombudsmani és civil ajánlásoknak megfelelően országosan célzott támogatással kell javítani. A kórházban fekvő betegek pedagógiai ellátását az oktatási ágazattal közösen országosan újra kell szervezni.

A gyermekgyógyászatból felnőttellátásba történő átmenet kérdése ma esetlegesen, szakmánként különböző módon biztosított. A krónikus beteg gyermekek felnőttgondozásba való átadása önálló diszciplinává kezd válni Nyugat-Európában. Különösen a tartós károsodással élő gyermekek családjai fordulnak ma is elsősorban a gyermekellátó rendszer felé. A felnőttek ellátására specializálódott intézetek ugyanis az ellátásukra nem felkészültek. Az ellátás szervezését, garantált biztosítását ki kell alakítani.

A LÁTHATATLAN GENERÁCIÓ

Egy vitairat kiegészítése

Vecsei Miklós – Tarnai Zoltán

Az invokáció latin eredetű szó, azt jelenti: megidézés, segítségkérés. Régi korok eposzainak írói így kértek segítséget művük megírásához a megidézett személyektől („*Szentséges királyné, hívom irgalmadat, adj pennámnak erőt, úgy írhaszak, mint volt*” – írja Zrínyi Miklós a Szigeti veszedelem elején). De a szó jelenthet felhívást, adott esetben könyörgést is. Mi ennek szántuk korábbi írásunkat. A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, a Professzorok Batthyány Köre és a Magyar Polgári Együtműködés Egyesület összefogásával 2015 októberében kiadott, *Az idők jelei* című vitairat szociális fejezete a szerzői szándék szerint invokáció.

Tehát felhívás, segítségkérés, ha úgy tetszik, könyörgés.

Valószínűleg sokan nem ezt várták volna. A kiadvány tizenhat fejezetének szerzőit arra kérték fel, hogy a rendszerváltás óta eltelt negyedszázad magyar valóságát vizsgálják meg a keresztény értelmiség szemszögéből, és készítsenek látéletet a saját szakterületükön kialakult helyzetről. A fejezetek mintegy hatszáz súlyos társadalmi kérdést fogalmaztak meg. A vitairat nyilvános bemutatóján a miniszterelnök kijelentette, hogy a kérdésekre adott válaszok tíz évre fogják meghatározni a polgári kormányok munkáját. A kötet szociális fejezete azonban nem pusztán kérdéseket vet fel. Nem is a szó hagyományos értelmében vett tanulmány, inkább felhívás mindazokhoz, akiknek fontos a magyar közösség ügye.

Az alábbiakban nem tervezünk mást, mint hogy *Az idők jelei* kiadványban megjelent invokációnkat kiegészítjük néhány egyszerű érveléssel, hogy azok is megértsék ezt az üzenetet, akik úgy vélik, a szociális ügyek őket nem érintik. Ezért most megpróbálunk nemcsak a szívhez és a lélekhez szólni, hanem racionális érvekre helyezzük a hangsúlyt.

Az idők jelei kiadványban közzétett írásunkat többen azért kritizálták, mert úgy vélték, túlsúlyba kerültek benne a negatív megállapítások, miközben egyértelmű és vitathatatlan eredmények is születtek. Öt év telt el a polgári kormány hivatalba lépése óta, és bár a társadalmi változásokat figyelve ez

túláságosan rövid idő, ki merjük jelenteni, hogy a szociális politikában vannak jó irányba mutató jelek, és előremutató változások történtek például a gyermekvédelemben, a családvédelemben, a családtámogatási rendszerben, az adósságkezelésben, a fogyatékkal élők ügyében. A családot középpontba állító szociálpolitikánál nem tudunk jobbat mondani, hiszen mi is azt valljuk, hogy a szociálpolitika leghatékonyabb eszköze a család. Egy jól működő, a tagjainak biztonságot nyújtó család külső segítség nélkül képes megoldást találni a legtöbb szociális kérdésre – ahogyan ezt már a Magyar Katolikus Püspöki Kar kilencvenes években kiadott, Igazságosabb és testvériesebb világot című körlevele is leírta: *„Itt sajátíthatja el a gyermek azokat az értékeket, melyek segítségével a társadalom hasznos tagjává válhat. A családnak úgy kell élnie, hogy tagjai megtanulják a fiatalokról és idősekről, a betegekről vagy hátrányos helyzetűekről, valamint a szegényekről való gondoskodást és ellátást.”*

Úgy gondoljuk, hogy az idő igazolni fogja a szociálpolitika döntéseit – de nem vállalkoznánk rá, hogy annál többet mondjunk ezekről, mint hogy az irányok jók. Jelenleg nem is lehetne, hiszen ahogy korábban is írtuk: *„A társadalmi változásokat évtizedes távlatokban szokás értékelni, az ellátási reformokról így csak hosszú idő után derülnek ki, vajon közelebb vittek-e a kitűzött célokhoz, vagy épp ellenkezőleg, távolabb sodortak tőlük. Érdemi visszajelzés, kritikus értékelés rendszerint csak a következő politikai ciklus elején készül, amikor az addig alkalmazott eszközöket lecserélik. Pedig nem biztos, hogy minden esetben az eszköz volt rossz, csak éppen nem akadt senki, aki a változásokat nyomon követte, hiteles módon mérte volna. A konszenzus alapján végzett monitorozás, a továbblépéshez szükséges tények ismerete a szociális politika talán legjobban hiányzó eleme.”* Maradjunk tehát annyiban, hogy a polgári kormány értékrendje szerinti szociálpolitikában számos jó irányba mutató intézkedés született. De annál nyomasztóbb az a terület, amelyen nincs érdemi elmozdulás, ahol nem látjuk a pozitív változás jeleit.

Szegénység és nyomorúság

Most érkezünk arra a pontra, amikor a nyomorról, a nyomorban élő emberekről kell szólnunk. Már maga a szó is problémás. A hivatalos szóhasználatban, a közbeszédben is megjelent és gyorsan teret hódított magának a mélyszegénység kifejezés, ami alatt a hétköznapi szegénységnél rosszabb helyzetbe került embereket, „a nagyon-nagyon szegényeket” érti a legtöbb ember. Mintha már a szóhasználatban sem szeretnénk tudomást venni a létezés peremére sodródott emberekről, akik nem szegények, hanem nyomorban élők.

A kettő között óriási a különbség. A nyomor nem a szegénység mélyebb változata, hanem a létezés más minősége. A szegénység leírható hiányokkal. Nincs elég pénz, nincs nyaralás, nincs új ruha, nincs ajándék. A szegénység az, amikor mindenért keményen meg kell küzdeni. Sok minden hiányzik, de megmaradnak az értékek, tiszták a célok. Nagyszüleink a hatvanas években még az egész család szükségleteit előteremtették a kertből. Disznóvágáskor csak a hús kisebb részét ették meg, nagyobb részét eladták, ahogyan a ház végi szőlőből készült bor egy része is a piacon végezte, és az árán fát vettek, vagy mondjuk szandált a gyerekeknek, ha arra volt szükség. Az természetes volt, hogy amikor elfogyott a tojás, a szomszédok kisegítették egymást. Ha a szél megrongálta valamelyik ház tetejét, azt közösen, kalákában javították meg. Mindig volt valaki, aki odafigyelt a falu szélén nyomorban élő családra. A közösség tele volt kreativitással, egyértelműek voltak a célok, és világosan megmutatkoztak az értékek. Ez a szegénység.

Ezzel szemben a nyomorúság az, amikor a hiány olyan mértéket ölt, hogy szétmarja a közösséget. Eltűnik a holnap, csak a ma számít. A pillanatnyi szükség felülír mindent, nem számít más, csak a túlélés. A mínusz 20 fok annyira fáj, hogy bármi tüzelőanyaggá válhat, elég a konyhaszekrény és a ruhanemű is, mert túl kell élni az éjszakát. A történelem tele van olyan tragikus eseményekkel, amikor a túlélésért vívott harc felemészti az összes emberi értéket. Amikor a szegénységből átbillenünk a nyomorúságba, megszűnik a cél, megszűnnek a közösségi értékek. Ennek egyik jellemző formája például az uzsora megjelenése, a kíméletlen visszaélés a másik ember kiszolgáltatottságával. Az ebben élő emberek a napi létezésükért küzdenek minden nap, és úgy, hogy nem nézik, mit hoz a holnap.

Ezt a pontot érintve sokan mondják azt, hogy ez már nem az ő ügyük. Ha túl közeli a fájdalom, ha túl sok látszódik a sebekből, ha már érezni lehet a nyomor szagát, az átlagember természetes reakciója, hogy hátralép és elfordítja a fejét. Nem az ő problémája. Pedig azzá válhat, csak még nem tudja. A nyomor kérdése mindannyiunk közös ügye lesz még a mi életünkben. Ha nem történnek gyökeres és tömegeket érintő változások, akkor egyszer csak bekövetkezik az a pillanat, amikor már nem lesz hová hátralépni, finto-rogni, félrenézni. Miért állítjuk ezt? Mert a társadalmi betegségekre is igaz Szent Pál tanítása, mely szerint: „*Ha beteg egy tag, az egész test beteg.*” A nyomorúság terjedése előbb-utóbb a magyar társadalom egészét fogja beteggé tenni, éppen úgy, ahogyan egy rozsdás szög okozta sérülésből elinduló vérmérgezés teszi. Ott is van egy olyan időszak, amikor az illető azt gondolja,

hogy nincs olyan nagy baj, még sántít egy kicsit, azután majd meggyógyul. De nem gyógyul meg magától, hanem egy idő után egyre rosszabb lesz. A rossz hír pedig az, hogy a nyomor úgy pusztít, mint a járvány. És ha a társadalom betegségeként tekintünk rá, tudnunk kell róla azt is, hogy ahol felüti a fejét, egész utcasorokon, településrészekben söpör végig.

A tüneteket sokan látják. Ez már rég nem csupán a szociális szakma magánügye. A nyomor kísérőjelei egyre több helyen érzékelhetőek az óvodákban, az iskolákban, az orvosi rendelőekben, a kis falvak üzleteiben, a rendőrkapitányságokon... Csak épp senki nem tudja, mit kellene tenni. De most van az a pillanat, amikor a folyamatot meg kell állítani, mielőtt a betegség túlnő rajtunk és gyógyíthatatlanná válik. Ehhez képest minden másodlagos. Ha kellő távolságból nézzük, úgy tűnhet, mintha a helyzet nem lenne reménytelen. Léteznek olyan területek, ahol érzékelhetőek, kimutathatóak a javulás jelei is, de az ügyet közelebről szemlélőket ez nem nyugtatja meg. Lehet ugyanis bármilyen sikeres egy-egy program, lehet bármilyen eredményes egy új ellátási forma, ha a nyomort nem sikerül megfékezni, az mindannyiunk közös jövőjét fenyegeti. A nyomor ugyanis újratermeli önmagát. A nyomorúságba érkező gyerekek a szülei sorsát öröklik és örökítik tovább. Másra esélyük sincs, hiszen mire óvodába mennek, már-már behozhatatlan a lemaradásuk az átlagos családba született kortársaikhoz képest, és miután az intézmények döntő többsége nem tud mit kezdeni a problémás gyerekekkel, lemaradásuk évről évre egyre nagyobb lesz. A felzárkózás és a kitörés esélye nélkül töltött iskolaévek után a felcseperedő nemzedék tagjaiból nem lesznek sem keresett szakemberek, sem értékteremtésre képes munkavállalók. Azt pedig dőreség lenne elvárni, hogy szüleiket segítsék vagy a gyermekeik jövőjéről gondoskodjanak.

Illúzió lenne azt gondolni, hogy ez magától meg tud változni. A szociális tárca erőfeszítései, a kora gyermekkori beavatkozások, a legkisebbek felzárkóztatását támogató programok komoly törekvések, de nem elégségesek. A kormányzat egészének tekintélyével kell fellépni a nyomor ellen, erőteljes, nagy ívű intézkedésekkel.

A számok

Immár nem hagyatkozhatunk arra, hogy a társadalmi problémák iránt érzékeny emberek majd meghallják az üzenetet. Következzen tehát a matematika: *„A kormány az EU 2020 stratégiához készített dokumentumában 1 millió 700 ezer deprivált, azaz minden emberitől megfosztott személlyel számol, amelyet 2020-ig*

20%-kal kíván csökkenteni. Ez fájdalmasan szerény, de sokatmondó vállalás. Közel másfél millió, a lét peremén tengődő ember. Ennyi nyomorúságot hordozva nem lehet sikeres az ország” – írtuk Az idők jelei kiadványban. Most gondoljuk tovább, mit jelentenek ezek a számok. Ha minden tervünket végrehajtjuk és minden törekvésünket siker koronázza, akkor 2020-ban még mindig közel másfél millió ember él majd nyomorúságos környezetben. Ezt a sorsot kapják osztályrészül az érintett családok felcseperedő és a következő években születendő gyermekei. 2050-ben ezek a gyerekek 30–40 éves felnőttek lesznek.

2050-ben a statisztikai előrejelzések szerint Magyarország lélekszáma – optimista forgatókönyv szerint – nagyságrendileg 8 millió körül alakul. A kedvezőtlen folyamatok felerősödése esetén viszont csupán 6,5 millióan leszünk. Az egyszerűség kedvéért legyünk optimisták. Ha az össznépeség számából kivonunk mintegy 1 millió tizennégy év alatti gyermeket és 2,5 millió hatvanöt év feletti idős embert, megkapjuk az aktív korú emberek számát, ami 4,5 millió körül alakul majd. A nagy kérdés az, kik alkotják az aktív generáció többségét? Kikből áll majd az akkori társadalom gerince? A válaszhoz nézzük meg, hány gyermeket nevel egy középosztálybeli család és hány gyermek születik a legszegényebb kistelepüléseken, a cigánysorokon, a nyomortelepeken élő családokban. Ugye túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a következő generációban egyre nagyobb arányban lesznek a rászoruló, kirekesztett közegben felnövekvő gyerekek. Ez még akkor is igaz, ha a folyamatot enyhíti a kormányzat erőteljes családpolitikája.

Harmincöt év múlva a keresőképes, aktív korosztály csaknem felét tehetik ki a szegénysoron vagy nyomorban felnövekedett emberek. Becsült számuk 1,5 millió és 2 millió közé tehető. Az pedig már senki számára nem lehet közömbös kérdés, hogy ez a másfél millió ember milyen szerepet tölt be a magyar társadalomban. Dolgozik és adót fizet, értéket teremt és részt vállal a közterhek viseléséből, vagy a pusztta túlélésért küzd? Vagy ahogyan sokan leegyszerűsítik a kérdést: eltartó lesz, vagy eltartott?

Mai ismereteink szerint nem tud más lenni, mint eltartott. Csakhogy abba az egész társadalom fog belerokkanni. Ennek belátása már nem a szociális érzékenység kérdése. Ez egyszerű, hideg logika.

Másfél millió ember. Sokan közülük már ma is itt élnek közöttünk, róluk beszélnek a gyermekéhezés mértékéről nyilatkozó szakemberek, a szegregált iskolákba járó diákokkal példálózó jogvédők, vagy a kiscsoport kollektív tetvetlenítésével küzdő óvónők. Sok mindenről lehetne beszélni, de a mind

közül előretolakodó kérdés már nem az unokáink, hanem a gyerekeink életére lesz közvetlen kihatással: Mit jelent az a társadalom egészére nézve, ha ők felnőttként is másokra szoruló, problémás esetek lesznek? Hány elesett embert tud majd eltartani a társadalom dolgozó, teherbíró része?

Ezekben a kérdésekben azoknak is el kell gondolkodniuk, akik a szociális kérdésekben nem érzik magukat illetékesnek.

„Új szemléletű, pragmatikus szociálpolitikára van szükség. Pontos diagnosziskora, célzott terápiára és olyanra, amely képes önmagát korrigálni. Ha nem így indulunk, rosszul fogunk segíteni. Rosszul segíteni pedig bűn. Kezdjük az elején. Kezdjük a gyermekekkel. Talán a gyermekek nyomora olyan seb társadalmunk testén, amely mindenkinek fáj. Nem kellene több, mint 25 év célzott, logikus, nagyvonalú, kitartó munka. És ez a 25 év elkezdődött” – ezzel a megállapítással zártuk Az idők jelei című kötetben megjelent írásunkat. Első hallásra talán nem is tűnik annyira veszélyesnek a helyzet, hiszen ha már látszik az irány, akkor lehet valamiféle remény is. De nézzünk csak rá a mondatok mögött rejlő valóságra! *„Ez a 25 év elkezdődött.”* Ezzel egyrészt arra utalunk, hogy most már tényleg nincs mire várni: tetszik vagy sem, lépésenképpen kerültünk, elérkezett a cselekvés ideje. Csakhogy a problémát mélyebben ismerő szakemberek már évekkal ezelőtt is azt hangoztatták, hogy a 24. órában vagyunk, majd évek múltán újra és újra elhangzott ez a figyelmeztetés. A problémát elkerülő közvélemény számára az állandósuló vészjelzés akár öngazolás is lehet, mondván, ezek a túlzottan érzékeny szociális emberek csak a pánikot keltik, évek óta kongatják a harangot, miközben nem történt egyetlen olyan katasztrófa sem, ami a nyomorban élők tarthatatlan helyzetére hívta volna fel a figyelmet.

Persze, hogyan is derülhetne ki, hogy igazuk volt-e vagy sem, amikor a nyomorban élő közösségek világából szinte már semmi nem látszik, amit nem kellően közelről nézünk. Vegyünk például egy hevesi kistélepülést, ahol nem is olyan régen a munkanélküliség a száz százalékot közelítette. Az ott élő emberekre rövid idő alatt rásütötték a bélyeget, hogy nem akarnak dolgozni, nem is keresnek maguknak munkát, pedig a szomszédos falvakban – de ha máshol nem is, a járási központban – csak akadna lehetőség. Ahhoz azonban már messziről érkezett segítőkre volt szükség, hogy észrevegyék: nem is voltak olyan buszjáratok, amelyekkel munkába járhattak volna az emberek. Az elkötelezett és tenni képes segítők válasza az volt, hogy vásároltak egy mikrobuszt. A jármű azután egy csapásra megváltoztatta a helyzetet, hiszen reggel is, este is bejárókkal, ingázókkal tömve róta a köröket, és a faluban egyik hétről a másikra többtucatnyi eljáró munkavállaló lett. Mindössze egy kisbusz kellett hozzá... És persze az,

hogy a településre elkötelezett, cselekedni képes segítők érkezzenek.

Érdekes problémát vetett fel az is, miért telik meg minden nap gyerekekkel a falu kocsmája. Mi vonzza őket az áporodott levegőjű (akkor még állott dohányfüsttel teli) helyiségbe, ahol egyébként isznak, ordítanak, részegeskednek az emberek. A válaszra a következő télig kellett várni, akkor vált nyilvánvalóvá, hogy a kocsmá az egyetlen fűtött közösségi hely a településen. Amikor ez kiderült, a program következő lépése a kocsmá bérleti jogának megvásárlása volt: az épület megmaradt fűtött közösségi térnek, csak akkortól kezdve már a gyerekek számára kialakított helyként működött tovább, játékokkal, programokkal, tanulási lehetőséggel.

Ahhoz, hogy ezeknek az embereknek az életét megismerjük, megértsük, közejük kell menni. Elmondani ugyanis nem tudják, muszáj látni. (A gondolat nem új, a két háború közötti időszak „settlement” mozgalmi tanulságos példákkal szolgáltak.) Csakhogy a társadalom többsége erre nem kíváncsi, pontosabban mondva onnan, ahonnan ők néznék, a nyomorban élőket egész egyszerűen nem lehet észrevenni. Persze feltűnik, ha a gyermekünk óvodai csoportjába bekerül egy ilyen gyerek, és a különbség azonnal szemet szúr. De a húsz kilométerrel távolabb lévő telepen növekvő gyerekekre már senki nem figyel fel. A belvárosi aluljárókban fekvő emberek látványa szembetűnő, de a fűtetlen házakban bekövetkező tragédiák híre már nem érkezik el ideig. Képletesen megfogalmazva: a jóléti erkélyről nem látszanak azok, akik legalul vannak.

Ezzel együtt a jóléti erkélyt nem átokszóként használjuk. A társadalom alappilléreinek tekintett középosztály tagjai állnak ott, akiknek megadatott, hogy távolabbról szemléljék a világot. A jóléti erkélyen megfogalmazódó kérdésekből születnek a nemzeti gondolatok, ami itt szóba kerül, arról szól a közbeszéd, az alakítja a politikát. Ami pedig innen nem észlelhető, bizonyos szempontból olyan, mintha nem is lenne. A mi feladatunk az, hogy megmutassuk a rejtőző világot, hogy a jóléti erkélyen állókat kissé közelebb vigyük. Ha ugyanis nem jönnek létre a találkozások, élmények nélküli vélemények születnek majd. Az élmény nélküli véleményt pedig előítéletnek nevezzük.

Ezen a téren még nem sikerült felnőtté válnunk. Egy baleset helyszínén a társadalom természetes reakciója a segítségnyújtás, mindenkinek fontos, hogy a sérült mielőbb kórházba jusson, és a vérző embertől akkor sem kéri számon a figyelmen kívül hagyott stopptáblát, vagy hogy miért lépett le a járdáról, még akkor sem, ha nyilvánvalónak tűnik a felelőssége. Majd a bíróság

eldönti, ki volt a hibás. Szociális kérdésekben ugyanakkor magától értetődő természetességgel válunk az esetek bíráivá.

Itt az idő

A nyomornak szerencsére létezik ellenszere. Tudjuk, mert kipróbáltuk a gyakorlatban. Működik. Igaz, nem úgy, ahogy a legtöbben elvárnák. Gyors és könnyű módszer nem létezik. Ahhoz, hogy a folyamatokat lássuk és megértsük, minden nap ott kell lennünk a nyomorban élő emberek között. És ha már mindenkit ismerünk, és sok mindent megértünk, sokszor még akkor sem egyértelmű, mi a következő lépés. Tudjuk, hogy nincsenek univerzális megoldások, az a gyakorlat, amelyik az egyik településen sikeresen működik, máshol zsákutcának bizonyul. De azt is megtapasztaltuk, hogy ha – a konkrét problémák megismerése után – diagnózisokat felállítva, szociális terápiát kidolgozva haladunk, akkor igenis van eredmény. Igaz, ebben a munkában más a siker mértékegysége.

Hosszú időnek kell eltelnie, hogy olyasmit tudjunk felmutatni, amiről a kívülállók is megértik, hogy ez valódi elmozdulás. Egy romák lakta kistelepülésen például tíz év alatt jutottunk el oda, hogy a gyerekek ma már nemcsak befejezik az általános iskolát, hanem kivétel nélkül tovább is tanulnak. Annak idején szinte törvényszerű volt, hogy harmadikban, de legkésőbb ötödikben elakadtak, gyakran kiségitő iskolába kerültek, majd onnan is kiestek. Mialatt a kortársaik máshol középiskolába jártak, ők közben maguk is szülőkké váltak. Mára ennek vége, a középiskolás korú gyerekek ténylegesen középiskolások lesznek.

Ezt tekinthetjük a felzárkózás útján megtett első lépésnek. Ezt a lépést tíz év alatt sikerült megtenni.

A társadalom sebei lassan gyógyulnak. És sokszor már az sem jelent megoldást, ha azt mondjuk, van pénz a problémák helyi megoldására. A problémák helyben történő megoldása és az önrendelkezést előtérbe helyező elv ott egész egyszerűen nem működőképes, ahol a nyomor szétmarta az értékeket, ahol a kilátástalanság felemésztette a holnapot, ahol ember embernek farkasává vált. Ha egy település pályázati forrásból díszburkolattal és szökőkúttal ékesített főteret épít, miközben a gyerekekezés mindennapos probléma, akkor az itt élő közösség nem volt képes arra, hogy nyilvánvaló érdekeit képviselje. A nyomorgó közösségek sokszor jutalékra éhes pályázatíró cégek és haszonleső vállalkozások között próbálnak – akár fel sem ismert, ki sem

mondott problémákra – megoldást találni. A pályázatban foglalt indikátorok persze akkor is teljesülnek, ha az emberek életében semmi nem változik. Minden kormányzati elkötelezettség ellenére a szaktárca által felkért szakértőknél is erősebbek a vállalkozói érdekek, és a pályázatírók elképzelései gyakran felülírják a szakmai törekvéseket.

A terápia első lépése a közösségépítés kell legyen. A második a befektetés. Befektetés a nyomorban felnövekvő generációba.

Az üzleti világ – írtuk előző tanulmányunkban – már megtalálta azt a modellt, amely az esélyteremtést finanszírozni tudja, a piacon már bebizonyosodott például az, hogy a gyerekek sportolásába érdemes befektetni, különösen, hogy az állam ezt még adókedvezményekkel is támogatja. De nem érné meg hasonló ösztönzőket találni a hátrányos helyzetű gyerekek fejlesztésére? Mi történne, ha valakik a nehéz sorsú gyerekek jövőjébe fektetnék be a pénzüket, ha kifizetődő vállalkozás lenne halmozottan hátrányos helyzetű gyerekből képzett szakembert, orvost, közigazdászt nevelni?

Az nem lehet kérdés: esélyt kell adni minden gyereknek arra, hogy kibontakoztassa képességeit, felzárkózzon, szakmát tanuljon vagy diplomát szerezzen. Ez megint csak egyszerű matematika. A munkaerőpiacra be sem jutó, egész életükben ellátottként, segélyezettként jelenlévő emberek esetében a járadékok és támogatások összege már önmagában meghaladja taníttatásuk költségeit, és akkor még nem beszéltünk arról, hogy ez a népeség gyakrabban és többet betegeskedik, nagyobb terhet jelentenek egészségügyi kiadásai.

Befektetésről azért kell beszélnünk, mert a jelenlegi rendszer nem tud mit kezdeni ezekkel a gyerekekkel. A korai fejlesztést segítő hálózat fontos, de önmagában nem elégséges, mint ahogyan az egyelőre esetlegesen működő tanodák megjelenése sem az. A gyerekek esetében legfontosabb helyszínnek tekintett iskolában már óriási a lemaradás. A pedagógus pedig sokszor csak annyit lát, hogy a problémás diáknak a hátsó padban már megint nincs házi feladata, sőt, füzeté és talán tolla sem. Az már csak ritkán derül ki, hogy otthon nincs hová leülni leckét írni, és nincs kitől segítséget kérni, hiszen a leckeírás már a szülők életéből is kimaradt. Ezek a gyerekek sokkal több időt, figyelmet, törődést igényelnek kortársaiknál, ráadásul nem is könnyű megérteni, megismerni, elfogadni őket. A megoldást a pedagógus személye jelenti. A nyomorban élő gyerekeknek elhivatott, igazi tanárookra, a szakma kiválóságaira van szükségük. Pontosan azokra, akik már évekkel ezelőtt eltűntek a telepek közelében található falusi, kisvárosi iskolákból, sokszor

szegregáltak mondott intézményekből. A befektetés első lépéseként az ő visszacsábításukat, motivációjuk megteremtését kell elérni. Ha egyértelmű anyagi ösztönzést kapna az a pedagógus, aki érettségig, szakmunkás-bizonyítványig eljuttatja a legnehezebb sorsú gyerekeket, rövid idő alatt megkezdődhetne a gyerekek felzárkózása. Ahogyan a jóléti skandináv államokban extra magas fizetéssel és vonzó juttatásokkal csábítják a sarkkörön túli néptelen vidékekre dolgozni a fiatalokat, úgy kellene vonzóvá tenni a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkozó intézményeket a pedagógusok számára. Elsősorban ezen múlik. Nem a tanterven, nem a táblán, nem az infrastrukturális fejlesztésen – hanem az emberen. Ehhez képest minden egyéb másodlagos.

Keresztény értelmiségiként elsősorban hozzánk hasonló értékeket valló emberekre gondolva láttunk neki, hogy papírra vessük mondandónkat, de az üzenet minden felelősen gondolkodó társunknak szól. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat képviselőiként tudjuk, hogy nincs több idő, és erős a hitünk abban, hogy sokan lesznek, akik ezt megértik.

KÉT IRÁNYBÓL KÖZELÍTVE

Tapasztalatok a cigánypasztorációban

Dúl Géza

„Amikor kiszálltam a kocsiból, láttam, hogy mennyire veszélyes a helyzet. Mindenre elszántak. Ijesztő volt a nyolcszáz roma férfi, és nem láttam egy asszonyt, egy gyereket, de még egy kutyát sem. Világos, hogy valamire készülnek. A rendőrsorfallal túlsó oldalán pedig a bakancsos fekete ruhás „rendcsinálók”. Pattanásig feszült a helyzet. Tőlem azt várják, hogy bátorítsam, biztassam őket az összecsapásra. Nem tudnak semmit arról, hogy én már megváltoztam. El sem tudják képzelni, hogy a köpcös roma termetemmel, a kopasz fejemmel én már a béke mellett állok. De mit tehetek egy ilyen lehetetlen helyzetben?! Uram, segíts! Ekkor átvillant az agyamon a himnusz! „Isten, áldd meg a magyart!” Én is magyar vagyok, mi is magyarok vagyunk! Megpillantom az egyik egyház pásztorát. Ő is tanácstalanul áll. Odasúgom neki: „Kezdjük el a himnuszt!” Érces hangon rázendít: „Isten, áldd meg a magyart! Jó kedvvel, bőszéggel...” Ekkor mindenki vigyázállásba vágja magát. Vele énekelnek. A túlsó oldalon is. Mit is tehetek volna mást! Mindkét tábor együtt énekel. „Hozz reá víg esztendőt...” Érzem, hogy a felgyülemlett feszültség a közös imában kezd kioldódni. Lassan-lassan az imában kiengednek az idegek. Felcsendül az utolsó sor: „Meggűnhődte már e nép a múltat s jövődöt.” No de most hogyan tovább? Elkezdem erős hangon a Miatyánkot. Mindenki velem mondja. Mindkét tábor. Mire a végére értünk, senkinek nem volt kedve verekedni. Nem kellett sokat beszélnem. Hazaindultak az emberek.”

Világszerte kb. 34 millió ember tartozik a cigány népességhez (ebből 17-18 millió Indiában).

A cigány népcsoportok roma, szinti, manús, kale, gyutan, yenich stb. neveken ismertek. Számukat Romániában 1,1–2,2 millióra, Bulgáriában, Szerbiában és Spanyolországban 750-750 ezerre, Szlovákiában 500 ezerre, Franciaországban 310 ezerre, Németországban 120 ezerre, Angliában és Olaszországban 100-100 ezerre becsülik a szakemberek.

A roma népesség magyarországi létszámát illetően a népszámlálási adatok nem nyújthatnak támpontot, mert a cigányság Mária Terézia óta

– s a náccikkal szerzett történelmi tapasztalatok alapján – mindig félt mindenféle „összeírástól”, letagadta a roma néphez való tartozását. Szakmai körökben Kertesi–Kézdi 2003-as reprezentatív felmérése nyomán 6-700 ezerre tették. Más tudományos becslés 2006-ban 800 ezerrel számol.^[1]

A cigányság a társadalomban

Hogy megértsük a cigányság jelen helyzetét, egy pillantást kell vetnünk történelmükre. A cigányság az előző évszázadokban elsősorban kézműves munkákkal foglalkozó nép volt. Ezek vándorfoglalkozások voltak. Magyarországon jobban fogadta őket a társadalom, mint Nyugat-Európában, mert az ottani, fejlettebb céhszervezet konkurenciát látott bennük.

A zenészek mellett volt köztük hangszerkészítő, vályogvető, szegkovács, fegyverkovács, üstfoltozó, arany- és rézműves, kosárfonó, üstfoltozó, edényfoltozó, késes, bádogos, lópatkoló, lókereskedő, seprűkészítő, szőnyeges, teknővájó. Kos szarvából is készítettek tárgyakat, például ivóedényt, dudát, tülköt, kolbász-hurka töltőt, fűszertartót, kupát, de alkottak lószerszámra szarukarikát, csatot kalaphoz, szűrőhöz, nadrágszíjhoz, illetve, díszes függőket, fésűket. A ma ismert cigány vezetéknevek egy része is e foglalkozásokból származik: Reszelő, Ásós, Hegedűs, Faragó, Kovács, Kanalas, Kalányos, Rézműves, Kolompár, Rostás, Fazekas, Teknős, Bogdán, Bognár stb.

A 20. század rettenetes tette a cigányholokauszt, a porrajmos. A náci mintegy félmillió cigányt irtottak ki. A 20. század második felében a Kádár-korszak gyökeres változást hozott életükben, megszűnt a kézműves foglalkozások lehetősége és az állatokkal foglalkozó vándorló, szabad élet helyett ipari bér munkára kényszerültek. Az ingázó életforma és a munkásszállások szelleme károsította hagyományosan családközpontú szemléletüket. A 90-es évek kapitalista világa szinte egy csapásra kisodorta a munka világából az iskolai végzettséggel nem rendelkező cigányságot. A korábban 85%-ban foglalkoztatott réteg igen nagy része munkanélkülivé vált, mélyszegénységbe került. A szegénység növekedése a bűnözés melegágya. S ekkor jelentek meg a cigánysággal kapcsolatban furcsa jelzések: „Lusták! Nem dolgoznak!” „Alkalmatlanok a rendes munkára!” „Förlélik az adózók pénzét!” Egyesek elkezdték emlegetni a cigánybűnözés kifejezést. Népszerűvé váltak politikai irányzatok, amelyek a cigányellenességre építették programjukat.

1 Andorka 2006.389.

Mi a feladatunk?

Mi a megoldás? Hogyan tekintünk a jelenségre? Mi a feladata az egyháznak? Mi vezet a megoldás felé: az elnéző engedékenység vagy a kemény fellépés? Mit tenne Jézus a jelenség láttán? Van-e mondanivalója a kereszténységnek? Vannak, akik szeretnék magukat fölmenteni a keresztény szelídség és türelem alól. Úgy képzelik, hogy a szeretet, a megértés a cigánysággal szemben nem célravezető.

Ne felejtjük azonban, hogy az irgalmas Jézus soha nem nézte el a bűnt, a bűnözést. Engedékenység nélkül, mindig határozottan elítélte. A házasságtörő asszony irgalmat megjelenítő történetében is világosan kimondja: „... *többé ne vétkezzél!*” (Jn 8,11) A cigányságról manapság kialakult, erősen negatív képből nagy szerepe van egyfajta hamis pozitív hozzáállás képzetének. Az irgalom félreértése hamis engedékenység a bűnnel szemben. Az a társadalom, amely bevezeti a „megélhetési bűnözés” fogalmát, s ennek címén bizonyos keretek között megengedhetőnek tart egyfajta törvényszegést, nem számíthat semmi jóra. Önmagát rombolja, meghasonlik önmagával. Felelős a kialakult helyzetért, hiszen ezzel szinte biztat a bűnözésre, mintegy bünrészesnek tekinthető. A társadalomnak erkölcsi kötelessége bűnnek nevezni a bűnt, és megvédeni tagjait a bűnözők romboló tevékenységétől.

Másrészt viszont Jézus megmenti az embert: nem hagyta magára az embert a bűnben, hanem a bűnt elítélve az emberi személy mellé állt. Segített kijönni a bűnös állapotból. „*Én sem ítéllek el. Menj, de többé ne vétkezzél!*” (Jn 8,11)

A legalattomosabb rombolás az eszmények és a bűn összekeverése. A „cigánybűnözés” személyiséget romboló kifejezés. A közbeszédben nem elfogadható. Egyesek arra hivatkozva szeretnék szalonképessé tenni, hogy a kriminalisztikából érvelnek. A nyomozók a helyszínelés alkalmával, bizonyos ismertetőjegyekből meg tudják állapítani az elkövető etnikai hovatartozását. Vagyis a roma bűnelkövetésnek megvannak az ismertetőjegyei – mondják. Azt elfogadom, hogy a kriminalisztikai szaknyelvben hasznos és jogos ez a kifejezés. A közbeszédben azonban soha! A cigánybűnözés kifejezés a közbeszédben akadályozza az emberi személy harmonikus működését. A lelkipásztor – vagy bármilyen segítő hivatást űző, akinek célja, hogy az egészséges személyi működést állítsa helyre – a közbeszédben soha nem használhat olyan kifejezést (még „magunk között” sem!), amely akadályt gördít a személy egészséges működése elé.

Minden embernek szüksége van eszményeket megjelenítő felettes énre ahhoz, hogy személyisége harmonikusan működjön, és képes legyen a társadalomba beilleszkedve harmonikus kapcsolatokat építeni. A személy identitásának kialakításában fontos építőelem a felettes én. Ennek tartalmát jelölik pl. az etnikai és vallási hovatartozást, a hivatást megnevező fogalmak. Pl. amikor kiejtem a magyar szót, büszke akarok lenni arra, hogy Szent Istvánnal, Rákóczival, Kodályval, Szent-Györgyi Alberttel, Széchenyivel, Puskással, Mindszentyvel egy csoportba sorolom magam. Katolikusként Szent Ferenc, Kolbe atya, Teréz anya, Szent II. János Pál pápa, sőt maga Krisztus jelenhet meg a szemem előtt, és velük akarom azonosítani magamat. Zavart kelt, ha nemzeti önazonosságomat, a felettes én tartalmát jelölő fogalmat összefüggésbe hozzák egy szégyenletes eseménnyel. „Magyarok, ne lopjatok!” – írták ki az osztrák határ közeli boltokban. Ezt jogosan kikérem magamnak, mert nem „a magyar” lopott, hanem egy nemzeti eszményhez méltatlan személy. Jogosan háborodok fel akkor is, ha „katolikus pedofilát” emlegetnek, mert egy méltatlan eseményt, egy bűnt összefüggésbe hoznak az én eszményvilágomat megjelenítő fogalommal. Mindez zavar, fölháborít, és éppen hogy akadályoz abban, hogy személyiségem az egészséges önazonosság felé haladjon, s gátol a kiegyensúlyozott együttműködő emberi kapcsolatokban. Ezért egy lelkipásztor, vagy bármilyen segítő foglalkozásban tevékenykedő soha nem használhatja a cigánybűnözés kifejezést, hiszen az önazonosság zavarát éppen elhárítani hivatott. A minden embert megillető tisztelettel tegyük lehetővé a roma embereknek is, hogy nemzeti hovatartozásukra büszkék lehessenek és teljes értékű embereknek érezzék magukat. Ha ezt megvonjuk tőlük, mi magunk akadályozzuk, hogy beilleszkedjenek a társadalomba.

Vannak nagyszerű cigány emberek, akikre büszke lehet minden roma. Pl. Juscelino Kubitschek brazil elnök, Charlie Chaplin, a híres filmszínész, Pege Aladár, Rác Aladár, Pablo Casals, a híres csellóművész, Manuel de Falla spanyol zeneszerző, Elvis Presley, Cziffra György. Teréz anya, illetve Boldog Ceferino Gimenez Malla, az első oltárra emelt cigány ember az istenszeretben túntek ki. A magyar történelemben beírták nevüket a Rákóczi-féle szabadságharc szereplői, majd a 48–49-es események hősei (Sárközi Ferenc, „Kossuth hadnagya”, Kálózdí János Dembinszky hadtestéből stb.), továbbá az 56-os forradalom résztvevői (Szabó Ilonka, „Kócos”, Sztojka László, „Citrom”, Dilinkó Gábor, „Biszu”). Sorolhatnánk a nagy primásokat az elmúlt 2-300 évben (Cinka Panna, Dankó Pista, Bihar János stb.), vagy korunk íróit, költőit (Rostás Farkas György, Choli

Daróczi József, Lakatos Menyhért, Bari Károly, köztük József Attila- és Kossuth-díjasok), a Kossuth-díjas festőket (Péli Tamás, Szentandrassy István stb.). 1990 márciusában Marosvásárhelyen a magyarellenes pogrom idején „Ne féljete magyarok, megjöttek a cigányok!” kiáltással keltek a magyarok védelmére.

Az adatok tükrében

A vizsgálatok egyetértenek abban, hogy a cigány etnikumhoz tartozók az átlagnépességnél hátrányosabb helyzetben vannak. Hátrányuk folyamatosan növekszik. Ennek egyik fő oka, hogy a romák közül az átlagosnál sokkal kevesebben rendelkeznek kereső foglalkozással, s a 90-es évektől közülük veszítették el legtöbben munkahelyüket. 2003-ban roma férfiak mindössze 28%-ának, a nők 15-16%-ának volt munkahelye.^[1]

Míg a nem roma lakosság körében 1994-ben az érettségizettek vagy diplomások aránya 46%, a romák körében 20%. (Bár ez az arány jobb, mint néhány évvel korábban.) Foglalkoztatottságuk terén jellemző a szellemi tevékenységet folytatók és a szakképzett munkavállalók alacsony száma: az aktív keresőknek csak 18%-a dolgozik szellemi munkakörben közülük, míg a lakosság többi részének 37%-a. A roma háztartások 90 százaléka nem jut vezetőkes gázhoz, 40–50%-uk közutakra jár vízzért.

Gyógypedagógiai intézetbe kerülő gyermekeik aránya 4–5-szöröse a nem cigány népességnek. A Babusik Ferenc pszichológus vezetésével Borsodban készült felmérés szerint a romák csaknem nyolc százaléka a stresszből és a kilátástalan életviszonyokból eredő lelki betegségekben szenved.

1993 és 2003 között a cigány lakosság szegregációja, gettósodása gyorsan növekedett, jelenlétük az aprófalvakban koncentrálódik. Borsodban és Baramya megyében egyre nagyobb számban jönnek létre cigány többségű aprófalvak. A magas gyermekszám is meghatározza, hogy az egy főre eső jövedelem jóval elmarad az országos átlagtól.^[2]

Egészségi állapotuk igen rossz. A betegségek előfordulási aránya általában 2-3-szoros náluk, s van, amelyben több mint tízszeres. A nem cigányok – az életkori struktúra alapján – másfélszer olyan hosszú életre számíthatnak, mint a cigányok.

1 Andorka 2006. i.m. 390

2 Részletes kutatási eredmények lásd. romapage.hu weboldalon

A borsodi felmérés szerint a hiányos táplálkozás és az egészségtelen lakó-környezet egyik következménye, hogy a romák esetében kiugróan magas a tbc-sek száma: több mint tízszerese a megyei átlagnak.

A munkanélküliség magas mutatója összefüggésben van az iskolázottság, a képzettség alacsony szintjével. Ugyanakkor éppen a szegénység miatt is nem tudnak magasabb iskolához jutni. Jövedelmük elégtelen, hogy képezgessék magukat. Ez az ördögi kör folyamatosan újratermeli a szegénységet, a rossz lakásviszonyokat és egészségi mutatókat.

Az utóbbi években az oktatás egyszerre mutat kedvező és káros tendenciákat. Igen magas a 8 osztályt el nem végzők aránya (30,2%), s a csupán nyolc osztályt elvégzettek aránya 36,4%. Jó, hogy az egyre fiatalabb korosztályokban az iskolázottság egyre emelkedő arányt mutat.

Kedvező változás, hogy a fiatalabb korosztályok körében kevesebb mint ötödére csökkent a 8 általánost el nem végzők száma, de még most is 15%-ot tesz ki. A fiatalabb korosztályok növekvő számban végzik el az általános iskolát. Az érettségizők aránya harminc év alatt megtízszereződött, de jelenleg is csak 11,4%. (A többségi lakosság körében az érettségizettek aránya 38,2%.) A szakmunkások mutatószáma csaknem négyszeresére emelkedett. Bár növekszik az érettségizők száma, lemaradásuk mégis egyre nagyobb (tíz év alatt 27%-kal nőtt), mert az összlakosság körében még gyorsabban növekszik ez a szám. Sajnálatos tendencia az utóbbi időben, hogy a szegregált iskolák száma, és a gyógypedagógiásnak nyilvánított homogén cigány osztályok száma növekszik.^[1] A legrosszabb iskolázottsági adatok a gettósodott településeken vannak. A főiskolai, egyetemi végzettség mutatószáma az európai átlaghoz képest kiugróan magas, de így is 2% alatt marad (7-8% volna az összlakossági részaránynak megfelelő).

A cigánypasztoráció bibliai, teológiai alapja

A cigánypasztoráció a krisztusi küldetésparancs teljesítéséből természetesen fakad: „*Menjetek el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek.*” (Mt 16,15) Krisztus „minden néphez” küldi tanítványait (Mk 16,15). Egy nép sincs, amelyhez ne küldte volna őket.

Az Egyház az egész emberi nem egységének szentsége, jele és eszköze (LG 1). Ha az Egyház Európa közepén lemondana egy nép evangelizálásáról

1 Kopp Mária: Magyar lelkiállapot, 2008. 419-420. old. Szabóné dr. Kármán Judit kutatása

(amellyel évszázadokon át együtt élt!), saját lényegét, katolicitását, egyetemes küldetését adná föl. A cigánypasztoráció nem néhány lelkes ember hobbiája, hanem a katolicitás feltétele és következménye.

A cigánypasztoráció céljaként a 2005-ben megjelent, Irányelvek a cigánypasztorációban című vatikáni dokumentum (ezentúl: Irányelvek) nem kevesebbet jelöl meg, mint a „cigányok és nem cigányok közötti teljes közösség” elérését.^[1]

A cigányság egy önálló nép sajátos adottságokkal, történelemmel. Csak a sajátos jegyek figyelembevételével vihetjük körükbe az evangéliumot. Ha alázattal ajándékozunk számukra a krisztusi üzenetet, és készek vagyunk befogadni az ajándékokat, amelyeket a romákkal való találkozásban az ő kultúrájukból kapunk, mi magunk is gazdagodunk.

A cigány nép kultúrájának sajátosságai, értékei

Az elmúlt évszázadokban az európai társadalmakban kirajzolódott egy negatív kép a cigányságról: a cigányok piszkosak, lopnak, nem dolgoznak stb. Adataink vannak arról, hogy a bűnelkövetők között, a börtönökben magas a romák aránya. Semmivel sem igazolható azonban a bűnözési hajlam etnikai alapú legendája (ez egyfajta fajelmélet volna). A szegénység és a periférikus társadalmi helyzet mindig táptalaja a bűnözésnek. Egy társadalomnak erkölcsi kötelessége megvédeni tagjait a bűnelkövetőkkel szemben. Nem tagadva a negatív jelenségeket, igaztalan egy nép minden tagját egy kép alapján megítélni. Az erőteljesen hangsúlyozott negatívumok nem engedik meglátni az értékeket.

Milyenek valójában a cigányok? Hogyan látják ők magukat? Milyen értékeket láthatunk bennük? A cigányság nem egységes nép. Nyelvük több változata más-más népek nyelvével kölcsönhatásban más-más módon formálódott Európán-szerre, ma már 150-nél több dialektus ismert.

» A cigány közösségek mindegyike az őket körülvevő, többnyire ellenségesnek tekintett gádzsó (nem cigány) világgal szemben határozza meg önmagát. Az elszenvedett sérelmek alapján szinte mindegyik csoportban kialakult a kirekesztettség érzése, valamint a tudat, hogy túlélési stratégiájukban csak magukra számíthatnak.^[2] Ennek alapján sokszor indokoltnak érzik a rejtett vagy nyílt „visszavágást”.

1 Irányelvek a cigánypasztorációban 6.

2 Irányelvek 13.

- » A vatikáni Irányelvek a cigányság jellemzőjeként említi a vándorlást, a bolygó életre, a mobilitásra való hajlamot. A cigányság vándorlását a szakemberek kóborlásnak nevezik: a megélhetéshez szükséges munka követelte meg a helyváltoztatást (a kovácsok, a kereskedők a termékeiknek kerestek piacot).
- » A cigány csoportok jellemzője, hogy életük középpontjában a család áll. Cigánynak lenni azt jelenti, hogy belenőnek a családba, amelyet közösségi lelkiismeret, kollektív tudat irányít, mely együtt neveli a gyerekeket. A hagyományos cigány család házastársi hűséget követel. A nők botlását szigorúan megtorolja, a férfakkal szemben elnézőbb. Tiszteletben tartják a család öregjeit, akiknek bölcsessége, élettapasztalata irányítja életüket.^[1]
- » Szolidaritás jellemzi őket a nagycsalád, a törzs, a népcsoport és annak minden tagja iránt. Jellemző a szabadság utáni vágy.
- » A cigány identitás jellemzője a mély vallásos érzés. A hit számukra az oltalmazó Mindenhatóval fenntartott erős érzelmi kapcsolat, főleg amikor nehéz helyzetbe kerültek. Ez az Isten-kapcsolat kérdésfölvetés nélkül beépül a környezet hitvilágába, legyen az katolikus, protestáns, ortodox vagy muzulmán.^[2]
- » Mivel az Egyház alapvetően közösségi, figyelembe kell vennünk, hogy a cigány ember sajátos közösségi tapasztalatból érkezik. A vándorló cigány emberben egy semmihez sem hasonlítható közösségi összetartozás tapasztalata élt.^[3] Megvédték egymást, feltétlenül számíthattak egymásra. A közösségen belül a tulajdonnak is más szerkezete volt. Nem volt közöttük a szó szoros értelmében vett magántulajdon. A hagyományos cigánytársadalom tagja a legegyszerűbb személyi tulajdonnal rendelkezett csak, a ruha, ami rajta volt, vagy a közvetlen személyes használati tárgyak voltak az övéi. Ha azonban egy cigány asszony letette a rajta lévő ékszert, a család, a kumpánia másik tagja minden további nélkül fölvehette. A termelési eszközök egyfajta közös tulajdonban voltak (pl. a kohó, a ló, a szekér). A romák ezért különlegesen érzékenyek mindenféle közösségi tapasztalatra. A közösségi élményt kínáló kiségyházaknak, szektáknak nagy hatása van a cigány emberekre, mert erre az érzékenységre épít a közösség ígéretével.

1 Irányelvek 14.

2 Irányelvek 15.

3 Szegő L.: A hagyományos cigányközösség belső szerkezete, 87. old.

- » A cigányok jellemzője a gazdag érzeleml világ. Kultúrájuk emocionális. Sok fantázia, intuíció jellemzi. Érzékenyek a személyességre. Színes történetekkel, mesékkal, énekekkel, táncokkal fejezik ki belső világukat. Rendkívüli tehetségük van a zenéhez, énekhez, tánchoz. A cigány kultúrából érkező képzőművészek munkáit élénk, erős színek jellemzik. Az ünneplésnek központi szerepe van a romák életében.
- » Nyelvüket tekintve Magyarországon két dialektust beszélnek: vagy a kárpáti nyelvet (kevesen a romungró cigányok közül 86%) vagy az oláh cigányok a lovári valamelyik változatát (7,8%). Nem roma a beás nyelv (4%), (ó-román), a romungró cigányok többségének anyanyelve a magyar. Az oláh cigányok csoportjai foglalkozás szerint elkülönülnek egymástól, többnyire a lovári nyelv más-más változatát beszélik. A lovári nyelvet 1971-ben és 1981-ben a cigányok Berlieni és Göttingeni világtalálkozásán választották ki, mint a cigányság leendő irodalmi nyelvét.

A cigányság és az Egyház

A kereszténység Indiából jövet, valószínűleg az örmény, ill. bizánci egyházzal való tartósabb találkozás alatt hatott rájuk valamikor az első évezred utolsó évszázadaiban. Európába a 15. század első évtizedeiben érkeztek az első csoportok (1417-ben, de már a 14. század végéről is vannak feljegyzések). A területi elvre épülő Egyház pasztorációjának hatóköréből minduntalan kicsúsztak a vándorló cigány csoportok. A 15. és 16. században az átalakuló európai társadalmak kivetették azokat, akik nem asszimilálódtak. Idegeneknek tartották őket, és mint a rend felforgatóit látták őket. Ilyen közegben hívták össze a tridenti zsinatot (1545–1563). Mind a katolikus, mind a protestáns egyházban élt a gyanú, hogy a cigányok netán eretnekek. A cigányok pedig szívósan próbálták megőrizni identitásukat és autonómiájukat, ezért „veszélyes” elemeknek tűntek. Pápai bullákra¹ hivatkozik például a római inkvizíció a cigányokkal szembeni fellépésben.

A cigányok befogadása, az evangéliumi üzenet közvetítésének szándéka azonban egyetlen korban sem hiányzott az Egyházból, bár sok esetről tudunk, amikor egyháziakon is eluralkodott a kirekesztő, cigányellenes magatartás. Az Egyház igazi arcát azonban minden korban a szentek jelenítették meg. A 16. és a 17. századi lelkiségek a szegények felé fordultak. Néri Szent Fülöp, kicsit később Kalazanci Szent József korában bíborosi védnökség

1 III. Pál: „Licet ab initio”, 1542, valamint V. Sixtus: „Immensa aeterni”, 1588

alatt jön létre a cigányokkal foglalkozó kongregáció a Madonna del Monti kerületben (ez volt a vándorló cigányok számára kijelölt hely). Később 1680-ban Palermóban templomot kaptak Santa Maria in Egitto (az Egyiptomba menekülő Szűz) elnevezéssel.^[1] Spanyol jezsuiták a 16–17. században (pl. Pedro León és Pedro Catalayud) sokat tettek a cigányok helyzetének javításáért. Sevillában (1849) egyesület alakul, Boldog Pedro Poveda atya (1874–1936) pedig Granadában tett sokat a cigányokért. Skóciában John Baird lelképásztor (1830) letelepedésükért és a gyerekek iskoláztatásáért harcolt. Franciaországban Toulonban Lucie Peter iskolát működtetett cigány gyerekek számára. Érdemes még megemlíteni három magyar nevet: Kaprinnai István jezsuitát (1714–1785) Kassán, Hám János szatmári püspököt (1781–1857), aki ferencesek segítségével iskolát működtetett cigány gyerekeknek, valamint Érsekújváron Farkas Ferdinánd plébánost, aki 1851-ben megakadályozta kitelepítésüket, iskolát hozott létre, és állást keresett a végzetteknek.^[2]

A cigánypasztoráció a 20. században

A második vatikáni zsinatot megelőzően Európában új kezdeményezések születtek a cigánypasztorációban. Fő jellemzőjük, hogy a lelképásztor életközösséget vállalt a romákkal, és sok esetben együtt vándorolt a cigányokkal. Első lépésként 1945-ben, a jezsuiták vezetésével Hollandiában a lakókocsikkal vándorlók támogatására közösség született. Franciaországban Fleury atyát követve André Barthelemy^[3] katolikus pap – püspökének engedélyével – csatlakozott a cigánykaravánokhoz. (A világ cigányai egyszerűen Yoska néven ismerték. Látogatta a magyar, szerb és román cigányokat is.) 1975-ben megalapította a CCIT-t^[4], mely Európa-szerte évenként más-más országban tartja rangos nemzetközi konferenciáját (2007-ben Magyarországon).

Olaszországban már a 30-as években megkezdte munkáját Don Dino Torreggiani a szintik és romák közt, majd megalapítja az OASNI-t (Opera Assistenza Spirituale Nomadi in Italia). (Boldoggá avatása elkezdődött.) A 70-es években a milánói egyházmegyében Mario Riboldi kap feladatot szintik és romák lelki gondozására.

1 Várnagy E.: Cigányok és a Katolikus Egyház, előadás a cigánypasztorációs konferencián, 2004. november

2 Székely János: Cigány népismeret. Kiadja a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2013. 45-46 old.

3 Magyarul is megjelent könyve: Cigányország útjain. Többször járt Magyarországon.

4 Comitè Catholique International pour les Tsiganes = Nemzetközi Katolikus Egyesület a Cigányokért

A második vatikáni zsinat új lendülettel fordul valamennyi népcsoport-hoz. „*Az egyház nem kötődik kizárólagosan egyik fajhoz vagy nemzethez sem.*”¹¹ Ez a cigánypasztorációs kezdeményezéseknek is új lendületet adott. A pápa személyesen fordult a cigánysághoz. Gyakran bibliai párhuzamot vont a vándorló cigányság és Isten zarándokló népének biblikus képe közé. 1965. szeptember 26-án VI. Pál pápa a zsinati atyák kíséretében részt vett egy nagyszabású cigány zarándoklaton. Itt hangzott el máig híres mondata: „*Ti nem az Egyház peremét képviselitek most, hanem éppen a központját alkotjátok, az Egyház szívében vagytok.*”¹² Az Egyház a legmagasabb fórumon a testvéri befogadás hangján szólalt meg.

1965-ben a „Christus Dominus” kezdetű zsinati dekrétum felhívja a püspökök figyelmét azokra a hívekre, akik életkörülményeik miatt nem kapcsolódhatnak be megszokott módon a plébániák életébe.¹³ Ebben a szemléletben született meg 1983-ban a CIC. A 383. és a 771. kánonok a püspökök és plébánosok gondoskodását kiterjesztik azokra is, „akik életkörülményeik miatt átlagos és rendes lelkipásztori gondozásban nem részesülnek eléggé”.

Már VI. Pál pápa 1970-től intézkedéseket hozott a cigánypasztoráció erősítésére. 1988-ban II. János Pál pápa létrehozta a Vándorlók és Utazók Lelkigondozásának Pápai Tanácsát, és rábízta a cigányság evangelizálását is. A cigányság az Egyház szívében érezte magát, amikor 1997. május 4-én, II. János Pál boldoggá avatta Ceferino Giménez Malla¹⁴ spanyol cigány lókereskedőt, aki szentségi házasságban élt, kitűnt a felebaráti szeretetben, s az üzleti életben is az embertárs tisztelete és szeretete vezette. 1936-ban, a spanyol polgárháborúban életét áldozta hitéért egy katolikus pap védelmében, rózsafüzérrel a kezében halt meg.

A zsinat nyomdokait követve a Vándorlók és Utazók Lelkigondozásának Pápai Tanácsa 2005. december 8-án kiadta az Irányelvek a cigánypasztorációban című dokumentumát, amely mérföldkő ebben a témában. A mű az évtizedes tapasztalatokat összegzi. Megfogalmazza, hogy mi a teendője a befogadó Egyháznak, és hogy mire hívja az Egyház a cigányságot.

Manapság 15 országból világszerte mintegy 170, valamely cigány csoportból érkezett papi, szerzetesi hivatást tartanak számon (9-et Magyarországon).

1 Gaudium et spes 58.

2 Ld. VI. Pál pápa pomeziai beszéde 1965. szeptember 27-én

3 CD 18.

4 Kís füzetben megjelent magyar nyelvű életrajza. Josef Cascales: Boldog el Pelé – A boldoggá avatott cigány vértanú. Budapest, MÁK, 1997.

2007-ben a Pápai Tanács konferenciára hívta a roma hivatásokat, papokat, szerzeteseket. Az öt kontinensről érkezett résztvevők fogalmazták meg a záró dokumentumot is. Tanúi lehettünk a történelmi eseménynek, hogy népükért való felelősséggel helyet kaptak az egyházban.

A cigánypasztoráció magyarországi története igazolja, hogy az Egyház más-képp működik, mint a társadalom többi része. Az állam vezetése fölméri az adott társadalmi problémát, dönt, anyagi eszközöket csoportosít, és ezzel többnyire megoldottnak véli a kérdést. Az Egyház a „legfelsőbb vezetés”, Isten Lelkének indítására alulról jövő kezdeményezéseket támaszt, és így alkotja maradandó műveit (lásd szerzetesrendek). 1943-ban Sólya Miklóst püspöke Hodászra, egy nyírségi kis faluba helyezte. A lelkipásztor naponta kijárt a cigánytelepre, az árokparton találkozott a gyerekekkel, majd a családokat látogatta. Hamarosan megtanulta a nyelvet (a lovári egyik dialektusát), zárandoklatokat szervezett, megalakult a cigány egyházközség. Megépült a cigány közösség temploma, s azóta idősök otthona, óvoda, közösségi ház működik az egykor viskóból és földbe vájt kunyhókból álló cigánytelepen. Sólya Miklós híres válasza az őt kérdezőnek: *„Ha van irgalmas szíved, akkor fogod tudni, hogy mit kell csinálni, ha nincs, akkor hiába adok akármi tanácsot.”* A cigánypasztorációt illetően a magyar Egyház az ébredés idejét éli. Mind többen fölismerik ennek szükségességét. 1989 óta mintegy száz ilyen kezdeményezést tartunk számon.

A Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat a Püspöki Kar támogatásával 2003-ban fordította le a teljes Újszövetségi Szentírást lovári nyelvre. Az MKPK 2003. őszi konferenciáján felállította Migrációs Irodáját, és ez évben a Pápai Tanács Budapesten (először a Vatikánon kívül) rendezte világkonferenciáját.

2006-ban, dr. Beer Miklós váci püspök Gyömrőn megalapította a Ceferino Házat, az egyházmegye romapasztorációs irodáját. 2014-ben létrejött a Boldog Ceferino Intézet munkatársak képzésére, a romapasztoráció koordinálására.

A cigánypasztoráció által felvetett kérdések

Vannak a lelkipásztorok között, akiknek a Szentlélek különleges karizmát adott (pl. Sólya Miklós, vagy külföldön André Barthelemy). Az ő dolguk az úttörés volt, hogy akár a plébániai lelkipásztorkodástól eltávolodva is, néha a cigánykaravánokat kísérik, közöttük lakjanak. Ebből születtek a cigányok között lakó ún. „híd közösségek”. Világiak, szerzetesek, papok hivatásuk-

nak érzik, hogy ily módon is elvigyék számukra az Evangéliumot. Ez nem mindenki útja. A legtöbb papnak gondoskodnia kell a plébánia híveiről, és az Egyházhhoz más módon kapcsolódó cigány hívek felé is küldetése van.

Fontos kiindulási pont, hogy a lelkipásztor ismerje a cigányság sajátosságait, de a pasztoráció alapja mindig az emberi kapcsolat, a baráti mellállás: a lelkipásztor fő eszköze az irgalmas szeretet! A cigányság másfajta mentalitása, vándorló életmódban formálódott világszemlélete eltérő a letelepedett kultúrákban született gondolkodásmódtól. Ennek nyomai ma is fellelhetőek, hiszen a roma családok néhány nemzedékkel ezelőtt még az utakat rótták. A lelkipásztor napról napra meg kell járnia az „utat”, hogy áthidalja a különbözőséget az egymás számára sokszor nehezen érthető szemléletek között. Újra és újra át kell mennie a „másik partra”, hogy megértse a másfajta logikát.^[1]

Másrészt gyógyítani kell a sérüléseket, amelyek a cigány ember szegénységéből, perifériális társadalmi helyzetéből, valamint abból fakadnak, hogy alacsonyabb iskolai végzettsége okán újra és újra feltételezi és tapasztalja azt, hogy a többségi társadalom leértékeli őt. Sokszor ezen bukhatnak el az integrációs kísérletek. Amíg ezt a törésvonalat, szakadékot nem tudjuk áthidalni, megoldhatatlannak látszik a „cigány kérdés”.

Ezért van esélye a hívő embernek, mert mindezek kezelésére a kinyilatkoztatás emberképe nagyszerű gyógyszer. Minden embernek társadalmi helyzetétől, etnikai hovatartozásától függetlenül végtelen értékű emberi méltósága van, hiszen az Isten képére és hasonlatosságára teremtett.^[2] Ez a szilárd bibliai alapja a cigánypasztoráció szerteágazó munkájának. Minden vallási képzés, oktatás, munkahelyteremtés, egészségügyi vagy lakhatási erőfeszítés azt az egyetlen célt szolgálja, hogy a roma ember magára vonatkozóan újra és újra érvényesnek érezze ezt az alapigazságot: „Isten-képiséged alapján egyenlő méltóságod van!” Fontos, hogy erről újra és újra megbizonyosodjon. Ha bármekkora anyagi ráfordítás, bármilyen jó szándék nem ezt az üzenetet hordozza, a szakadékot csak még jobban elmélyíti, az ellenkező hatást éri el.

A cigánypasztoráció két frontja

A cigánypasztorációban a lelkipásztor kétfelé kell figyelnie. Kapcsolatot építeni a cigánysággal, pótolni hiányosságait, és egyidejűleg kezelni a többségi társadalom előítéleteit, sokszor elutasítását. A templomba járó híveket

1 Irányelvek 35–37.

2 Ter. 1,26

föl kell készíteni, nehogy az előítéletek akadályozzák a cigány testvérek befogadásában. A cigány emberek lelkek, akik Istent keresik. Isten előtt mindnyájan boldogságra, szeretetre éhező személyek vagyunk, akik csak tőle kaphatjuk meg, amit keresünk. Az egyházközségnek befogadóvá kell válnia. Sokszor a befogadás első lépése a megbocsátás.

A lelkipásztornak mindig tudatában kell lennie annak, hogy a cigányok és nem cigányok közötti kapcsolat a beteg. Nem egyszerűen csak a cigányok felzárkóztatása a feladata, hanem a „beteg kapcsolat” mindkét irányú gyógyítása. Kezelnie kell az újra és újra föl-föllángoló előítéleteket, az ellenséges érzelmeket, de a sokszor valós sérelmeket is, amelyek a cigány emberek (valós vagy vélt) sebzettségéből, sokszor bántó magatartásából származnak a nem cigányokban és viszont. A helyzet egyoldalú kezelése elmélyítheti az ellentéteket. Megújult kapcsolat csak a mindkét oldalú, újra és újra megtörténő megbocsátásból, kiengesztelődésből születhet. Alkalmaznunk kell Ferenc pápa lelkipásztori elvét, hogy Isten soha nem fárad bele a megbocsátásba, csak mi ne fáradjunk bele a bocsánatkérésbe!

A cigánypasztoráció megközelítése is kettős

Egyrészt a cigányság nehéz szociális helyzete, súlyos mindennapi megélhetési gondjai annyira lekötik a cigány emberek minden figyelmét, erejét, hogy az Egyház örök életről szóló üzenete sokszor nem éri el őket. „Éhes hassal nem lehet zsoltárt énekelni!” A másik fő probléma, hogy a cigány ember távol tartja magát az Egyháztól, mert saját kultúráját, önazonosságát, tulajdonképpen emberi méltóságát félti. Ha közelíteni akarunk a cigányokhoz, nem tehetjük meg, hogy ne kezeljük mindkét problémát.

Két irányba tévedhet el a lelkipásztor, aki a cigányság felé fordul. Az egyik tévedés, ha ugyan elkezdődik a szociális segítség, az iskolai felzárkóztatás, de ebben le is ragad az akció. Ehhez hasonló csapda, ha valaki valamiféle „enyhített, alkalmazott evangéliumot” kínál a cigányságnak. Az emberi segítségnyújtásban megrekedt cselekvés a cigány embereket az örökös „segélyezett” szerepébe degradálja, ezzel az emberi méltóságot sérti, mert pusztán az e világi egzisztenciát akarja megteremteni. (Bár persze erre is szükség van.) Mi éppen úgy tartozunk a romáknak is a teljes evangéliumi jó hírrel, az Egyház teljes életével, mint bármilyen más néphez tartozó emberek. Joguk van hallani, befogadni Isten Igéjét, az Egyház teljes jogú tagjává, nagykorú kereszténnyé válni.

A kérdés tehát: akarunk-e az Egyházat szerető és hitükben öntudatos cigány embereket, papokat, szerzeteseket és világiakat, akik felelősséget éreznek cigány testvéreikért is, és maguk végzik majd a cigánypasztorációt? Ha igen a válasz, nem elégedhetünk meg csupán az anyagi, kulturális és társadalmi felzárkóztató akciókkal. Az Evangélium, a vatikáni dokumentum szavaival is: „cigányok és nem cigányok közötti teljes közösség”-re hív.^[1]

Egy másik csapdába vezet az a lelkipásztori magatartás, amely csak lelki táplálékkal közeledik hozzájuk, de nem nyújt emberi segítséget. Lehet, hogy ideig-óráig sikerül föllelkesíteni közülük azokat, akik az Isten Igéjének befogadásáért hősi erőfeszítésre vállalkoznak. Hosszú távon azonban a többséget fölemésztik a megélhetési gondok. Ez a lelkipásztori magatartás azon kevesek számára nyit utat, akik képesek erre a hősi erőfeszítésre. Szükség van az emberi segítségnyújtásra is, a megélhetés, a kulturális felzárkózás területén, hogy az identitásukban megerősödött, a többségiekkel egyenrangú hívó cigány testvérek egy befogadó Egyházban élhessenek.

Első lépés: emberi segítségnyújtás

„Az Egyház nem tudja és nem akarja átvállalni az állam felelősségét a cigányság mindennapi megélhetésének és társadalomba illeszkedésének súlyos gondjában” – jelenti ki az Irányelvek, de mindjárt hozzá is fűzi, *„az Egyház maga is részt akar vállalni benne”*.^[2] Az ember éhesen nem képes foglalkozni az evangélium igazságai-val. Jézus is enni adott azoknak, akiket az éhség meggátolt abban, hogy az Isten szavát befogadják (Mt 14,16).

Ezt a törvényszerűséget tárja elénk Abraham Maslow amerikai pszichológus. Elmélete az emberi szükségleteket öt, hierarchikusan egymásra épülő kategóriába sorolta (a szükséglet-hierarchia, más néven Maslow-piramis): 1. fiziológiai szükségletek (éhség, szomorúság, alvásigény), 2. biztonsági szükségletek, 3. szeretet- és a közösséghez tartozás igénye, 4. tisztelet, elismerés iránti igény, 5. tudás és megértés iránti vágy.

A komplexebb pszichológiai motivációk csak akkor válnak fontossá – mondja Maslow –, ha az alapvető szükségletek legalább részben kielégülést nyertek. Vannak, akik vitatják egyes megállapításait. Kétségtelen, hogy az ember döntéseit nem kizárólagosan a szükséglet-hierarchia határozza meg, hiszen akkor a vértanúság sem volna lehetséges, az ember pedig erkölcsi

1 Irányelvek 6.

2 Irányelvek 55.

lény. Maslow elmélete rámutat a szükségletek jelentkezésének egyfajta sorrendjére, bár nem ez az emberi cselekvés egyetlen meghatározó elve.

Míndez azért fontos, mert amikor a lelkipásztor az evangélium jó hírével akar közeledni a cigánysághoz, nem hagyhatja figyelmen kívül az emberi élet legelemibb feltételeinek hiányát. A cigánypasztoráció egyik fontos közelítésmódja az emberi segítségnyújtás, amely az alapvető életfeltételek megteremtését, valamint az emberi fejlődés elősegítését célozza meg.

Az egzisztenciális életfeltételek biztosításának legközvetlenebb módja a segélyek nyújtása (élelmiszer, ruha, pénz). A legsürgetőbb esetekben szükséges a segélyezés, de hosszú távon azzal a veszéllyel jár, hogy a segélyezettet megalázó, az emberi méltóságot sértő, függő helyzetbe szorítja. A tapasztalat azt mutatja, hogy jó, ha más szervezet kezeli a segélyek eljuttatását és más személyek végzik az evangélium hirdetését. A segélyek osztása sok ellentétet, versengést kelthet. Emberhez méltóbbak azok a célkitűzések, amelyek munkához akarják juttatni a cigány embereket, és így teremtenek egzisztenciális alapot. Vannak, akik segítséget nyújtanak a munkahelykeresésben, mások munkahelyet teremtenek (munkahelyet biztosító céget hoz létre pl. a Máltai Szeretetszolgálat), mások a szakképzettség megszerzésében segítenek. Pótolhatatlan jelentősége van a lelkipásztor mellett a világiak segítségének.

Az emberi segítségnyújtás másik nagy területe az emberi fejlődés elősegítése. A cigányoknak meg kell tanulniuk az őket körülvevő társadalommal érintkezni, de oly módon, hogy saját kultúrájukat, kulturális, etnikai identitásukat ne veszítsék el, sőt továbbfejlesszék. Nem asszimilálni (beolvasztani), hanem integrálni (befogadni) akarunk.

A felzárkózást szolgálják pl. a szakképzettség megszerzését célzó kurzusok, vagy az írástudatlanság felszámolására, a 8 osztály befejezésére, az érettségi megszerzésére irányuló tanfolyamok. Mások segítő szolgálatot hoznak létre, amelyek elirányítást adnak a hivatalos ügyek intézéséhez. Másutt iskolás gyerekeknek tanulószobát szerveznek a felzárkóztatás elősegítésére. Egyes kezdeményezések a cigány kultúra ápolását (tánckörök, kórusok), gyűjtését, kutatását szolgálják. A lelkipásztor ezekben a kezdeményezésekben elkötelezett világiak bevonásával vagy civil szervezetekkel összefogva vesz részt. Az anyagi feltételeket pályázatok megnyerésével lehet biztosítani. Ezekhez megint hozzáértő, elkötelezett világiakkal való együttműködésre van szükség. Jó, ha az elkötelezett keresztény világiak már öntudatos cigány emberek.

A legsajátosabb értelemben vett cigánypasztoráció, az evangelizáció

Csalódást keltett a spanyol egyház tapasztalata. A Karitás professzionális módon megszervezte az emberi segítségnyújtást, óriási eredményeket ért el az oktatás terén, sikeresen felzárkóztatta a spanyol cigányságot, ezernyi alkalmazottal, óriási anyagi áldozattal dolgozott, de elmulasztották a megtérést hirdetni. Aztán jött egy amerikai kiségyház, és az egykor katolikus kálók, akik a katolikus egyháztól kapták a szociális, oktatási stb. segítséget, áttértek. Krisztus-hitért a kiségyházhoz mentek.

A lelkipásztori cselekvés két szinten folyhat: ma már nem elegendő, hogy kiszolgálja a meglévő vallásos igényeket, hanem föl kell vállalnia a cigányok közötti evangelizációt, hogy teljesebben bevezesse a romákat az Egyház életébe. Ehhez szükséges az élő közösség, a hit meghívó, életet formáló ereje.

A meglévő vallásos igények kiszolgálása

A cigányság számára „két szentség létezik” – ahogy mondani szokták –, a keresztelés és a temetés.

A kereszteléshez sokszor babonásnak tűnő hitvilág fűződik. Mivel a cigányság a vándorló életforma miatt évszázadok óta nem jutott rendszeres hitbeli képzéshez, az Egyház elfogadta tőlük ezt a hiányos hitismeretet. Az Irányelvek azonban a következőket mondja: *„Kerülni kell a keresztelés felkészülés nélküli kiszolgáltatását, de a gádcso számára érvényes követelmények kiegészítését is.”*¹¹ *„A keresztelésre felkészítő beszélgetéseket a cigányság mindennapi életére kell alapozni.”*¹² Javasolja a dokumentum, hogy a keresztelés lehetőleg Isten egész népének jelenlétében történjen. Akkor hasznos ezt követni, ha a cigányok és gádcso közötti távolságot csökkenti ez a gesztus. Volt, ahol egy arra fölkesztett, az egyház életében elkötelezett cigány ember tartotta a keresztelési felkészítést.

A cigány temetést sajátos hit és szokásrendszer veszi körül. Hagyományosan hisznek a túlvilági életben. Amíg a holttest a házban van, virrasztanak mellette, összejön a rokonság, az öregek beszélgetnek, földézik az elhunyt életének eseményeit, a kárpáti cigányok virrasztó mesét mondanak. Amikor sírhoz kísérik, többször megállnak, s erős érzelmi megnyilvánulások között elsiratják. Legtöbbször nagy megtiszteltetésnek veszik, ha a lelkipásztor

1 Irányelvek 64.

2 Irányelvek 63.

meglátogatja a halottvirrasztó házat. Ilyen alkalommal „pillanthat bele” a lelkipásztor a cigány lélekbe. Annak, aki nem ismeri, színpadiasnak tűnhet, valójában azonban ősi szokásokat követnek. Jó, ha a lelkipásztor nem siet, több időt szán rá, engedi, hogy saját szokásaik szerint búcsúztassanak. Ilyenkor alkalom adódik, hogy a hagyományos túlvilághithez tapintatosan Krisztus föltámadása örömhírének is helyt adjunk.

A lelkipásztorhoz gyakran jönnek cigány emberek, hogy az oltár előtt esekesse meg őket. Az eskü többnyire a házastársi hűség bizonyítására szolgál. Az esküt komolyan veszik. Vegye a lelkipásztor is komolyan. Néha az „alkoholizmus kezelésére” is esküt alkalmaznak.

A zarándoklatok, szent helyek látogatása nagy szerepet játszik a cigány emberek vallásosságában. Híres cigány búcsújáróhelyek Csatka, Máriapócs, Mátraverebély. Nagy komolysággal vesznek részt a szenthely látogatásán. Látványosan fejezik ki tiszteletüket a Mária-szobor, -kép előtt. Térdre borulnak, gyertyát égetnek, imádkoznak. A szentmise fontosságát nem érzik. A búcsúi sokadalom közepette üzletek kötődnek, házasságkötések születnek. A lelkipásztor azonban fölkészítheti a csoportot. Imákat, énekeket tanulhatnak, a kegyhely történetével, hitbéli üzenetével, hitigazságokkal ismerkedhetnek. Van felnőtt cigány csoport, amely zarándoklatra készültekből született.

Evangelizáció a cigányság körében

„Hasonlóan ahhoz, ahogy a gádzsók között történik, sok cigány is meg van keresztelve, de nincs evangelizálva. Az 'Istenben való hit' egyedül nem elég a keresztény tanítás szerint, hanem el kell jutni Jézus Krisztusnak és az Ő üzenetének hiteles befogadására.”¹⁾ Mivel meg vannak keresztelve, az Egyház tagjai. Vándorlásaik folyamán az Evangélium üzenete hatott rájuk, formálta a cigányok hagyományos életszemléletét. Azonban az Egyház szentségi életének teljességében nem részesültek (bűnbocsánat szentsége, bérmálás, eukarisztia, szentmise). A 20. századtól egyre több kezdeményezés született, hogy evangelizálja a cigány népet, részesítse őket az Egyház teljes üzenetében, a szentségi életben. A szoros értelemben vett cigánypasztoráció ezt az izgalmas lelkipásztori törekvést jelenti, azonban mindig a cigányság kultúrájának, sajátos életformájának tiszteletben tartásával kell hogy történjen.

1 Irányelvek 75.

Az inkulturáció az evangelizáció folyamatának első lépése

Egy nép körében az Evangélium hirdetése, a bekapcsolódás az Egyház életébe nem szünteti meg a nép önazonosságát. Ellenkezőleg: megkeresi azokat a fogódzópontokat, kulturális értékeket, amelyek összecsengenek az igehirdetéssel. A második vatikáni zsinat az „ige magvainak” nevezi egyes kultúrák ezen jegyeit. Tehát először is a roma kulturális értékek között megkeressük a párhuzamokat az Evangéliummal, az egybecsengéseket Jézus tanításával. Kerülendő a türelmetlenség! Nem követelhetjük a szentségi életnek ugyanazt a mértékét, amit a generációkon át szentségi életet élő családoktól elvárhatunk.^[1] A cigány sajátosságokat szemlélve láthatjuk, hogy mentalitásukhoz sok ponton közel áll az Evangélium. Ilyen „ige magvai” lehetnek a cigány kultúra sajátosságai között pl. a család szeretete, a Mindenhatóba vetett hit, aki oltalmazza a nehézségek közé jutott embert, vagy a roma társadalomban jelenlévő erős szolidaritás stb. Az evangelizálás folyamatában ezek az értékek az evangélium fényében még jobban kibontakoznak, megnemesednek. *„Az Egyház semmit sem vesz el egy-egy népnek ideig való értékeiből, sőt ellenkezőleg: felkarolja és átveszi a népek tehetségeit, szellemi kincseit, szokásait, amennyiben jók; és éppen átvételükkel megtisztítja, erősíti és nemesíti azokat.”*^[2]

A türelem kívánalmát mindig szem előtt tartva, ugyanakkor tudatában kell lennünk annak, hogy a cigány kultúra is megtisztul az Evangéliummal való találkozásban. Az inkulturáció ugyan mindig keresi azokat a pontokat, amelyek „együtt rezdülnek” az Evangélium tanításával, de a cigány kultúrát meg is tisztítja, nem szolgálhat alibiként elzárkózó magatartásra, a fejlődés elutasítására (pl. a nők alávett helyzetében)^[3]. Sokak elve: „Az első évben ne tegyél semmit, csak figyelj!”

Az evangelizáció módját illetően az Irányelvek fontosnak tartja, hogy a tanításban biztosítsunk lehetőséget a párbeszédre, a roma kultúrának megfelelően a kiscsoportban való beszélgetésre.^[4]

Az inkulturáció nemcsak a népet gazdagíthatja, hanem az Isten népének is új fölfedezéseket ad, az Evangélium mélyebb megértéséhez vezethet. Pl. a kevésbé előre tervező, „máról holnapra élő” mentalitás (amit a letelepedett népek szemlélete sokszor felelőtlennek lát) a Gondviselés tapasztalatához vezethet; vagy a vándorló nép könnyebben megéri a zarándoklat mélyebb

1 Irányelvek 64.

2 Lumen Gentium. 13.

3 Irányelvek 39. 40.

4 Irányelvek 59. 60.

értelmét: „Nincsen itt maradandó hazánk, hanem jövődő hazánkat keressük.” (Zsid 13,14) Stb.

„A cigányok sajátos kultúrája nem tesz elfogadhatóvá számukra egy egyszerűen kívülről jövő evangelizációt, amit könnyen lerobanásnéként értelmeznek. Az igazi katolicitás útján járva, bizonyos értelemben az Egyháznak magának is cigánnyá kell válnia a cigányok körében azért, hogy ők is részt tudjanak venni az Egyház életében.”¹¹ A második vatikáni zsinat szellemétől távol áll az erőszakos térítés, amely „nem veszi tekintetbe a kulturális, nyelvi, hagyománybeli, művészeti különbségeket, amelyek formálják az emberi identitást.”¹²

Fontos szakaszok az evangelizáció folyamatában

A cigányok nagyon tisztelik a papot. Nagy megtiszteltetésnek veszik, ha a lelkipásztor meglátogatja a családokat otthonukban. Hallgatnak szavára. Ez azonban ne tévesszen meg bennünket, ha igazán életet formáló, mélyreható Krisztus-követésre szeretnénk segíteni őket, nem mellőzhetjük az egyház évezredes tapasztalatát.

A Katekézis Általános Direktóriuma (KÁD) öt szakaszban írja le az evangelizáció folyamatát.¹³ Ezek közül kiemeljük a harmadik szakaszt, az „első hirdetés”¹⁴ pillanatát, amelyben a hit felé közeledőt megérinti Isten kegyelme, és föltámad benne az Egyház életében való részvétel vágya. Ez a fordulópont, amelyben ráébred a lélek az Isten hiányára és elindul a szentségek vétele felé. Ez a megtérés az evangelizációs folyamat motorja.

„Először talákoztunk egy másik roma csoporttal. Egész nap jól éreztük magunkat, táncokat, verseket, tanúságtételeket láttunk, hallgattunk. A végén beillesztettünk egy közös szentségimádást a nap zárásaként. Az egyik lélekben ekkor történt meg a csoda, az isteni érintés. Hátul ült a templomban, nézte az imádkozókat, és egyszer csak föltámadt benne a vágy: – Az én fajtám, és milyen szépen imádkoznak! Én is szeretnék olyan lenni, mint ezek az imádkozók! – Megszólította Krisztust. A tanúságtétel megérintette. Negyvenéves fejjel jelentkezett elsőáldozónak, rendezte házasságát, az egyházköztség aktív, építő tagja lett.”

A nagy kérdés: hogyan lehet fölkeltetni a megtérés utáni vágyat? Tudjuk,

1 Irányelvek 38.

2 Irányelvek 35.

3 KÁD 48

4 Vö. EN 51–53; CT 18, 19, 21, 25;

hogy az Isten kegyelmén múlik, de nekünk kell megtennünk azt, ami a mi dolgunk. A keresztény közösség része a folyamatnak. Nem mellőzhető a keresztény közösség tanúságtevő, irgalmas szeretetének megtapasztaltatása.

Mi segíti elő az első hirdetést? Mit tehet a lelkipásztor?

A KÁD szemléletében szükség van a lelkipásztor körül egy kis közösségre, amely megjeleníti a befogadó Egyházat, akik értik a lelkipásztort és segítik a hithez közeledésben a romákat. A lelkipásztor ne egyedül vágjon neki a cigánysághoz közeledésnek. Azért is fontos ez, mert egyházközségeinket átszövik az előítéletek, így a nagy közösségekben a cigányok nem mindig láthatják meg a befogadó Egyházat.

Az első lépés az inkulturálódás lehet. Először kezdjék el meglátni a cigányok életében az „ige magvait”, csodálják meg és gyönyörködjenek mindabban, ami már most az evangéliumi élet előfutára a cigányok életében. A szegénység, a különlegesnek látszó kulturális másság mögött lássák meg az évezre-des bölcsességet életükben, vegyék észre közöttük a különlegesen szoros közösség megnyilvánulási formáit. A lelkipásztorok tanulják meglátni a hibák, a bűnök mögött is ezeket az értékeket. Csodálják meg a családközpon-túságot, a szívélyes vendégszeretetet (az iránt, akit befogadnak) vagy az oda-adó gyermekszeretetet, akkor is, ha más elvek szerint nevelik a gyermekeket. Csodáljuk meg hagyományaikban a házassági hűség eszményét (akkor is, ha köztük sem mindig sikerül). A beszélgetésekben talán bepillantást engednek a Mindenhatóval való kapcsolatukba (a hagyományos cigányközösségekben nem volt ateista). Mindez a szeretet és a bizalom légkörét teremti meg.

A másik fontos elem a személyes és közösségi tanúságtétel. Ha a lelkipásztor körül a keresztény közösség (tagjaiban és közös életében) a krisztusi üzenetet hordozza, annak megszólító ereje van. Isten kegyelmére számíthatunk, csak nekünk kell hűségesnek lenni az Ő szavaihoz. Vállalni a teljes Evangéliumot, az Egyház teljes életét (nem valami könnyített változatot), de nem többet kívánni, mint amire az egyházhoz közeledő egy lépésben képes! Mindig megtalálni azt a lépést, amit meg tud tenni, és mellette állni, segíteni ebben a lépésben.

De honnan szerzünk pl. egy kis faluban ilyen tanúságtevő, élő hitű szemé-lyekből álló közösséget, akik hajlandók a cigányok között inkulturálódni? Ki kell nevelni ezt a csoportot! Nincs rövidebb, gyorsabb út? Az inkulturá-lódás és a tanúságtétel szakaszait nem spórolhatjuk meg.

Az Irányelvek szerint: „*Az új egyházi mozgalmaknak, melyeket a Szentlélek ébreszt az Egyházon belül, fontos szerepük lehet a cigánypasztorációban. A rájuk különösen is jellemző erős közösségi szellem, a nyitottság, a rendelkezésre állás és a tagok szélyessége következtében konkrét lehetőségeket kínálhatnának fel a cigányok érzelmi vallásosságának kifejezésére, elősegítve az evangelizációt egy kölcsönös munkában.*”^[1] Európa-szerre láthatjuk, hogy egy Evangéliumból született plébániai közösség, egy-egy régebbi vagy mai megújulási mozgalom lelkeségének erős tanúságtétele képes olyan impulzust adni, ami az első hirdetés pillanatához vezet. A különböző megújulási lelkeségek segítséget nyújthatnak a plébániai lelkipásztor számára is. Foucauld atya kistestvéreinek közösségei jelentős részt vállalnak a cigánypasztorációban (Franciaországban, Spanyolországban, Olaszországban), akárcsak a maristák (Spanyolországban). Magyarországon a cursilló, a karizmatikus mozgalom, a maristák, a fokolár teszi ezt. Ezen megújulási mozgalmak lelkesége képes indítást adni a megtéréshez és az Egyház felé való közeledés útján.

Néha úgy tűnhet, hogy sokáig „nem történik semmi”. Mégis, a legfontosabb már megtörtént: igazi kapcsolatok születtek, amelyeket nem a szokványos sztereotípiák, nem az előítéletek határoznak meg. Személyes kapcsolatok, ahol másodlagossá válik, ki cigány, ki a nem cigány. Ahol megnyílhatnak a lelkek. Már ezért is megérte. Máskor az események meggyorsítására szolgálhat egy találkozó cigánycsoportok között, pl. összejövetel egy kegyhelyen. Össze lehet kötni egy műsoros délutánnal. Fontos, hogy a résztvevők ne kényszerüljenek csak a néző szerepére! Biztosítsunk alkalmat, hogy minél többen szerepeljenek, előadják azt, amit tudnak: énekeljenek, mesét mondjanak. A tánc után nem mindig könnyű visszajönni a komolyabb témákhoz. Legyen benne sok zene, ének, vidámság, de ne maradjon ki a beszámoló a megtért cigányok életéről: „Miért szebb az életem, amióta az Egyházban élek?”

Az első hirdetés pillanatában fölédredhet a vágy a szentségek vétele után. A szentségekre való felkészítésként a katekumenátust ajánlja az Irányelvek.^[2] A katekumenátus Szentlélek által csiszolt évszázados pedagógiája több ponton alkalmas arra, hogy a cigányokat mélyebben bevezesse az Egyház életébe. Miért érzékenyebbek a cigányok a katekumenátusra?

A romák jellemzője a kitaszítottságérzés, a katekumenátus pedig a befogadás folyamata. (Egyik fő állomása a „befogadás”.) Ezért katartikus élményekké válhatnak számukra a katekumenátus szertartásai.

A cigányság sajátos tapasztalata miatt érzékeny a közösségre. Lételemük a

1 Irányelvek 78.

2 Irányelvek 75.

közösség. A befogadó egyházi közösség mély benyomást tesz rájuk.

A katekumenátus nem egyszerűen a beavatandót vezet el a szentség vételéig, hanem segíti kezelni a feszültségeket a gádzsó és a cigány között. A liturgiában ne mellőzzük se a lelkipásztori kérdést: „Mi vonz téged az Egyházhoz?”, se a katekumenek egyszerű, rövid válaszait. (Jól elő kell készíteni!) Ezek a válaszok a templomi közösség számára betekintést engednek a hittanulók lelkébe, a Szentlélek munkájába. Isten felé törekvő testvérként mutatják be a „cigányokat”. Ez föloldja a cigányok és nem cigányok közötti feszültségeket, mert segít, hogy a sztereotípiákon túl megláttassa azt, ami minden emberben közös: az Istent kereső embert.

A mai paphiányos időkben megnőtt a jelentősége a világi Krisztus-hívők közösségének. A cigányság evangelizációja felé vezető út az elkötelezett, világi Krisztus-hívő roma munkatársakkal van kikövezve. Roma emberek, akiket megérintett az evangélium, akik a pap mellé állnak, és Krisztus iránti szeretetük kifejeződik abban, hogy magukénak érzik saját népük evangelizálását. Az Evangélium iránti elkötelezettségből fakadóan felelősséget éreznek saját népükért. A plébánossal egyetértésben, felügyeletével a nem cigány testvérekkel együttműködve imacsoportot, közösségeket vezetnek, segítik a felkészülést a szentségek vételére. Képzik magukat a hit ismeretében, hogy papjaik mellett állva kapcsolatot építsenek roma testvéreikkel, és hitelesen képviseljék az Evangéliumban gyökerezett életet cigány és nem cigány testvéreik előtt. Álom ez? Nem! Hiszen 1997-ben Szent II. János Pál pápa oltárra emelte az első cigány embert, a spanyol lókereskedőt, Ceferino Gimenez Mallát. Azóta világszerte sok ezren léptek a nyomába, férfiak és nők. Születésének 150., halálának 75. évfordulóján XVI. Benedek pápa több mint kétezer, az egyház mellett elkötelezett romát hívott a VI. Pál terembe, hogy együtt ünnepeljen velük.

Az Irányelvek a cigánypasztorációban imádságra hív bennünket, hogy a Szentlélek ébresszen a cigányok között papi, szerzetesi hivatásokat, *„amelyek fontosak ahhoz, hogy az Egyház igazi meggyökerezéséről beszélhessünk a cigányok között.”*¹¹

2007-ben hívott össze a Vándorlók és Úton Lévők Pápai Tanácsa egy konferenciát az Istennek szentelt életet élő romák, szerzetesek, papok számára. Gyönyörű volt látni a jövőt, amely immár jelenné kezd válni. Egy nép Istennek szentelt személyei elfoglalják helyüket az egyházban, hogy Krisztus egyházában, Vele együtt megjelenítsék a felelősséget minden ember üdvösségéért, különösen a saját népük tagjaiért.

1 Irányelvek 100.

A témával foglalkozó honlapok

A Vándorlók és Úton Lévők Pápai Tanácsának oldala a Vatikán honlapján:

www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/migrants/index_it.htm

www.ceferino.hu

www.boldogceferinoalapitvany.hu

www.boldogceferinointezet.hu/

www.romaweb.hu

www.romnet.hu Kiadja: RomNet Média Alapítvány. Profil: hírek, jegyzet, Ki kicsoda a romáknál?

www.amarodrom.hu Kiadja: Amaro Drom – Ember az Emberért Alapítvány. Profil: részletes havilap archívum, képtár

www.roma.hu Profil: fórum, sajtófigyelő, fotógaléria

www.kurtlevin.hu

www.imninalu.net

GONDOLATOK MAGYAR ÖRÖKSÉGÜNKRŐL

Józsa Judit

„Amikor örökségről beszélünk, általában arra gondolunk, ami atyáinktól hagyaték-ként reánk maradt. Lehet ez szemmel látható, kézzel fogható tárgyi érték, mint szer-szám, fegyver, ékszer, ház, vagyon. Lehet azonban szemmel nem látható és kézzel nem fogható szellemi kincs: gondolat, eszme, erkölcsi magatartás, tettek sorozata, mindaz, ami évszázadok során lépésről lépésre előrevitt egy nemzetet vagy az egész emberiséget.”

(Wass Albert)

Ezt a szemmel nem látható, kézzel nem fogható „hagyatékot” dolgoztam fel a magyar nemzet örökségét felölelő tematikus kiállításomban, amelynek immáron – a 2012 őszén bemutatott Magyar örökség I. után, Isten segítségével – második részét tártam a nagyközönség elé 2015-ben.

A világ nagy változásainak pillanatában a művészet különböző műfajaiban megjelentek az úgynevezett erénykatalógusok. Az ókorban a hét erényt nőalakokkal személyesítette meg a keresztény művészet. A középkorban gyakran ennél sokkal részletesebb erénykatalógust állítottak össze – Johannes Climacus, Scala Paradisi –, a humanisták pedig erények egész rendszerét dolgozták ki – Cristoforo Landino: *Disputationes Camaldulenses* –, gyakran felhasználva Platón filozófiai műveit is. A hét erényt a középkor folyamán, Prudentius (348–410) *Psychomachia* című műve nyomán, a hét bűnnel állították szembe, és gyakran így is ábrázolták őket.

Az utóbbi évtizedekben hazánk és Európa is nagy változásokon esett át. A kortárs művész általában nemcsak külső szemlélője a történeseknek, hanem kérdéseket tesz fel, és válaszokat, megoldásokat, talán megváltást is keres. A 2012-ben mintázott Erénykatalógusom domborművei alkotásakor kiindulási pontként fogalmazódott meg bennem az a kérdés, hogy milyenek vagyunk mi, magyarok, milyen erényekkel rendelkezünk, mire lehetünk büszkéek és mi is a magyar örökség. Így nem véletlenül az erkölcsi alapjainktól indultam el. Úgy éreztem, hogy felgyorsult, materializálódott világunkban, amikor az erkölcsi értékek háttérbe szorulnak, és embertársaink a szó rossz értelmében válnak individualistává és kozmopolitává, bizony nagy

szükség van erre. Sokakat megkérdeztem, hogy milyen a magyar nép, milyen a magyar ember. Valamennyien azt válaszolták, hogy jó. Alapvetően én is ezt érzem, de azt is tudom, hogy a jóval való lényegi rokonság ösztönszerű erkölcsi biztonságot szül. Csakhogy nem lehet nem észrevenni, hogy ezt az erkölcsi biztonságot alapjaiban ingatta meg az az ominózus 40 év és sajnos elsikkadtak a valóban meglévő magyar erkölcsi értékek.

Mindenekelőtt határozzuk meg az ERÉNY fogalmát: olyan készséget jelent, amely az embert és tetteit jobba teszi. Aquinói Szent Tamás erénytana áll legközelebb az én lelkemhez, ezt fogadom el, e szerint élek. Ő a keresztény erkölcsi életet a három isteni és a négy sarkalatos erény alapján fejté ki. Erénytanába beledolgozza az arisztotelészi, a sztoikus és az újplatonikus meglátásokat, valamint a korábbi teológusok tanítását is.

Ennek megfelelően fogalmaztam meg és képzeltem el azokat az erényeket, amelyeket alapvetőnek éreztem a magyar nép életében is, így a három isteni – Hit, Remény, Szeretet – és a négy emberi erényből három – Okosság, Igazságosság, Erősség – erényre esett a választásom. Továbbá kiválasztottam a magyar nép jellemvonásai közül a hét legfontosabbat – Hazaszeretet, Összetartás, Vallásosság, Hósiesség, Bátorság, Kreativitás, Büszkeség –, de nem állítottam szembe a hét bűnnel, hanem csak és kizárólag a jó tulajdonságokat mintáztam meg. Mindannyian tudjuk, hogy a jó ellentétpárja létezik és ebben a világban egyre erősödik, így nem kívántam még műalkotással is ezt a rossz energiát tovább erősíteni.

Aquinói Szent Tamás szerint az embernek minden erényben gyakorolni kell magát, mert ha az egyik gyöngülni kezd, az magával hozza a többi hanyatlását is. Úgy érzem, hogy ebben mindnyájunknak vannak hiányosságai, amelyen önmagunkban szükséges dolgoznunk. Abban reménykedem, hogy Erénykatalógusom beindít egyfajta öngyógyítási folyamatot. Olyan megformálási módot választottam, ami valamennyi magyar népművészeti tárgyunk sajátja. Így nem véletlen az, hogy a kompozíciók többnyire a tibeti tyilkornak, tehát „egy pont és ami körülötte van” elvére épültek. Szanszkrit szó erre a mandala, melynek fogalma annak energetikai mezejét jelenti, gyógyító és erősítő funkciót töltve be. Úgy érzem, hogy erényeinkben van hová fejlődniük, gyógyulnunk. Nagy megtiszteltetés, hogy Jókai Anna, a Nemzet Művésze Erénykatalógusom domborműveit bondaláknak keresztelte el.

Az anyaghasználat sem véletlen: minden kompozíció alapja, „gyökere” egy vastag, erős és gyönyörű erezetű csomoros nyárfa, amelyen a törékeny

erkölcsi tulajdonságok szimbólumaként jelennek meg az úgynevezett papíragyagból készült, kétszer égetett, áttört, szinte csipkeszerű, légiesen törékeny reliefek.

Magyar népművészeti motívumainkra támaszkodva sikerült sajátos magyar ikonográfiát megálmodni és kézzelfoghatóvá tenni. A világ jelenségei között ugyanis érzékfeletti összefüggés létezik és ezt a transzcendens tudást a magyar néphagyomány szimbólumrendszerekben őrizte meg. A hagyományos közösségek jelképeket teremtő, jelképekben gondolkodó, azokat átörökítő emberekből álltak. A szimbólumok rendszerén keresztül alakult ki az adott közösség identitása is. Egy díszített tárgyban a szimbólum célzást és lehetőséget jelent egy magasabb értelem megértésére és véleményem szerint lehetőséget ad egy fogalom megragadására is. Ez a világlátás, a jelekben rögzített és jelekkel közvetített tudás pedig ma is érvényes üzenettel szól.

Jóllehet ősi tudásunk generációkról generációkra hagyományozódott oly sok időn keresztül, ma már csak a szakavatott tudós kutatók, a tudatos népművészek és a hagyományőrzők viselik szívükön, hogy véglegesen el ne tűnjön a feledés homályában. Véleményem szerint azonban ez a szimbólumrendszer akaratlanul is belevésődött minden magyar ember tudatalattijába, csak egy szikra kell, amely meg tudja világítani a megértés útját.

Lássunk egy kis szikrát, ismerjük meg néhány erényünket:

Magyar örökség I. – Magyar Erények: Hit, Remény, Szeretet, Hazaszeretet, Összetartás

Hit

A Hit – latinul fides – a három isteni erény egyike, olyasvalamiről való meggyőződés, amit pusztán észszel nem tudunk igazolni. A hit hordozója az Isten által megszólított ember, a tárgya maga az Isten: hiszem az Istent. Minden hittitok a Szentháromság és a megtestesülés köré csoportosul, így ráirányul Isten végső színelátására, amelyet megígért. A hitben benne van az elfogadás, az engedelmisség, a bizalom, a remény a segítő és szabadító Isten iránt. Az ember Isten kegyelméből, nem saját erejéből üdvözülni. Jézus a hitet nevezi meg,

mint alapot arra, hogy Isten ajándékait megkapjuk. Aquinói Szent Tamás szerint a hit „az örök élet kezdete”.

Lényeges jegyeként megemlítjük természetfölöttiségét, az észszerűségét, hiszen misztériumot fejez ki és így túlszárnyalja az értelem képességét, de nem ellentétes az értelemmel. A hit egyúttal szabad beleegyezés is. A hitigazságot csak az látja meg, aki meg is akarja látni. A hitet csak a vele ellenkező bűnnel lehet elveszíteni. Mindig erőtlen marad, ha a bűn kioltja a szeretetet.

Az ikonográfiában önálló ábrázolása ritka. A hit megszemélyesített alakja az erények és viciumok, valamint a hit, remény és szeretet megjelenítésein szerepel. Attribútumai: fátyol, kereszt, kehely, bárány és a lángoló szív.

A Hit kompozíciójának alapja a mag motívumból szárba szökkenő, kitárt karú életfa, vagyis a kereszténység életfája, a kereszt. A legenda szerint a keresztet a paradicsomi bűnbeesés fájából ácsolták. Ezért törzsének hullámozása – a paradicsomi Élet és Halál fáját szimbolizálva – megidézi a tudás fáját őrző kígyót és így Ádám és Éva bűnbeesését, az eredendő bűnt is. A magyarság ősi hitvilága szerint az életfa, a kozmikus világfa nem más, mint a magyar népmesék égisz érő fája, eredetileg Tejút-jelkép, csúcán a Nappal. A népművészetben a Tejutat sokszor ábrázolják hullámozó vonallal.

A kereszt csúcán Nap szimbólum ragyog. Motívumaink közül a rozettára vagy a napraforgóra emlékeztető Nap motívum a teremtő Atya Istenre utal, amely ragyogóan sugárzik. Az egyenlő szárú kereszt az ősidőkben tér-idő jelképként szolgált. Ezért és a keresztformának megfelelően, itt a kitárt karok öltének tulipánformát, míg a felfelé hullámozó fatörzs íveiben harangvirágok sorakoznak.

A harangvirágok a harangokat jelenítik meg, amelyek az ég és föld között függő, a két világ között közvetítő, szakrális tárgyak, s Isten hangját jelképezik.

Ősvallásunk táltosai bizonyára öltözetükön viselték azokat a harangocskákat, csengettűket, amelyekkel megszólították az égieteket. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a déli harangszó Magyarországon és az egész világon a nándorfehérvári ütközet emlékére kondul meg. A katolikusoknál a halál órájában a legkisebb harangot, a lélekharangot szólaltatják meg. Régen a magyar nép úgy tisztelte a harangszót, hogy amikor az megszólalt, hallgatásba merülve keresztet vetettek és hálát adtak a jó Istennek.

Végül a kompozíciót a Napkorong felett, a magyarok ősvallásának egy

Isten-hitére utalva, a székelv rovásírás egy Isten-jele zárja le.

Isten-hitünkről ír Theophylactus Simocatta bizánci történétíró, a korai 7. századból: „*A magyarok rendkívüli módon szentnek tartják a tüzet; a vizet és a levegőt tisztelik, a földet dicsőítik, de csupán azt imádják és nevezik istennek, aki a világmindenséget teremtette (ez a Teremtő).*”

Remény

A második isteni erényt – latinul *Spes* – isteni kegyelem által kapja meg minden ember. Pál apostol a keresztény élet olyan alappillérenek nevezi, amely örökkön örökké létezik, magának a létezésnek a része, jelentősége messze túlmutat az anyagi világon. Megmutatja, hogy mi a lényeges és mi nem. Segít rájönnünk arra, hogy ne a teremtett dolgok határozzák meg életünket, hanem Isten mindenható ereje, maga Isten.

Szent II. János Pál pápa volt Szent Péter és IX. Pius után a harmadik leghosszabb ideig hivatalban lévő pápa. Ő a történelem eddig legszeretetteljesebb pópája. Sokszor a remény pópájának nevezték, de a három isteni erény közül Őrá inkább a hit a legjellemzőbb. A hitigazságok legfőbb letéteményesének az ezredforduló pópáját, II. János Pált tekinthetjük. A reményt, Krisztus ígéreteibe vetett bizalmat Roger Schütz testvér, a taizéi szerzetesközösség alapítója testesítette meg. Az önfeláldozó szeretet, az agapé tiszta szeretetének megelevenítője pedig Teréz anya volt.

A Remény kompozíciójának középpontjában kör látható. A kör asztronómiai, csillagászati Nap-jelkép, de esetünkben másról van szó: mivel a kör középpontja Istent, a teremtés kezdetét és végét jelképezi, a kör itt a teremtett világot szimbolizálja. E teremtett világba a Teremtő beoltotta a remény magját, úgy, hogy a remény ellentmond minden világi dolognak, logikának és racionális elvnek, hiszen messze felettük áll. Örökkön örökké létezik, magának a létezésnek a része, jelentősége túlmutat az anyagi világon. Kegyelem által kapjuk és a kinyilatkoztatásban való éltető erőt sugározza nekünk.

A remény jelképe a keresztény művészetben a horgony, ez látható a kör alatt. A horgony kerek egészéből indul ki, hiszen minden teremtett élőlényre vonatkozik a remény. A kerek egész alatt keresztoszár látható, az Isteni kegyelemre és a hitre utalva. A horgony három csúcsa szív alakú motívumokat

formáz, mivel a szeretet az alapja. A horgony középső tengelyében, közvetlenül a kör alatt, két magyar magvas tulipánt találunk, ezek nemzetünket jelenítik meg, és azt, hogy a magyarok reményéről van szó.

A horgony hétágú csillag motívumban sugárzik szét úgy, hogy az erdei vadpáfrány formáját veszi fel. Ennek a növénynek a hátoldalán ugyanis rengeteg mag van. A székelyek e növényt ördögbordának nevezik, így a reménykedő embert mindig megkísértő erő is megjelenik.

A Bibliában a fénylő csillag az isteni vezetés, útmutatás és pártfogás jelképe. A csillagmotívum ősi szimbolikája nagyon fontos a magyar nép számára. A Sarkcsillagot a világtengely „csapjának” és a világhegy csúcsának is tekintették. A Csillag tulajdonnév nyelvünkben a Vénusz bolygót jelenti, amely az ősi világképünkben istenháromságot mutat a Nappal és a Holddal.

A hétágú misztikus csillag a szférák héthangú zenéjének, a világharmóniának, valamint a Szent Lélek hét ajándékának is a szimbóluma. Ez a hét ajándék: a bölcsesség, az értelem, a tanács, az erősség, a tudomány, a jámborság és az Úr félelme. A hétágú csillag végei magot formáznak és az ágakat is kicsi magban végződő indák kötik össze. Szimbolikusan ezek a magok mindig termékeny talajba – jelen esetben a magyar emberi lelkekbe – hullanak. Így a remény sohasem halhat meg, mert újra- és újrateremtődik. A reményből erőt meríthetünk, mert megszünteti a kétségeket és felszabadít.

A reménytelenségbe süllyedt embertársaimnak Boldog Kalkuttai Teréz anya imájának utolsó szakaszát idézem:

*„A csend gyümölcse az ima.
Az ima gyümölcse a hit.
A hit gyümölcse a szeretet.
A szeretet gyümölcse a béke.”*

Szeretet

A Szeretet – latinul caritas – a három isteni erény egyike, amely képessé tesz önmagunk és a másik ember – lelki, fizikai, anyagi – javainak szolgálatára. Az egyházatyaknál a hittel és reménnyel együtt isteni, természetfölötti erény, amellyel mindent és mindenkit Istenért és Istenben szeretünk.

Aquinói Szent Tamás szerint a szeretet az összes erény alapja és hordozója, benne érthető meg az erények összefüggése egymással: a szeretet mint isteni erény emeli az összes többi erényt természetfölötti szintre. A halálos bűn állapotában megszűnik, a szent gyónás visszaállítja a lélek szeretetképességét.

A világban minden baj gyökere általában a szeretet hiányában keresendő. Szeretetből fakadnak az olyan tulajdonságok, mint az odaadás, elfogadás, tolerancia, önfeláldozás, önzetlenség. Az igazi szeretetet csak önzetlenül élhetjük meg. Ha feltételhez kötjük az általunk kiárasztott szeretetenergiákat, akkor elszakadunk az örök isteni forrástól, ahonnan azt kapjuk. A szeretetet csak akkor kapjuk meg, ha mi is adjuk, és ez a világon az egyetlen dolog, amelyből minél többet adunk, egyre több lesz belőle. Előfordulhat, hogy enni és inni sem kívánunk, szárnyalónak, étellel telinek érezzük magunkat, mert a szeretet nem fizikai testünket, hanem lelkünket táplálja. A szeretet olyan SZER, amely ETET.

Az ember nagy kihívása, hogy megtalálja a lelki fejlődését a szeretet megélésében is. Ennek első szintje a szexus, amikor a testi szerelem kerül előtérbe. A második az erősz, amikor a szexus lelkibb oldala kap hangsúlyt. A harmadik a filia, a szeretet egy magasabb formája, az úgynevezett szociális szeretet, amely a hosszú távú párkapcsolatok és a házasság alapja. Végül a negyedik az agapé, a feltétel nélküli szeretet, amely a legmagasabb szint, a szeretet tiszta formája.

Az ikonográfiában az erények között a Szeretet koronás, néha szárnyas nőalak. A 12. század után ábrázolták a Megfeszített Jézus jobbján, kehellyel és lándzsával, koldussal, akit köpenyébe takar, gyermekekkel, mint az erények anyja. Attribútumai: kenyér tálon, madarak, oroszlán a kölykeivel, pelikán, bárány, szív és lángoló szív.

A Szeretet kompozíciójának alapformája a hármas halom formába rejtett, magokból kiinduló életfa, amelynek két, egymás felé forduló és egymásba kapaszkodó, az ég boltozatját tartó, növényi indája szív alakot formáz. A szív az érzelmek székhelyeként vált a szeretet és a szerelem szimbólumává is. Ennek története a középkori szerelmi szimbolikában gyökerezik, illetve abban a bibliai felfogásban, amely szerint a szív nemcsak az emberi test, de az emberi érzelmek, az intellektus, az életerő jelképes centruma is. Ez irányítja a cselekvést, a haragot, a szeretetet. A kompozíció középtengelyében a magyar földből, azaz a hármas halomból szárba szökkenő életfa középső szára áll, amelynek kivirágzó, kétfelé ágazó erős ágán két lélekgalamb ül,

jobbra a lány, balra a fiú. A szájukban tartott virágok formájával azonosíthatjuk őket. Az összekapaszkodó kacsok közt látható egy pont és ami körülötte van, vagyis a fiú és a lány közösen teremtett világa, amelyben középen a három kis tulipán a gyermekecskékre utal. A szív belsejében így nem mást, mint egy magyar családot látunk.

Az életfának itt is több jelentése van. Lenyúlik a lenti világba, tartja az ég boltozatját, keresztezésében megjelenik a nap, az Isten és felette pedig a Vénusz, az Esthajnalcsillag tulipán virága, vagyis a szerelem lángoló szimbóluma is. Nem véletlenül, hiszen e magyar családon Isten áldása ragyog!

Mindszenty József (1892–1975), Esztergom érseke, Magyarország hercegprímása, bíboros szavait idézem: *„Arra kérek benneteket, kedves magyar testvéreim, álljatok erősen a szent hitben, reményben és egymás iránti szeretetben. Főként a családi élet legyen tiszta, feddhetetlen, a názáreti Szent Család és Szent István családi életének példájára. A családi élet legyen bű az oltárhoz és a szülőföld kedves templomához, iskolájának tanításához és az otthoni temetőben pihenő, porladó ősök szelleméhez.”*

Hazaszeretet

A Hazaszeretet vagy patriotizmus a haza iránti természetes vonzalom, amellyel a hazát megbecsüljük, javát a sajátunknak érezzük. Valójában olyan erkölcsi erény, amely arra tesz készségesé, hogy a haza boldogulását előmozdítsuk, érte javainkat, sőt ha kell, életünket is feláldozzuk. Így a hazaszeretet és a haza szolgálata a hála kötelességéből és a szeretet rendjéből következik. A kereszténység alapját jelentő Tízparancsolat negyedik törvénye kiterjed a hazaszeretetre is: *„Tiszteld apádat és anyádat, hogy sokáig élj azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened ad neked.”* Elvárja a tiszteletadást, a szeretetet és a hálát az elődök iránt. Kiterjed az állampolgároknak a hazájuk és az azt kormányzók iránti kötelességeire is. Nemzeti hitvallásunk, Magyarország Alaptörvényében, jogrendünk alapjában a hazaszeretet megfogalmazása szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyar honfitársai között. A magyar nyelv gyönyörű és csodálatosan kifejezi a hazaszeretetet, hiszen a hazaszerető embert a „haza fiának” vagy „hazafinak”, míg a hazát „édes hazámnak” nevezzük.

A hazaszeretet a családban megélt szeretet kiáradása az egy hazában élők közösségére. Ebből következik, hogy ha a magyar családokban nem tudják

megélni a szeretetet, akkor hiába keressük és kérjük számon a hazaszeretetet. Felgyorsult, materializálódott, válságoktól sújtott világunkban nagy szükség van arra, hogy országunk mindenkori vezetői szem előtt tartásuk ezt, és mindent meg kell tenniük a kiegyensúlyozott és harmonikus életkörülmények megteremtéséért, a magyar családokért.

A Hazaszeretet kompozíciójának mintázásakor döbbsentem rá, hogy az én génjeimben, a kezemben, a tudatalattimban a székely virágok élnek és minduntalan ők kívánnak kibújni az ujjaimból. Elsősorban a szülőföldünkön megismert motívumokat sajátítjuk el, ezeket a népművészetbe rejtett szimbólumokat és jeleket tudjuk előhívni agyunk titkos zugaiból. Így mindannyiunknak szülőföldünk hagyományos népművészeti örökségét kell felelevenítenünk magunkban. Erre építkezve meg fogjuk érteni a teljes Kárpát-medencei magyarság szimbólumrendszerét és az abban elrejtett tudást, hiszen egyazon elvre épülve, egyazon fa gyökeréből emelkedett ki.

Anyaországi kiindulópontot keresve megtaláltam a Hazaszeretet erényének ihlető szűrhimzését. Jól látható a kompozíció alsó részén, hogy mag motívumból kiinduló és szerteágazó életfa öleli magába a középpontban, éppen a mag formáját felvevő magyar címet. Az ágakat borító sűrű levélkék egységbe, körformába hajlanak. A kör közepén a jelképes pont a magyar címer – tehát a haza –, körötte pedig a hazafiak láthatók. A középső magcsúcsban szívközepes tulipán nyílt ki, ez a magyar ember. A két oldalsó, felfelé ívelő ág alsó harmadában is hasonló szíves tulipánok, a jó magyar hazafiak, felfelé irányulva szétágaznak, majd a tulipánok megsokasodnak, egymásra támaszkodnak. A kompozíció felső részénél végül egymáshoz érnek, kicsi kerek magokat hullajtanak, hogy azokból jelképesen újabb hajtások nőhessenek és lelki szemeinkkel el tudjuk képzelni, ahogy az egész Kárpát-medence a hazaszeretet virágaiba borul.

1938-ban A béke élet- és erkölcstana című könyvében Szent-Györgyi Albert (1893–1986) a hazaszeretet okításáról így ír:

„Meg kell tanítani a gyermekeknek, hogy mindannyian függünk egymástól. Okosan meg kell győzni őket arról, hogy a világban minden és mindenki kölcsönösen függ egymástól, s ez nem engedi meg, hogy az embereket győztesekre és legyőzöttekre, boldogokra és boldogtalanokra osszuk. Meg kell őket győzni, hogy boldogtalanságunkat nem mások fölötti hatalmunk vagy pillanatnyi előnyeink határozzák meg, hanem az az összhang, melyben együtt tudunk működni... Amikor gyermekeink szívébe véssük a hazaszeretetet, szívébe kell vésnünk az egész világ, az egész föld, az egész emberiség szeretetét is.

Nincs ellentmondás e két érzés között, ahogyan nincs a család és a hazza között sem: a családot védve a hazát szolgáljuk.”

Összetartás

Az Összetartás – concordia –, a „szívek összetartása” olyan erény, amely arra tesz képessé, hogy egy közös célt együttműködéssel megvalósítsunk. Alapja, az egyetértés – consensus –, a „szívek összhangja” olyan erény, amely képessé tesz arra, hogy a személyek erkölcsileg jó dologról azonosan, összhangban gondolkodjanak. Alanya az értelem, akarati megfelelője az együttérzés. Feltétele a megértés, az alázatosság, az igazságosság és a szeretet. Ellentéte a széthúzás, a discordia.

Az ember a lélek által képes kedvességgel közeledni elzárkózó embertársaihoz és azokhoz, akik a szeretetet nem tudják megélni. Ha ez így van, akkor a magyar nemzet tagjainak az összetartás érdekében önzetlenségről és kedvességről is tanúbizonyságot kell tenniük. Lényeges az őszinteség, ami azt jelenti, hogy az összetartásnak az ember egész személyiségét át kell fognia, „szívből kell indulnia”. A magyar nyelv szépen kifejezi, hogy az embernek van „kedve” a másik emberre őszintén figyelni, tehát nem közömbös irányban. Képesekké kell válnunk az egymásra figyelésre, a másik meghallgatására. Segítő kezlet tudnunk nyújtani, továbbá el kell sajátítanunk a türelmet, és bizony meg kell tanulnunk a megbocsátást is. Az összetartás nem dacszövetség, hanem nevelés és önnevelés eredménye, végső soron pedig a felebaráti szeretet megnyilvánulása is. Megszerzésében alapvető fontosságú a család, a környezet, a társadalom értékrendje. Erényeink közül az összetartás a leggyengébb. Szétszakítottságunk ellenére képesek vagyunk rá, állítsuk hát helyre!

Az Összetartás erényének kompozíciójában érvényesül a legjobban a hordala öngyógyító elve. A relief közepében ott látjuk a pontot és ami körülötte van, vagyis a Teremtőt, aki a kezdet és a vég, valamint az általa teremtett világot, a kört. Ez a világ azonban más jellegű, mert az egyenlő szárú keresztmótvum, az anyaföld szimbóluma látható benne. Ennek metszéspontjában, a középben látható lyuk motívummal együtt a szülőföldet kelti életre. A magyar embernek a szülőföldje a világ közepe, így a világ közepéből indul

ki és sugárzik a világekerektségbe az összetartás.

Belülről kifele indulva a sugaras körben elhelyezkedő magok a magyar emberek, akik úgy nyújtják ki karjaikat, hogy az szív alakot formáz, hiszen a szívek összetartásáról van szó. Ezek, ahogy kifele haladunk, nőnek, növekednek, egyre nagyobb szívet formáznak, és végül gránátalma motívumban fejeződnék be. Szent István országfelajánlása óta Magyarország Mária országa, így mi Mária népe vagyunk. A gránátalma isteni gyümölcs, épp Mária attribútuma, magjai miatt a termékenység szimbóluma is. Az összetartás megtermékenyítőleg hat, nemcsak az abban résztvevő egyén, hanem az egész magyar társadalom életében is. Egy összetartó nemzet hegyeket tud megmozgatni és kivívja más nemzetek csodálatát. Ha e kompozíció gránátalmái jelképesen beérnek és elhullajtják azt a sok-sok magot, nem lesz mitől tartanunk!

Fontosnak tartom, hogy Kovacsics Mária Natália ferences rendi szerzetesnő (1901–1992) 1985-ben, a Szűzanya üzenetei alapján írt beszámolóját megismerjük és megfogadjuk:

„Ez az ország soha el nem pusztul. Ez az ország mindörökké fennmarad. A Szűzanya megmutatta nekem, hogyan terjed a bűnbánat és engesztelés szelleme Magyarországon. Az országot ekkor kietlen sivatagnak láttam, amelyet régóta hasztalan öntözött a mennyei áldást jelentő eső. Am hirtelen itt is, ott is friss rügyek ütköztek ki a földből, s zöld foltokat alkotva egyre terebélyesedtek. A Szent Szűz értésemre adta, hogy ezek a rügyecskéék csak egymást támogatva és egymás közelségében növekedhetnek. Megértette, hogy Magyarország történetének e kietlen időszakában az Istenben növekvő lelkeknek együtt kell maradniuk, kis közösségeket alkotva. A halállal szemben csak így lesz esélye az életnek.”

Mi, magyarok képesek vagyunk rá. Képzeljük el és lássuk magunk előtt, ahogy a kis közösségeket egy kerek egészé, naggyá kovácsoljuk!

Jókai Annának 2012. november 8-án, a Duna Palotában a Magyar örökség I. című tárlat megnyitó ünnepségén elhangzott szavait idézem:

„Ma nagyon nehéz úgy hitről, reményről és szeretetről beszélni, hogy ne legyenek cinikusok, akiknek a szája sarkában megjelenik a gúnyos mosolygás. Pedig ezek nem falvédó bölcsességek. Az erejük éppen abban van, hogy a legegyszerűbb konyhában, a füstös sparbélt fölött is érvényesek. Ugyanakkor a legnagyobb művész lelkében is hatnak. Ugyanis akiben nincs hit az iránt, amit csinál, az nem fogja tudni végbevezetni. Aki nem hisz abban, hogy ez a többi emberre is hatással van, abban nincs remény. És aki az egészet nem öleli át szeretettel, akkor valójában csak egy külsődleges, üres dolgot fog létrehozni. A három alaperény összefügg.”

A megmintázott magyar tulajdonságokból az Összetartás a kedvencem. Középen, egy kicsi körben jelzi a mi otthonunkat. Azt, above minden ember beleszöppen, ami a kiindulási pont. A szülőföldről nő ki azután minden. Azok a kicsi tulipánok, amelyek összekapaszkodnak, azok mi vagyunk.

A középpont felé sűrűsödnek az erők. Akik összetartanak, azok meg tudják valósítani a terveiket. A fény sokszor nem kívülről érkezik be, hanem az emberből magából árad ki. Az egész kompozíciót egy hatalmas fényaura veszi körül. Fából van az alap, amire a kerámiát Judit megformázta. Gyönyörű példája annak, hogyan lehet az anyagot átlelkesíteni. Azt gondolnánk, hogy az agyag, a fa nehéz és lehúz, és közben az egész röppül... Az összetartás nekünk, magyaroknak, különösen kívánatos. Ez az összetartás még hibáztat, még az egyirányultságú emberek között is. Az összetartás sohasem klikkesezés. Nem ehálaszt, hanem egybevonz. (...)

Józsa Judit Isten oltókését mesterien használja. Az isteni alaplényegből, a gyökérből különleges, nálunk honos termést nemesít. Az egyetemes Isten-tudatot művészetében magyarságtudattal ötvözi.”

Magyar örökség II.

2015-ben, a folytatásban a Magyar örökség II. című tárlatban a kompozíciók a kortárs európai és magyar művészetben is egyedülállóak: a terrakotta, azaz az archaikusan patinázott, valamint színes mázas égetett agyag szerves részként épül be a különböző fák gyökerei közé. Nem véletlenül, hiszen vallom: Magyar örökségünk, történelmünk, hagyományaink, kultúránk és erényeink ismerete és szeretete nélkül olyanok vagyunk, mint egy fa gyökerek nélkül.

Az alkotásokban meg is jelennek az igazi természetes gyökerek, hol különleges, hol erős fatörzsek, amelyek rendre más hangsúlyt kapnak, de mindig fontos szimbólumértékkel bírnak. Méreteikben változatosak, a kispasztikák mellett megjelennek a nagykompozíciók is:

Magyar lélek

Magyar nyelv – Anyanyelv

Magyar írásbeliség – Rovásírás

Magyar történelem

Szent Korona

Koronázási palást

Magyar harang

Őrző I. – Kós Károly

Őrző II. – Makovecz Imre

Magyar táncok – Szerelmes csárdás, Táltostánc, Zerkula János és felesége, Regina

Magyar mesevilág – Mesebeli életfa, Jankó, Tündér Ilona

Székely kapu

Erdély

Patrona Hungariae

Magyarország – Anyaország

Magyar család

E tárlat fontos kompozíciója a budapesti Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébánia keresztelőkápolnájának adományozott, Magyar család című szobrom, amellyel szeretném kiemelni a család szerepének fontosságát a magyar örökség őrzésében. Meggyőződésem, hogy a magyar ősi kultúra, hagyomány, népművészet úgy maradhat fenn, ha vannak magyar családok, ha vannak magyar gyermekek. Itt öröklődik a hagyomány, itt történik az erények elsajátítása és csiszolása, itt formálódik a lélek és a nemzettudat is.

Magyar család

A Magyar család hatalmas, nagyméretű szoborkompozíció. Szimbólumértékkel bíró alapjából, a szerteágazó gyökeres keményfa törzséből kiemelkedik a szép, magyar arcvonású házaspár büszkje. Az édesapa büszkén öleli magához hitvesét, aki szeretetteljes mosollyal simul hozzá, karjában kisdéd gyermekével.

A kisbaba rúgkapáló lábacska a szobor középtengelyében úgy irányítja a tekintetünket a kompozíció alsó részére, a nyújtózkodó karocskákat pedig a szülőkre, főleg az édesapára, a családfőre, hogy közben az ébredező, ásitó kisbaba fesztelenül természetes, mozgalmas testtartására ismerünk.

A kompozícióban a fatörzs bal oldalán a legényke, vagyis a fiúgyermek, a gyökerekre huppanva, csizmába bújt lábaival, azokra támaszkodva, ölében kis pulikutyájával, kedvesen hajol előre kishúgához. A kutya jelen esetben nemcsak a kedvenc, hanem ikonográfiaiban a barátságot, a testvéri szeretetet, a házastársi hűséget is szimbolizálja. A fatörzs jobb oldalán, szép, két ágba font hajú kislány, játékosan kapaszkodik föl a gyökereken a picizehez, miközben édesapja a derekánál védően magához öleli, hogy le ne essen.

Végül, a kompozíció középtengelyében, lent, a gyökerek ölelésében – úgy, ahogy nagymamájától tanulta – 2-3 év körüli kislányka imára kulcsolja kezecskéit. Bárhonnan származzon is, az alakok magyaros viseletét minden magyar magáénak érezheti, csak az imádkozó székely ruhás kislány idézi meg szülőföldemet, Erdélyt.

A kompozíció közép- és átlós tengelye a keresztre utal, míg a gyermekek elrendezése, balról jobbra indulva, szabályos kört formáz. A kör a világ-mindenség, az egység, a teljesség, az eredeti tökéletesség jelképe. A Magyar család ideális szobra ezt az egységet, teljességet testesíti meg úgy, hogy a boldogság és a szeretet melege lengi körül.

Az alkotás műfaja: szobor; alapja gyökeres szilfatörzs; anyaga terrakotta, technikája egyedi, az égetett agyag felületkezelése patinázásos eljárású. Mérete a 40 cm-es posztamensre helyezve: magasság 175 cm, szélesség 115 cm.

Ósi kultúránk, a hagyományaink, népművészetünk a magyar örökség részét képezik, és csak úgy maradhatnak fenn, ha vannak magyar családok, ha vannak magyar gyermekek.

A családban öröklődik a hagyomány, itt formálódik a lélek és a nemzettudat is.

Isten kegyelméből 2011-ben, a család évében a magyar szobrászatban elsőként mintáztam meg a társadalom alapját és a magyar örökség örökösét: a Magyar családot.

Az alkotás hátsó részén, a gyökerek között szárba szökkenő reménység virága rejtjü üzenet értékű feliratomat:

*„Hiszek az egy Istenben / Hiszek a hazában / Hiszek a nemzetben /
Hiszek az összetartozásban / Hiszek a szeretetben / Hiszek a családban.”*

Magyar lélek

Lükő Gábor (1909–2001) Kossuth-díjas néprajzkutató, a magyar nép és a Kárpát-medence népeinek elkötelezett kutatója, az összehasonlító néprajz, a folklorisztika és a magyar jelképtudomány úttörője. A magyar lélek formái című főművében e formákat a magyar népművészeti alkotásokban, népszokásokban, népi építészetben kereste. Azt vallotta, hogy a kultúra

nem szakítható szét apró darabokra. Az egyes szaktudományok képviselői csak úgy tudják saját kutatási területük korlátait átlépni, ha megismerkednek a társtudományok eredményeivel is. Az „egészről” is képet kell alkotnunk, ha kulturális örökségünk fenntartó és megújító közösségeit, továbbá azon belül a hagyományt átörökítő embert szeretnénk megismerni. Tanítása és szemlélete nagyon közel áll a szívemhez. Hagyományörző fazekas család sarjaként, elsősorban népművészetünket, művészettörténészként e tudományág széles palettáját, alkotóművészként a saját területem, a kerámiaszobrászat csodálatos világát és technikáját ötvözve igyekszem az általam kiválasztott műalkotások témáját megfogalmazni. Így történt ez a Magyar lélek szobrának mintázásakor is.

Küindulási pontként a lélek fogalmának megvilágítása kerül előtérbe. Mert mi is a lélek?

A szó eredeti értelmében a lélek a testtől különválasztható, az egész emberi létünk, értelmünk, emlékeink, maga a személyiségünk anyagtalan hordozója. Spirituális értelemben az ember halhatatlan része, az örök elpusztíthatatlan esszenciája. Az emberi testünktől nem elválasztható halhatatlan részünk, amely a kereszténység és más vallások tanítása szerint is az ember személyiségének anyagtalan, fizikailag nem érzékelhető, Istennel rokon hordozója: „És formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából, és lehellett vala az ő orrába életnek lehelletét. Így lőn az ember élő lélekké.” (1 Móz, 2,7)

A kereszténység születésekor az embert hármasságban (trichotomizmus) fogták fel: szellemnek, léleknek és testnek. A római katolikus egyház 1311-ben összehívott, 15. egyetemes tanácskozása, a vienne-i zsinat során vezették be azt a dogmát, hogy az embernek csak teste és lelke van (dichotomizmus), de a léleknek vannak szellemi tulajdonságai. Véleményem szerint érdemes ezt az összefüggést megvilágítani a magyar nyelv szép közmondásával: Lelki szegény, ki kevés szellemi erővel bír. Eszembe jutnak Kiss

Dénes (1936–2013) író, költő, műfordító szavai is: „*A szellem erősebb, mint az anyag, a lélek erősebb, mint a test, és a leghatalmasabb erő a világon a hazaszeretet.*”

Felmerült bennem a kérdés, hogy milyen a magyar lélek. Hogyan jelenik meg a néprajzunkban?

A magyar néphit nem ismeri sem a testben elfoglalt székhelyét, sem mibenlétét. Néprajzkutatóink szerint a magyar ember általában a test árnyékszerű kép-másának képzelel el a lelket, amely a test különböző részeiben lakozhat (fej, arc, homlok, hát stb.). Továbbgondolva, a lélek az emberben az életnek és a személyiségnek a testtől független létezőként képzelt hordozója, az ember belső valósága. Az a láthatatlan, de működéseiben észrevehető erő, amely a testet élteni, tevékenyé teszi, amely az érzések, érzelmek és az ezekből támadó vágyak és szenvedélyek bölcsője. Sokszor elhangzik, hogy a szem a lélek tükre, és hogy a lélek a szívben lakozik.

Hitem szerint a lelkünk vezérelte érzelmeink lakoznak a szívünkben. Testünk halhatatlan része, a lélek átjárja minden porcikánkat, s behálózza egész testünket egy láthatatlan, csodaszép burokba, amely páncélként véd bennünket. És valójában még ennél is több. Jób könyvében ezt olvashatjuk: „*Pedig a lélek az emberben és a Mindenható lehellése, ami értelmet ad neki!*” (Jób 32:8).

A Magyar lélek szobrának mintázásakor ez a láthatatlan, csodaszép páncél lebegett a lelki szemeim előtt. Hiszem azt, hogy nem a testi erő a számottevő, hanem valójában a lelkierő számít igazán.

Átvitt értelemben az ezüst- és aranymázás, áttört kerámia lélekpáncél ugyanolyan törekeny, mint a lelkünk. Tisztában voltam azzal, hogy szinte a lehetetlent kívánom kézzelfoghatóvá tenni: a láthatatlant, a halhatatlan lelket. Az élet alapvető elemeit használtam fel: a kiindulási pontul szolgáló erős gyökerű fát, alapanyagul az agyagot, azaz a földet, a mintázáshoz segítségül hívtam a vizet, az égetéshez a tüzet, azért, hogy megszülethessen valami éteri, maga a lélek. Éteri lehetne a művészi fantázia is, de valójában úgy érzem, hogy a jó Isten segítsége és áldása volt az igazán éteri mindvégig, amíg alkottam.

A Magyar lélek című szoborkompozíció 190 cm magas és 206 cm széles. Egy nagyméretű nyárfa törzs erős gyökereinek megtartó öleléséből, a középpontból emelkedik ki az életnagyságú férfialak. Nem véletlenül férfi, az erősebbik nem, mert úgy érzem, hogy a magyar lélek erős. Ugyanakkor a nőiesség, a finomság, a szépség a felületen látható, különleges ezüstszerű

mázban rejlik, amely az aranyat, a fényt hordozza. Tehát a női princípium egyenrangú a férfi princípiummal, ahogy az ősi magyar családban egyenrangú volt a nő és a férfi. Nyelvünk nem is tesz különbséget a nő és a férfi között, hiszen nincs külön hímnem és nőnem. E különleges mázzal három éve kísérletezem azért, mert a Magyar lélek szobrát lelki szememmel ebben a színtónusban tudtam csak elképzelni...

Jézus Krisztus feltámadásakor a híres torinói leplen hagyta arcának és testének lenyomatát. A feltámadó magyar lélek nem hagyhat Isten fiához hasonlóan lenyomatot maga után, így az ő aláhulló leple a kompozícióban a hátrahagyott anyagi világot szimbolizálja. A megtestesülő magyar lélek a honfoglalás kori leletgyűjtéseink tipikus palmettamotívumából épül fel, szó szerint fonódik össze emberi alakzattá az agyag, a föld. A földet úgy tudtam légiessé varázsolni, hogy nehéz technikát választottam: csipkeszerűen áttört térbeli alakot mintáztam. Azonban az áttört részek és a palmetták a honfoglalás kori tarsolylemezeink fonásvilágát idézik, a mellkasi részen éppen a bezdédi tarsolylemez palmettacsokra látható, középen a szülőföldet szimbolizáló egyenlőszárú kereszttel, épp a szíve fölötti részen, de a nyaki résznél felfedezhetők a zempléni ivócsanak palmettái is. A fej és az arc alakításában a saját elképzelésem szerint fontam össze a palmettákat úgy, hogy időtlen mosolyával, a csillagszemű magyar lélek arca felderül. Senki sem támadhat fel a jó Isten kegyelme nélkül. Így szándékosan magasabb hőfokon égetve elértem azt, hogy az arcát borító máz színe már inkább *óaranyban* csillog, mintegy isteni áldott fényben úszik.

Nem véletlenül tűnik az első pillantásra torzónak ez az alakzat. Szimbolikus értelme van, ugyanis a magyar nemzetet megcsonkították, hol így, hol úgy, minden korban másként, máshogyan és máshol. Elképzelésem szerint egy egészséges nemzet életében a veszteség nyomot hagy a nemzet tagjain, tehát a magyar lelkeken. A magyar történelemben a trianoni béke néven elhíresült diktátum okozta nemzetünknek a legsúlyosabb veszteséget. Ennek a csonkításnak a nyomait viseli magán a Magyar lélek kompozíciója.

Jól látható azonban, hogy mindez nem húzza le, hanem hiányzó karjaival az emléket és a tanulságát őrzi minden veszteségének. Testtartásából láthatjuk, hogyha nem is könnyedén, de mégiscsak képes a csodálatos felemelkedésre. Szeretném azonban arra sarkallni a nézőt: képzelje el azt, hogy azok a vállakat formáló palmetták úgy kanyarodhatnak, úgy fonódhatnak, hogy lelki szeminkkel láthatjuk, amint bármelyik pillanatban új ágakat hajtanak és nemcsak

karokat, hanem akár szárnyakat is formálhatnak, hogy géniuszként a magasba repítsék az arra méltó, erényekben gazdag, tiszta, szabad, magyar lelket.

Alföldi Géza szavait idézem: „Magyarnak lenni: nem a szó, a név, az ősök, az élet... magyarrá csak a szív tesz és a lélek!”

Magyarország – Anyaország

A magyar örökség hazája, magyar nagyasszonyaink szülőföldje a Magyarország – Anyaország című kompozíció megszemélyesített alakjaiban testesül meg. Magyar népi indás növényi ornamentikával díszített hármassal a reménység virágai bokrosodnak a korondi népi fazekas tárgyak vésett technikájával. Az országunk címeréből jól ismert hármassal ülő főalakot, az édesanyát gyermekei veszik körül. Minden gyermek egy-egy, a magyarság számára legnehezebb történelmi időszak, a trianoni békeszerződés során elszakított földrészt testesít meg.

Magyarország, a szerető, büszke anya – ikonográfiai ábrázolásának megfelelően – a magyar Szent Koronával a fején, díszmagyar viseletben ül és egy kisbabát tart a bal karjában. A pólya motívumai azonosítják a csecsemőt: a csángó népet szimbolizálja, mert leginkább ők szorulnak az anyaország támogatására. Az anya jobb karjával öleli az Erdélyt megtestesítő fiút, aki székely népviseletben egyenes gerinccel áll, támogatja édesanyját, tarisznyáján Erdély címerével. Erdély a Partiumot képviselő, ülő kislány kezét fogja, kendőjén Nagyvárad címerével. Partium a jobb oldalon lent térdeplő kisfiú, Délvidék kezét fogja, derékövén Bács-Bodrog vármegye címerével. Az anyát a bal oldalon egy álló leányalak, Kárpátalja öleli át, Erdély kezét is fogva, vállkendőjén Bereg vármegye címerével. Kárpátalja a Felvidéket formázó, ülő fiú kezét fogja, levetett kabátkáján Nyitra vármegye címerével. Végül pedig Felvidék a nyugati magyarságot képviselő lehuppantó, Sopron tájéki népviseletű kislány kezét fogja, akit a pruszlíkján látható Vas vármegyei címerrel azonosíthatunk.

A legfontosabb motívum e műben az egymás kezét fogó, óvó testvériség. A két legkisebb gyerek, az anya lábai előtt, a magyar címet tartja. Magyarságuk és szeretetük fonja egybe őket, hiszen ha egy anya mostohán is viselkedik néha, attól még a gyermekei szeretik őt. A gyermekek gyöngyfüzérként

ölelik körül az édesanyát, lefelé haladva kisebbednek, s tekintetük felfelé, az anyjukra szegeződik. Mindez azért, hogy a perspektívát fókuszálják a gyönyörű Anyaországra, szeretett hazánkra.

Eddigi alkotásaim közül mérföldkőként emelkedik ki e szoborkompozíció. A technikai megoldások hangsúlyozzák a művészeti mondanivalót, az összetartozás fontosságát. Úgy gondolom, hogy szimbólumértékkel bír, hogy az agyag száradás közben széthúz, szétválík. Így meg kellett küzdenem az összefonódó testvéri kezek együtt maradásáért.

Magyarország – Anyaország ideális ábrázolásával szeretném felhívni minden magyar ember figyelmét – határon innen és túl – arra, hogy mi magyarok összetartozunk, s hogy dolgoznunk kell azon, hogy őszintén szeressük és tiszteljük egymást, valamint hogy tiszta szívvel tudjuk kezünket nyújtani egymásnak.

Szerencsésnek érzem magam, mert Magyarország a hazám, Erdély a szülőföldem.

Magyar nyelv – Anyanyelv

A legkorábbi latin betűs, teljesen magyar nyelvű szövegmé-
lünk, a Halotti beszéd és könyörgés 1192 és 1195 között kelet-
kezett, III. Béla királyunk uralkodása idején, és az ún. Pray-kó-
dex 136. lapján maradt fenn. Ennek első sorait idézem:

*„Látjátuk feleim szüimtükbel, mik vogymuk:
isá, por és homou vogymuk...”*

E régi magyar nyelven írt szöveg különleges párhuzama
Reményik Sándor Halotti beszéd a hulló leveleknek című
verse, amelynek első sorai így hangzanak:

*„Látjátok feleim, hogy mik vagyunk?
Bizony bíbor és bronz és arany
És örökkévaló szent szépség vagyunk.”*

Ez a Kolozsvárt, Hója-erdőn, 1923 októberében írt Reményik-vers ihlette a Magyar nyelv – Anyanyelv életfáját. A 273 cm magas és 115 cm széles szoborkompozíció alsó részét erős, széles gyökerű, csomoros nyárfa törzs képezi, a felső része vasszerkezetre komponált bronzmázás kerámia, terrakottaszoborral a középpontban.

Folytatva Reményik verssorait:

*„Abogy balódunk, hullunk nesztelen:
Bizony, e világ dőre, esztelen
Pompájánál nagyobb pompa vagyunk.
Nem történetik velünk semmi sem,
Mi megronthatná szép, igaz-magunk.”*

Ennek megfelelően nem véletlen, hogy magformából indultam ki: így az anyanyelv életfájának lombozata mag formájú. Középső részén, a belsejében látjuk a „szép, igaz magot”, azaz az *élet magját*, melynek ívében egy szép fiatalasszony szeretettel a keblére öelve szoptatja gyermekét.

Ő a megszemélyesített „Anyanyelv”, hiszen ezt a magyar nyelv olyan gyönyörűen fejezi ki: az anyanyelvet az anyatejjel szívjuk magunkba. Az egyszerű viseletben lévő, szép hajfonat övezte, magyar arctípusú női alak auráját fénymagocskákkal törtem át. Balról és jobbról egyaránt 11 fénymagocska öleli a legdrágábbat, a 12.-et, magát az édesanyát.

„Míg a fán vagyunk: napban ragyogunk” – írja Reményik, és valóban a kompozíció fájának „lombozata” napban, bronzsínben ragyog. Az édesanyát, a megszemélyesített „Anyanyelvet” felfele ívelő, a honfoglalás kori palmetták indás, kacsos karjaira emlékeztető, felemelő karok övezik kétoldalt, párosan, összesen 12 erős ág.

A kompozíció középpontjában, az anya felett az ágak szív alakot formálnak. Így a szeretet ölelésében az egy istent megjelenítő rovásjel figyelhető meg.

A Magyar nyelv – Anyanyelv szobrába emelve ez a jel szimbolizálja a jó Isten áldását anyanyelvünkön, ugyanakkor arra is utal, hogy a magyar nyelvet meg kell óvnunk, meg kell őriznünk, de leginkább szeretnünk kell. A „lombozat” külső ívében jól látható, hogy a magyar nyelv életfája nem hervadozik, hanem kivirágzik. A magyar népművészet legszebb tulipánvirágai tárják ki ölelő karjaikat oldalt és legfelül.

A „lombozat” középső részén, a felfele ívelő ágakon balról jobbra és alulról felfelé haladva a következőket olvashatjuk: TISZTA FORRÁS, GAZDAG ÖRÖKSÉG, KINCSES HAZA, ÓSI NEMZET, DALLAMOS LÉLEK, ÉDES OTTHON.

Véleményem szerint ezek olyan jelzők és fogalmak, amelyek a legfontosabbak és a legszebbek minden magyar embernek. E szavakat és jelzőket szubjektíven válogatva, a magyar nyelv és irodalom nagyjainak írásaiból válasz-

tottam ki és társítottam össze. Torma Zsófia, az első magyar régész nő által kutatott, ún. *tordosi rovásírásos cserépkorong leletanyag* mintájára hasonló cserépkorongokra írtam, és elrejtettem a Magyar nyelv fájának gyökerei között lévő üregekben azoknak a nevét, akik a magyar nyelv kialakulásán, megújításán, szépítésén, művelésén és megőrzésén munkálkodtak, maradandót és példamutatót alkottak. Egy-egy cserépkorongot kézbe véve egyfajta felfedezőútra hívtam az érdeklődőket.

Reményik versének további kiragadott sorait idézem:

„Otthonatlannak, hazátlannak lenni. ...

Árvaság csak ez egy van, feleim.

S amíg itthon vagyunk:

Bizony bíbor és bronz és arany

És örökkévaló szent szépség vagyunk.”

Az író a bronz és az arany színtónust, valamint a világon a legdrágább színt, a bíbort reneszánsz értelemben használja, tehát ilyen értékesnek érez bennünket, magyarokat. Ennek megfelelően, mint láttuk, a Magyar nyelv kompozíciójában megjelent a bronz és az arany színtónus.

Ám ha jól megnézzük, a gyökerek közt, lent nemcsak cserépkorong kincsekre bukkanunk, hanem egy kis bemélyedésre is, amelyben megcsillan a bíborszínű máz.

Reményik metaforáján túl e bíborszín sokkal erőteljesebb mondanivalóval bír. Az életfa ágain olvasható szent szavaink – magyar haza, magyar otthon, magyar örökség, magyar lélek, magyar anyanyelv – érdekében a múltban és sajnos a jelenben is sokszor kiontott bíborszínű vért szimbolizálja. Számomra, erdélyi magyarnak, elsősorban a határon túlra szorult testvéreink küzdelmét szimbolizálja az utcanévtáblákért, a magyar iskolákért, a magyar misékért, a magyar nyelvért, a magyar állampolgárságért, a magyar autonómiáért...

A bíborszínű mázat tartalmazó mélyedés mellett, a Magyar nyelv életfájának gyökerei között, középen és baloldalt két mély üreg figyelhető meg. Ezek kapacitása természetesen véges, ezért összesen 99 db cserépkorong készült, ennyi fért el.

Ebből az általam bevésett „cserépkorongnévsor” a következő:

Szenczi Molnár Albert, Apáczai Csere János, Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Kőrösi Csoma Sándor, Erdősi Sylvester János,

Brassai Sámuel, Széchenyi István, Kodály Zoltán, Czuczor Gergely, Fogarasi János, Virág Benedek, Pápai Páriz Ferenc, Bod Péter; írók, költők: Arany János, Babits Mihály, Balassi Bálint, Gárdonyi Géza, Jókai Anna, Jókai Mór, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Márai Sándor, Nagy László, Széchenyi István, Tamási Áron, Wass Albert; nyelvészek: Révai Miklós, Szemere Pál, Vitkovics Mihály, Horvát István, Simonyi Zsigmond, Gombocz Zoltán, Szabó T. Attila, Szarvas Gábor, Péchy Blanka, Montágh Imre, Deme László, Lőrincze Lajos, Grétsy László, Matula Ági.

Természetesen cserépkorongnévsorom szubjektív, pillanatnyi választás eredménye. Jól tudjuk, hogy a magyar nyelv és irodalom csodálatosan gazdag és folyamatosan fejlődik. Ezért a kompozíció gyökerei közé, a bal oldalsó üregbe, elrejtettem több olyan cserépkorongot is, amelyekre szándékosan nem véstem neveket. Ezáltal arra inspiráltam a tárlatlátogatókat, hogy az üres cserépkorongokra szimbolikusan írják fel az általuk kedvelt, szeretett magyar nyelvőrző, író, költő nevét. Így sokakat sikerült bevonni a Magyar nyelv szobrának az utóéletébe, hiszen olyan kompozícióról van szó, amely nem szűnt meg a továbbfejlődésben azzal, hogy megálmodtam, megmintáztam és kiállítottam. Ez az életfa virtuálisan tovább növesztheti gyökereit...

Büszke vagyok arra, hogy Erdélyben, Korondon, a szülőfalumban, 2003-ban emlékművet állítottak a magyar nyelvnek. A falu összefogásával, a Firtos Művelődési Egylet elnöke, Ambrus Lajos ötlete alapján, Miholcsa József szobrász „Erős várunk nekünk az anyanyelv” című monumentális térkompozícióján harminc jeles magyar író portréjának bronz domborművei láthatóak. A Pázmány Péter-portré kivitelezésének adományozója édesapám, Józsa János fazekasmester volt.

A magyar nyelvvel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy szókincsét körülbelül 120 ezerre teszik, de ebből a mindennapi életben csak 25–30 ezer szót használunk. Sajnos a szókincsünk egyre inkább szlengesedik, és sok idegen szót is átveszünk.

Ezért Kosztolányi Dezső szavaira hívom fel a figyelmet:

„Azt a lelket és nyelvet, amelyet rövid időre örökre kapunk, új szellemmel fényezve, csorbítatlanul át kell adnunk utódainknak. Ez a küldetésünk. Aldjon vagy verjen sors keze, ez a mi küldetésünk. Küssé lehajtani a fejet, de a szívet, azt föl, föl, barátaim!”

A Magyar nyelv – Anyanyelv kompozícióm, de valójában a teljes Magyar örökség I-II. című kiállításom anyaga azért készült, hogy a magam szerény

művészi eszközeivel felhívjam a figyelmet ősi örökségünkre. Természetesen legyen bennünk kellő alázat mindenhez és mindenkihez az életünkben. Ám ne legyünk szolgálalkúek, hiszen van mire és miért büszkének lennünk, nem vagyunk kisebbek és rosszabbak senki másnál. Merjünk egyenes gerinccel állni és bárkinek a szemébe nézni. Ismerjük meg önmagunkat, hogy helyes és egészséges önértékelésünkkel megtalálhassuk és meg is óvhassuk méltó helyünket itt, Európa szívében.

Zárogondolatok

„Egy nép nagysága attól függ, hogy teljesítményeivel és erényeivel miként tudja kivívni ezt a nagyságot.”

Makkai Sándor erdélyi magyar író, református püspök (1890–1951) „Magunk revíziója” című, az Erdélyi Szépművészek Céh által, 1937-ben kiadott könyvének előszavából Reményik Sándort idézem: *„Makkai Sándor ... szellemidéző, lélekalköltő... neki csakugyan nem a lombkorona élete fontosabb, hanem a gyökereké, lényegesebb mindég az, ami a tölgyfa törzsén belül, mint ami azon kívül történik.”*

Makkai Sándor a transzilvanizmus eszmei körében, a helikoni íróközösség tagjaként, annak hangadó személyiségeként képviselt felfogásával, egy „lelki magyarság” eszményében, az erdélyi múltra és örökségre épített magyar szellemiségben jelölte ki a célt, az erdélyi kisebbségi lét perspektíváját.

Erdélyi magyar származású, büszke székely emberként, a művész és a művészettörténész szemével is tanulom és érzékelem a „Magunk revíziója”, azaz 1937 óta eltelt időt, és a közelmúlt, valamint a jelen idők történéseit. 1994 óta élek szeretett anyaországunk fővárosában, Budapesten. Ez alatt a 20-21 év alatt megtapasztalhattam a legkülönfélébb változásokat, és végre azt a csodát is, hogy a határon túl élő magyar véreim magyar állampolgárok lehetnek! Úgy érzem, hogy ma, határon innen és túl, sőt a diaszpórában élő magyarságban is, nagyon nagy szükség van a fent említett „lelki magyarság” megújított eszményére, olyanra, amely valóban a magyar múltra és örökségre épített magyar szellemiségben teljesebben ki. Ez alapvető a magyar nemzet jövője szempontjából.

Az egykori „Nem lehet-vita” 50 évvel későbbi hozzászólói a magyar társadalom akkori önrevíziójának szükségességét is kifejezésre juttatták, de a Reményik megfogalmazta „lehet, mert kell” imperatívusz, ha másképpen is, ma is aktuális.

Keresztény és magyar nemzeti értékek mentésén és megújításán dolgozva egyetérttek Gróh Gáspárnak Az idők jelei című kiadványban írt megjegyzésével:

„A keresztény értékeket valló magyar szellemi élet egyik legnagyobb kihívása, hogy a 'világfalu' és a 'multikulturalitás' doktrínája a hagyományos (Európában a keresztény) értékek és a nemzeti kultúrák ellenében hat, olykor egyenesen a felszámolásukat célozza. Így az értékelvű és a nemzeti-közösségi feladatokat vállaló szellemiség gyakran provinciális, túlbaladott, lenézett álláspontként jelenik meg a nyilvánosságban.”

Ennek ellenére, vagy ennek dacára több hasonló szellemiségben alkotó művésztársam küzdelmesen, de teszi a dolgát. Valamennyiünk kötelessége, hogy ki-ki a maga területén a tőle telhető legtöbbet tegye le a nemzet asztalára: *„lehet, mert kell.”*

Felismertem és megtapasztaltam a kiállításaim során tartott ingyenes tárlatvezetések során, hogy a művelődésfejlesztő és magyarságtudat-erősítő tevékenységre égető szükség van.

A Magyar örökség című tárlatom és ezzel kapcsolatos írásom is azt a célt szolgálja, hogy valóságos értékeinket ne torz és ránk erőltetett tükrökön érzékeljük, hanem az önismeret tükrében ismerjük meg azokat – a hibáinkkal együtt –, hogy megtudhassuk, milyenek is vagyunk valójában, hol a helyünk a népek sorában és versenyében; mennyit is nyomunk a lelkiismeret, a haza, az emberiség és a jó Isten mérlegén.

Jókai Anna 2015. augusztus 18-án, a Belvárosi Ferencesek Templomában, a Magyar örökség II. című tárlat megnyitóünnepségén elhangzott szavait idézem:

„Különlegesen időszzerű most ez a kiállítás! Az igaz művész megpróbál valamit, ami ősi, ami romolhatatlan és múlthatatlan, megpróbál védeni. Ma pedig egy olyan világban élünk, ahol ez a védelem nem mindenkinek fontos. Apokaliptikus képeknek a sorozatát éljük végig naponta, a televíziót nézve... Nem a védőkorlátokat kell lebontani. A védőkorlát arra való, hogy védje azt, ami értékes. Igenis tartókölopöket kell levernünk a földre, amelyekbe kapaszkodhat az ember, ha sátáni tudatok szabadulnak el a földön. Az igazi művész: cölöpverő. Legyen olyan, mint a levert cölöp, amelyik a sivatagban is mutatja, merre van az oázis...

Józsa Judit megpróbálja letenni a kapaszkodókat, ez már mirajtunk múlik, hogy tudunk-e hozzá csatlakozni. Mert nem igaz az, hogy nincs szükség arra, hogy az ember megtartsa az összetartás erejét, megtartsa a nemzeti identitását. Én azt gondolom, hogy segíteni a keresztény embernek és a jóakarátú embernek is kötelessége. Igazán segíteni nem lehet, ha hagyjuk, hogy elmossanak minket. Aki erős önmagában, csak az tud

segíteni a másíknak. Mi, magyarok feladatot kaptunk. Nem mások ellenére, nem gyűlölködéssel, mert a gyűlölet még soha nem vitte előre a világot, de a felismert „saját részt” kell következetesen működtetnünk. Mi ide születünk, ez a sorsunk.

A magyar művészek az a sorsa, hogy bár pontosan tudja az egész világ fájdalját, de a szűkre szabott hazáját kell elsősorban képviselnie, ezáltal segíteni a nagy Egészet.”

Végezetül Mindszenty József szavaival „hittel hirdetem”: „*A mi eszményünk olyan Magyarországnak, amelynek alapja a valláserkölc, támasza a nemzeti érzés, fiai és leányai hívők és magyarok!*”

Európáért, Magyarországért, hazánkért, keresztény értékeinkért, magyar örökségünkért aggódva e tragikus migrációs áradat okán Mindszenty bíboros úr kedves és elgondolkodtató sorait ajánlom figyelmükbe:

„Mikor kicsike legényke voltam, nekem is volt galambházam, galambdúcom, tele hóféhér galambokkal. Alája álltam, kiterjesztettem kezemet és úgy hívtam a szelíd, kedves, tiszta galambokat: tub, tub, tubicám, szállj reám! És azok leszálltak vállaimra, kezemre, fejemre. Így vagytok ti is, kedves leányaim a Szentlélekkel. Kitarul lelketek, a galambház, és hínja a Szentlelket: Jöjj el, Szentlélek Isten! Teremtő Lélek, szállj reám! ...

Estennen, amikor a sötétség rátelepedett az udvarra és a galambházra, felkúsztam a létrán, becsuktam a galambház kicsi ajtaját, leszálltam, elvettem a létrát, hogy a ház és nem házi ragadozók oda ne férkőzzenek és ki ne fosszák a galambházat.”

Tisztelt honfitársaim, kedves őrzők! Védjük azt, ami értékes, védjük örökségünket, vigyázzuk a „galambház kicsi ajtaját”, verjünk a maguk módján „cölöpöket”, de ne felejtjük el Wass Albert Hontalanság hitvallása című versének szabadon idézett üzenetét:

*„... hirdetem, hogy testvér minden ember,
S hogy egymásra kell leljen végre egyszer
Mert hiszek jobban, igazban, szépben.*

*Minden vallásban és minden népben
...És maradok...
Törtetlen hittel ember és magyar.”*

A MŰVÉSZETOKTATÁSRÓL

Záborszky Kálmán

Gyakorló muzsikusként, előadóművészként úgy látjuk, hogy társadalmunk egészében nagyfokú szellemi hanyatlás következett be. Ennek egyik jele az ijesztő méreteket öltő zenei műveletlenség, zenei igénytelenség – a zenei analfabetizmusról nem is beszélve. Az értéktelen, kommersz zene térnyerésének legelső oka – nyilván sok más mellett – a zenei nevelés kiszorulása a közoktatásból, ezzel párhuzamosan az ének-zene tárgy iránti minimális tiszteletnek is az elvesztése. Nem az a legnagyobb baj, hogy belátható időn belül elnéptelenednek a komolyzenét játszó hangversenytermek, hanem az, hogy a korábban „zenei nagyhatalomként” emlegetett nemzetünk széles tömegeiben nem ismeri, nem igényli, nem becsüli zenei örökségünket, s ezzel személyisége kiszolgáltatottá, emberségében értékvesztetté válik.

A zenei – és egyben a művészeti – nevelés ügye nem csupán szakmai kérdés, mely a zenetanárookra és a kiemelkedően tehetséges növendékekre tartozik. A zenei nevelés – a görög és a középkori kultúrák, majd ezek nyomán Kodály Zoltán eszméi alapján – a teljes embert megszólító, annak emberségét kiteljesítő, mással nem pótolható valóság. Éppen az volt Kodály tanításának középpontja, hogy a zenei nevelés MINDENKIHEZ szóljon, hiszen ez alapozza meg a tanulók magukhoz s a világhoz való viszonyát, ez építi, formálja a leghatékonyabban személyiségüket. A Nemzeti Alaptanterv is kiemelt helyen említi a nevelés fontosságát, a testi és lelki egészség egyensúlyát. A kerettanterv azonban – jóllehet az alsó tagozatban visszaállt a heti 2 óra – a felső tagozatos és a középiskolás korosztályt szinte kizárja mindabból a gazdagságból, amit a zenei nevelés kínál. Teszi ezt éppen abban az életkorban, amelyben a zeneművek személyiségfejlesztő hatása pótolhatatlan.

Az új közoktatási törvény – helyesen – nagy gondot fordít a tanulók világképének formálására az erkölcs- és hittanórák bevezetésével. De éppen legfőbb „szövetséges”, az ének-zene maradt le, hiszen melyik tárgy tudná jobban előkészíteni a talajt ezen értékek befogadására, a lelki gazdagodásra, a természetfölötti valóság iránti nyitottságra, ha nem ez.

Az ének-zene órák száma

Sajnos, ma már a tanulók kötelező tanórái messze meghaladják azt a mértéket, amelyet életkoruk szerint elbírnak. A heti öt kötelező testnevelésóra és a kötelező hit- és erkölcsstanóra bevezetésével nem ritka, hogy pl. egy első osztályos kisiskolásnak napi hat órája van! Gimnáziumban a napi 8-9 óra is előfordul! Bebizonyosodni látszik, hogy ilyen terhet a tanulók nem bírnak el. (Természetesen nem a testnevelésórák számának növelése vagy a hitoktatás bevezetése a fő probléma, hiszen mindkettő szükséges, hanem az, hogy bevezetésükkor nem gondolták át, nem szerkesztették át az egyes korosztályok óraterveit.) A túlzott és egyoldalú terhelés nemcsak kifárasztja a gyerekeket, hanem megakadályozza a tudás beépülését is. Gyakori, hogy mentális problémák lépnek fel a szellemileg feldolgozhatatlan terhelés hatására.

Kérjük, hogy – mint a testnevelésórák esetében – szülessen kormányhatározat arról, fontos érték-e az ország számára a szellemi fölemelkedés, akarunk-e a nemzetnevelés érdekében komoly, több évtizeddel előremutató döntést hozni, amelyet nem lehet többé adminisztratív eszközökkel ellehetetleníteni? Amennyiben igen, akkor: Halaszthatatlan a heti 2 ének-zene óra visszaállítása a közoktatás valamennyi évfolyamán. A 2013/2014-es tanévtől örvendetesen elindult az alsó tagozat szemléletváltása – kívánatos lenne, hogy a következő tanévtől felmenő rendszerben fokozatosan valamennyi évfolyamon visszaálljon a heti 2 énekóra. Vonatkozna ez a szakközépis-kolákra és valamilyen mértékben a szakiskolákra is, hiszen ezekben tanul a középiskolás korosztály 65%-a.

Kívánatos lenne az iskolák ösztönzése arra, hogy a szabadon felhasználható órakeretet ének-zene órákra fordítsák, illetve támogatni az ének-zene tagozatos iskolák visszaállítását. Elvileg most is fennáll ez a lehetőség, de sajnos, a nyelvi, az informatikai „lobbi” roppant ereje legtöbbször erősebbnek bizonyul a művészetekre nyitott iskolaigazgatónál. Véleményünk szerint az énekórák száma olyan súlyú kérdés, amelyet nem lehet helyi viták, véleménykülönbségek keresztüzzébe állítani, hanem – kormányzati döntésként – garantálni kellene azt a minimális időkeretet, melyben hatékony munkát lehet végezni.

A zenélés hatása a mentális képességekre

A zenetanulás – több neves agykutató professzor egybehangzó véleménye szerint – kifejezetten jótékonyan hat fentiekén kívül a tanulók mentális ké-

ességeire is. (Többirányú, osztott figyelem, memória, koncentrációképesség.) Bizonyított tény, hogy az aktívan zenélők (a felmérések a zenei általános iskolákban készültek) eredményei minden tantárgyból jobbak. Látva a szaporodó óraszámokat, komolyan el kellene gondolkodni azon, érdemes-e a tanulók heti óraszámát a végtelenségig feszíteni ahelyett, hogy mentálisan – azaz a művészet segítségével – segítenénk fejlődésüket, hogy ezáltal váljanak képesek a tanulásra.

„A nagy természettudósoknál teljesen természetes volt a művészet, sokan nemcsak műkedvelők voltak, hanem aktívan zenéltek, festettek. Bolyai Jánosról, a 19. század legnagyobb tudósáról kevesen tudják, milyen kiválóan hegedült. Amikor Vörösmarty Mihály meghalt, az árvák javára jótékonysági koncertet szereztek, ezen Bolyai három Paganini-capricciót játszott. Einstein is naponta hegedült, és amikor egy újságíró azt mondta neki, hogy mester, maga néha órákat is hegedül ahelyett, hogy dolgozna, Einstein válasza rövid volt: – *Tisztelt uram, ha nem hegedülnék, nem tudnék dolgozni.* Teller Ede (aki egyébként kiváló zongorista volt) például le is írta, hogy amit a fizikában elért, azt jelentős mértékben Ady Endre költészetének köszönheti, mert azt a gondolatiságot, amely az Ady-költészetben tükröződik, alkalmazta ő a fizikában. Szentágothai János amellet, hogy kiváló tudós volt, nagyon jól festett és rajzolt. Ezek valahol összetartoznak, és azt is mutatják, hogy a művészeti készségek a nagy tudósoknak hasznára voltak. Említhetnék egy olyan koncertet is, amelyen Mozart nagy g-moll szimfóniája hangzott el, és amely után Alan Greenspan, a Federal Bank nemrég leköszönt elnöke azt mondta egy beszédében: – *Igazán jó közgazdász, jó pénzügyi szakember csak akkor lehet valaki, ha átveszi azt a kreativitást, amit a g-moll szimfónia hatása jelent.*”

Mindez a kodályi megállapítást igazolja: „*Nincs teljes emberi személyiség zene-ének nélkül!*”

Közösségteremtés

Nemcsak a tanórák nagyon magas száma jelent problémát, hanem az is, hogy ezek az órák – a testnevelés kivételével – egyoldalú terhelést jelentenek az agynak. A gyerekek a művészeti foglalkozások alkalmával másként „dolgoznak”, kreativitásuk megélése közben pihentetik a többi órán dolgoztatott agyukat, és közben felfogó, feldolgozó képességük növekszik. Az érzelmi motivációt erősítő csoportos, közösségteremtő művészeti nevelés (kórus, zenekar, drámacsoport stb.) teljesen hiányzik a közoktatásból.

(Sajnos a tapasztalat szerint a megmaradt minimális művészeti óra is inkább zeneszerzők életrajzával, művészettörténettel terheli a fiatalságot az alkotás öröme helyett.) Arról nem is beszélve, hogy a kataritikus művészeti élmények nélkül nem tudnak a mindenhonnan áramló kommersz és agressziót sugalló – gépi, „könnyűnek” mondott – zenéknek sem ellenállni, sem azokat az értékestől megkülönböztetni, így a médiaipar kiszolgáltatottjaivá, könnyen befolyásolható játékszerévé válnak.

„A kreativitást alapvetően javítja, ha valaki rendszeresen énekel, különösen, ha azt kórusban teszi. A kórus ugyanis növeli a kohéziót, közösségi élményt ad, és ez napjainkban, amikor az atomizáció, az individualizálódás a szemünk előtt játszódik le, különösen fontos. A művészet és a kreativitás összefüggéseit azonban jóval korábban is érzékelték. Az első iskolareformer tulajdonképpen Konfucius volt, a 3000 évvel ezelőtt élt híres kínai filozófus és társadalomtudós, aki meghatározta Kína további fejlődését. Konfucius azt vallotta, hogy 'a zene-, az ének- és a táncitanítás nélkülözhetetlen az iskolában, és a többi tárgy mellett ezekre is nagy hangsúlyt kell fektetni'. A felnőtt személyiség kifejlődése a fiataloknál tulajdonképpen féloldalas, hiszen elsősorban a verbális, az intellektuális vagy logikus gondolkodásra nevelés kap hangsúlyt (ez mind az agy bal féltekés tevékenysége), ugyanakkor létezik egy másik fajta, szintén nagyon fontos kommunikáció, ami a jobb féltekéhez tartozik, és kiegészíti a bal féltekés tudást: például a muzsika és bizonyos vizuális képességek. Mindez azért fontos, mert maga a kreativitás is elsősorban a jobb félteke képessége, amelyet azonban nem készen kapunk, hanem kisgyermekkorától kezdve ki kell fejleszteni. Ma már tudományosan is bizonyított, hogy a készségtárgyak gyakorlása vagy a zenehallgatás, a múzeumlátogatás növelik a kreativitásunkat.”^[1] (Dr. Hámori József)

„Az információrobbanás globalizálódó világunkban, a túlbajszolt, stresszes életvitel egyre kevesebb időt hagy arra, hogy foglalkozzunk belső világunkkal, a pecsétnyomó szerkezettel. Általános receptek nincsenek, egy következtetést azonban biztosan levonhatunk: több időt, kapacitást kell hagyni az agyunknak arra, hogy a belső világ impulzusait hatékonyabban megjeleníthesse, bevonhassa magasabbrendű idegműködéseinkbe, többek között a külvilág információinak eltárolásába, előbívásába. Ez megoldást jelenthet az információözön kezelésére, ugyanakkor megakadályozza a lelki elsívárosodást és növeli a kreativitást.

Igazán nagy baj akkor van, hogyha nincs mit megjeleníteni, bevonni, mert sivár a belső világ, kifogyott a tinta a pecsétnyomó szerkezetből. Ezért mondtam el már számos fórumon, hogy a fiataloknak sokkal többet kellene foglalkozniuk az érzelemvilágot

1 Kevés a készségtárgyak oktatására fordított idő, Interjú Hámori Józseffel, Magyar Nemzet, 2005. december 14.

leginkább gazdagító művészetekkel, fejleszteni (és nem leépíteni) kell a művészetoktatást a középiskolákban, és vissza kellene hozni az erkölcsi-etikai-vallási nevelést is. A diákok járjanak színjátászkörbe, szavaljanak, írjanak verset, rajzoljanak, fessenek, járjanak kerámiaszaklekörbe, vagy muzsikáljanak, s ha a hangszer nem megy, énekeljenek kórusban. Nem szükséges, hogy már az egyetemi anyagot is megtanulják a természet-tudományi tárgyakból, hogy biztosan felvegyék a gyereket – azt majd ráérnek az egyetemen. De az érzélemlát gazdagításának igenis ebben a periódusban van itt az ideje. Minél szélesebbre kell tárni bennük a befogadás folyosóját a külvilág és az agy között, mert ugyanezen a folyosón közlekedik a kreativitás is, csak éppen az ellenkező irányban.

A magyarság rendkívül érzélelmgazdag nemzet. Aki annak idején kilátogatott a Mil-lenáris Parkba, az Almok álmodói, világraszóló magyarok című kiállításra, az megtapasztalhatta a magyar elme páratlan kreativitását. Ennek persze árnyoldalai is vannak, amit tartós dobogós helyezésünk is mutat az öngyilkossági, válási statisztikákban, az alkoholizmusban. Itt az ideje, hogy megtanuljuk ennek az örökségnek a pozitív oldalát kibaszálni. Úgy kell tanítani, nevelni a fiatalokat, a középiskolásokat, hogy ez a gazdag érzélemlát pozitív gondolkodással, megismerni vágyással párosulva kreatív tevékenységben öltön testet, hogy minél több alkotó elemünk legyen az ország előtt álló rendkívül nehéz feladatok megoldására.”^[1] (Dr. Freund Tamás)

A művészetoktatás hiányának legfájóbb következménye egy elmagányosodott, közösség nélkül felnöve generáció.

Ma már tudományosan is igazolt tény, hogy a kórusban való éneklés milyen feszültségoldó, és emiatt közösségteremtő hatású. A közösen átélt művészi élmény a legnagyobb nevelőerő: kialakul a szolidaritás, az egymásért és a közös ügyért való áldozatvállalás érzése.

Első lépésként óraszámot és szerény anyagi keretet kell biztosítani az együttesek működéséhez. Az igazgatókat, a tantestületet érdekeltté kellene tenni abban, hogy támogassák, segítsék az együttes vezetőjének munkáját például a megfelelő órarend kialakításával. Számítson be az iskola vagy a vezető minősítésébe, hogy mekkora és milyen minőségű művészeti csoportokat működtet, a tanulók hány százaléka énekel a kórusban, milyen eredményeket érnek el a kerületi, regionális minősítő hangversenyeken. Jó lenne, ha a KÓTA által szervezett országos Éneklő Ifjúság hangversenyekre az igazgatók jelölnék iskolájuk kórusát, ezzel egyrészt fellépési alkalmat teremtenének az együttesnek, másrészt komoly szakmai kontrollt, visszajelzést kaphatnának munkájukról.

1 Tanulási folyamatok és belső világunk, Magyar Szemle, Új folyam XV. 11-12. szám

Pályázati lehetőségekkel kellene támogatni az iskolákat abban, hogy énekkaroknak egy-egy utazást, táborozást szervezhessenek.

Veszélyben a művészeti iskolák

Az átgondolatlan iskolaszervezet, különösen is az egyre növekvő óraszámok miatt életveszélyben van egy hungarikumnak számító iskolatípus, a művészeti iskola.

A délutáni órákra a mai viszonyok között egyszerűen nem jut idő, nincs üres terem az iskolákban, de a gyerekeknek sincs energiájuk. Ahol nincs külön épület a művészeti oktatás számára, fizikailag is lehetetlenné válik a tanítás. Orbán Viktor miniszterelnök úr egy megbeszélésen amellet foglalt állást, hogy meg kell teremteni – új termék építésével – a művészetoktatás fizikai feltételeit. Ebben a kérdésben előrelépés nem történt, ám az egész napos oktatás (felmenő rendszerben) fokozatosan ellehetetleníti a művészetoktatás működését. A zeneiskolai (és ezzel együtt a többi művészeti ág) oktatás megszűnése várható nagyon rövid időn belül, hiszen melyik gyerek fog este 8-kor zongoraórára járni?

Legalább a felmérésnek el kellene indulnia rövid időn belül, mely megmutatná, hol szükséges művészetoktatásra alkalmas termeket építeni. Emellett szükséges lenne – akár miniszteri utasítás formájában – a telephelyeken támogatni a művészetoktatást oly módon, hogy az beépüljön az egész napos iskola rendszerébe.

„A zeneiskolai tanulmányok folytatását – az egyén számára is fontos hasznossága mellett – egyre több európai országban helyezik előtérbe, mert a gyermekek harmonikusabban fejlődnek, könnyebben beilleszkednek a társadalomba, nagyobb a konfliktustűrő képességük, eleve felkészülnek az életen át tartó tanulásra, s mindenképp jobb munkaerő válik belőlük. Így például Angliában a dolgozók felvételénél előnyt élveznek, akik zenei tanulmányokat is folytattak.

A szülők jelenleg is sokat áldoznak zeneiskolai tanulmányokra, hiszen a térítési díj fizetése mellett kottát, hangszeret vásárolnak. De vállalják ezt, mert látják, hogy gyermekeik könnyebben érvényesül az itt szerzett tudással.

A zeneiskolában szerzett többlettudás és többletképességek érdemi hasznosítását jelentené, ha a felvételi pontszámoknál a művészeti alapképesség is – akár az egyik nyelv helyett – többletpontot érne. Hámori József kutatásai tudományos alappal igazolják a zenei nevelés eredményességét, az aktív művészeti tevékenység hasznosságát, az élet minden területére való pozitív kihatását. A saját választás alapján, anyagi áldozatok árán, komoly munkával,

gyakorlással elért eredmények elismerése fontos értékrendet alakítana ki, ugyanakkor orientálná a szülőköt, hogy adott gazdasági helyzetben is érdemes erre a célra fordítani meglévő lehetőségeikből többet. Addig kell lépniünk, amíg elsőek vagyunk” (Ember Csaba)

Hangszerek beszerzése

A hely- és időhiány mellett a zene- és zeneművészeti középiskolák legnagyobb ellensége az elöregedő hangszerpark.

Felidézhetetlen, mikor kaptak a zeneiskolák utoljára állami forrást eszközállományuk (hangszer) fejlesztésére. Pályázati kereteink szűkösek, a fenntartói, működtetői források elégtelenek. A zeneiskolai hangszerek ára a milliós nagyságrendet is elérheti, ilyen hangszerek beszerzését az átlagos családok képtelenek önerőből megvalósítani.

Szükséges lenne egy normatív jellegű rendszeres forrás a zeneiskolák részére. A hangszerek karbantartására 3000 Ft/fő/év lenne szükséges, fejlesztésre kb. 10–15 000 Ft/fő/év. Ilyen volumenű forrás nélkül a meglévő eszközállomány további rohamos romlása megállíthatatlan.

Kerettanterv a művészeti iskolákban

A művészeti szakközépiskolákban ezen felül az iskolatípushoz nem illő, közismereti kerettantervek nehezítik a zenei képzést.

A művészeti (különösen a zeneművészeti) szakközépiskolák kerettanterveinek kialakításakor nem vették figyelembe – erőteljes tiltakozásunk ellenére – azt a tényt, hogy tanulóinknak napi 3–5 óra gyakorlásra lenne szükségük a fejlődéshez. Ez heti 38–40 órás terhelés mellett lehetetlen. Más szakmák a készségek elsajátítását órarendi keretek között végzik, de nálunk az egyéni gyakorlás nem jelenik meg a tanrendekben.

Végül

A szabadságszerető mélosziak fellázdak Spárta hegemoniája ellen. Spárta leverte őket és a legkegyetlenebb büntetést szabta ki rájuk: „Gyermekeik nem tanulhatnak muzsikát!” Ezáltal ugyanis, mint meggyőződéssel vallották: „Majd szolgálkúek lesznek.”

Adja Isten, hogy ne így legyen.

Tartalomjegyzék

PÁRBESZÉDET INDÍTOTTUNK <i>Balog Zoltán</i>	7
EURÓPA ELSŐSORBAN ÉRTÉKREND <i>Martonyi János</i>	11
ÖNAZONOSSÁGUNK A KINYILATKOZTATÁS FÉNYÉBEN <i>Barsi Balázs OFM</i>	17
RÖVID KÖRKÉP KORUNKRÓL – SOK KÉRDŐJELLEL <i>Csejtei Dezső</i>	27
NEMZETI KARAKTER ÉS MAGYAR LELKIÁLLAPOT 2015-BEN <i>Bagdy Emőke</i>	41
A KERESZTÉNY SZELLEMŰ POLITIKÁRÓL <i>Lanczendorfer Erzsébet</i>	51
A MIGRÁCIÓ GYÖKEREI <i>Maróth Miklós</i>	57
FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS ÉS MIGRÁCIÓ <i>Náray-Szabó Gábor</i>	65
MIGRÁCIÓ ÉS KERESZTYÉNSÉG <i>Tótkézseki László</i>	75
A FOLYAMATOSAN ÁTALAKULÓ CSALÁD AZ EZREDFORDULÓ MAGYARORSZÁGÁN <i>Spéder Zsolt</i>	77
VAN-E HELYE AZ ERKÖLCSNEK A GAZDASÁGBAN? <i>Baritz Sarolta Laura OP</i>	93
A GAZDASÁG EGY FONTOS RÉSZÉ <i>Fodor István</i>	119
GYERMEKEINK EGÉSZSÉGE <i>Velkey György</i>	135
A LÁTHATATLAN GENERÁCIÓ <i>Vecsei Miklós – Tarnai Zoltán</i>	149
KÉT IRÁNYBÓL KÖZELÍTVE <i>Dűl Géza</i>	159
GONDOLATOK MAGYAR ÖRÖKSÉGÜNKRŐL <i>Józsa Judit</i>	183
A MŰVÉSZETOKTATÁSRÓL <i>Záborszky Kálmán</i>	209